

Aktywność zawodowa mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego

Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Aktywność zawodowa mieszkańców
wsi i małych miast
województwa podlaskiego

REDAKCJA NAUKOWA:

DR DARIUSZ ŚLEDŹ

ZESPÓŁ AUTORSKI:

JUSTYNA BYCZKOWSKA-ŚLĘZAK

AGNIESZKA DOLIŃSKA-SZWARC

TADEUSZ TOCZYŃSKI

URSZULA TOMCZYK

RECENZJA:

DR HAB. JERZY PASZKOWSKI, PROF. PB I WSFiZ W BIAŁYMSTOKU

COPYRIGHT © BY WOJEWÓDZKI URZĄD PRACY W BIAŁYMSTOKU, BIAŁYSTOK 2013

ISBN 978-83-62258-58-1

Badanie zostało przeprowadzone w ramach projektu:

Podlaskie Obserwatorium Polityki Społecznej

współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach

Europejskiego Funduszu Społecznego, Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007–2013,
Działanie 7.2 Przeciwdziałanie wykluczeniu i wzmocnienie sektora ekonomii społecznej,

Poddziałanie 7.2.1 Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych
wykluczeniem społecznym

www.pops.up.podlasie.pl

DRUK

Drukarnia AGRAF
10-112 Olsztyn, ul. M.C. Skłodowskiej 22/2
www.agraf.net.pl

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Spis treści:

Wprowadzenie	5
1. Nota metodologiczna	6
1.1. Koncepcja i metodologia badania	6
1.2. Kryteria doboru uczestników badania	9
1.3. Opis przebiegu badania	11
2. Ogólna charakterystyka potencjału rozwojowego województwa podlaskiego	13
3. Zasoby pracy na terenach wiejskich i małych miast województwa podlaskiego	26
3.1. Struktura społeczno-demograficzna i ekonomiczna ludności, struktura zawodowa	26
3.2. Specyfika społeczności lokalnych, uwarunkowania kulturowe	43
3.3. Podsumowanie	53
4. Aktywność zawodowa mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego w kontekście popytowej strony rynku pracy	56
4.1. Popyt na pracę, poziom i struktura zatrudnienia oraz pracujący w działalności rolniczej i poza rolnictwem	56
4.2. Źródła utrzymania i zarobkowania mieszkańców wsi i małych miast	78
4.3. Rozmiary, struktura i przyczyny bezrobocia z uwzględnieniem bezrobocia ukrytego i szarej strefy	84
4.4. Przyczyny bierności zawodowej i bariery w podejmowaniu aktywności zawodowej	92
4.5. Mobilność przestrzenna, zawodowa i edukacyjna mieszkańców wsi i małych miast oraz sposoby poszukiwania pracy	100
4.6. Dostępność oferty edukacyjnej i infrastruktury społecznej na terenach wiejskich i małych miast oraz postawy mieszkańców wobec propozycji szkoleń	110
4.7. Podsumowanie	117
5. Czynniki instytucjonalne i wsparcia oferowanego przez instytucje i organizacje mieszkańcom wsi i małych miast oraz ocena ich efektywności	121
5.1. Założenia polityk publicznych w zakresie wsparcia mieszkańców wsi i małych miast	121
5.2. Przedsięwzięcia skierowane na poprawę sytuacji zawodowej mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego	126

5.3. Możliwości wsparcia aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast, warunki tworzenia miejsc pracy i rozwoju przedsiębiorczości, w tym rola JST i III sektora	133
5.4. Ocena dotychczasowego wsparcia dokonana przez beneficjentów oraz ekspertów rynku pracy	149
5.5. Podsumowanie	157
6. Odpowiedzi na zagadnienia badawcze.....	160
7. Podsumowanie – wnioski i rekomendacje	171
8. Wykaz literatury	180
Spis tabel i rysunków	183
Słownik pojęć	187
Załącznik 1. Diagram Ishikawy	195
Załącznik 2. Kwestionariusz wywiadu CATI z mieszkańcami wsi i małych miast	198
Załącznik 3. Scenariusz IDI z instytucjami rynku pracy oraz organizacjami pozarządowymi	209
Załącznik 4. Scenariusz FGI z mieszkańcami wsi i małych miast	212
Załącznik 5. Scenariusz Panelu Ekspertów	215

Wprowadzenie

Wyniki spisów powszechnych wskazują, że obraz polskiej wsi się zmienia. Zmniejsza się liczba gospodarstw produkująca na własny użytek, a zwiększa się liczba gospodarstw towarowych¹. Zmienia się również struktura zatrudnieniowa mieszkańców wsi, będących użytkownikami gospodarstw rolnych. Współcześni mieszkańcy małych miejscowości są też lepiej wykształceni niż wcześniejsze pokolenia.

Rynek pracy na obszarach wiejskich i w małych miejscowościach jest niezwykle ważnym, ale i trudnym segmentem polskiego rynku pracy. Zwłaszcza tereny wiejskie są miejscem występowania wielu negatywnych zjawisk, w tym bezrobocia ukrytego, nierejestrowanego, niskiej aktywności zawodowej, niższej jakości kapitału ludzkiego, a przez to znacznej pauperyzacji zamieszkałej tam ludności. Wpływa na to w głównej mierze znaczna odległość od głównych ośrodków wielkomiejskich, niedostateczny dostęp do systemu edukacji i ośrodków kształcenia ustawicznego, brak lub niedostateczna ilość i jakość infrastruktury technicznej oraz niska aktywność w zakresie samoorganizacji podejmowania oddolnych inicjatyw mających na celu rozwiązywanie problemów społeczności w obszarze zatrudnienia.

W związku z powyższym istnieje wyraźna potrzeba monitoringu i wsparcia obszarów wiejskich, gdyż gromadzony przez społeczność wiejską kapitał społeczny, kulturowy i ludzki wpływa na rozwój całego regionu.

Poniższy raport stanowi efekt końcowy prac prowadzonych przez Instytut Badań i Analiz Grupa Olsztyńska Szkoła Biznesu w zakresie dostarczenia informacji na temat aktywności zawodowej ludności zamieszkałej na terenach wiejskich oraz małych miast w województwie podlaskim. Projekt badawczy zrealizowany został na zlecenie Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Białymstoku.

---

¹ Ministerstwo Rozwoju Wsi i Rolnictwa, Program Operacyjny Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013, Diagnoza, s. 9. <http://www.fundusze-strukturalne.gov.pl/informator/npr2/po/rolnik.pdf> (dostęp: 24.05.2013 r.).

1. Nota metodologiczna

1.1. Koncepcja i metodologia badania

Nadrzędnym celem realizowanego projektu badawczego było dostarczenie informacji na temat aktywności zawodowej ludności zamieszkałej na terenach wiejskich oraz małych miast w województwie podlaskim. Badanie miało wykazać potencjał zasobów pracy i czynniki, które wpływają na ich aktywność zawodową, społeczną i gospodarczą.

Badanie zostało przeprowadzone na terenie województwa podlaskiego, wśród mieszkańców wsi i małych miast.

Główne cele badania to:

1. Charakterystyka i ocena zasobów pracy na terenach wiejskich i małych miast województwa podlaskiego.
2. Analiza aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego.
3. Analiza rynku pracodawcy na terenach wiejskich i w małych miastach województwa podlaskiego.
4. Analiza barier i czynników stymulujących tworzenie miejsc pracy i wspierających zatrudnienie na lokalnych rynkach pracy.
5. Analiza czynników instytucjonalnych i wsparcia oferowanego przez instytucje i organizacje mieszkańcom wsi i małych miast oraz ocena ich efektywności.
6. Wypracowanie rekomendacji służących poprawie sytuacji zawodowej mieszkańców wsi i małych miast.

Analiza aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast w województwie podlaskim przeprowadzona została w oparciu o triangulację metodologiczną.

Rysunek 1. Schemat triangulacji metodologicznej

Źródło: opracowanie własne.

Triangulacja opierała się na wykorzystaniu w toku badań różnorodnych:

1. **Źródła danych** – analiza zarówno danych wtórnych (zastanych) zamieszczonych m.in. w zbiorach statystyki publicznej oraz publikacjach i raportach oraz danych pierwotnych uzyskanych w badaniach terenowych zrealizowanych różnymi technikami badawczymi.
2. **Metod badania** – połączenie różnych technik gromadzenia danych w badaniu tych samych zagadnień badawczych co pozwoliło zminimalizować słabości poszczególnych technik przy równoczesnym wykorzystaniu zalet każdej z nich.
3. **Perspektyw badawczych** – badanie przeprowadzone zostało przez zespół ekspertów, których wiedza i doświadczenie ma charakter wielotematyczny, a jednocześnie komplementarny, umożliwiając w procesie analizy i interpretacji zebranego materiału badawczego wywołanie efektu synergii – wartości dodanej pracy grupowej.

W badaniu zastosowano następujące metody/techniki badawcze:

Analiza danych zastanych (desk research) – badanie dokumentów umożliwiło poddanie analizie aktywność zawodową mieszkańców. Badaniem objęte zostały dane gromadzone przez statystykę publiczną, które pozwoliły zebrać informacje na temat struktury społeczno-demograficznej i ekonomicznej mieszkańców, struktury zatrudnienia, mobilności przestrzennej, zawodowej i edukacyjnej, bezrobocia, popytu na pracę i wolnych miejsc pracy oraz programów aktywizacji rynku pracy. Dokumenty strategiczne i programowe oraz raporty i publikacje powstałe na bazie danych empirycznych pozwoliły dokonać oceny założeń polityk

publicznych w zakresie integracji społecznej, aktywizacji zawodowej oraz kształcenia mieszkańców wsi i małych miast.

W ramach Analizy Desk Research wykorzystano następujące źródła danych:

- dane statystyczne,
- dokumenty strategiczne, prawne i programowe (na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym),
- raporty i publikacje,
- strony www.

Wywiady telefoniczne wspomagane komputerowo (CATI) przeprowadzone wśród 435 osób zamieszkujących wsie i małe miasta w województwie podlaskim.

Wywiady CATI stanowiły w badaniu technikę pomiaru i identyfikacji aktywności zawodowej mieszkańców małych miast i wsi województwa podlaskiego oraz jej uwarunkowań.

Badanie zrealizowane zostało na podstawie kwestionariusza wywiadu. Trafność i rzetelność kwestionariusza CATI została zapewniona w głównej mierze poprzez realizację pilotażu narzędzia badawczego.

Indywidualne wywiady pogłębione (IDI) stanowiące technikę pozwalającą pogłębić wiedzę na temat działań/inicjatyw aktywizujących zawodowo mieszkańców wsi i małych miast prowadzonych przez WUP oraz przez jednostki samorządu terytorialnego oraz organizacje pozarządowe. Wywiady pogłębione zostały zrealizowane na podstawie scenariusza wywiadu IDI.

Zogniskowane wywiady grupowe (FGI) przeprowadzone wśród mieszkańców wsi i małych miast w województwie podlaskim pozwoliły zweryfikować wstępnie opracowane wnioski na temat uwarunkowań aktywności zawodowej charakteryzujących tę grupę społeczną.

Zogniskowane wywiady grupowe przeprowadzone zostały na podstawie opracowanego scenariusza FGI stanowiącego zarys zagadnień oraz uszczegółowionych problemów, które poddane zostały ocenie w toku dyskusji.

Diagram Ishikawy – analiza zagrożeń i ryzyka w aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast objęła identyfikację problemów, sformułowanie problemów oraz jego przyczyn, uszczegółowienie oraz sprawdzenie kompletności potencjalnych przyczyn, analizę treści, sformułowanie wniosków.

Panel ekspertów stanowił w badaniu technikę projektowania przyszłych działań/inicjatyw, które będą podnosić aktywność zawodową mieszkańców wsi i małych miast.

Spotkanie przeprowadzone zostało na podstawie scenariusza, który stanowił zarys zadań planowanych do wykonania oraz etap konsultacji pomiędzy ekspertami a zespołem badawczym w zakresie rekomendacji służących podniesieniu aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast.

1.2. Kryteria doboru uczestników badania

Wywiady telefoniczne wspomagane komputerowo (CATI)

Dobór próby miał charakter wielostopniowy. Przy obliczeniu minimalnej wielkości próby przyjęty został współczynnik ufności na poziomie nie mniejszym niż 90% i maksymalny błąd szacunku frakcji nie większy niż 5%.

W ramach każdej frakcji (liczby ludności w wieku produkcyjnym w podregionach) przeprowadzono dobór proporcjonalny według kryterium: płeć, pozwalającego określić udział kobiet i mężczyzn w badanej populacji.

Dobór proporcjonalny umożliwił, w oparciu o uzyskane w badaniu ilościowym wyniki, dokonanie wnioskowania statystycznego na temat aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast w wieku produkcyjnym i jej zróżnicowania według płci w województwie podlaskim.

Tabela 1. Określenie wielkości próby w badaniu CATI wśród mieszkańców wsi i małych miast w wieku produkcyjnym w województwie podlaskim

Wyszczególnienie	Mieszkańcy wsi i małych miast* [osoba]	Udział w populacji [%]	Próba [osoba]
Województwo – ogółem	369952	100,00	435
kobiety	166936	45,12	197
mężczyźni	203016	54,88	238
Podregion białostocki	136219	100,00	158
kobiety	62893	46,17	73
mężczyźni	73326	53,83	85
Podregion łomżyński	141032	100,00	162
kobiety	62396	44,24	72
mężczyźni	78636	55,76	90
Podregion suwalski	92701	100,00	115
kobiety	41647	44,93	52
mężczyźni	51054	55,07	63

* Małe miasta – liczące do 20 tys. mieszkańców.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Indywidualne wywiady pogłębione (IDI)

Indywidualne wywiady pogłębione przeprowadzone zostały wśród 15 przedstawicieli instytucji publicznych i pozarządowych [N=15], działających na rzecz aktywizacji zawodowej.

Dobór próby miał charakter celowy. Kryterium wyboru rozmówców stanowił rodzaj instytucji/organizacji działającej w zakresie aktywizacji zawodowej mieszkańców wsi i małych miast:

- instytucje publiczne na poziomie powiatowym (PUP – N=9) oraz regionalnym (WUP – N=1),
- organizacje pozarządowe (N=5).

Tabela 2. Struktura i wielkość próby zaplanowana w badaniu IDI wśród przedstawicieli instytucji i organizacji działających w zakresie aktywizacji zawodowej w województwie podlaskim

Wyszczególnienie	Próba [osoba]
WUP	1
Podregion białostocki – ogółem PUP-y	3
Podregion łomżyński – ogółem PUP-y	3
Podregion suwalski – ogółem PUP-y	3
Organizacje pozarządowe	5
Ogółem	15

Źródło: opracowanie własne.

Instytucje/organizacje, które wzięły udział w badaniu:

1. Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku,
2. PUP Augustów,
3. PUP Białystok,
4. PUP Grajewo,
5. PUP Kolno,
6. PUP Łapy,
7. PUP Łomża,
8. PUP Sokółka,
9. PUP Suwałki,
10. PUP Wysokie Mazowieckie,

11. Stowarzyszenie Wspierania Edukacji i Rozwoju Aktywności Zawodowej „Europa” Edukacja-Rozwój-Praca-Aktywność,
12. Cech Rzemiosł Różnych w Sokółce,
13. Regionalny Ośrodek EFS w Łomży,
14. Stowarzyszenie Inicjatyw Społeczno-Gospodarczych im. Króla Zygmunta Augusta w Augustowie,
15. Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju i Promocji Gminy Filipów.

Zogniskowane wywiady grupowe (FGI)

W trakcie realizacji projektu przeprowadzono 3 wywiady grupowe, w których udział wzięło po 12 osób w każdej grupie. Łącznie w FGI uczestniczyło 36 mieszkańców wsi i małych miast [N=36].

W każdym z podregionów (białostocki, łomżyński, suwalski) przeprowadzone zostało 1 spotkanie FGI. Dobór próby do badania miał charakter celowy. Kryterium wyboru uczestników każdej z 3 grup dyskusyjnych było:

1. miejsce zamieszkania:
  - miasto do 20 tys. mieszkańców,
  - wieś.
2. płeć:
  - kobiety,
  - mężczyźni.

Panel ekspertów

Dobór próby miał charakter celowy. Uczestnikami byli przedstawiciele instytucji publicznych na poziomie regionalnym (WUP) oraz powiatowym (PUP), organizacji pozarządowych oraz mieszkańcy wsi i małych miast województwa podlaskiego. W spotkaniu uczestniczyło 12 osób [N=12].

1.3. Opis przebiegu badania

Zgodnie z harmonogramem realizację badania rozpoczęto 15.05.2013 r. od opracowania i przedstawienia Zamawiającemu Raportu Metodologicznego, wraz z narzędziami badawczymi. Po otrzymaniu akceptacji rozpoczęto realizację badań.

Indywidualne wywiady pogłębione (IDI) w trzech podregionach województwa zostały przeprowadzono w dniach:

12.06.2013 r. – 3 wywiady (w Białymstoku i Sokółce),

17.06.2013 r. – 4 wywiady (w Białymstoku, Sokółce, Łapach oraz w Wysokim Mazowieckim),

18.06.2013 r. – 4 wywiady (w Łomży, Kolnie i Grajewie),

20.06.2013 r. – 4 wywiady (w Augustowie, Suwałkach, Filipowie).

Wywiady zostały przeprowadzone zgodnie z założeniem metodologicznym i próbą badawczą. Moderatorzy nie napotkali żadnych przeszkód.

Realizację badań ilościowych poprzedził pilotaż narzędzia. Po akceptacji ostatecznej wersji kwestionariusza wywiadu rozpoczęto realizację badania CATI w terminie 02.07.2013 r. i zakończono pomyślnie w dn. 10.07.2013 r. Wszelkie występujące problemy z dostępem do uczestników badań i założeniem próby rozwiązywano w Instytucie na bieżąco. Badania ilościowe zostały przeprowadzone przed czasem, zgodnie z ustaloną strukturą próby.

W dniach 23–25.07.2013 r. przeprowadzone zostały Zogniskowane Wywiady Grupowe (FGI) w trzech podregionach województwa podlaskiego:

- 23.07.2013 r. – podregion suwalski,
- 24.07.2013 r. – podregion łomżyński,
- 25.07.2013 r. – podregion białostocki.

Spotkania odbyły się zgodnie z założeniami metodologicznymi. Na każdej sesji była odpowiednia liczba osób. Mieszkańcy chętnie udzielali się w dyskusji, a moderatorzy nie napotkali problemów w realizacji badań.

Spotkanie panelowe zostało zorganizowane w dniu 28.08.2013 r. w końcowym etapie realizacji projektu badawczego. Zgodnie z założeniami, w spotkaniu udział wzięła odpowiednia liczba osób reprezentujących instytucje publiczne oraz organizacje pozarządowe z terenu województwa podlaskiego.

2. Ogólna charakterystyka potencjału rozwojowego województwa podlaskiego

Województwo podlaskie plasuje się na 6 miejscu w kraju pod względem powierzchni, zajmując obszar 20 187 tys. km² i na 14 miejscu pod względem liczby ludności. W 2012 r. ludność województwa liczyła 1 198,69 tys. mieszkańców, z czego 60,3% stanowili mieszkańcy miast². Niski stopień urbanizacji regionu powoduje, że pod względem gęstości zaludnienia wynoszącej 59 osób na 1 km² powierzchni zajmuje ex equo z województwem warmińsko-mazurskim ostatnie miejsce w rankingu województw w Polsce. Pod względem administracyjnym jest podzielone na 14 powiatów ziemskich z wyodrębnionymi trzema miastami na prawach powiatu: Białystok, Łomża i Suwałki. Sieć osadniczą stanowi 36 miast i 3 945 miejscowości wiejskich.

Stolicą województwa i jednocześnie największym miastem jest Białystok, liczący 294,9 tys. ludności (31.XII.2012 r.), w następnej kolejności Suwałki – 69,4 tys. mieszkańców i Łomża – 62,8 tys. mieszkańców. Łącznie na obszarze tych miast mieszka nieco ponad 427,1 tys. osób, czyli prawie 59% ludności miejskiej województwa. Pozostałe miasta są organizmami niewielkimi, jedynie kilka z nich osiąga wielkość w granicach 20 tys. mieszkańców i są to w większości stolice powiatów. Ogółem w miastach i gminach miejskich powyżej 20 tys. mieszkańców w końcu 2012 r. mieszkało 551,3 tys. osób, tj. 46,0% populacji ludności województwa. Pozostałą część można uznać jako mieszkającą na obszarach wiejskich i w małych miastach³.

Na tle przeciętnych danych makroekonomicznych dla Polski obraz województwa podlaskiego nie jest korzystny, chociaż w wielu obszarach szereg relacji ekonomicznych plasuje ten region na pozycjach zdecydowanie wyższych, niż wynikałoby to z porównań pod względem charakterystyk opartych na Produkcie Krajowym Brutto (PKB). Pomimo odnotowania przyspieszenia rozwoju gospodarczego po uzyskaniu przez Polskę członkostwa w UE i skierowania znacznych środków w ramach różnych programów wsparcia, województwo podlaskie nie zdołało jeszcze zauważalnie zmniejszyć zapóźnienia w stosunku do bardziej rozwiniętych i uprzemysłowionych regionów Polski. Trudno jednak oczekiwać w per-

² *Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie podlaskim w 2012 r.*, (2013), Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok, s. 16.

³ W międzynarodowych klasyfikacjach i metodologii delimitacji przestrzennej regionów istnieje szereg kryteriów identyfikowania i podziału na obszary wiejskie i miejskie. W niniejszym opracowaniu przyjęto podział według zaklasyfikowania jednostek na bazie administracyjnego podziału kraju. Pogłębione informacje metodologiczne i analizę na poziomie województw dla lat 2002 i 2010 na podstawie powszechnych spisów rolnych zawiera publikacja: „*Obszary wiejskie. Powszechny Spis Rolny 2010*”, GUS, US w Olsztynie, Warszawa, Olsztyn 2013.

spektywie nawet średniookresowej znaczących przesunięć pomiędzy województwami. Dysproporcje regionalne zwiększają się z powodu silnej ekspansji kapitału i uaktywniania czynników wzrostu w województwach o silniejszym potencjale gospodarczym i społecznym.

W rankingu województw, region podlaski zajmował w 2010 r. 15 miejsce w kraju pod względem wysokości wytwarzanego produktu krajowego brutto (PKB) ogółem i 14 miejsce pod względem wysokości PKB na 1 mieszkańca, przed województwem lubuskim, które jednak uplasowało się aż na 9 miejscu wśród ogółu województw pod względem poziomu PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Podstawowe wskaźniki PKB w województwie podlaskim na tle kraju przedstawia tabela 3. Najbardziej aktualne informacje o makroproporcjach gospodarki według regionów i podregionów Polski publikowane przez GUS dotyczą wyników za 2010 rok.

Tabela 3. Produkt krajowy brutto w województwie podlaskim na tle kraju (ceny bieżące)

LATA		Ogółem				Na 1 mieszkańca			
		w mln zł	Polska =100	rok poprzedni = 100	rok poprzedni =100 ceny stałe	w zł	Pol-ska = 100	rok poprzedni =100	rok poprzedni = 100 ceny stałe
a – 2005									
b – 2006									
c – 2007									
d – 2008									
e – 2009									
f – 2010									
Polska	a	983302	100,0	106,4	103,6	25767	100,0	106,4	103,7
	b	1060031	100,0	107,8	106,2	27799	100,0	107,9	106,3
	c	1176737	100,0	111,0	106,8	30873	100,0	111,1	106,8
	d	1275508	100,0	108,4	105,1	33464	100,0	108,4	105,1
	e	1344505	100,0	105,4	101,6	35240	100,0	105,3	101,5
	f	1416585	100,0	105,4	103,9	37096	100,0	105,3	103,8
Woj. Podlaskie	a	22909	2,3	105,4	102,1	19075	74,0	105,7	102,3
	b	24427	2,3	106,6	104,0	20396	73,4	106,9	104,3
	c	27351	2,3	112,0	104,7	22896	74,2	112,3	104,9
	d	29059	2,3	106,4	103,1	24380	72,9	106,6	103,1
	e	30941	2,3	106,5	103,2	25983	73,7	106,6	103,2
	f	32090	2,3	103,7	101,9	26985	72,7	103,9	101,9

Źródło: Produkt Krajowy Brutto, Rachunki Regionalne, GUS, US Katowice 2006, 2008, 2010.

W latach 2005–2010 średnie roczne tempo wzrostu produktu krajowego brutto kształtowało się w Polsce na poziomie 4,7% (w cenach stałych). W omawianym okresie najszybciej wzrastała z roku na rok wartość PKB w województwie mazowieckim – o 6,1%, a najwolniej w województwie opolskim – o 2,6% oraz zachodniopomorskim, podlaskim i warmińsko-mazurskim (2,7–2,8%). Mimo to, udział regionu podlaskiego w tworzeniu PKB Polski w całym omawianym okresie utrzymał się na poziomie 2,3%.

Województwo podlaskie zalicza się do grupy 5 województw o najniższym udziale w gospodarce Polski. Są to województwa: opolskie, lubuskie, podlaskie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie, w których to w kolejnych latach odnotowano najniższe udziały w tworzeniu produktu krajowego brutto (mniej niż 3% każde). W 2010 r. łączny udział tych województw w wytwarzaniu produktu krajowego brutto wynosił 11,8% (w 2005 roku – 12,4%), a pracowało w nich 13,9% ogółu pracujących w gospodarce narodowej (w 2005 roku – 14,4%). Na drugim biegunie znajdują się dwa województwa: mazowieckie i śląskie, które razem w omawianych latach wytwarzały ponad 1/3 krajowej wartości PKB. W 2010 r. wymienione województwa wypracowały łącznie 35,3% krajowej wartości produktu krajowego brutto (w 2005 roku – 34,6%), skupiając na swoim terenie 28,1% ogółu pracujących w gospodarce narodowej (w 2005 roku – 28,4%).

Podobny obraz, świadczący o ogromnym zróżnicowaniu gospodarczym, a w tym przypadku poziomu życia mieszkańców, prezentują dane o wartości PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Należy przy tym nadmienić, że poziom tego zróżnicowania pogłębia się z roku na rok, pomimo szeregu działań na poziomie UE i Polski, zmierzających do wyrównywania dysproporcji rozwojowych pomiędzy regionami. Mówi o tym wskaźnik dyspersji PKB na 1 mieszkańca na poziomie województw, wykazujący wzrost z 19,3% w 2005 roku do 21,5% w 2010 roku⁴.

W 2010 r. poziom PKB na 1 mieszkańca w regionie podlaskim wynosił 26 985 zł i był o 27,3% niższy od przeciętnego poziomu w kraju (w 2005 r. o 26,0%). Województwo podlaskie, pod tym względem oddaliło się od przeciętnej krajowej. Najwyższy poziom PKB na 1 mieszkańca w 2010 r. odnotowano w województwie mazowieckim – 60 359 zł, przekraczający przeciętny poziom dla kraju o 62,7% (w 2005 r. o 57,6%) i jednocześnie przekraczający ponad 2,2-krotnie poziom tej relacji w województwie podlaskim. Drugą lokatę pod względem wysokości PKB

⁴ Wskaźnik dyspersji (miara zróżnicowania) regionalnego PKB na 1 mieszkańca został obliczony na poziomie województw (NTS 2) jako suma wartości bezwzględnych różnic między wojewódzkimi a krajową wartością PKB na 1 mieszkańca, ważonych udziałem liczby ludności poszczególnych województw, wyrażony w procentach krajowego PKB na 1 mieszkańca. Źródło: Produkt Krajowy Brutto. Rachunki Regionalne w 2010 r., (2012), Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, s. 15 i 24.

na 1 mieszkańca zajęło województwo dolnośląskie, gdzie wartość PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca wynosiła 41 750 zł i przewyższała o 12,5% przeciętną krajową. O tempie rozwoju tego województwa świadczy fakt, że w 2005 r. PKB na 1 mieszkańca w regionie dolnośląskim przewyższał zaledwie o 3,1% średni poziom w kraju. Do województw o wartości PKB na 1 mieszkańca w 2010 r. przekraczającej przeciętną krajową należy jeszcze województwo śląskie (o 7,0%) i wielkopolskie (o 4,1%).

Na najgorszych pozycjach w rankingu od lat znajdują się województwa Polski Wschodniej, zajmując pięć końcowych miejsc, region podlaski znajduje się w środku tej grupy. Przy niższym o 27,3% poziomie PKB na 1 mieszkańca od przeciętnej krajowej w 2010 r. w województwie podlaskim, jeszcze niżej uplasowało się województwo podkarpackie (o 32,7%), lubelskie (o 32,4%) i nieco wyżej województwo warmińsko-mazurskie (o 26,6%) i świętokrzyskie – z poziomem PKB na 1 mieszkańca niższym o 24,2% od średniej krajowej.

Przy 2,3% udziale województwa podlaskiego w produkcie krajowym brutto, nieco wyższe jest zaangażowanie do jego wytworzenia zasobów pracy ludzkiej. Liczba pracujących w woj. podlaskim w przeliczeniu na pełnozatrudnionych, wynosiła w 2010 r. 398 tys. osób, tj. 2,9% ogólnej liczby pracujących w gospodarce narodowej Polski (tabela 4). Zestawienie tych liczb potwierdza opinię o niższej produktywności ogólnej uzyskiwanej w województwie podlaskim z przeciętnymi wynikami dla Polski. W dużej mierze wynika to jednak ze struktury gospodarki regionu i niekoniecznie świadczy o zdecydowanie mniejszej aktywności zawodowej i przedsiębiorczości mieszkańców.

Tabela 4. Pracujący w gospodarce narodowej w woj. podlaskim w 2010 roku według rodzajów działalności, stan w dniu 31 XII

Rodzaje działalności	Polska	Woje- wództwo	Polska = 100	Woje- wództwo = 100
	w tysiącach osób			
Ogółem	13778	398	2,9	100,0
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo; rybactwo	2381	127	5,3	31,8
Przemysł				
razem	2906	62	2,1	15,5
w tym przetwórstwo przemysłowe	2434	54	2,2	13,5

Rodzaje działalności	Polska	Woje- wództwo	Polska = 100	Woje- wództwo = 100
	w tysiącach osób			
Budownictwo	863	20	2,3	4,9
Handel; naprawa pojazdów samochodowych; transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja	3373	80	2,4	20,0
Działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości	534	11	2,0	2,6
Pozostałe usługi	3721	100	2,7	25,1

Źródło: Produkt Krajowy Brutto, Rachunki Regionalne w 2010 r., GUS, US Katowice 2010.

Największe zasoby pracy w województwie koncentrują się w działalności rolnictwa, łowiectwa, leśnictwa i rybactwa⁵. Udział tej grupy w wartości dodanej brutto województwa w 2010 r. wynosił 10,4% (tabela 4), podczas gdy przy jej wytwarzaniu pracowało 31,8% ogólnej liczby pracujących w regionie⁶. Na karb rolnictwa można zatem rzucić obniżenie wskaźników produktywności ogólnej, z drugiej jednak strony to właśnie rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo stanowi obecne i potencjalne zaplecze rozwoju obszarów wiejskich. Faktem jest jednak, że skala absorpcji podaży zasobów rynku pracy przez te rodzaje działalności jest znaczna, jednocześnie efekty ich pracy są wyceniane nieproporcjonalnie nisko. Działalności te

⁵ Dane publikowane przez GUS w systemie rachunków regionalnych zawierają informacje według rodzajów działalności PKD 2007 połączone w grupy, obejmujące kilka sekcji PKD 2007:

- rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo – sekcja: „Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo”,
- przemysł – sekcje: „Górnictwo i wydobywanie”, „Przetwórstwo przemysłowe”, „Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych”, „Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją”,
- budownictwo – sekcja „Budownictwo”,
- handel; naprawa pojazdów samochodowych; transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja – sekcje: „Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle”, „Transport i gospodarka magazynowa”, „Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi”, „Informacja i komunikacja”,
- działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości – sekcje: „Działalność finansowa i ubezpieczeniowa”, „Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości”,
- pozostałe usługi – sekcje: „Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna”, „Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca”, „Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne”, „Edukacja”, „Opieka zdrowotna i pomoc społeczna”, „Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją”, „Pozostała działalność usługowa”, „Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby”.

⁶ W skali kraju udział tej grupy w wartości dodanej brutto wynosił w 2010 r. 3,7%, a w jej wytwarzaniu brało udział 17,3% ogółu pracujących w gospodarce narodowej (2 381 tys. osób).

kumulują jednak pewne, niewykorzystane nadwyżki siły roboczej. Tradycyjnie pojmowana działalność rolnicza nie jest w tej sytuacji miejscem powstawania nowych miejsc pracy, jednak rolnictwo i jego otoczenie jest kluczowym obszarem, wokół którego powinna koncentrować się strategia rozwoju obszarów wiejskich regionu. Wsparcie wielofunkcyjnego rozwoju wsi i obszarów wiejskich może przynieść znaczący wzrost podaży miejsc pracy w wielu obszarach działalności pozarolniczej związanej bezpośrednio z rolnictwem. Dotyczy to tworzenia nowych miejsc pracy w zawodach pozarolniczych, ale związanych z rolnictwem bądź jego otoczeniem. Można do nich zaliczyć takie działalności, jak:

- lokalne przetwórstwo produktów rolniczych i leśnych,
- zaopatrzenie rolnictwa w środki produkcji,
- modernizację gospodarstw rolnych, gospodarkę wodną i energetykę,
- usługi produkcyjne,
- skup, magazynowanie, transport i handel produktami rolnymi,
- agroturystykę,
- pielęgnację krajobrazu i ochronę środowiska.

Drugą pod względem absorpcji zasobów pracy w województwie jest grupa sekcji PKD określona jako „pozostałe usługi”. W 2010 r. w tych rodzajach działalności pracowało 100 tys. osób, co stanowiło 25,1% ogólnej liczby pracujących w regionie. Należy jednak zauważyć, że większość populacji zatrudnionych stanowi tu pracownicy jednostek budżetowych: administracji rządowej i samorządowej, edukacji, opieki zdrowotnej i pomocy społecznej. W 2010 r. w sekcjach tych pracowało ponad 70 tys. osób. W perspektywie najbliższych lat trudno liczyć na zwiększenie zatrudnienia w tych obszarach, nieuniknione jest wręcz ograniczanie liczby stanowisk pracy, szczególnie w sekcjach: „Edukacja” oraz „Administracja publiczna i obrona narodowa”.

Przemysł, budownictwo oraz sekcje usług rynkowych zatrudniały 43,0% ogółu pracujących w województwie, wytwarzając 63,9% wartości dodanej brutto (odpowiednie relacje dla kraju wynosiły w 2010 r.: 55,7% i 72,4%). Działalności te wprawdzie zdecydowanie przeważają w wytwarzaniu wartości dodanej, ale w znacznie mniejszym stopniu partycypują w zapewnieniu miejsc pracy ludności regionu, a w konsekwencji budowaniu materialnych podstaw warunków życia ludności. Najbardziej pożądanym miejscem pracy w województwie jest administracja publiczna, gdzie przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w 2010 r. wynosiło 3 915,3 zł, wobec 2 654,4 zł w przemyśle i 2 686,3 zł w budownictwie. Generalnie, w sektorze publicznym przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto było w woj. podlaskim o 38,4% wyższe niż w sektorze prywatnym (w skali kraju – 27,3%).

Województwo podlaskie jest regionem o silnych dysproporcjach przestrzennych potencjału gospodarczego, warunków naturalnych, dostępności surowców, obszarów cennych przyrodniczo ograniczających rozwój intensywnej gospodarki, infrastruktury komunikacyjnej i komunalnej, warunków życia ludności, dostępności do usług ochrony zdrowia, kultury, edukacji i miejsc pracy. Ponadto jest regionem najbardziej zróżnicowanym w Polsce pod względem etnicznym i kulturowym. Właściwie jest pewnym obszarem administracyjnym składającym się w 36% z terenów historycznego Podlasia, w 35% stanowi je obszar Pojaćwieskiej Suwalszczyzny, w 20% Mazowsza. Wszystkie te, a także szereg innych różnic uwarunkowanych historycznie i kulturowo sprawiają, że ocena zjawisk na poziomie regionu jako całości, daje obraz bardzo „wygładzony”.

W systemie rachunków narodowych prowadzonym przez GUS, zarówno PKB, jak też wartość dodana i jej struktura według rodzajów działalności prowadzone są także w skali podregionów (NTS 3). W województwie podlaskim wyodrębnione zostały 3 podregiony, grupujące 14 powiatów ziemskich otaczających powiaty grodzkie, a ich istnienie ma tylko wymiar statystyczny i wynikało z konieczności wprowadzenia z chwilą wejścia do Unii Europejskiej systemu adekwatnego do klasyfikacji NUTS stosowanej we Wspólnocie Europejskiej⁷. Podstawowym celem wprowadzenia takich klasyfikacji, było „ułatwienie” prac instytucjom europejskim nad rozwiązaniem problemów różnorodności podziałów administracyjnych krajów członkowskich UE i szybkiej możliwości tworzenia porównywalnych zbiorów danych statystycznych w przestrzeni i w czasie wobec nieuniknionych zmian tych podziałów.

Obszar województwa podlaskiego został podzielony na 3 podregiony statystyczne. Są to:

- **Podregion białostocki**, w skład którego wchodzi trzy powiaty: białostocki, sokólski oraz powiat miejski Białystok, (powierzchnia regionu – 5 132 km², ludność – 510,4 tys.);
- **Podregion łomżyński**, w skład którego wchodzi 8 powiatów: bielski, hajnowski, kolneński, łomżyński, siemiatycki, wysokomazowiecki, zambrowski, oraz powiat miejski Łomża, (powierzchnia regionu – 8 818 km², ludność – 410,3 tys.);

---

⁷ Klasyfikacja NUTS (Nomenclature of Units for Territorial Statistics) funkcjonuje w prawie wspólnotowym od 1988 roku, ale dopiero w 2003 r. uzyskała rangę prawa wprowadzonego rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady. W Polsce została wprowadzona rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS) (Dz.U. z 2007 r. Nr 214, poz. 1573). Idea podziału obszaru Europy na statystyczne jednostki terytorialne przedstawiona jest na portalu Eurostatu: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/nuts_nomenclature/introduction (dostęp: 20.05.2013).

- **Podregion suwalski**, w skład którego wchodzi 6 powiatów: augustowski, grajewski, moniecki, sejneński, suwalski oraz powiat miejski Suwałki, (powierzchnia regionu – 6 237 km², ludność – 277,9 tys.).

Na obszarze tych podregionów funkcjonuje 118 gmin, w tym 13 gmin miejskich, 79 gmin wiejskich i 26 gmin miejsko-wiejskich.

Jak wynika z danych prezentowanych w tabeli 5, w 2010 r. 49,3% wartości PKB województwa wytworzono w podregionie białostockim, na obszarze którego mieszkało 42,4% ludności województwa⁸. Najmniejszy udział w efektach ekonomicznych regionu ma podregion suwalski, gdzie na obszarze stanowiącym prawie 31% powierzchni województwa wytwarza się zaledwie 20,5% PKB regionu podlaskiego, a w podregionie łomżyńskim powstało w 2010 r. 30,1% PKB województwa. Wynika stąd, że podregion białostocki osiąga znacznie lepsze efekty w dziedzinie społecznej wydajności pracy w zestawieniu z podregionem suwalskim, czy też łomżyńskim. Podregion białostocki w rezultacie charakteryzuje się najwyższym w województwie poziomem warunków życia i dochodów ludności.

Tabela 5. Produkt krajowy brutto w województwie podlaskim według podregionów (ceny bieżące)

LATA	Ogółem			Na 1 mieszkańca		
a – 2005	w mln zł	Polska = 100	Woje-wódz-two = 100	w zł	Polska = 100	Woje-wódz-two = 100
b – 2006						
c – 2007						
d – 2008						
e – 2009						
f – 2010						
Województwo ogółem						
a	22909	2,3	100,0	19075	74,0	100,0
b	24427	2,3	100,0	20396	73,4	100,0
c	27351	2,3	100,0	22896	74,2	100,0
d	29059	2,3	100,0	24380	72,9	100,0
e	30941	2,3	100,0	25983	73,7	100,0

⁸ Dane o liczbie ludności dotyczą stanu i struktury ludności faktycznie zamieszkałej na danym terenie i oparte są głównie na rejestrach administracyjnych osób zameldowanych na pobyt stały lub czasowy. Zestawianie efektów gospodarczych w relacji do liczby ludności na danym terenie może być obarczone w rachunkach regionalnych pewnym błędem nieporównywalności. Jest on tym większy, im większa jest skala nierejestrowanych przez statystykę migracji wewnętrznych i świadczenia pracy na danym obszarze, przez osoby nie zamieszkałe na jego terenie.

LATA		Ogółem			Na 1 mieszkańca		
a – 2005	f	w mln zł	Polska = 100	Woje- wódz- two = 100	w zł	Polska = 100	Woje- wódz- two = 100
b – 2006							
c – 2007							
d – 2008							
e – 2009							
f – 2010							
	f	32090	2,3	100,0	26985	72,7	100,0
Podregiony:							
białostocki	a	11078	1,1	48,4	21953	85,2	115,1
	b	11993	1,1	49,1	23776	85,5	116,6
	c	13441	1,1	49,1	26662	86,4	116,4
	d	14582	1,1	50,2	28933	86,5	118,7
	e	15340	1,1	49,6	30411	86,3	117,0
	f	15832	1,1	49,3	31332	84,5	116,1
łomżyński	a	6956	0,7	30,4	16645	64,6	87,3
	b	7304	0,7	29,9	17581	63,2	86,2
	c	8052	0,7	29,4	19482	63,1	85,1
	d	8590	0,7	29,6	20885	62,4	85,7
	e	9253	0,7	29,9	22577	64,1	86,9
	f	9675	0,7	30,1	23714	63,9	87,9
suwalski	a	4876	0,5	21,3	17508	67,9	91,8
	b	5130	0,5	21,0	18469	66,4	90,6
	c	5858	0,5	21,4	21139	68,5	92,3
	d	5887	0,5	20,3	21281	63,6	87,3
	e	6348	0,5	20,5	22955	65,1	88,3
	f	6583	0,5	20,5	23859	64,3	88,4

Źródło: Produkt Krajowy Brutto, Rachunki Regionalne, GUS, US Katowice 2008, 2010.

Wartość produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca w 2010 r. wynosiła w województwie ogółem 27,0 tys. zł, podczas gdy w podregionie białostockim 31,3 tys. zł, w podregionie suwalskim 23,9 tys. zł, a w podregionie łomżyńskim 23,7 tys. złotych. Poziom PKB na 1 mieszkańca w podregionie białostockim prze-

wyższa zatem o 16,1% przeciętny poziom w województwie, natomiast w podregionie suwalskim jest niższy o 11,6% i w podregionie łomżyńskim o 12,1% od średniego poziomu w województwie.

W ciągu całego okresu 2005-2010 podregion białostocki wyprzedzał pod względem dynamiki rozwoju pozostałe podregiony województwa. Jest to także rezultatem spowolnienia dynamiki rozwoju gospodarek podregionu łomżyńskiego, a szczególnie suwalskiego. Trzeba jednak zauważyć, że w ostatnich latach przewaga podregionu białostockiego nieco osłabła. Pewne odwrócenie trendu obserwuje się od 2008 r., kiedy podregion ten wytwarzał 50,2% PKB województwa wobec 48,4% w 2005 roku. Od 2008 r. nastąpiło także odwrócenie trendów w kształtowaniu się relacji PKB na 1 mieszkańca. Poziom PKB na 1 mieszkańca w podregionie białostockim w 2008 r. przewyższał o 18,7% przeciętną wielkość dla województwa, a w 2010 r. obniżył się do 16,1%. W tym samym okresie pozostałe podregiony rozpoczęły zmniejszanie dysproporcji. W podregionie łomżyńskim w 2008 r. PKB na 1 mieszkańca był niższy o 14,3% w porównaniu z przeciętnym w województwie, a w 2010 r. już tylko o 12,1%. Mniejszą poprawę odnotowano w podregionie suwalskim, gdzie relacje te zmniejszyły się odpowiednio: z 12,7% w 2008 r. do 11,6% w 2010 r.

Przyczyny obecnych dysproporcji rozwojowych pomiędzy podregionami województwa podlaskiego mają swe źródło w odmiennościach struktur gospodarki, a co za tym idzie implikują przyszłe czynniki i trendy zmian. Strukturę wytwarzanej wartości dodanej brutto według grup rodzajów działalności wg PKD 2007 i podregionów przedstawia tabela 6.

Podregion białostocki swą wiodącą pozycję w gospodarce regionu zawdzięcza przede wszystkim sektorowi usług. W 2010 r. działalność zaliczana do sektora usług przynosiła 62,4% wartości dodanej brutto województwa (WDB), natomiast w podregionie białostockim 68,7%. Największy udział ma grupa usług rynkowych w skład której wchodzi: handel, naprawa pojazdów samochodowych, transport i gospodarka magazynowa, zakwaterowanie i gastronomia oraz informacja i komunikacja. W 2010 r. jej udział w WDB podregionu wynosił 31,3%, przy czym stanowiła ona 55,7% wartości wszystkich tego typu usług świadczonych w całym województwie.

Tabela 6. Udział podregionów w wartości dodanej brutto województwa podlaskiego według rodzajów działalności w 2010 r. (ceny bieżące)*

Rodzaje działalności		Woje- wództwo ogółem	Podregiony		
			białostocki	łomżyński	suwalski
a – w mln złotych					
b – województwo = 100					
c – podregion = 100					
Ogółem	a	28263	13944	8521	5798
	b	100,0	49,3	30,1	20,5
	c	100,0	100,0	100,0	100,0
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo; rybactwo	a	2943	710	1378	854
	b	100,0	24,1	46,8	29,0
	c	10,4	5,1	16,7	14,7
Przemysł					
razem	a	5502	2501	1758	1242
	b	100,0	45,5	32,0	22,6
	c	19,5	17,9	20,6	21,4
w tym przetwórstwo przemysłowe	a	4547	1967	1496	1084
	b	100,0	43,3	32,9	23,8
	c	16,1	14,1	17,6	18,7
Budownictwo	a	2201	1144	675	382
	b	100,0	52,0	30,7	17,4
	c	7,8	8,2	7,9	6,6
Handel; naprawa pojazdów samochodowych; transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja	a	7826	4361	2065	1400
	b	100,0	55,7	26,4	17,9
	c	27,7	31,3	24,2	24,1
Działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości	a	2511	1387	626	498
	b	100,0	55,2	24,9	19,8
	c	8,9	9,9	7,3	8,6
Pozostałe usługi	a	7281	3840	2019	1422
	b	100,0	52,7	27,7	19,5
	c	25,8	27,5	23,7	24,5

*Dane mogą nie sumować się na ogółem w wyniku zaokrągleń.

Źródło: Produkt Krajowy Brutto, Rachunki Regionalne, GUS, US Katowice 2010 i obliczenia własne.

Grupa „pozostałe usługi”, w skład których zalicza się głównie działalność jednostek budżetowych jak: administracja publiczna i obrona narodowa, edukacja, opieka zdrowotna i pomoc społeczna generują 27,5% wartości dodanej brutto podregionu białostockiego i 52,7% w skali województwa. Działalność finansowa i ubezpieczeniowa oraz obsługa nieruchomości w województwie podlaskim w 55,2% koncentruje się także w podregionie białostockim. Podregion ten partycypuje także w 45,5% w produkcji przemysłowej województwa i w 52% w działalności budownictwa. Łącznie w podregionie białostockim wytworzono w 2010 r. 49,3% wartości dodanej brutto województwa podlaskiego.

Wyraźne różnice pomiędzy podregionami jeśli chodzi o strukturę gospodarki występują w zakresie działalności rolniczej. Udział rolnictwa, łowiectwa, leśnictwa i rybactwa w wartości dodanej brutto województwa wynosił w 2010 r. 10,4% i stanowił 6,4% produkcji krajowej. W podregionie białostockim wytwarzano 24,1% produkcji rolniczej województwa, ale udział tych sekcji w wartości produkcji podregionu wynosił zaledwie 5,1%. Pod względem produkcji rolniczej przoduje w województwie podregion łomżyński, gdzie rolnictwo wytwarza prawie 47% wartości dodanej brutto tych sekcji w regionie podlaskim. Z podregionu suwalskiego pochodziło 29% produkcji rolnictwa, łowiectwa, leśnictwa i rybactwa w regionie.

Warto podkreślić, że wszystkie dokumenty strategiczne opracowywane przez władze województwa podlaskiego bardzo wyraźnie akcentują znaczenie obszarów wiejskich i rolnictwa, jako czynnika rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. Jednocześnie dominuje pragmatyczne podejście do oceny szans i możliwości rozwoju regionalnego przy istnieniu wielu ograniczeń, które mają szereg uwarunkowań o charakterze zewnętrznym, ale także są wynikiem lokalnych działań i decyzji. Mówi o tym „Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku”⁹. Zapisano w niej m.in.: *„Z uwagi na sieć ekologiczną NATURA 2000 istnieje konieczność rozwijania gospodarki regionu zgodnie z wymaganiami ochrony środowiska (zaprzestanie i nierozwijanie uciążliwej produkcji) poprzez rozwój alternatywnych kierunków rozwoju gospodarczego np.: zrównoważonej turystyki, proekologicznego leśnictwa, rolnictwa ekstensywnego. Ponadto, szans rozwoju sektora produkcyjnego upatrywać należy w wysokiej jakościowo bazie surowcowej dla przetwórstwa rolniczego, utrwalonej tradycji produkcyjnej i eksportowej w niektórych dziedzinach przemysłu (np. mleczarski, mięsny, piwowarski, tytoniowy, włókienniczy, drzewny, zbożowy), bliskości i dobrym powiązaniu z chłonnym rynkiem „wschodnim”, znacznym potencjale naukowo-badawczym szkolnictwa wyższego oraz jakości środowiska korzystnego dla przemysłów wysokich technologii”*.

⁹ „Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku”, Załącznik do Uchwały nr XXXV/438/06 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 30 stycznia 2006 r., s.11.

W tym kontekście należy rozpatrywać potrzebę szczególnej koncentracji działań na terenie podregionu łomżyńskiego i suwalskiego, gdzie dominują obszary wiejskie i małe miasta, a możliwości tworzenia miejsc pracy koncentrują się w obszarze rolnictwa i działalności towarzyszących, drobnego przemysłu, handlu i rzemiosła.

Nowa „Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020” uchwalona przez Sejmik Województwa we wrześniu 2013 r. podtrzymuje te działania¹⁰. Jako jeden z obszarów strategicznej interwencji uznaje gminy, których rozwój uwarunkowany jest ograniczeniami wynikającymi z położenia na prawnie chronionych obszarach sieci Natura 2000 - *„W przypadku tego obszaru strategicznej interwencji szczególnie traktowane będą takie kierunki interwencji, jak poprawa jakości środowiska, trwała ochrona zasobów przyrodniczych i wartości krajobrazowych oraz odtwarzanie i renaturalizacja ekosystemów zdegradowanych, a także poprawa wewnętrznej spójności komunikacyjnej, podniesienie atrakcyjności turystycznej... w odniesieniu do działalności rolniczej akcent położony zostanie na produkcję tradycyjną, rolnictwo ekologiczne i produkcję żywności wysokiej jakości”*.

---

¹⁰ „Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020”, Projekt w wersji z dnia 13 czerwca 2013 r. , Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, www.strategia.wrotapodlasia.pl, s. 56–57, (dostęp 16.09.2013).

3. Zasoby pracy na terenach wiejskich i małych miast województwa podlaskiego

3.1. Struktura społeczno-demograficzna i ekonomiczna ludności, struktura zawodowa

Liczba ludności ogółem w województwie podlaskim w 2012 r. (stan w dniu 31 XII) wynosiła 1 198 690 osoby. Populacja mieszkańców województwa stanowiła 3,1% ogółu ludności Polski. Średnia gęstość zaludnienia, tj. liczba osób przypadająca na 1 km² powierzchni ogólnej w regionie podlaskim ukształtowała się na poziomie 59, zaś w Polsce – 123. Należy jednak podkreślić, że gęstość zaludnienia jest w województwie podlaskim silnie zróżnicowana terytorialnie. W podregionie suwalskim, we wszystkich powiatach oprócz grajewskiego gęstość zaludnienia nie przekracza 40 osób na 1 km² powierzchni. W całym podregionie suwalskim wskaźnik gęstości zaludnienia w 2012 r. wynosił 45 osób i był bardzo zróżnicowany w poszczególnych powiatach. Najniższy poziom 25 osób odnotowano w powiecie sejneńskim, 28 osób w powiecie suwalskim, 31 osób w powiecie monieckim, 36 osób w powiecie augustowskim. Średnią dla podregionu podnosił powiat grajewski z liczbą 51 osób na 1 km² powierzchni, a szczególnie miasto na prawach powiatu – Suwałki, gdzie na 1 km² powierzchni przypadały 1 052 osoby.

Kolejnym obszarem województwa o gęstości zaludnienia niższej od przeciętnej dla województwa jest podregion łomżyński (47 osób). Najmniejsze nasycenie ludnością występuje w powiecie hajnowskim – 29 osób na 1 km², następnie w powiecie siemiatyckim (33 osoby), łomżyńskim (39 osób), bielskim (42 osoby), kolneńskim (43 osoby) i wysokomazowieckim – 46 osób na 1 km² powierzchni powiatu. Przeciętną dla podregionu podnosi powiat zambrowski, gdzie wskaźnik gęstości zaludnienia wynosił w 2012 r. 61 osób, a szczególnie miasto na prawach powiatu – Łomża, z 1 903 mieszkańcami przypadającymi na 1 km² powierzchni.

W regionie podlaskim dominuje podregion białostocki, gdzie na obszarze stanowiącym 25,4% powierzchni województwa zamieszkuje 42,6% populacji ludności regionu. Prawie 58% ludności podregionu mieszka w Białymstoku, gdzie gęstość zaludnienia wynosi 2 891 osoby na 1 km² powierzchni. W pozostałych powiatach wchodzących w skład podregionu nasycenie ludnością jest poniżej przeciętnej dla województwa i wynosi: w powiecie sokólskim 35 osób, a w powiecie białostockim 48 osób na 1 km² powierzchni.

Tak znaczące zróżnicowanie terytorialne w rozmieszczeniu potencjału ludzkiego stanowi poważny problem z punktu widzenia konstruowania w miarę jednolitej strategii i polityki rozwoju województwa. Z punktu widzenia rynku pracy, którego rozwój będzie napotykał na coraz większe problemy wynikające ze zmniejszania się zasobów ludności, wymaga też bardzo głębokiej segmentacji działań.

Systematyczny spadek liczby ludności w województwie podlaskim utrzymuje się od początku bieżącego stulecia, jednocześnie zachodzą znaczące zmiany w strukturze ludności pomiędzy miastem a wsią. W 2012 r. populacja ludności województwa była mniejsza w porównaniu z 2000 r. o 11 998 osób, przy czym ludność miast zwiększyła się o 13 327 osób (o 1,9%), a liczba ludności zamieszkałej na wsi zmniejszyła się o 25 325 osób (o 5,1%). O spadku liczby mieszkańców w regionie w dużej mierze zdecydowało utrzymujące się od wielu lat ujemne saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały, a także niska liczba urodzeń. W ostatnich latach (2011–2012) w skali województwa wystąpił ponadto ujemny przyrost naturalny, przy czym warte odnotowania jest, że w miastach województwa wskaźnik przyrostu naturalnego kształtował się na poziomie dodatnim, a cały spadek koncentrował się na obszarach wiejskich. Ujemny przyrost naturalny na wsi w województwie podlaskim występował we wszystkich latach ostatniej dekady.

Tendencja spadku liczby ludności ulegnie znacznemu przyspieszeniu. Według prognozy ludności GUS¹¹, w 2035 r. ludność regionu podlaskiego będzie liczyła 1 072 tys. osób, a więc o 129 tys. mniej niż w 2011 roku. Liczba ludności miast zmniejszy się o 55 tys. osób, tj. o 7,7% i w miastach będzie mieszkało 62,4% ludności województwa. Znacznie głębsze zmiany dotkną społeczności wiejskie. Według prognozy, liczba mieszkańców wsi w województwie podlaskim w 2035 r. będzie niższa w porównaniu z 2011 r. aż o 15,4%, co oznacza zmniejszenie populacji o 73,3 tys. osób.

Prognozowana skala „wyludnienia” obszarów wiejskich w województwie podlaskim będzie znacznie większa niż przeciętnie w kraju. Ludność Polski w 2035 r. ma wynieść niespełna 36 mln osób, czyli o 2,5 mln mniej niż wynosiła populacja ludności w 2011 r. (spadek o 6,6%). Największy spadek obejmie populację ludności miast, która ulegnie zmniejszeniu o 9,1%. Ludność wsi w skali kraju ma zmniejszyć się zaledwie o 375 tys. osób, tj. o 2,5% w stosunku do poziomu z 2011 r. Na tym tle, prognozowane kierunki zmian w liczbie i strukturze ludności w regionie podlaskim są zdecydowanie odmienne. Proces wyludniania się obszarów wiej-

¹¹ *Prognoza ludności na lata 2008–2035, (2009)*, Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Demograficznych, Warszawa.

skich i małych miast będzie miał zasadnicze znaczenie dla rynku pracy, powodując w szybkim tempie zagrożenie brakiem rąk do pracy i szczególnie dotknie sektor rolnictwa i drobną wytwórczość na obszarach wiejskich. Zmianom tym będą towarzyszyły pogarszające się wskaźniki obciążenia demograficznego. O ile już obecnie w województwie podlaskim na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada 57 osób w wieku nieprodukcyjnym, to w 2020 r. poziom tego współczynnika wyniesie 67, a w 2035 r. – 78. Będzie to najwyższa wartość w Polsce obok województwa świętokrzyskiego. Przeciętnie w Polsce, w 2035 r. na 100 osób w wieku produkcyjnym będą przypadały 74 osoby w wieku nieprodukcyjnym. Już obecnie struktura demograficzna ludności według wieku jest zauważalnie niekorzystna, a zmiany w ostatniej dekadzie podnoszą wiarygodność prognozy GUS. Strukturę ludności w województwie podlaskim według ekonomicznych grup wieku w latach 2009–2012 przedstawia tabela 7.

Tabela 7. Ludność w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym w województwie podlaskim, stan w dniu 31 XII*

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
	w osobach				w odsetkach grupy wieku			
Województwo ogółem	1189731	1203448	1200982	1198690	X	X	X	X
W wieku przedprodukcyjnym	228714	229068	223301	218452	100,0	100,0	100,0	100,0
mężczyźni	117469	117375	114387	112074	51,4	51,2	51,2	51,3
kobiety	111245	111693	108914	106378	48,6	48,8	48,8	48,7
Miasta	131484	131500	128155	126238	57,5	57,4	57,4	57,8
mężczyźni	67122	67132	65418	64539	29,3	29,3	29,3	51,1
kobiety	64362	64368	62737	61699	28,1	28,1	28,1	48,9
Wieś	97230	97568	95146	92214	42,5	42,6	42,6	42,2
mężczyźni	50347	50243	48969	47535	22,0	21,9	21,9	51,5
kobiety	46883	47325	46177	44679	20,5	20,7	20,7	48,5
W wieku produkcyjnym	754096	764843	764749	763271	100,0	100,0	100,0	100,0
mężczyźni	394102	402478	403777	403935	52,3	52,6	52,8	52,9
kobiety	359994	362365	360972	359336	47,7	47,4	47,2	47,1
Miasta	474715	480428	479158	476152	63,0	62,8	62,6	62,4
mężczyźni	239580	244513	244905	244288	31,8	32,0	32,0	51,3
kobiety	235135	235915	234253	231864	31,2	30,8	30,6	48,7

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
	w osobach				w odsetkach grupy wieku			
Wieś	279381	284415	285591	287119	37,0	37,2	37,3	37,6
mężczyźni	154522	157965	158872	159647	20,5	20,7	20,8	20,8
kobiety	124859	126450	126719	127472	16,6	16,5	16,6	16,8
W wieku poprodukcyjnym	206921	209537	212932	216967	100,0	100,0	100,0	100,0
mężczyźni	67676	67514	67914	68832	32,7	32,2	31,9	31,7
kobiety	139245	142023	145018	148135	67,3	67,8	68,1	68,3
Miasta	109562	112898	116714	120913	52,9	53,9	54,8	55,7
mężczyźni	33181	33902	34776	35945	16,0	16,2	16,3	16,3
kobiety	76381	78996	81938	84968	36,9	37,7	38,5	39,4
Wieś	97359	96639	96218	96054	47,1	46,1	45,2	44,3
mężczyźni	34495	33612	33138	32887	16,7	16,0	15,6	15,6
kobiety	62864	63027	63080	63167	30,4	30,1	29,6	28,7

*Dane dla 2009 r. opracowywane były przez GUS na bazie Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002, od 2010 r. - Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. W niektórych przypadkach dane za 2010 r. zostały zmienione w stosunku do wcześniej publikowanych.

Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Podlaskiego 2012, 2011, BDL oraz obliczenia własne.

Mediana wieku (wiek środkowy) mieszkańców województwa podlaskiego z roku na rok jest coraz wyższa. W końcu 2012 r. połowa ludności województwa nie osiągnęła wieku 38,8 lat (w 2005 r. 36,8 lat w 2011 r. 36,4), przy czym ludność zamieszkała na terenach wiejskich jest starsza od mieszkańców miast. W końcu 2012 r. połowa populacji osób mieszkających na wsi była w wieku do 39,2 lat, podczas gdy w miastach – 38,6 lat. Jest to sytuacja odwrotna do notowanej w kraju, gdzie ludność miejska jest starsza niż zamieszkująca tereny wiejskie. W 2012 r. mediana wieku ludności ogółem w Polsce wynosiła 38,7 lat, przy czym w miastach ukształtowała się na poziomie 39,9 lat, a na wsi 36,9 lat. Województwo podlaskie jest jedynym regionem w Polsce o relacjach odwrotnych¹².

Obecna struktura ludności według wieku, a szczególnie liczebność populacji ludności w wieku produkcyjnym nie stanowi jeszcze w najbliższych kilku latach zagrożenia dla możliwości wzrostu gospodarczego. Jednak już w drugiej połowie obecnej dekady rynek pracy stanie przed problemem braku podaży siły roboczej. Przyczyny tych zagrożeń tkwią w zmniejszaniu się liczebności młodego pokolenia. Coraz mniej

¹² *Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie podlaskim w 2012 r.*, (2013), Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok, s. 10–11.

liczne roczniki osiemnastolatków wkraczają w wiek zdolności do pracy. W 2012 r. było ich 15,7 tys. osób, gdy rok wcześniej 16,7 tys. osób. Pomimo wzrostu ogólnej populacji ludności w wieku produkcyjnym, zwiększa się w niej udział osób w wieku niemobilnym, tj. powyżej 44 roku życia. W 2012 r. udział ludności w tym wieku w ogólnej populacji osób w wieku produkcyjnym wynosił 37,3%¹³.

W latach 2000–2012 liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym (dzieci i młodzież w wieku 0–17 lat) zmniejszyła się o 96,4 tys. osób, z czego w miastach o 58,5 tys., a na wsi o 37,9 tys. Najdobitniej obrazują to współczynniki obciążenia demograficznego, czyli liczba osób w wieku nieprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym. W 2000 r. współczynnik ten obliczony dla osób w wieku przedprodukcyjnym wynosił 45 i obniżył się do poziomu 20 osób w roku 2012.

Liczebność populacji w wieku poprodukcyjnym w 2012 r. była o 23,2 tys. osób wyższa niż w 2000 r., przy czym w miastach wzrosła o 32,5 tys. osób, ale na wsi obniżyła się o 9,3 tys. osób. Liczba osób w wieku poprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym na przestrzeni ostatniej dekady w zasadzie nie ulegała zmianie i oscylowała wokół poziomu 28 osób. Zatem głównie z powodu drastycznego spadku populacji ludności w wieku przedprodukcyjnym ogólny wskaźnik obciążenia demograficznego uległ tak znacznemu obniżeniu. W 2000 r. na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało w województwie podlaskim 72,5 osób w wieku nieprodukcyjnym. W kolejnych latach wskaźnik ten obniżał się: do 62,0 w 2005 r., 57,3 w 2010 r. i 57,0 w roku 2011 i 2012. W skali kraju współczynnik ten wynosił w 2000 r. 64,5 osób i także ulegał stopniowemu obniżeniu w kolejnych latach do poziomu 56,6 osób w 2012 r. Wynika stąd, że proces starzenia się społeczeństwa przebiega w regionie podlaskim bardziej intensywnie niż przeciętnie w kraju. Dokumentuje to tezę, że można oczekiwać jego negatywnych skutków dla podaży zasobów pracy. Będzie to powodowało jednak pozytywny efekt w postaci wzrostu popytu na pracę i perspektywy zmniejszenia bezrobocia.

Kluczowym problemem jest właściwe wykorzystanie populacji osób w wieku produkcyjnym. Liczba osób w wieku produkcyjnym wzrastała w ciągu ostatniej dekady: z poziomu 702,0 tys. osób w 2000 r. do 740,4 tys. osób w 2005 r. i 764,8 tys. osób w 2010 r. Liczebność populacji ludności w wieku produkcyjnym wzrosła zatem w ciągu dekady o 62,8 tys. osób, z czego o 43,1 tys. osób w miastach i 19,7 tys. osób na wsi. Począwszy od 2011 r. trend wzrostowy uległ zahamowaniu i liczba osób w wieku produkcyjnym w województwie podlaskim zaczęła się obniżać. W 2011 r. spadek ten był symboliczny (o 94 osoby), jednak symptomatyczna jest jego struktura. Mianowicie spadła liczba ludności w wieku produkcyjnym w miastach o 1 270

¹³ Tamże, s. 11.

osób, ale jednocześnie o 1 176 osób wzrosła liczba ludności w wieku produkcyjnym na wsi. Wstępne dane wskazują, że ten trend utrzymał się także w 2012 r. Ta sytuacja stwarza nowe wyzwania przed polityką wobec rynku pracy i działaniami stymulującymi pobudzanie aktywności zawodowej ludności. Konieczne jest zintensyfikowanie działań instytucji operujących na rynku pracy zmierzających do możliwie najdłuższego utrzymania w stanie aktywności zawodowej i zapewnienia zatrudnienia obecnej populacji ludności w wieku produkcyjnym. Ponadto, szczególną troską należy otoczyć młode pokolenie mieszkańców wchodzących na rynek pracy.

Województwo podlaskie, pod względem demograficznym społeczeństwa, charakteryzuje się szeregiem dysproporcji w układzie przestrzennym. Zróżnicowanie na szczeblu podregionów jest znaczne, jeszcze bardziej jest ono zauważalne w odniesieniu do powiatów i gmin. Stąd też budowanie odpowiednich programów wyrównywania szans społecznych w kontekście realizacji pryncypiów polityki spójności nie jest zadaniem łatwym. W szczególnie niekorzystnej sytuacji znajdują się obszary wiejskie i małe miasta regionu. Regionalne zróżnicowanie ludności według ekonomicznych grup wieku oraz wskaźniki obciążenia demograficznego przedstawia tabela 8.

W miastach i gminach miejskich liczących powyżej 20 tys. mieszkańców mieszkało w 2012 r. 551,3 tys. osób, co stanowiło 46% ogółu ludności województwa. Populację tą stanowią mieszkańcy gmin miejskich: Augustów, Bielsk Podlaski, Grajewo, Hajnówka, Zambrów oraz miast na prawach powiatu: Białystok, Łomża i Suwałki. Charakteryzują się one znacznie większym udziałem ludności aktywnej zawodowo w porównaniu z pozostałymi obszarami województwa i relatywnie mniejszą liczebnością osób w wieku nieprodukcyjnym. W większym stopniu wpływają zatem na gospodarkę regionu i dominują na rynku pracy województwa, zarówno od strony podaży siły roboczej jak też popytu na pracę. W pozostałych gminach, które można określić jako obszary wiejskie wraz z miastami do 20 tys. mieszkańców mieszkało w 2012 r. 54% ogółu mieszkańców regionu i charakteryzowały się one większym udziałem ludności w wieku nieprodukcyjnym.

Udział osób w wieku produkcyjnym na obszarze wsi i małych miast wynosił w 2012 r. 61,9% wobec 65,8% w miastach i gminach miejskich liczących powyżej 20 tys. mieszkańców. Jednocześnie struktura ludności charakteryzowała się większym udziałem młodego pokolenia, ale także większym udziałem osób starszych. Udział osób w wieku przedprodukcyjnym na obszarze gmin wiejskich i małych miast wynosił 18,9%, wobec 17,4% w miastach i gminach miejskich liczących powyżej 20 tys. mieszkańców. Ludność gmin wiejskich jest starsza niż w dużych miastach. O ile w miastach i gminach miejskich powyżej 20 tys. mieszkańców ludność w wieku poprodukcyjnym stanowiła 16,8% ogółu mieszkańców, na po-

zostałych obszarach wskaźnik ten osiągnął poziom 19,2%. W konsekwencji, na obszarach wiejskich notuje się znacznie wyższe wskaźniki obciążenia demograficznego. W miastach i gminach miejskich powyżej 20 tys. mieszkańców na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało w 2012 r. 52 osoby w wieku nieprodukcyjnym, natomiast na obszarach wiejskich i małych miast aż 61,7 osoby.

Tabela 8. Ludność w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym w województwie podlaskim w 2012 r., stan w dniu 31 XII

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem	W wieku						Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym
		przedprodukcyjnym		produkcyjnym		poprodukcyjnym		
		razem	w tym kobiety	razem	w tym kobiety	razem	w tym kobiety	
		w odsetkach ludności ogółem						
WOJEWÓDZTWO OGÓŁEM	1198690	18,2	8,9	63,7	30,0	18,1	12,4	57,0
Miasta i gminy miejskie powyżej 20 tys. mieszkańców	551323	17,4	8,5	65,8	32,2	16,8	11,8	51,9
Pozostałe gminy	647367	18,9	9,2	61,9	28,0	19,2	12,8	61,7
PODREGION BIAŁOSTOCKI	510437	17,5	8,5	64,7	31,1	17,9	12,4	54,6
Powiat białostocki	144388	18,6	9,1	63,9	29,8	17,5	11,9	56,5
Gminy miejsko-wiejskie	102709	18,2	8,9	64,1	30,0	17,7	12,1	56,0
Gminy wiejskie	41679	19,6	9,5	63,4	29,2	16,9	11,4	57,6
Powiat sokólski	71128	17,8	8,8	62,3	28,1	19,9	13,7	60,5
Gminy miejsko-wiejskie	49404	17,9	8,8	63,3	29,1	18,8	13,0	58,0
Gminy wiejskie	21724	17,7	8,7	60,1	26,0	22,2	15,2	66,4
Białystok - miasto na prawach powiatu	294921	16,8	8,2	65,6	32,4	17,6	12,4	52,4
PODREGION ŁOMŻYŃSKI	410379	18,4	8,9	62,4	28,8	19,2	12,9	60,2
Powiat bielski	58057	16,9	8,2	60,0	27,3	23,1	15,1	66,6
Gminy miejskie	30401	17,0	8,3	66,0	31,7	17,0	11,6	51,6
Gminy wiejskie	27656	16,8	8,2	53,5	22,4	29,7	18,9	86,9
Powiat hajnowski	45984	14,5	7,2	60,2	27,1	25,3	17,1	66,0
Gmina miejska Hajnówka	21834	15,6	7,9	64,4	30,8	19,9	13,9	55,2
Gmina miejsko-wiejska Kleszczele	2740	13,2	6,6	54,3	22,2	32,5	21,6	84,0
Gminy wiejskie	21410	13,5	6,6	56,7	24,1	29,8	19,7	76,4
Powiat kolneński	39928	20,7	10,1	62,9	28,7	16,4	11,0	59,0
Gmina miejska Kolno	10679	17,5	8,4	68,5	32,8	14,0	10,0	46,0

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem	W wieku						Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym
		przedprodukcyjnym		produkcyjnym		poprodukcyjnym		
		razem	w tym kobiety	razem	w tym kobiety	razem	w tym kobiety	
		w odsetkach ludności ogółem						
Gmina miejsko-wiejska Stawiski	6464	20,0	9,6	62,0	28,4	17,9	11,7	61,2
Gminy wiejskie	22785	22,4	11,0	60,5	26,9	17,1	11,4	65,3
Powiat łomżyński	52169	20,9	10,1	62,3	28,2	16,9	11,3	60,6
Gminy miejsko-wiejskie	9788	20,0	9,8	62,8	28,7	17,2	11,5	59,4
Gminy wiejskie	42381	21,1	10,2	62,1	28,1	16,8	11,3	60,9
Powiat siemiatycki	47358	17,5	8,5	61,0	28,0	21,5	14,2	63,9
Gmina miejska Siemiatycze	14851	17,3	8,6	67,0	32,6	15,7	11,1	49,3
Gmina miejsko-wiejska Drohiczyn	6730	18,9	9,2	59,4	26,7	21,7	13,9	68,5
Gminy wiejskie	25777	17,2	8,3	58,0	25,7	24,8	16,0	72,5
Powiat wysoko-mazowiecki	59154	19,5	9,4	61,4	27,7	19,1	12,4	62,8
Gmina miejska Wysokie Mazowieckie	9470	19,1	9,3	65,6	31,6	15,2	10,7	52,3
Gminy miejsko-wiejskie	23015	19,2	9,1	61,7	27,6	19,1	12,5	62,2
Gminy wiejskie	26669	20,0	9,7	59,7	26,4	20,3	13,0	67,5
Powiat zambrowski	44917	19,6	9,5	63,3	29,4	17,1	11,6	57,9
Gmina miejska Zambrów	22643	18,2	9,0	65,2	31,1	16,6	11,7	53,4
Gminy wiejskie	22274	21,0	10,0	61,4	27,6	17,6	11,4	62,8
Łomża – miasto na prawach powiatu	62812	17,7	8,6	67,4	32,9	15,0	10,4	48,4
PODREGION SUWALSKI	277874	19,4	9,4	63,7	29,8	16,9	11,5	56,9
Powiat augustowski	59873	19,0	9,3	62,8	29,4	18,2	12,4	59,3
Gmina miejska Augustów	30809	18,0	8,9	64,1	31,3	17,9	12,6	56,1
Gmina miejsko-wiejska Lipsk	5489	17,5	8,3	62,4	28,4	20,1	13,5	60,3
Gminy wiejskie	23575	20,6	10,0	61,2	27,1	18,2	11,9	63,4
Powiat Grajewski	49225	19,7	9,4	64,1	29,8	16,2	11,1	55,9
Gmina miejska Grajewo	22375	18,3	8,8	66,9	32,1	14,8	10,6	49,5
Gminy miejsko-wiejskie	11872	20,0	9,4	62,9	28,6	17,1	11,5	59,1
Gminy wiejskie	14978	21,4	10,4	61,1	27,5	17,6	11,5	63,7
Powiat moniecki	42385	18,2	8,8	62,7	28,6	19,1	12,7	59,4
Gminy miejsko-wiejskie	25491	17,9	8,6	63,9	29,7	18,2	12,3	56,4
Gminy wiejskie	16894	18,8	9,0	60,9	26,8	20,3	13,4	64,2
Powiat sejneński	20963	18,4	8,9	62,4	28,3	19,2	12,9	60,3

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem	W wieku						Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym
		przedprodukcyjnym		produkcyjnym		poprodukcyjnym		
		razem	w tym kobiety	razem	w tym kobiety	razem	w tym kobiety	
		w odsetkach ludności ogółem						
Gmina miejska Sejny	5641	18,4	8,8	63,9	31,1	17,7	12,5	56,4
Gminy wiejskie	15322	18,4	9,0	61,8	27,3	19,7	13,0	61,7
Powiat Suwalski	36024	21,2	10,2	61,9	27,6	16,9	11,2	61,5
Gminy wiejskie	36024	21,2	10,2	61,9	27,6	16,9	11,2	61,5
Suwałki - miasto na prawach powiatu	69404	19,7	9,7	66,2	32,4	14,1	10,0	51,2

*Obejmują gminy miejskie i miejsko-wiejskie: Augustów, Bielsk Podlaski, Grajewo, Hajnówka, Zambrów oraz miasta na prawach powiatu: Białystok, Łomża, Suwałki.

Źródło: „Województwo Podlaskie-Podregiony, Powiaty, Gminy”, (2012), Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok oraz obliczenia własne.

Na poziomie podregionów proporcje udziału osób w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności w zasadzie są podobne i wynoszą: 64,7% w podregionie białostockim, 63,7% w podregionie suwalskim i 62,4% w podregionie łomżyńskim. Natomiast podregion białostocki charakteryzuje się najgorszymi perspektywami napływu młodego pokolenia na rynek pracy. W 2012 r. udział ludności w wieku przedprodukcyjnym wynosił 17,5%, wobec 18,4% w podregionie łomżyńskim i 19,4% w podregionie suwalskim.

Najbardziej niekorzystną strukturę demograficzną ludności w kontekście potrzeb kreowania potencjału rozwojowego wydaje się mieć podregion łomżyński. Jest jedynym podregionem w województwie podlaskim, w którym liczba ludności w wieku poprodukcyjnym przewyższa wielkość populacji młodego pokolenia. Ponadto charakteryzuje się najwyższym w regionie współczynnikiem obciążenia demograficznego. Na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało w 2012 r. 60,2 osób w wieku nieprodukcyjnym podczas gdy w podregionie suwalskim 56,9 osób, a w podregionie białostockim 54,6 osób. Najbardziej niekorzystne relacje występują w powiecie bielskim (66,6), hajnowskim (66,0) i siemiatyckim (63,9). W tych powiatach w konsekwencji występuje najmniejszy udział osób w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności.

W całym województwie zdecydowanie najwyższe wskaźniki obciążenia demograficznego występują na obszarach wiejskich. W dużej mierze jest to wynikiem starzenia się ludności pracującej w rolnictwie. W 2011 r. w rolnictwie, łowiec-

twie, leśnictwie i rybactwie zaangażowanych było 31,8% ogólnej liczby pracujących w województwie podlaskim. W podregionie łomżyńskim prawie 55% ogólnej liczby pracujących było związane z gospodarstwami rolnymi i stanowili oni ponad połowę pracujących w rolnictwie w całym regionie podlaskim. W wielu gminach wiejskich podregionu liczba osób w wieku poprodukcyjnym znacznie przewyższa populację młodego pokolenia (np. ponad 3-krotnie w gminie Orla i 2,4-krotnie w gminie wiejskiej Bielsk Podlaski).

Podregion suwalski liczy 277,8 tys. mieszkańców i jest najmniejszym pod tym względem obszarem województwa (23,2% mieszkańców regionu podlaskiego). Jednocześnie jest regionem o najmłodszej strukturze demograficznej ludności, gdzie co piąty mieszkaniec nie przekroczył 18 roku życia. Także liczba osób w wieku przedprodukcyjnym jest zdecydowanie mniejsza (o 15,1%) od liczby osób w wieku poprodukcyjnym. W głównej mierze decyduje o tym struktura ludności w Suwałkach i Grajewie, gdzie populacja osób w wieku przedprodukcyjnym zdecydowanie przeważa nad liczbą osób w wieku poprodukcyjnym. Także w większości gmin wiejskich w tym podregionie populacja dzieci i młodzieży jest większa niż osób w wieku poprodukcyjnym.

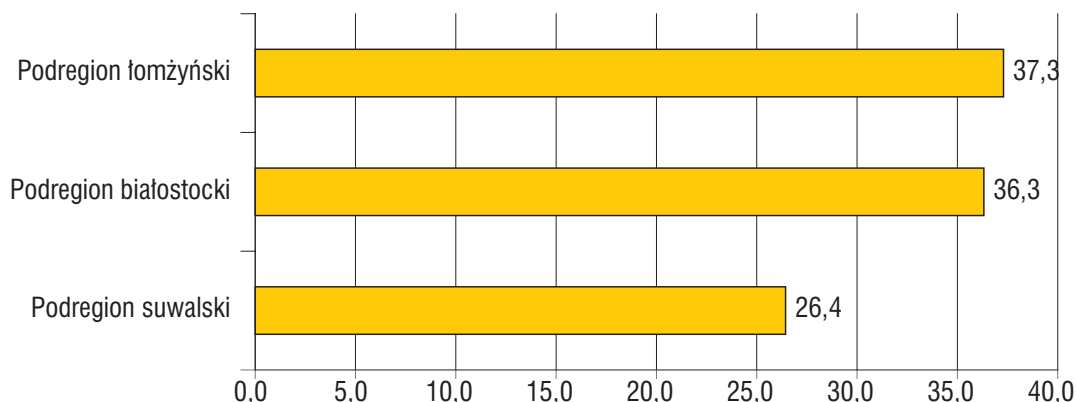
Struktura demograficzna ludności podregionu białostockiego jest zdominowana przez miasto na prawach powiatu Białystok, w którym mieszkało w 2012 r. 57,8% ogółu ludności podregionu. Nieco ponad 65,6% ludności Białegostoku jest w wieku produkcyjnym, 16,8% w wieku przedprodukcyjnym i 17,6% w wieku poprodukcyjnym. W pozostałych powiatach podregionu, białostockim i sokólskim, udział mieszkańców w wieku produkcyjnym jest nieco niższy, natomiast wyższy jest udział mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym, a także osób będących w wieku poprodukcyjnym. Podregion białostocki charakteryzuje się największą podażą miejsc pracy, najwyższym poziomem warunków życia i dochodów ludności. Podobnie jak w innych podregionach województwa, w gminach wiejskich, szczególnie w powiecie sokólskim, potencjał demograficzny jest mniej rozwojowy i cechuje się większym udziałem osób w wieku nieprodukcyjnym w porównaniu z miastami.

Uzupełnienie powyższej analizy mogą stanowić wyniki badania CATI przeprowadzonego wśród mieszkańców wsi i małych miast. Jednym z celów badania było bowiem określenie struktury społeczno-demograficznej badanej populacji. Wywiady telefoniczne CATI, zgodnie z założeniami metodologicznymi, zostały przeprowadzone na próbie 435 mieszkańców wsi i małych miast z województwa podlaskiego.

Ze względu na kryteria doboru próby najliczniej reprezentowany był podregion łomżyński – 162 osoby, które stanowiły 37,2% próby. Z podregionu biało-

stockiego w badaniu udział wzięło 158 osób, z kolei z suwalskiego 115 (odpowiednio 36,3% oraz 26,4% próby) (rysunek 2).

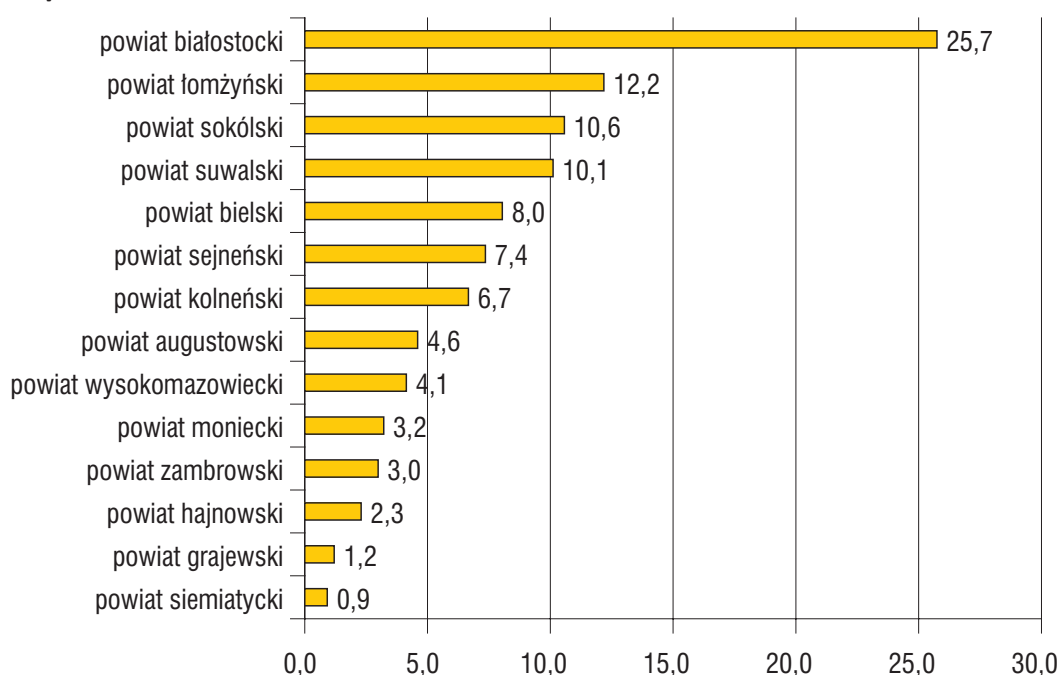
Rysunek 2. Struktura respondentów według miejsca zamieszkania – podregion (N=435)

Źródło: badania własne.

Zgodnie z przyjętą metodologią, badaniem objęto mieszkańców wszystkich powiatów województwa podlaskiego, z wyjątkiem miast na prawach powiatu, tj. Białystok, Łomża, Suwałki. Według wskazań, wśród ankietowanych najwięcej było osób zamieszkujących powiat białostocki (25,7%). Nieco ponad 12% to mieszkańcy powiatu łomżyńskiego, z kolei co dziesiąta osoba reprezentowała powiat sokółski oraz suwalski (rysunek 3).

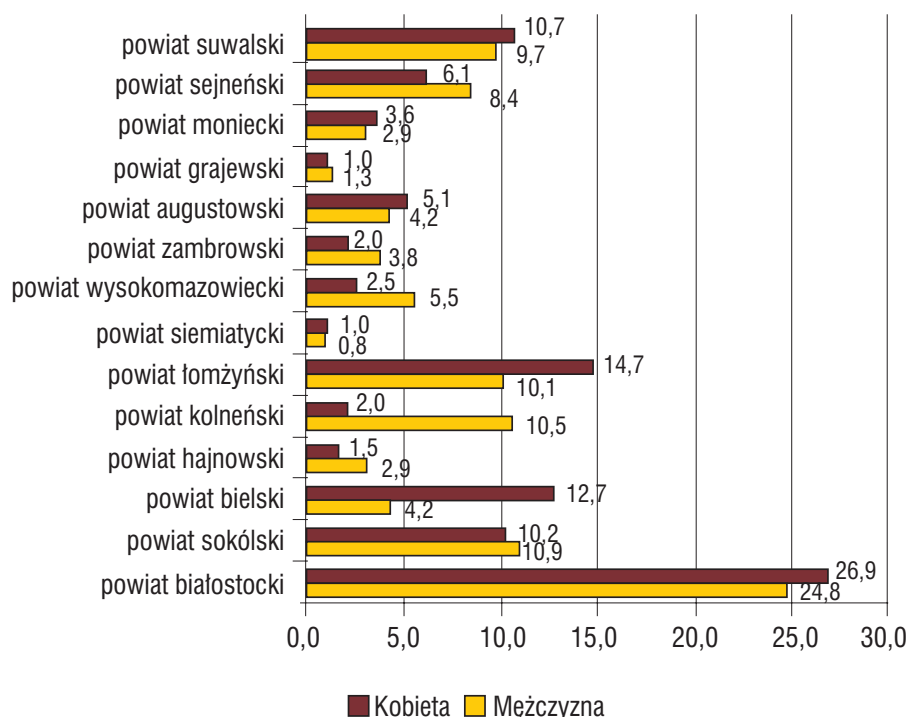
Rysunek 3. Struktura respondentów według miejsca zamieszkania – powiat (N=435)

Źródło: badania własne.

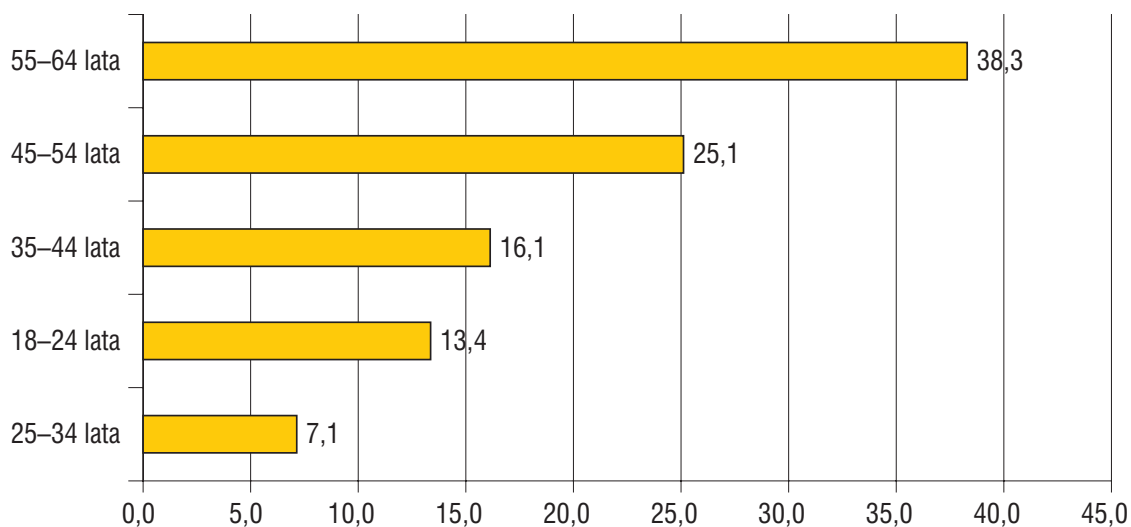
Pytanie o miejsce zamieszkania przeanalizowano również z uwzględnieniem płci ankietowanych. Jak się okazuje kobiety częściej niż mężczyźni reprezentowały powiaty łomżyński, bielski, białostocki oraz suwalski. Dla porównania, mężczyźni częściej jako swoje miejsce zamieszkania wskazywali powiaty: kolneński, sejneński oraz wysokomazowiecki (rysunek 4).

Rysunek 4. Struktura respondentów według miejsca zamieszkania z uwzględnieniem płci (N=435)

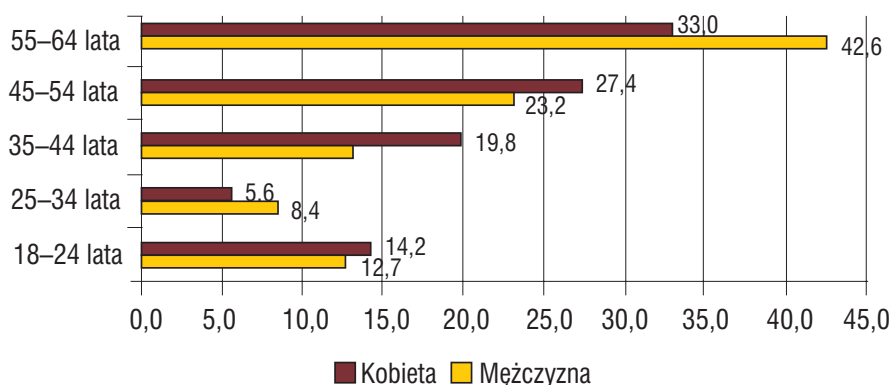
Źródło: badania własne.

Wśród badanych niewielką przewagą stanowili mężczyźni – 54,7% w stosunku do 45,3% kobiet. Badaniem objęte zostały w głównej mierze osoby powyżej 45 roku życia – ponad 63% ankietowanych. Respondenci w wieku 35–44 lata stanowili 16,1%, z kolei w wieku 18–24 lata – 13,4% badanej próby. Najmniej licznie w badaniu reprezentowane były osoby w wieku 25–34 (7,1%) (rysunek 5).

Rysunek 5. Struktura respondentów według wieku (N=434)

Źródło: badania własne.

Biorąc pod uwagę wiek ankietowanych z uwzględnieniem płci, okazuje się, że mężczyźni biorący udział w badaniu charakteryzowali się nieco wyższą strukturą wiekową. Prawie 43% spośród nich to osoby w wieku 55–64 lata. Dla porównania wśród kobiet odsetek ten wyniósł 33%. Kobiety częściej deklarowały wiek 45–54 oraz 35–44 – odpowiednio 27,4% oraz 19,8%. W przypadku mężczyzn odsetek we wskazanych grupach wiekowych wyniósł odpowiednio 23,2% oraz 13,1% (rysunek 6).

Rysunek 6. Struktura respondentów według wieku z uwzględnieniem płci (N=434)

Źródło: badania własne.

Istotną charakterystyką badanej grupy jest również wielkość gospodarstw domowych, w których żyją jej przedstawiciele oraz fakt posiadania dzieci. Gospodarstwa domowe mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego są przeważnie 4-osobowe oraz 2-osobowe (tabela 9). Z kolei liczba dzieci miesz-

kających w gospodarstwie domowym to przeważnie dwoje albo jedno dziecko. Rodziny wielodzietne stanowiły niewielki odsetek wśród badanych. Ponadto ponad 40% spośród ankietowanych wskazało na brak dzieci w gospodarstwie domowym (tabela 10).

Tabela 9. Liczba osób w gospodarstwie domowym respondentów (N=435)

Liczba osób w gospodarstwie domowym	N	%
4	99	22,8
2	85	19,5
3	74	17,0
5	74	17,0
6	53	12,2
7	18	4,1
1	15	3,4
9	7	1,6
8	6	1,4
10	3	0,7
12	1	0,3
OGÓŁEM	435	100,0

Źródło: badania własne.

Tabela 10. Liczba dzieci w gospodarstwie domowym respondentów (N=434)

Liczba dzieci w gospodarstwie domowym	N	%
0	191	44,0
2	100	23,0
1	68	15,7
3	43	9,9
4	18	4,1
5	7	1,6
6	6	1,4
8	1	0,3
OGÓŁEM	434	100,0

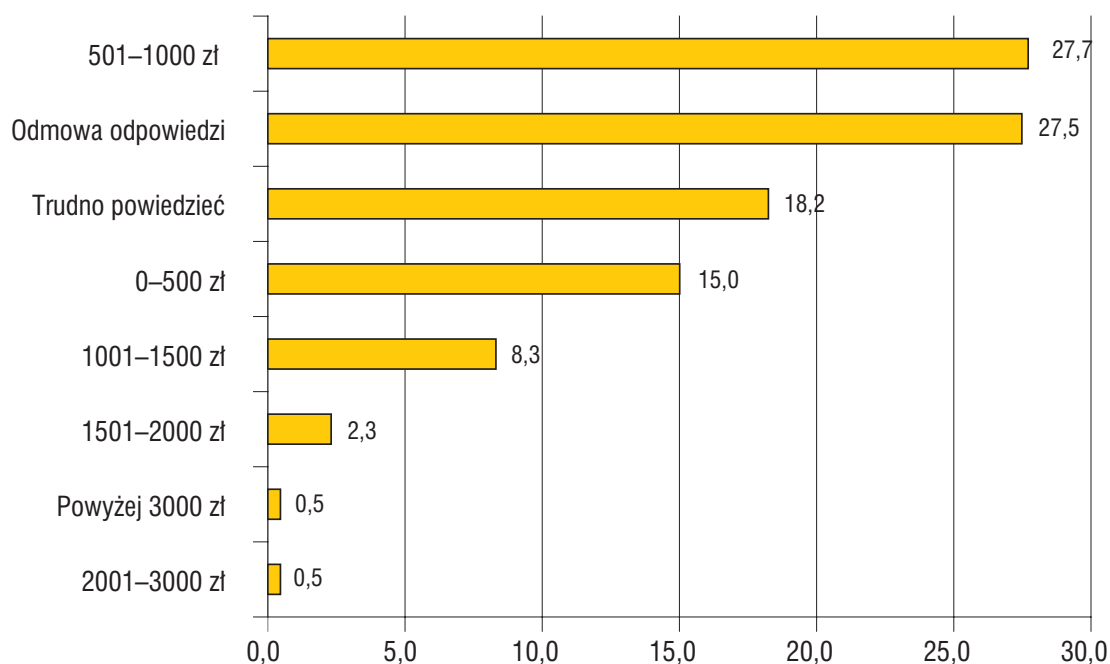
Źródło: badania własne.

Mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego charakteryzują niskie dochody. Miesięczna wysokość dochodu netto przypadająca na osobę w gospodarstwie domowym to przeważnie 501-1 000 zł (27,7%). Biorąc pod uwagę, że pytanie o dochody jest pytaniem drażliwym, ponad 27% ankietowa-

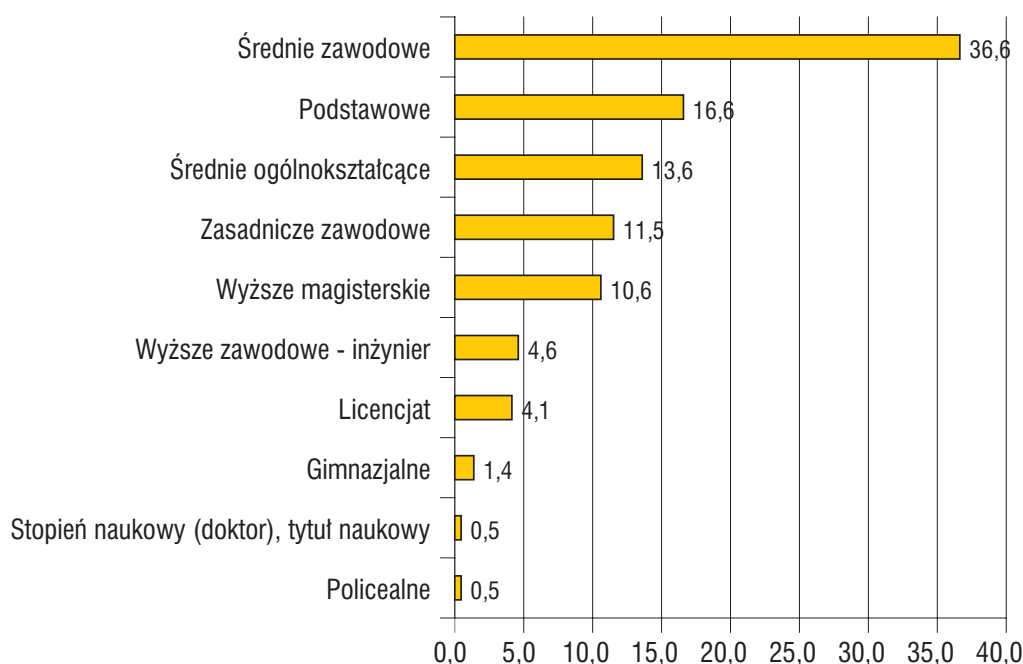
nych odmówiło ujawnienia wysokości dochodu, z kolei nieco ponad 18% nie było w stanie udzielić jednoznacznej odpowiedzi. Warto dodać, że najwyższe zarobki tj. dochód netto na osobę powyżej 3 000 zł zadeklarowało zaledwie 0,5% ankietowanych (rysunek 7).

Rysunek 7. Miesięczna wysokość dochodu netto przypadająca na osobę w gospodarstwie domowym respondenta (N=433)

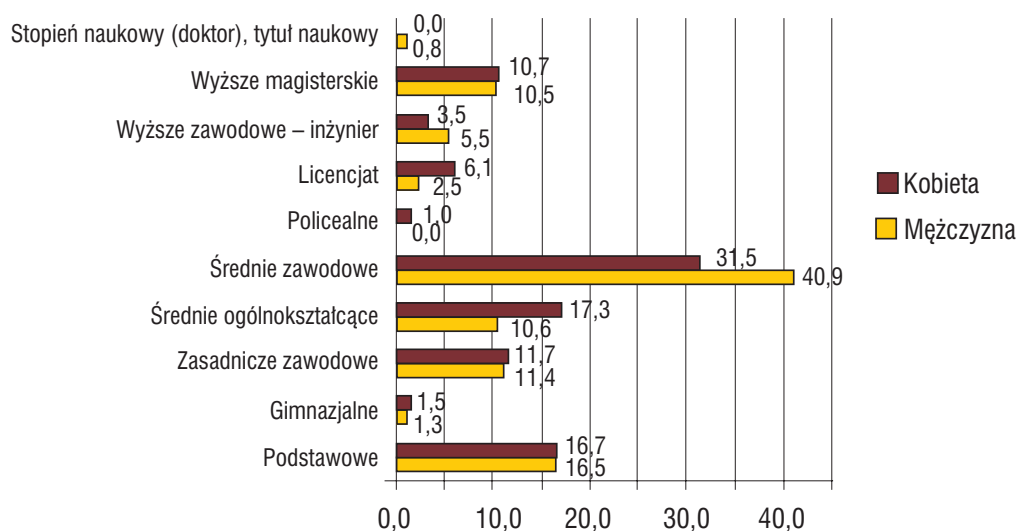
Źródło: badania własne.

Kolejną ważną cechą badanej populacji jest wykształcenie. Mieszkańcy wsi i małych miast województwa podlaskiego, to przeważnie osoby z wykształceniem średnim – ponad połowa spośród badanej populacji. Wykształceniem wyższym (licencjackim, magisterskim bądź stopniem naukowym), w momencie realizacji badania, legitymowała się niemal co piąta badana osoba. Najniższe, podstawowe wykształcenie zadeklarowało z kolei 16,6% ankietowanych (rysunek 8).

Rysunek 8. Struktura respondentów według wykształcenia (N=434)

Źródło: badania własne.

Pytanie o wykształcenie skorelowano również z płcią ankietowanych. Jak wynika z analizy kobiety w porównaniu do mężczyzn częściej wskazywały na posiadane wykształcenie średnie ogólnokształcące (17,3% w porównaniu do 10,6% mężczyzn). Z drugiej strony mężczyźni częściej legitymowali się wykształceniem średnim zawodowym – 40,9% mężczyzn w stosunku do 31,5% kobiet (rysunek 9).

Rysunek 9. Struktura respondentów według wykształcenia z uwzględnieniem płci (N=434)

Źródło: badania własne.

W badaniu udział wzięły osoby reprezentujące różne grupy zawodowe. Najwięcej osób zapytanych o wyuczony zawód wskazało zawód rolnika. Wśród ankietowanych znaleźli się również przedstawiciele takich zawodów jak: nauczyciel, mechanik, technik ekonomista, krawiec, ekonomista oraz technolog. Ponadto co czwarta osoba zadeklarowała brak wyuczonego zawodu (tabela 11).

Tabela 11. Wyuczony zawód respondentów (N=412)*

Wyuczony zawód	N	%
brak zawodu	107	26,0
rolnik	66	16,0
nauczyciel	25	6,1
technik rolnik	20	4,9
mechanik	16	3,9
technik ekonomista	11	2,7
krawiec	9	2,2
ekonomista	8	1,9
technolog	7	1,7
pielęgniarka, pracownik budowlany, elektromechanik, technik mechanik	6	1,5
ekspedient, informatyk	5	1,2
cukiernik, inżynier rolnictwa, księgowa, kucharz, ślusarz, technik	4	1,0
kierowca, magister inżynier ogrodnictwa, prawnik	3	0,7
filolog, fryzjer, geodeta, handlowiec, inżynier elektryk, inżynier ochrony środowiska, lekarz weterynarii, leśnik, magister administracji, mechanik maszyn rolniczych, murarz, technik rolnik, spawacz, technik dietetyk, technik leśnik, tkacz, tokarz, w trakcie nauki	2	0,5
architekt/projektant, finanse i rachunkowość, fizjoterapeuta, gastro-nomiczne, hotelarz, inżynier, inżynier gospodarki cieplnej, inżynier mechanik, inżynier sanitarny, jubiler, kaletnik, kelner, kosmetolog, kosmetyczka, mleczarz, odmowa odpowiedzi, operator maszyn budowlanych, operator maszyn przędzalniczych, piekarz, pilarz, położna, przedsiębiorca, smolarz, specjalista w zakresie służb porządkowych, stolarz, bezpieczeństwo narodowe, szwaczka, technik budownictwa, technik geodeta, technik inżynierii środowiska, technik masażysta, technik obróbki drewna, technik ochrony środowiska, technik odzieżowy, technik technologii drewna, technik weterynarii, technik technologii żywności, zarządzanie i marketing, zootechnik, analityk medyczny	1	0,2
OGÓŁEM	412	100

*Kategorie, które uzyskały ten sam wskaźnik liczbowy zostały pogrupowane w jednym wierszu.

Źródło: badania własne.

3.2. Specyfika społeczności lokalnych, uwarunkowania kulturowe

Potencjał demograficzny województwa podlaskiego tworzy zbiorowość mieszkańców najbardziej zróżnicowaną pod względem etnicznym w kraju. Wielonarodowość mieszkańców województwa, uwarunkowana historyczną tradycją wielu lat zamieszkiwania na tych terenach, przejawia się dużą różnorodnością dziedzictwa kulturalnego, licznymi zabytkami kultury i architektury materialnej, w tym sakralnej, obiektami architektury ludowej i szeregiem miejsc o dużym znaczeniu historycznym. Różnorodność tą wzmacnia dodatkowo fakt, że województwo podlaskie utworzono jako region administracyjny, składający się z części terenów historycznych i kulturowych Podlasia, Mazowsza i Suwalszczyzny. W rezultacie trudno mówić o wykształceniu się silnych więzi społecznych na poziomie województwa. Silniej odczuwalne są one na poziomie podregionów i powiatów, chociaż także powstały one jako efekt administracyjnych dostosowań podstawowych jednostek administracyjnych – gmin – do koncepcji twórców poszczególnych reform administracyjnego podziału kraju. Stąd dopiero na poziomie społeczności lokalnych uwydatniają się wszystkie różnice kulturowe, postawy społeczne i zawodowe.

Według wstępnych wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 r., wśród mieszkańców województwa podlaskiego, podobnie jak w całym kraju, dominowała ludność o jednorodnej polskiej tożsamości narodowej. Obejmowała ona grupę 1 106,8 tys. osób, czyli 92,1% ogólnej liczby mieszkańców województwa. Zarówno polską, jak i inną niż polska tożsamość narodowo-etniczną posiadało 15,7 tys. osób (1,3%), wyłącznie niepolską przynależność narodową lub etniczną zadeklarowało 33,9 tys. osób (2,8%), z czego 0,7 tys. ludności identyfikowało się jednocześnie z dwiema niepolskimi narodowościami. W odniesieniu do 45,9 tys. osób (3,8%) nie zdołano ustalić przynależności narodowościowej.

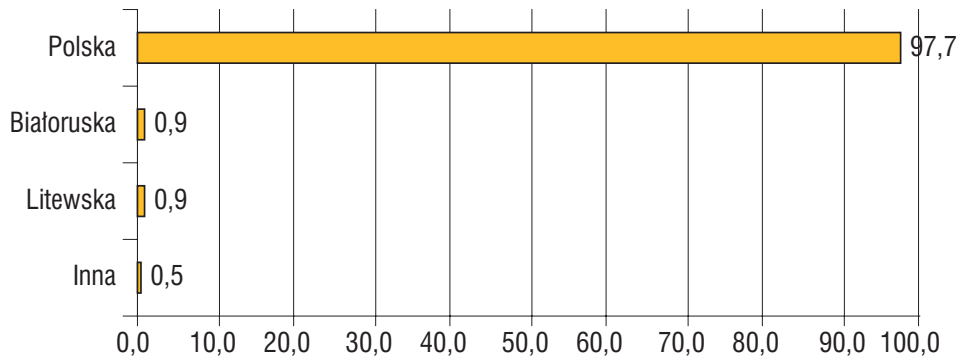
W 2011 r. w województwie podlaskim ludność (oprócz narodowości polskiej) najliczniej identyfikowała się z narodowością białoruską, litewską i ukraińską. W porównaniu z 2002 r. zmniejszyła się liczba osób deklarujących przynależność białoruską. Wyniosła ona 38,3 tys. osób wobec 46,4 tys. osób w 2002 r., przy czym narodowość białoruską jako jedyną wskazało 26,7 tys. badanych, zaś występującą z polską – 11,0 tys. Deklaracji litewskich było 4,7 tys. wobec 5,2 tys. w 2002 r., w tym narodowość litewską występującą z polską zadeklarowało 0,8 tys. respondentów. Z narodowością ukraińską utożsamiało się 2,2 tys. osób, tj. o 0,8 tys. więcej niż podczas poprzedniego spisu, a wśród nich 0,8 tys. osób zadeklarowało przynależność do narodu polskiego i ukraińskiego. W odniesieniu do 45,9 tys. osób (3,8%) nie zdołano ustalić przynależności narodowościowej¹⁴.

¹⁴ Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, *Raport z wyników w województwie podlaskim*, (2012), Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok, s.100.

Dane z NSP 2011 nie mają jeszcze charakteru ostatecznego. Trudno zatem ustalić obszary koncentracji osób o narodowości innej niż polska. W roku 2002 (według NSP 2002) wśród narodowości jakie były wymieniane w odpowiedziach osób spisywanych (poza polską) najczęściej pojawiała się narodowość białoruska – 46,4 tys. osób, a następnie litewska – 5,2 tys. osób oraz ukraińska – 1,4 tys. osób. W grupie innych społeczności, które wyróżniały się pod względem liczebności, 600 osób określiło się jako Rosjanie i 400 osób jako Romowie. Największe skupiska obywateli polskich narodowości białoruskiej wystąpiły w południowo-wschodnich powiatach województwa: hajnowskim (39,1% mieszkańców powiatu), bielskim (19,8%), siemiatyckim (3,5%), białostockim (3,2%) i w mieście Białystok – 2,5% ogółu mieszkańców. Litwini są mniejszością narodową tradycyjnie zamieszkałą na północnych terenach województwa podlaskiego. Największe skupisko mieszkańców narodowości litewskiej znajdowało się na terenie powiatu sejneńskiego, gdzie 21,2% obywateli polskich zadeklarowało w trakcie spisu powszechnego narodowość litewską. W gminie Puńsk Litwini stanowili 74,4% mieszkańców, w gminie wiejskiej Sejny – 18,5%, a w mieście Sejny 7,8% mieszkańców. Można przypuszczać, że proporcje te nie uległy istotnym zmianom w ciągu dziewięciu lat.

Jak wcześniej wspomniano wśród mieszkańców województwa podlaskiego, podobnie jak w przypadku całego kraju, dominowała ludność o polskiej tożsamości narodowej. Powyższe znajduje również odzwierciedlenie w wynikach zrealizowanego badania CATI.

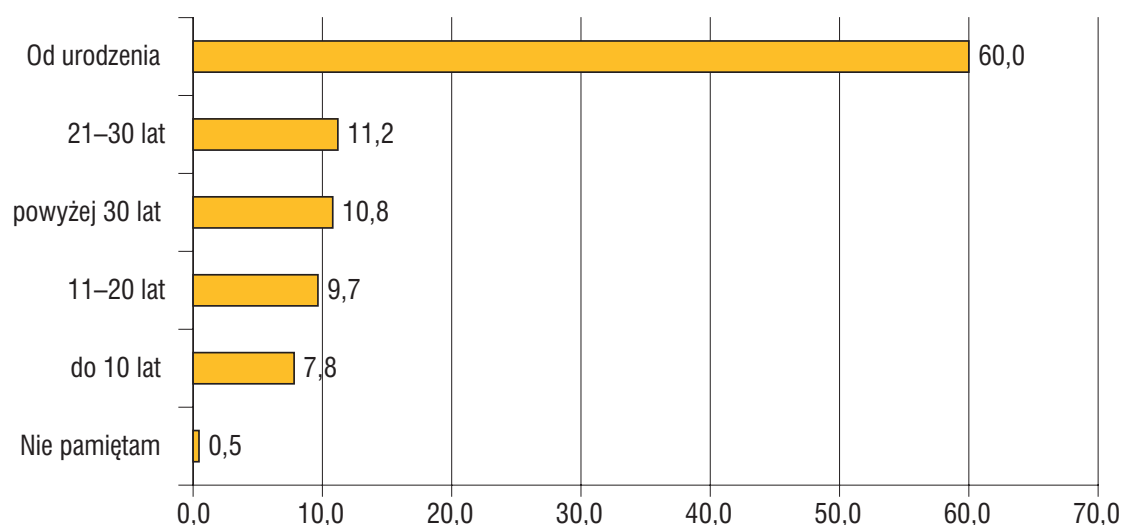
Na specyfikę danego regionu wpływa bez wątpienia występowanie mniejszości narodowych. Mniejszości narodowe wzbogacają lokalną kulturę i tradycję o nowe, dodatkowe elementy czyniąc ją bardziej różnorodną. Osoby zamieszkujące obszary wiejskie i małe miasta województwa podlaskiego, biorące udział w badaniu CATI, w większości zadeklarowały narodowość polską. Przedstawiciele narodowości innej niż polska pojawiali się w badaniu dosyć rzadko i stanowili zaledwie 2,3%. Niemniej jednak warto zaznaczyć, że wśród ankietowanych znaleźli się między innymi przedstawiciele mniejszości białoruskiej oraz litewskiej (rysunek 10).

Rysunek 10. Struktura respondentów według deklarowanej narodowości (N=435)

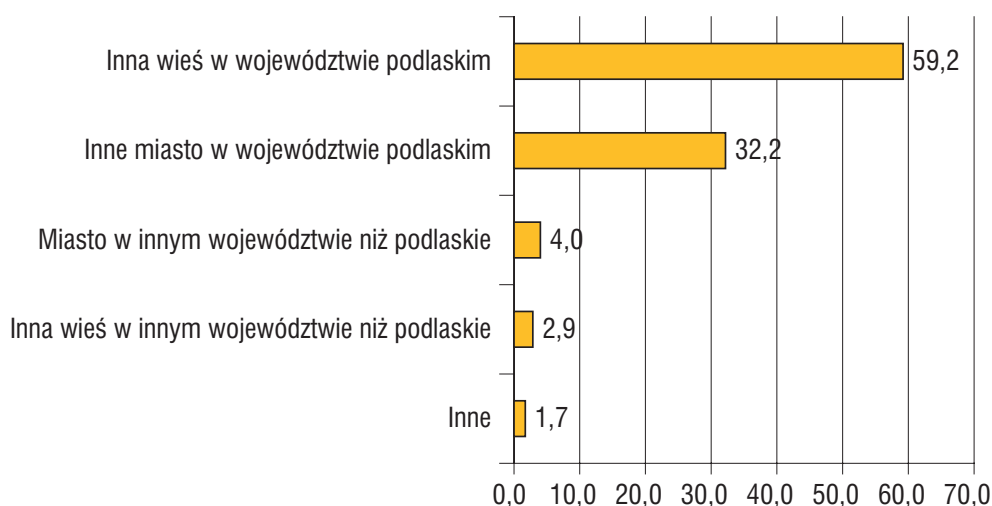
Źródło: badania własne.

Jednym z elementów opisujących lokalną społeczność jest jej przywiązanie do miejsca zamieszkania. Bez wątplenia na silną identyfikację z danym regionem wpływa okres zamieszkania. Im dłużej dana jednostka zamieszkuje określony region, tym silniejsze czuje do niego przywiązanie. Mieszkańcy wsi oraz małych miast województwa podlaskiego to osoby, które większość swojego życia spędziły w obecnym miejscu zamieszkania. Wśród nich aż 60% przyznało, że w obecnym miejscu mieszka od momentu urodzenia, z kolei co czwarty co najmniej 20 lat (rysunek 11). Długi okres zamieszkania wpływa na silne przywiązanie do danej miejscowości. Negatywnym aspektem takiego przywiązania może być niechęć do podejmowania decyzji o zmianach np. wiążących się ze zmianą miejsca zamieszkania bądź też migracją w poszukiwaniu zatrudnienia. Osobom silnie przywiązanym do miejsca zamieszkania ciężko jest je opuścić, nawet w sytuacji braku pracy i możliwości zarobkowania.

Osoby, które w trakcie swojego życia osiedliły się w obecnej miejscowości, tzn. nie zamieszkują jej od chwili narodzin, najczęściej przenieśli się z innej wsi w województwie podlaskim. Co trzeci ankietowany, z kolei, migrował z miasta analizowanego regionu. Skala osiedlania się ludności z innych województw jest niewielka, gdyż tego typu osoby stanowiły w badanej populacji zaledwie 6,9% (rysunek 12).

Rysunek 11. Okres zamieszkania w danej miejscowości (N=435)

Źródło: badania własne.

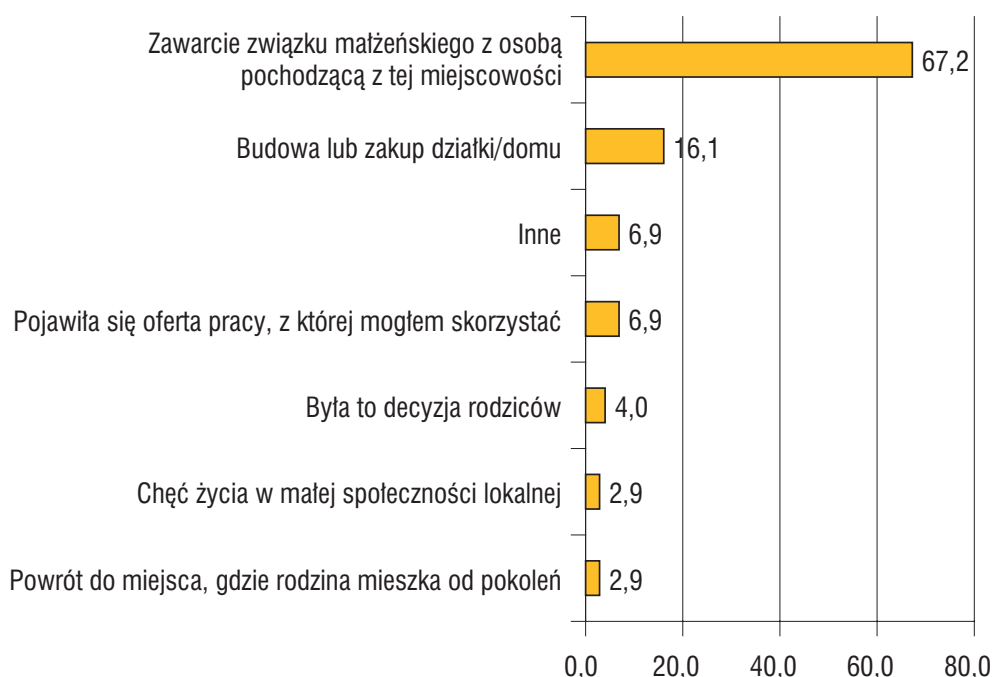
Rysunek 12. Poprzednie miejsca zamieszkania respondentów (N=174)

Źródło: badania własne.

Czynniki przyciągające ludność do danej miejscowości mogą mieć różnorodną naturę. Z jednej strony można je rozpatrywać w kategoriach ekonomicznych, a więc możliwościach zarobkowania, podjęcia ciekawej pracy, zmiany dotychczasowego statusu zawodowego. Często też o zmianie miejsca zamieszkania decyduje możliwość podjęcia kształcenia oraz podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Ważne są również względy osobiste, rodzinne, a jednym z nich jest niewątpliwie zawarcie małżeństwa. Zawarcie małżeństwa często bowiem łączy się ze zmianą miejsca zamieszkania, tzn. przeprowadzki jednego małżonka do drugiego. W przypadku mieszkańców wsi i małych miast, biorących udział w badaniu, główną przyczyną osiedlenia się w danej miejscowości jest zawarcie związku mał-

żeńskiego z osobą pochodzącą z tego miejsca. Nieco ponad 16% ankietowanych podjęło decyzję o osiedleniu się na danym obszarze ze względu na budowę lub zakup działki/domu. Względy ekonomiczne tzn. związane z możliwością podjęcia zatrudnienia nie odgrywały w tym przypadku znaczącej roli. Na tego typu argument powołało się zaledwie 6,9% ankietowanych (rysunek 13). Osiedlenie w danym miejscu z uwagi na zawarcie związku małżeńskiego częściej było przyczyną w podregionie: suwalskim – 73,5% (łomżyński – 70,5% i białostocki – 59,4%), natomiast osoby z podregionu białostockiego częściej wskazywały na budowę lub zakup działki/domu (podregion białostocki – 25,0%; łomżyński – 11,5%; suwalski – 10,2%).

Rysunek 13. Powody zamieszkania w danej miejscowości (N=174)*

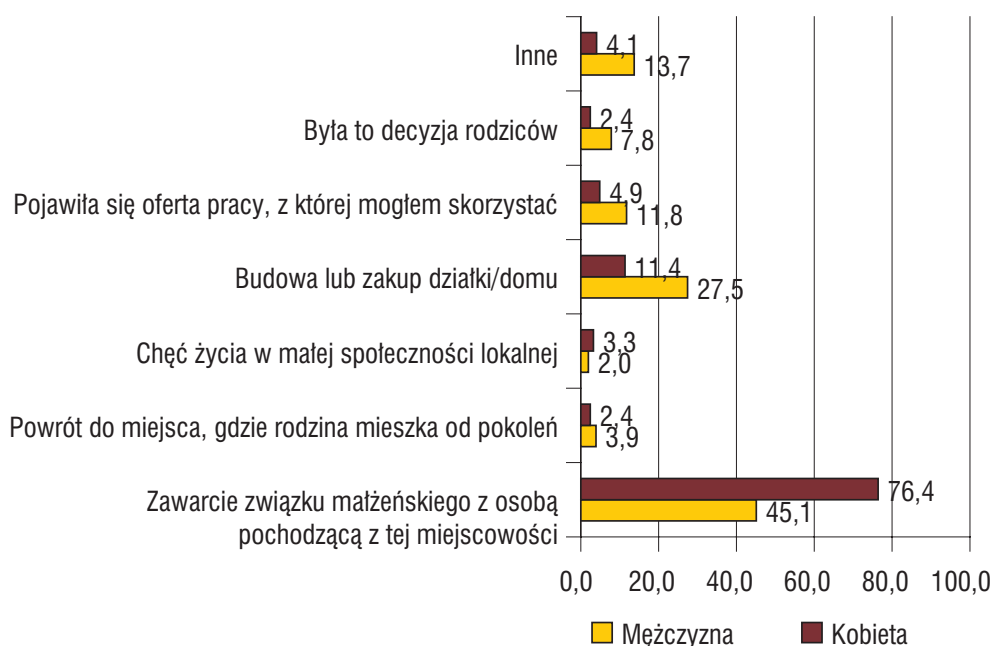

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Przyczyny zamieszkania w danej miejscowości są ściśle związane z płcią ankietowanych. Jak wynika z analizy, w przypadku kobiet zamieszkałych na obszarach wiejskich i w małych miastach, główną przyczyną osiedlenia się w obecnym miejscu jest zawarcie związku małżeńskiego – 76,4%. Dla porównania wśród mężczyzn odsetek ten wyniósł nieco ponad 45%. Z drugiej strony w przypadku mężczyzn częściej o zamieszkaniu w obecnym miejscu zdecydowała budowa lub zakup działki/domu (rysunek 14).

Rysunek 14. Powody zamieszkania w danej miejscowości z uwzględnieniem płci ankietowanych (N=174)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

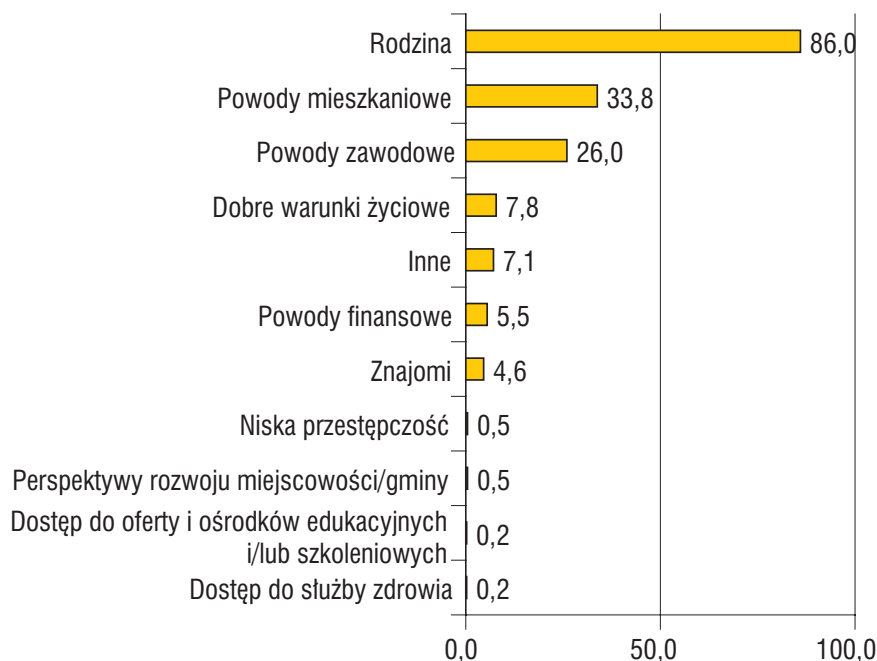
Rodzina jest wartością niezwykle ważną w życiu Polaków. Potwierdzają to badania realizowane między innymi przez CBOS. Jak wynika z deklaracji, wśród najważniejszych wartości, jakimi Polacy kierują się w swoim codziennym życiu, pierwsze miejsce zajmuje szczęście rodzinne. Co więcej zdecydowana większość badanych przez CBOS (86,0%) uważa, że do pełni szczęścia człowiek potrzebuje rodziny¹⁵. W przypadku mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego rodzina ma duże znaczenie przy podejmowaniu decyzji o pozostaniu w miejscu zamieszkania (85,0%). Pomimo nieraz trudnej sytuacji na rynku pracy, niechęć do opuszczania rodziny motywuje do pozostania w obecnym miejscu zamieszkania, co świadczy o dużym znaczeniu rodziny w życiu mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego.

Kolejnym czynnikiem wpływającym na decyzję o pozostaniu w danej miejscowości są względy mieszkaniowe (33,8%). Warto dodać, że częściej dotyczą one osób z podregionu białostockiego (białostocki – 39,9%; łomżyński – 34,6%; suwalski – 24,3%). Posiadanie domu bądź mieszkania skłania do pozostania w danej miejscowości i utrudnia decyzję o zmianie miejsca zamieszkania. Dla co czwartej osoby powody zostania w danym miejscu związane są z pracą zawodową.

¹⁵ Komunikat z badań, *Rodzina – jej współczesne znaczenie i rozumienie*, (2013), CBOS, Warszawa, s. 1–2.

Niepokojąco jest to, że zaledwie 0,5% ankietowanych zadeklarowało pozostanie w obecnym miejscu ze względu na perspektywy rozwoju miejscowości/gminy. Można domniemywać, że mieszkańcy wsi i małych miast nie widzą szans rozwoju dla zamieszkiwanego przez siebie regionu (rysunek 15).

Rysunek 15. Powody pozostania w danej miejscowości (N=435)

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

W dalszej części badania CATI, poproszono ankietowanych o scharakteryzowanie mieszkańców miejscowości, którą obecnie zamieszkują. Umożliwia ona określenie specyfiki lokalnej społeczności. Społeczność wiejska charakteryzuje się przede wszystkim brakiem anonimowości mieszkańców. Niewielkie rozmiarowo miejscowości oraz liczebnościowo społeczności sprawiają, że wszyscy mieszkańcy się znają. To, co jest charakterystyczne dla lokalnej ludności, to również silne zróżnicowanie ekonomiczne. W strukturze społecznej można dostrzec różne grupy ekonomiczne poczynając od osób zamożnych poprzez średniozamożnych i biednych. Na taki sposób postrzegania społeczności wpływa bez wątpienia fakt, że jak wcześniej wspomniano na wsi wszyscy mieszkańcy się znają. Według ankietowanych obszary wiejskie charakteryzują się również dużym zróżnicowaniem pokoleniowym. W społeczności lokalnej dostrzec można zarówno ludzi młodych, w średnim wieku, jak i osoby starsze. Ponad połowa ankietowanych wskazała również na wielopokoleniowość rodzin, co jest charakterystyczne dla obszarów wiejskich.

Mieszkańców wsi oraz małych miast charakteryzuje ponadto bierność społeczna. Społeczność lokalna skupiona na własnym życiu, indywidualnych problemach, w mniejszym stopniu angażuje się na rzecz społeczności lokalnej.

Dla co trzeciego ankietowanego cechą charakterystyczną lokalnej społeczności jest duża rotacja mieszkańców. Badani dostrzegają odpływ ludzi z zamieszkałych przez siebie miejscowości, ale również zauważają zjawisko napływu nowych osób. Również co trzeci ankietowany pozytywnie wypowiedział się o aktywności społecznej mieszkańców, wskazując na zaangażowanie w sprawy społeczności lokalnej, poprzez angażowanie się w różnego rodzaju akcje społeczne (rysunek 16).

Powyższe pytanie przeanalizowano też pod kątem miejsca zamieszkania ankietowanych. Jak się okazuje, mieszkańcy podregionu suwalskiego częściej wskazywali na brak anonimowości wśród lokalnej społeczności (podregion suwalski – 94,8%; łomżyński – 92,6%; białostocki – 89,9%). Zróżnicowaniem pokoleniowym charakteryzuje się w większym stopniu podregion łomżyński (73,5%). Jak wynika z deklaracji mieszkańców, podregion łomżyński charakteryzuje również wyższa aktywność społeczna (podregion łomżyński – 36,4%; białostocki – 29,1%; suwalski – 23,5%). Mieszkańcy podregionu łomżyńskiego w porównaniu do przedstawicieli innych podregionów częściej wskazywali również na zróżnicowanie ekonomiczne (łomżyński – 74,1%; białostocki – 70,9%; suwalski – 69,6%). Mieszkańcy reprezentujący subregion białostocki, z kolei częściej wskazywali na dużą rotację mieszkańców (podregion białostocki – 36,1%; łomżyński – 29,0%; suwalski – 27,8%) (tabela 12).

Rysunek 16. Charakterystyka mieszkańców wsi i małych miast (N=434)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Tabela 12. Charakterystyka mieszkańców wsi i małych miast według podregionów (N=434)*

Charakterystyka społeczności lokalnej	podregion		
	białostocki	łomżyński	suwalski
	%	%	%
Wszyscy się znają	89,9	92,6	94,8
Jest duża anonimowość	9,5	6,8	5,2
Jest duże zróżnicowanie pokoleniowe (młodzi, w średnim wieku i starsi)	69,6	73,5	67,8
Mieszkają tu głównie osoby starsze	27,2	22,8	31,3
Jest duża rotacja mieszkańców (odpływ i napływ)	36,1	29,0	27,8
Mieszkają tu przeważnie wielopokoleniowe rodziny	50,0	58,0	55,7
Mieszkańcy są bardzo aktywni społecznie: zrzeszają się, organizują różne akcje	29,1	36,4	23,5
Mieszkańcy są bierni społecznie: nie udzielają się społecznie, żyją swoimi problemami	56,3	46,9	61,7
Społeczeństwo jest bardzo zróżnicowane ekonomicznie (biedni, średniozamożni i bogaci)	70,9	74,1	69,6
Mieszkają tu głównie ludzie biedni, utrzymujący się z pomocy oferowanej przez ośrodki pomocy społecznej	16,5	11,1	13,0
Inne	1,3	0,6	0,9

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Ciekawych spostrzeżeń na temat specyfiki lokalnej społeczności obszarów wiejskich i małych miast dostarczyły również Indywidualne Wywiady Pogłębione przeprowadzone między innymi z ekspertami reprezentującymi instytucje rynku pracy.

Okazuje się, że w opinii ekspertów dotychczasowy wyraźny podział na mieszkańców wsi i miast, którego linią demarkacyjną był styl życia, zdaje się zanikać. Dyktatem życia na wsi przestaje być sezonowość. Mieszkańcy wsi, aby się utrzymać, muszą podejmować aktywność zawodową przez cały rok. To upodabnia ich do mieszkańców miast.

„Jeszcze kilka lat temu nie było do pomyślenia, żeby na wsiach uruchamiane były firmy cateringowe. W tej chwili mieszkańcy wsi na wszelkie imprezy okolicznościowe zamawiają catering. I tych firm cateringowych na wsiach zaczyna być coraz więcej.” [W2/ins]

Obserwuje się przenikanie stylów życia z miejskiego do wiejskiego. Zazwyczaj takiej fuzji dokonują młodzi, którzy pochodzą z obszarów wiejskich, ale uczą się

w dużych ośrodkach miejskich. Młodzież podpatruje, przywozi i przekazuje wiedzę swoim rodzicom.

Działanie na rzecz społeczności lokalnej i angażowanie się mieszkańców w rozwiązywanie wspólnych problemów jest istotne z punktu widzenia jej rozwoju. Niestety mieszkańców wsi i małych miast cechuje niewielka aktywność społeczna, na co wskazują wyniki badania CATI. Przeprowadzone badanie pokazuje, że zaangażowanie mieszkańców wsi i małych miast w działalność na rzecz społeczności lokalnej jest niewielkie. Aktywność na rzecz społeczności lokalnej ogranicza się do sporadycznych prac realizowanych najwyżej raz na pół roku, przy czym zdecydowana większość respondentów (57,9%) nie podejmuje tego typu działań. Tylko 6% ankietowanych stale angażuje się w prace na rzecz lokalnej społeczności. Sytuacja wygląda podobnie w przypadku podejmowania działań na rzecz wsi bądź miasta, w którym żyją ankietowani. Zdecydowana większość badanych nie podejmuje tego typu aktywności (59,2%), bądź też jest ona sporadyczna, z częstotliwością najwyżej raz na pół roku.

Szkoła jest ważnym elementem skupiającym wokół siebie lokalną społeczność. Badanie pokazuje jednak, że zaangażowanie w działalność na rzecz tego typu instytucji jest również niewielkie. Jak wynika z badania 69,8% ankietowanych nie podejmuje działań, z kolei 4,6% działa w sposób stały na rzecz szkoły, do której uczęszcza dziecko.

W dalszej kolejności zapytano o zaangażowanie mieszkańców na rzecz parafii. Jak wynika z deklaracji raz w roku na rzecz parafii działa zaledwie 15% ankietowanych. Tylko 4,8% mieszkańców wsi i małych miast podejmuje aktywność na rzecz swojej parafii w sposób stały.

Badanie pokazuje również, że spośród wielu możliwości angażowania się w lokalną społeczność, zdecydowanie najmniejszym zainteresowaniem cieszy się praca na rzecz partii politycznej. Ogólny brak zaufania do polityków skutkuje niskim zaangażowaniem się społeczności lokalnych w sprawy polityki (tabela 13).

Tabela 13. Zaangażowanie mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego w sprawy lokalnej społeczności (N=435)

Czy i jak często angażuje się Pan/i w ...?	Wca- le	Rza- dziej niż raz w roku	Raz w roku	Raz na pół roku	Raz na mie- siąc	Raz na ty- dzień	Sta- le
	%	%	%	%	%	%	%
Pracę na rzecz społeczności lokalnej	57,9	12,2	11,0	10,6	1,8	0,5	6,0
Pracę na rzecz wsi, miasta w którym mieszkam	59,2	11,1	12,0	9,2	2,1	0,4	6,0

Czy i jak często angażuje się Pan/i w ...?	Wca- le	Rza- dziej niż raz w roku	Raz w roku	Raz na pół roku	Raz na mie- siąc	Raz na ty- dzień	Sta- le
	%	%	%	%	%	%	%
Pracę na rzecz szkoły, do której uczęszczało dziecko	69,8	6,9	12,0	4,6	1,4	0,7	4,6
Pracę na rzecz parafii	59,3	8,5	14,9	9,2	2,8	0,5	4,8
Pracę na rzecz partii politycznej	92,6	2,1	1,2	1,2	0,4	2,5	0,0

Źródło: badania własne.

3.3. Podsumowanie

Analiza dostępnych danych statystycznych wskazuje na systematyczny spadek liczby ludności w województwie podlaskim, przy jednoczesnych zmianach w strukturze ludności pomiędzy miastem a wsią. Na spadek liczby mieszkańców regionu ma wpływ utrzymujące się od wielu lat ujemne saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały oraz liczba urodzeń. Ponadto zaobserwowano ujemny przyrost naturalny, przy czym w miastach województwa wskaźnik przyrostu naturalnego kształtował się na poziomie dodatnim, a cały spadek koncentrował się na obszarach wiejskich. Prognozuje się więc „wyludnianie” obszarów wiejskich w województwie podlaskim. Proces ten będzie miał istotne znaczenie dla rynku pracy. Jego efektem będzie zmniejszenie się liczby rąk do pracy, co w szczególności może wpłynąć na sektor rolnictwa i drobną wytwórczość na obszarach wiejskich.

Charakterystyczną cechą regionu jest również silne zróżnicowanie terytorialne gęstości zaludnienia, przy czym średnia gęstość zaludnienia w województwie podlaskim ukształtowała się na poziomie poniżej średniej krajowej (59 – województwo podlaskie i 123 – Polska). Tego typu zróżnicowanie ma znaczny wpływ na politykę rozwoju regionalnego, utrudniając opracowywanie spójnej koncepcji rozwoju województwa.

Kolejną cechą charakteryzującą strukturę społeczno-demograficzną jest wiek mieszkańców województwa. Jak wynika z dostępnych danych społeczeństwo coraz bardziej się starzeje. Mediana wieku (wiek środkowy) z roku na rok jest coraz wyższa, przy czym ludność zamieszkała na terenach wiejskich jest starsza od mieszkańców miast. Zmniejszanie się liczby osób w wieku przedprodukcyjnym jest szczególnie widoczne w podregionie białostockim. Proces starzenia się społeczeństwa nie pozostaje bez wpływu na rynek pracy, tj. pojawią się problemy braku podaży

siły roboczej. Przyczyny tych zagrożeń tkwią przede wszystkim w zmniejszaniu się liczebności młodego pokolenia. Jednocześnie obserwuje się tendencję systematycznego wzrostu liczby osób w wieku poprodukcyjnym. Szczególnie niekorzystną strukturę wiekową mieszkańców ma podregion łomżyński, gdzie liczba osób w wieku poprodukcyjnym przewyższa liczbę osób w wieku przedprodukcyjnym.

Wśród osób biorących udział w badaniu CATI, reprezentujących mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego, niewielką przewagę stanowili mężczyźni. Badaniem objęte zostały w głównej mierze osoby powyżej 45 roku życia oraz zamieszkałe w powiecie białostockim. Badani najczęściej legitymowali się wykształceniem średnim. Mieszkańcy wsi i małych miast województwa podlaskiego reprezentowali najczęściej 4-osobowe oraz 2-osobowe gospodarstwa domowe z jednym bądź dwójką dzieci. Mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego charakteryzują niskie dochody - przeważnie 501–1 000 zł netto na osobę.

Potencjał demograficzny województwa podlaskiego tworzy zbiorowość mieszkańców najbardziej zróżnicowaną pod względem etnicznym w kraju, niemniej jednak, podobnie jak w przypadku całego kraju, dominuje ludność o jednorodnej polskiej tożsamości narodowej. W 2011 r. w województwie podlaskim ludność (oprócz narodowości polskiej) najliczniej identyfikowała się z narodowością białoruską, litewską i ukraińską.

Mieszkańcy wsi i małych miast charakteryzują się długim okresem zamieszkania w obecnym miejscu, co świadczy o ich przywiązaniu do miejsca zamieszkania. Osoby, które w trakcie swojego życia osiedliły się w obecnej miejscowości, tzn. nie zamieszkują jej od chwili narodzin, najczęściej przenieśli się z innej wsi w województwie podlaskim. Główną przyczyną osiedlenia się w danej miejscowości było zawarcie związku małżeńskiego z osobą pochodzącą z tego miejsca (część dotyczy to mieszkańców podregionów: suwalskiego i łomżyńskiego). Jednocześnie rodzina odgrywa ważną rolę w życiu mieszkańców wsi i małych miast i często stanowi czynnik decydujący o pozostaniu w miejscu zamieszkania.

Lokalna społeczność wsi i małych miast charakteryzuje się przede wszystkim brakiem anonimowości mieszkańców. Niewielkie rozmiarowo miejscowości oraz liczebnościowo społeczności sprawiają, że wszyscy mieszkańcy się znają. To, co jest charakterystyczne dla lokalnej ludności, to również silne zróżnicowanie ekonomiczne. W strukturze społecznej można dostrzec różne grupy ekonomiczne, począwszy od osób zamożnych poprzez średniozamożnych i biednych. Lokalną społeczność charakteryzuje też zróżnicowanie wieku mieszkańców – w społeczności lokalnej dostrzec można zarówno ludzi młodych, w średnim wieku, jak i osoby starsze. To, co charakterystyczne dla społeczności lokalnej to również

wielopokoleniowość rodzin oraz niewielka aktywność społeczna. Zaangażowanie mieszkańców wsi i małych miast w działalność na rzecz społeczności lokalnej jest niewielkie i ogranicza się do sporadycznych prac.

Mieszkańcy z podregionu suwalskiego częściej wskazywali na brak anonimowości wśród lokalnej społeczności, z kolei z podregionu łomżyńskiego na zróżnicowanie pokoleniowe, wyższą aktywność społeczną oraz zróżnicowanie ekonomiczne. Osoby zamieszkujące subregion białostocki z kolei częściej zwracały uwagę na dużą rotację mieszkańców.

4. Aktywność zawodowa mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego w kontekście popytowej strony rynku pracy

4.1. Popyt na pracę, poziom i struktura zatrudnienia oraz pracujący w działalności rolniczej i poza rolnictwem

Z analizy danych statystycznych opisujących potencjał gospodarczy i społeczny województwa podlaskiego można wyciągnąć wniosek, że w obecnym stanie oferowane miejsca pracy dla jego mieszkańców praktycznie wyczerpują możliwości dalszej absorpcji podaży miejsc pracy. Bieżące dostosowania rynku pracy od strony popytu na pracę i podaży miejsc pracy mają w swej naturze charakter naturalnej fluktuacji wynikającej z procesów dostosowań gospodarczych i społecznych do obiektywnie występujących zmian. Z danych makroekonomicznych i ocen przedstawionych wcześniej w niniejszym opracowaniu wynika, że gospodarka regionu podlaskiego rozwija się wolniej niż przeciętne tempo rozwoju w skali kraju. W tej grupie znajduje się oczywiście kilka innych województw, głównie z regionów Polski Wschodniej.

Jako potencjał podażowej strony rynku pracy można przyjąć dane makroekonomiczne publikowane przez GUS w systemie bilansowania rachunków narodowych gospodarki. Na przestrzeni ostatnich lat wynika z nich, że gospodarka regionu podlaskiego jest w stanie zaoferować pracę przynoszącą dochód dla 400-420 tys. osób (łącznie z rolnictwem indywidualnym i podmiotami gospodarczymi zatrudniającymi do 9 osób), czyli ok. 34% populacji ludności ogółem i ok. 52% ludności w wieku produkcyjnym. Znamienne jest także, że liczba pracujących w gospodarce narodowej regionu podlaskiego w ostatnich latach zmniejsza się. Liczba pracujących w województwie podlaskim w 2011 r. wynosiła 403 tys. osób i zmniejszyła się o niecałe 4% w stosunku do poziomu z 2008 roku. W tym samym czasie w skali kraju odnotowano niewielki wzrost – o 1,5%¹⁶. Może to potwierdzać, że w latach kryzysu gospodarczego gospodarka województwa podlaskiego radzi sobie gorzej niż inne regiony kraju. Spadek liczby pracujących w regionie podlaskim wystąpił we wszystkich rodzajach działalności poza grupą „pozostałe usługi”, gdzie zdecydowanie dominuje sektor publiczny, a dokładniej precyzując jednostki budżetowe. Są one największym, najbezpieczniejszym i oczekiwanym pracodawcą dla osób poszukujących pracy. Ponadto należy podkreślić, że specy-

¹⁶ Bank Danych Lokalnych, Główny Urząd Statystyczny, www.stat.gov.pl (dostęp: 14.10.2013 r.).

fiką gospodarki województwa jest wysoki udział pracujących w rolnictwie (31,4% w 2011 r.), gdzie trudno oczekiwać znaczących i szybkich efektów w zatrudnieniu znaczącej liczby osób bezrobotnych figurujących w rejestrach urzędów pracy¹⁷. Ma to szczególne znaczenie dla perspektyw złagodzenia problemów bezrobocia szczególnie na obszarach wiejskich i małych miast. Praca w rolnictwie nie wydaje się być szczególnie atrakcyjna dla mieszkańców miast, którzy w 2011 r. stanowili 66% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych w województwie (w 2012 r. – 65,4%).

Należy przy tym podkreślić, że na wzajemne relacje pomiędzy podażą siły roboczej a popytem na pracę ogromny wpływ, oprócz skali potencjału i struktury gospodarki danego obszaru, wywierają mechanizmy rynkowe. Strona popytowa jest bardziej dynamiczna, a przez to bardziej podatna na oddziaływanie tych mechanizmów. Wielkość i struktura popytu na pracę i podaży miejsc pracy jest zależna od wielu czynników, między innymi od zapotrzebowania na produkty i usługi, kondycji ekonomicznej przedsiębiorstw, kosztów pracy. W tak definiowanym obszarze działalności zachodzi ustawiczny proces wzajemnych dostosowań, a jego celem społecznym i ekonomicznym powinno być osiągnięcie stanu równowagi obu tych elementów. W praktyce taka modelowa sytuacja jest niezmiernie trudna do osiągnięcia.

W ocenie tempa i skali rozwoju gospodarki niewątpliwie jednym z ważniejszych parametrów, obok efektów ekonomicznych, jest obraz skali zdolności do tworzenia nowych miejsc pracy. Także pod tym względem województwo podlaskie nie może być zaliczone do dynamicznie rozwijających się regionów Polski. Prowadzone przez GUS badanie popytu na pracę dostarcza dodatkowych informacji potwierdzających te wnioski. Przeciętna w 2012 roku liczba pracujących w województwie podlaskim wynosiła 227,0 tys. osób (bez pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie)¹⁸. Według tego badania w regionie podlaskim utworzono w skali roku 13,0 tys. nowych miejsc pracy, ale jednocześnie likwidacji uległo 9,5 tys. dotychczasowych stanowisk pracy. W rezultacie potencjał zatrudnieniowy gospodarki wzrósł o 3 tysiące nowych miejsc pracy, przy czym nawet i te nie zostały w pełni zagospodarowane w ciągu roku. Wskaźnik wykorzystania wolnych miejsc pracy w województwie wynosił 0,42%¹⁹. W tym kontekście może to potwierdzać diagnozę sformułowaną w „Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020” o niedostosowaniu kompetencyjno-kwalifikacyjnych zasobów pracy do oczekiwań pracodawców. Na równi uzasadniona może

¹⁷ Pracujący, zatrudnienie i przeciętne zatrudnienie wg PKD 2007, Bank Danych Lokalnych, Główny Urząd Statystyczny.

¹⁸ *Popyt na pracę w 2012 r.*, (2013), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, s.51–57.

¹⁹ Wskaźnik wykorzystania wolnych miejsc pracy jest to stosunek wolnych miejsc pracy do sumy zagospodarowanych i niezagospodarowanych wolnych miejsc pracy.

być teza, że oferowane warunki pracy i płacy nie odpowiadają oczekiwaniom osób ubiegających się o zatrudnienie.

Znaczącą rolę na regionalnym rynku pracy odgrywa sektor usług nierynkowych (administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenia społeczne, edukacja, opieka zdrowotna i pomoc społeczna). Zatrudnienie w tych sekcjach znajduje co piąta osoba pracująca w województwie podlaskim (poza rolnictwem). Sektor publiczny jest atrakcyjnym pracodawcą. Poza większą stabilnością zatrudnienia i gwarancjami miejsc pracy oferuje także wyższe wynagrodzenia. W 2012 r. w województwie podlaskim przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze publicznym wynosiło 3 886,40 zł (w 2011 r. – 3 612,0 zł) i było aż o 21,9% wyższe niż w sektorze prywatnym²⁰. Także w tym przypadku, większość miejsc pracy w sektorze publicznym zlokalizowana jest w miastach.

Przeciętne wynagrodzenie w sektorze publicznym jest wyższe od wynagrodzenia w sektorze prywatnym we wszystkich powiatach regionu, poza bielskim i grajewskim. Nie jest jednak regułą, że im większe miasto, tym wyższe jest sektorowe zróżnicowanie wynagrodzeń. W Białymstoku przeciętne wynagrodzenie miesięczne w sektorze publicznym było w 2011 r. o 35,5% wyższe niż w prywatnym, w Łomży o 53,0%, w Suwałkach o 44,8%.

Sektor publiczny jest największym pracodawcą i ma silny wpływ na sytuację na rynku pracy, zarówno od strony podaży miejsc pracy, jak też popytu na pracę. W zdecydowanej większości instytucji tego sektora uzyskano pełne zatrudnienie. W 2011 r. sektor publiczny obejmował 46,1% ogółu osób zatrudnionych w województwie (82,6 tys. osób). Obowiązujące rozwiązania prawne, nie tylko w służbie cywilnej ale też w odniesieniu do innych grup zatrudnionych, powodują, że płynność kadr jest niewielka. Wolne miejsca pracy powstają najczęściej w wyniku decyzji o rezygnacji z danego stanowiska przez pracownika lub odejścia na emeryturę. Potwierdzeniem tego jest niska liczba ofert pracy zgłaszana przez sektor publiczny. Trzeba przy tym podkreślić, że ubieganie się o zatrudnienie na większości stanowisk w sektorze publicznym związane jest z szeregiem uciążliwych procedur jak: postępowania konkursowe i aplikacje, wysokie wymagania formalne i merytoryczne, długotrwały proces rekrutacji. Procedury te odstraszały znaczną część osób, szczególnie reprezentantów młodego pokolenia, przed ubieganiem się o pracę w sektorze publicznym.

W ciągu 2012 r. pracodawcy z terenu województwa podlaskiego zgłosili 19 644 ofert pracy, z czego 72,8% dotyczyło sektora prywatnego, a 27,2% w instytucjach sek-

²⁰ *Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podlaskiego w 2012 r.*, (2013), Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok, s. 48.

tora publicznego²¹. Należy jednak zauważyć, że oferty na stanowiska merytoryczne w sektorze publicznym ogłaszane są bezpośrednio przez te instytucje jako tzw. oferty publiczne zamieszczane w BIP (biuletynach informacji publicznej poszczególnych instytucji i w Biuletynie Służby Cywilnej). Stąd skala aktywności instytucji tego sektora na rynku pracy obserwowana z perspektywy urzędów pracy może być niepełna. Wolne miejsca pracy w służbie cywilnej z reguły są zgłaszane do urzędów pracy.

Według Badania Aktywności Zawodowej Ludności (BAEL) prowadzonego przez GUS, aktywność zawodowa mieszkańców województwa podlaskiego ukształtowała się w 2012 r. na poziomie przeciętnej krajowej. Także stopa bezrobocia według BAEL była na poziomie przeciętnej dla kraju i wynosiła 10,0%, wobec 14,6% stopy bezrobocia rejestrowanego (tabela 14). Oznacza to, że pewna część społeczeństwa, która formalnie występuje jako osoby bezrobotne, podejmuje prace dorywcze przynoszące dochód. Z pewnością można do nich zaliczyć grupę społeczeństwa zaangażowaną w handel przygraniczny i obsługę tranzytu, a także inne działalności w obrębie szarej strefy gospodarki.

Tabela 14. Bezrobocie w województwie podlaskim w 2012 r.

Wyszczególnienie	Województwo ogółem	Podregiony		
		białostocki	łomżyński	suwalski
Bezrobotni zarejestrowani ogółem (stan w dniu 31 XII)	68705	29996	21263	17446
mężczyźni	37152	16600	11190	9362
kobiety	31553	13396	10073	8084
Bezrobotni zarejestrowani dotychczas niepracujący	16286	6880	5346	4060
Bezrobotni zamieszkali na wsi (w osobach)	23746	7236	9506	7004
w % ogółu bezrobotnych	34,6	24,1	44,7	40,1
Stopa bezrobocia rejestrowanego (w %)	14,6	14,8	13,2	16,2
Bezrobotni zarejestrowani wg wieku (w % ogółem):				
24 lata i mniej	21,2	17,0	25,8	22,8
25-34 lat	29,7	30,6	29,2	28,7
55 lat i więcej	12,9	14,6	10,9	12,3
Bezrobotni zarejestrowani z wykształceniem (w % ogółem):				

²¹ *Podlaski rynek pracy*, (Grudzień 2012), Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, Wydział Badań i Analiz, Białystok, s. 26.

Wyszczególnienie	Województwo ogółem	Podregiony		
		białostocki	łomżyński	suwalski
wyższym	13,6	16,6	12,4	9,8
średnim zawodowym	23,0	23,7	22,2	23,0
średnim ogólnokształcącym	11,9	11,6	12,6	11,6
zasadniczym zawodowym	24,2	22,7	25,0	25,9
gimnazjalnym, podstawowym i niepełnym podstawowym	27,3	25,5	27,8	29,7
Bezrobotni zarejestrowani pozostający bez pracy dłużej niż 1 rok (w % ogółu zarejestrowanych)	41,0	42,2	39,0	41,2

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS i obliczenia własne.

Współczynnik aktywności zawodowej²² ludności ogółem w województwie podlaskim w 2012 r. wynosił 56,0%, na poziomie identycznym jak przeciętnie w kraju. Prawidłowością jest, że im wyższe wykształcenie praktyczne, tym wyższe wartości przybierały współczynniki aktywności zawodowej i we wszystkich grupach społeczeństwa według poziomu wykształcenia przybierały wartości nieco wyższe, niż przeciętne dla Polski. Osoby z wykształceniem wyższym charakteryzowały się najwyższym wskaźnikiem aktywności zawodowej – 81,8%, a osoby z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym – 67,3%. Z punktu widzenia zasobów siły roboczej w regionie pozytywna jest wysoka aktywność zawodowa osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym. W 2012 r. udział osób aktywnych zawodowo w grupie osób mających ten rodzaj wykształcenia wynosił 68,6% i był znacznie wyższy niż przeciętnie w Polsce (61,8%).

Najmniej aktywnymi zawodowo grupami społeczeństwa są osoby mające wykształcenie średnie oraz gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe. Te grupy społeczeństwa mają największe trudności z zaistnieniem na rynku pracy. Współczynnik aktywności zawodowej osób mających wykształcenie średnie ogólnokształcące wynosił 49,9%, a w grupie osób mających wykształcenie gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe zaledwie co piątą osobę można zaliczyć do aktywnych zawodowo (współczynnik 21,2%). Te ostatnie grupy społeczeństwa charakteryzują się najniższymi poziomami wskaźników zatrudnienia²³.

²² Współczynnik aktywności zawodowej oblicza się jako procentową relację aktywnych zawodowo (ogółem lub danej grupy) do liczby ludności w wieku 15 lat i więcej (ogółem lub danej grupy). Ludność aktywna zawodowo obejmuje wszystkie osoby w wieku 15 lat i więcej uznane za pracujące lub bezrobotne zgodnie z definicjami metodologicznymi badania BAEL. Źródłem danych i definicji jest publikacja GUS *Aktywność ekonomiczna ludności Polski IV Kwartał 2012*, Informacje i Opracowania Statystyczne, (2013), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.

²³ Wskaźnik zatrudnienia jest to udział pracujących (ogółem lub danej grupy) w liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej (ogółem lub danej grupy).

Według badania BAEL, w 2012 r. w województwie podlaskim połowa populacji osób w wieku 14 i więcej lat (50,3%) wykonywała pracę. Najbardziej aktywne pod tym względem były osoby z wyższym wykształceniem (77,3%), a następnie osoby legitymujące się wykształceniem zasadniczym zawodowym (61,2%). Na bardzo zbliżonym poziomie – 68,6% - ukształtował się wskaźnik zatrudnienia ludności mającej wykształcenie policealne i średnie zawodowe. Osoby dysponujące wykształceniem średnim ogólnokształcącym są na zdecydowanie gorszej pozycji. Na 100 osób w tej grupie, pracę przynoszącą dochód wykonuje niespełna 39 osób (38,9). W najgorszej sytuacji na rynku pracy znajdują się osoby mające wykształcenie gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe. Liczba miejsc pracy dla tej grupy jest znikoma i zaledwie 18,4% wykonuje prace przynoszące dochód.

Podobnie jak we wszystkich województwach zdecydowanie większe problemy na rynku pracy w województwie podlaskim mają kobiety niż mężczyźni. Jednak rozpiętość pomiędzy poszczególnymi wskaźnikami według płci jest w regionie podlaskim mniejsza niż przeciętnie w kraju. Liczba aktywnych zawodowo mężczyzn (wg BAEL) wynosiła w 2012 r. w województwie podlaskim 236 tys. osób, a kobiet 274 tys. osób, tj. o 8,7% więcej. Współczynnik aktywności zawodowej mężczyzn w regionie podlaskim wynosił 62,8%, a kobiet 49,8%, czyli był niższy o 13,0 pkt. procentowych. W skali kraju różnica ta wynosiła 16,1 pkt. procentowych. Jednak relatywnie mniej kobiet w województwie podlaskim niż przeciętnie w kraju nie wykonuje pracy. W 2012 r. wskaźnik zatrudnienia kobiet w województwie wyniósł 44,3%, natomiast w skali kraju 43,0%. W przypadku mężczyzn sytuacja była odwrotna i na 100 mężczyzn w województwie podlaskim 56,9 miało pracę przynoszącą dochód; w skali kraju 58,4 osób.

Jednocześnie, pomimo sygnalizowanego popytu na pracę, aktywność mieszkańców województwa podlaskiego w poszukiwaniu pracy była jedną z najniższych w Polsce. Według danych GUS²⁴, w 2012 r. w województwie podlaskim przeciętnie w roku było tysiąc wolnych miejsc pracy. Przeciętny w roku wskaźnik wykorzystania wolnych miejsc pracy ukształtował się zaledwie na poziomie 0,42. W tym samym okresie utworzono w województwie 13 tys. nowych miejsc pracy, ale jednocześnie likwidacji uległo 9,5 tys. stanowisk. Przyczyny tego stanu rzeczy są wielostronne i generalnie świadczą o niedopasowaniu podaży siły roboczej do popytu na pracę, kreowanego przez pracodawców, także w wymiarze przestrzennym.

Według stanu w dniu 31 XII 2012 r. w województwie podlaskim w systemie REGON było zarejestrowanych 94 721 podmiotów gospodarczych, z tego 50,0% w podregionie białostockim, 29,5% w podregionie łomżyńskim i 20,5% w podregionie suwalskim. W przeliczeniu na 10 tys. ludności w skali województwa ogółem

²⁴ *Popyt na pracę w 2012 r.* Informacje i Opracowania Statystyczne, (2013), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, s. 51–57.

było to 790,2 podmiotów (przeciętna dla Polski wynosiła 1 031,7 podmiotów), przy znaczącym zróżnicowaniu pomiędzy regionami. Największą aktywnością gospodarczą charakteryzował się podregion białostocki – 928,0 podmiotów na 10 tys. ludności, następnie podregion suwalski – 697,7 podmiotów i podregion łomżyński – 681,4 podmiotów. Zarówno w województwie ogółem, jak też w poszczególnych podregionach, ok. 80% zarejestrowanych jednostek stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą.

W końcu grudnia 2012 r. w bazie REGON dla województwa podlaskiego znajdowało się 94 721 jednostek, czyli o 3,7% więcej niż w roku 2011. Struktura zbiorowości zarejestrowanych podmiotów nie uległa istotnym zmianom. Niemal połowa wszystkich podmiotów zarejestrowanych w bazie REGON skupia się w trzech sekcjach: handel i naprawa pojazdów samochodowych – 26,9% ogółu zarejestrowanych podmiotów, budownictwo – 12,5% oraz przetwórstwo przemysłowe – 8,3%. Zdecydowana większość podmiotów – 96,6% ogółu – zalicza się do sektora prywatnego, z czego 80,9% populacji przedsiębiorstw tego sektora stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (tabela 15).

Tabela 15. Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze REGON w 2012 r.

Wyszczególnienie	Województwo ogółem	Podregiony		
		białostocki	łomżyński	suwalski
Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze REGON (stan w dniu 31 XII)	94721	47368	27965	19388
sektor publiczny	3230	1079	1230	921
sektor prywatny	91491	46289	26735	18467
w tym osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	74021	36744	22240	15007
Liczba podmiotów na 10 tys. ludności	790,2	928,0	681,4	697,7

Źródło: Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON 2012, Urząd Statystyczny Białystok 2013 i obliczenia własne.

W województwie podlaskim zwraca szczególną uwagę silne zróżnicowanie terytorialne działalności gospodarczej. W końcu 2012 r. aż 50,0% jednostek było zlokalizowanych na terenie podregionu białostockiego. Na obszarze podregionu łomżyńskiego swe siedziby miało 29,5% podmiotów zarejestrowanych w województwie, a 20,5% skupiał podregion suwalski.

O skali dywersyfikacji działalności gospodarczej świadczy fakt, że w końcu 2012 r. aż 34,2% ogółu wpisanych do krajowego rejestru urzędowego podmiotów gospodarki narodowej REGON w województwie podlaskim miało swoje siedziby w mieście Białystok. Znaczący udział w ogólnej liczbie zarejestrowanych jednostek w regionie posiadały również podmioty zarejestrowane na terenie powiatu białostockiego – 11,8%, a także miast Suwałki – 7,3% i Łomża – 6,5%. W pozostałych miastach (gminach) liczących powyżej 20 tys. mieszkańców, czyli w Hajnówce, Grajewie, Zambrowie, Bielsku Podlaskim i Augustowie w końcu 2012 r. było zarejestrowanych 10 566 podmiotów gospodarczych, tj. 11,2% ogólnej liczby firm figurujących w rejestrze REGON w województwie. Łącznie na obszarach miast na prawach powiatu i gmin z miastami powyżej 20 tys. mieszkańców swe siedziby miało prawie 60% podmiotów zarejestrowanych w regionie podlaskim. Nie oznacza to oczywiście, że do tych obszarów ogranicza się prowadzona przez nich działalność gospodarcza, ale wyływa z tego wniosek o istnieniu znacznych obszarów „białych plam”, gdzie aktywność gospodarcza społeczeństwa jest znacząco mniejsza.

Należy jednak podkreślić, że rejestr REGON nie jest najbardziej precyzyjnym źródłem informacji do oceny faktycznego potencjału i skali prowadzonej działalności gospodarczej zarówno na poziomie województw, jak też w skali kraju. Odzwierciedla on pewien stan prawny i informuje o liczbie podmiotów, głównie osób fizycznych, które zarejestrowały się z zamiarem prowadzenia działalności gospodarczej. Ponad połowa liczby podmiotów jest jednak nieaktywna. Z badania prowadzonego przez GUS w przekrojach rocznych, obejmującego także reprezentacyjne badanie jednostek małych, w tym mikroprzedsiębiorstw wynika, że w 2011 r. w skali kraju działało 1 785 tys. przedsiębiorstw niefinansowych, czyli w przybliżeniu ok. 45% jednostek zarejestrowanych w rejestrze REGON²⁵. Pozostałe jednostki jedynie figurowały w rejestrze, nie prowadząc działalności gospodarczej. W województwie podlaskim było w 2011 r. 44,6 tys. przedsiębiorstw aktywnych, przy 91,4 tys. ogółu podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON²⁶. W zbiorowości przedsiębiorstw niefinansowych tylko taka populacja może być brana pod uwagę jako oferująca efektywne miejsca pracy i zatrudniająca pracowników. Według tego samego badania, w województwie podlaskim przedsiębiorstwa te zatrudniały w 2011 r. 178,2 tys. pracowników. Dostępne dane statystyczne nie pozwalają ocenić jaka część podmiotów faktycznie działających

²⁵ Zbiorowość ta nie obejmuje jednostek prowadzących działalność gospodarczą zaklasyfikowaną wg PKD 2007 do sekcji: A (Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo), K (Działalność finansowa i ubezpieczeniowa) oraz O (Administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenie społeczne).

²⁶ *Działalność przedsiębiorstw niefinansowych w 2011 r.*, (2013), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, s. 69–71.

w województwie zlokalizowana jest na obszarach wsi i małych miast, jak też ile zatrudniają pracowników.

Z uwagi na powyższe ograniczenia opis popytowej strony rynku pracy należy uzupełnić o opinie ekspertów i mieszkańców biorących udział w badaniu.

Gospodarka województwa podlaskiego „obraca się” głównie wokół rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego. Nowych inwestorów zagranicznych jest niewielu i koncentrują się głównie na tradycyjnych branżach przetwórstwa produktów pochodzenia rolniczego i leśnictwa. Najważniejsi pracodawcy sektora produkcyjnego to: Zakład Energetyczny Białystok S.A., Spółdzielnia Mleczarska MLEKPOL, Spółdzielnia Mleczarska MLEKOVITA, POLMOS Białystok, British-American Tobacco Polska S.A., Pfeleiderer Grajewo S.A., Barter S.A. Białystok, Pronar Narew sp. z o.o., OSM Piątnica, Swedspan Polska IKEA. Miejsca pracy w tych zakładach prawie wyłącznie znajdują się na obszarach miast. Nie ulega także wątpliwości, że miejsca pracy powstają tam, gdzie pojawiają się nowi inwestorzy.

Eksperti reprezentujący instytucje rynku pracy, z którymi przeprowadzono wywiady pogłębione IDI, przyznają, że w regionie działa niewielka liczba dużych zakładów pracy generujących zatrudnienie. Poza tym cechą regionu jest również uzależnienie rynku pracy od prac sezonowych. Zdecydowanie najwięcej miejsc pracy dostępnych jest w okresie wiosenno-letnim.

„No to tutaj na palcach jednej ręki dosłownie można policzyć dużych pracodawców zatrudniających powyżej 250 pracowników. I to jest Metal Fach, to jest nasz wielki zakład, później stolarka, najogólniej biorąc zakłady stolarskie, zakłady mleczarskie i tyle co w naszym rejonie dużych zakładów.” [W12/ins]

„Gro zakładów funkcjonujących na naszym terenie to są podmioty małe, jednoosobowe, głównie prowadzone rodzinnie, także i skupione w większych ośrodkach miejskich. Tutaj mówimy o terenie wiejskim, to jednak skupisko miejsc pracy jest małe.” [W12/ins]

„Lokalny rynek pracy za bogaty nie jest i bardzo jest silnie uzależniony od sezonowości. Zdecydowanie rośnie liczba ofert w sezonie wiosenno-letnim a spada jesienią i zimą. Branże są również związane silnie z sezonowością.” [W8/ins]

Najwięksi pracodawcy regionu, poza administracją, to w ocenie ekspertów rynku pracy, zakłady produkujące maszyny rolnicze, mleczarnia Mlekpol, zakłady płyt wiórowych, zakłady przetwórstwa spożywczego oraz firmy budowlane.

„Z firm takich największych to u nas jest produkcja maszyn rolniczych. Zakłady produkcyjne takie największe to jest składanie ciągników, produkcja maszyn rolniczych, to jest w Sokółce, a w powiecie to wszystkie zakłady są usługowe.” [W13/ngo]

„Jeżeli chodzi o powiat grajewski, to mamy tu u siebie w powiecie Mlekoop, zakłady płyt wiórowych, obecnie one nazywają się Pfeiderer Grajewo S.A., Spółdzielnia mleczarska Mlekoop tak fachowo brzmi nazwa, Zakrem – wcześniej był spółdzielnią teraz jest spółką, to jest firma, która produkuje wózki widłowe, Jarex – produkuje znicze, zakłady przetwórstwa rybnego, Juan – produkują blaty meblowe, to właśnie powiązani są też z zakładami płyt wiórowych z Pfeiderer-em, bo biorą stamtąd materiały. No i firmy budowlane Unirol, Unidrog.” [W11/ins]

Eksperti przyznają również, że ośrodki ościenne, w szczególności duże miasta ogrywają znaczną rolę w stymulowaniu aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast. Są to bowiem naturalne kierunki migracji za pracą. Istotnym ośrodkiem jest Białystok. Jako miasto wojewódzkie przyciąga mieszkańców pobliskich gmin, ze względu na większą liczbę miejsc pracy i lepsze perspektywy rozwoju.

„My żyjemy w takim miejscu gdzie bardzo blisko jest do Białegostoku. Do Białegostoku jest bardzo dobry dojazd, komunikacja jest naprawdę na wysokim poziomie. Dojazd jest bardzo dobry, szybki i dosyć tani, więc sporo ludzi pracuje w Białymstoku po prostu no bo wiadomo, że z czegoś ludzie muszą żyć. Naprawdę sporo ludzi dojeżdża, zresztą to widać, że pełne są te autobusy. U nas nie ma pracodawców, no nie jest ich aż tak dużo.” [W14/ins]

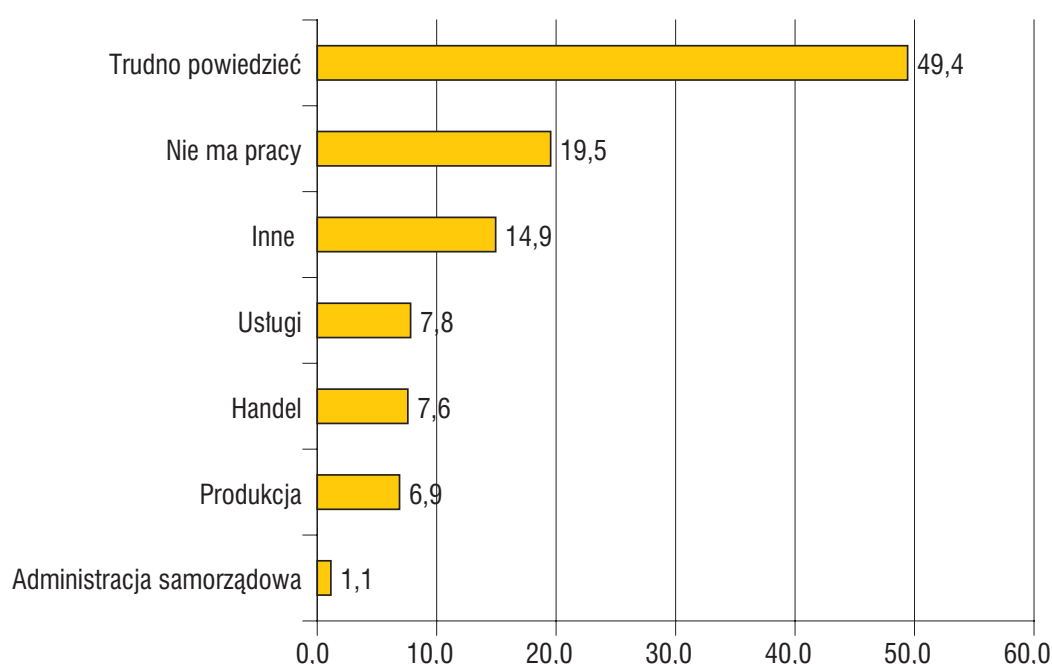
„Miasto jest naturalnym kierunkiem migracji zarobkowej. Białystok z uwagi na liczbę firm najbardziej przyciąga. Tu jest bardziej zróżnicowany rynek branżowy, sektorowy. Małe gminy, zwłaszcza rolnicze nie są tak zróżnicowane branżowo. Białystok nie jest tak chłonny, żeby przyjąć osoby z niższym wykształceniem. W dużych ośrodkach jest rynek pracodawcy, a nie jest rynek pracownika. To nie jest specyfiką tylko podlaskiego, ale i całego kraju. Przede wszystkim jest nadwyżka siły roboczej nad tymi pracodawcami.” [W3/ins]

Uzupełnieniem powyższej analizy są deklaracje osób biorących udział w badaniu CATI dotyczące branż generujących wolne miejsca pracy. Jak wynika z odpowiedzi ankietowanych prawie połowa nie była w stanie określić, jakie branże

gospodarki gwarantują najwięcej wolnych miejsc pracy. Co więcej niemal co piąta osoba przyznała, że w rejonie nie ma pracy.

Osoby, które wskazały, gdzie w regionie są wolne miejsca zatrudnienia, najczęściej wskazywały na branżę budowlaną. Ponad 7% wskazało na handel oraz usługi, z kolei niecałe 7% na produkcję (rysunek 17). Warto zaznaczyć, że mieszkańcy podregionu łomżyńskiego jako branże generujące wolne miejsca pracy częściej niż w przypadku pozostałych subregionów wskazywali na handel, usługi oraz produkcję – odpowiednio 9,9%, 8,6% oraz 9,9% (podregion białostocki – 8,9%, 7,6%, 4,4%; suwalski – 2,6%, 7,0%, 6,1%) (tabela 16).

Rysunek 17. Branże generujące wolne miejsca pracy (N=435)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Tabela 16. Branże generujące wolne miejsca pracy według podregionów (N=435)*

Branża	podregion		
	białostocki	łomżyński	suwalski
	%	%	%
Administracja samorządowa	1,9	1,2	0,0
Handel	8,9	9,9	2,6
Usługi	7,6	8,6	7,0
Produkcja	4,4	9,9	6,1

Branża	podregion		
	białostocki	łomżyński	suwalski
	%	%	%
Inne	10,1	15,4	20,9
Trudno powiedzieć	50,0	50,6	47,0
Nie ma pracy	23,4	11,7	25,2

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Szanse na znalezienie zatrudnienia na lokalnym rynku pracy określone zostały przez mieszkańców wsi i małych miast biorących udział w badaniu CATI.

Jak wynika z analizy, lokalny rynek pracy oceniany jest przez ankietowanych w sposób negatywny. Ponad połowa spośród mieszkańców wsi i małych miast biorących udział w badaniu CATI przyznała, że w ich miejscowości nie ma szans na znalezienie zatrudnienia, z kolei niemal 1/3 uznała, że jest to bardzo trudne. Podobnie oceniane są szanse na znalezienie pracy w sąsiednich miejscowościach wiejskich i miejskich. W przypadku terenów wiejskich prawie 45% ankietowanych nie widzi możliwości znalezienia tam zatrudnienia, a prawie 35% uznaje to za bardzo trudne. W miejscowościach miejskich sytuacja przedstawia się podobnie. Ponad 36% ankietowanych oceniło, że znalezienie pracy jest sprawą bardzo trudną, z kolei prawie 34% niemożliwą. Nieco lepiej postrzegany jest rynek pracy poza województwem. Ponad 23% ankietowanych uznało bowiem, że raczej łatwo jest na nim znaleźć zatrudnienie. Należy jednak zaznaczyć, że znaczny odsetek osób, pytanych o rynek pracy poza województwem podlaskim, nie był w stanie wyrazić jednoznacznej opinii (tabela 17).

Tabela 17. Ocena prawdopodobieństwa znalezienia pracy (N=435)

Ocena prawdopodobieństwa znalezienia pracy	Bar- dzo ła- two	Ra- czej ła- two	Ra- czej trud- no	Bar- dzo trud- no	Nie- moż- liwe	Trud- no po- wie- dzieć
	%	%	%	%	%	%
W P. miejscowości	0,7	2,3	10,8	29,7	50,3	6,2
W sąsiednich miejscowościach wiejskich	0,5	2,1	11,0	34,7	44,6	7,1
W sąsiednich miejscowościach miejskich	0,4	3,5	16,8	36,4	33,9	9,0
W gminie	0,2	4,4	22,6	39,4	22,6	10,8
Poza gminą, w powiecie	0,7	5,7	29,7	33,6	12,6	17,7

Ocena prawdopodobieństwa znalezienia pracy	Bar- dzo ła- two	Ra- czej ła- two	Ra- czej trud- no	Bar- dzo trud- no	Nie- moż- liwe	Trud- no po- wie- dzieć
	%	%	%	%	%	%
Poza powiatem, w województwie	0,9	14,6	28,3	22,5	6,3	27,4
Poza województwem	4,7	23,6	5,7	2,8	3,8	59,4

Źródło: badania własne.

Ocenę prawdopodobieństwa znalezienia zatrudnienia na lokalnym rynku przeanalizowano również z uwzględnieniem miejsca zamieszkania ankietowanych. Rynek pracy oceniany jest negatywnie bez względu na zamieszkanie respondentów. We wszystkich subregionach 8 na 10 ankietowanych oceniło, że znalezienie pracy w miejscu zamieszkania jest niemożliwe bądź bardzo trudne (białostocki – 53,2% i 27,2%; łomżyński – 46,3% i 31,5%; suwalski – 52,2% i 30,4%). Podobnie oceniane są szanse na znalezienie pracy w sąsiednich miejscowościach wiejskich i miejskich oraz w gminie. Nieco lepiej postrzegane są szanse na pracę poza województwem podlaskim. Niemal 1/3 spośród mieszkańców subregionu łomżyńskiego wskazała, że znalezienie zatrudnienia poza województwem jest rzeczą bardzo łatwą bądź raczej łatwą. W pozostałych podregionach odsetek ten wyniósł odpowiednio: białostocki – 28,9%, suwalski – 25% (tabela 18).

Tabela 18. Ocena prawdopodobieństwa znalezienia pracy według podregionów (N=435)

Ocena prawdopodobieństwa znalezienia pracy		W P. miej- scowo- ści	W są- siednich miej- scowościach wiejskich	W są- siednich miej- scowościach miejskich	W gmi- nie	Poza gminą, w po- wiecie	Poza po- wiatem, w wo- jewódz- twie	Poza wo- je- wódz- twem
p. białostocki	Bardzo łatwo	0,6	0,6	0,6	0,0	1,3	1,3	2,6
	Raczej łatwo	2,5	1,9	3,8	6,3	7,6	15,9	26,3
	Raczej trudno	10,1	10,8	15,8	21,7	27,8	26,8	7,9
	Bardzo trudno	27,2	32,3	33,6	38,2	32,9	22,3	7,9
	Niemożliwe	53,3	46,2	37,3	21,7	8,2	5,7	2,6
	Trudno powiedzieć	6,3	8,2	8,9	12,1	22,2	28,0	52,7

Ocena prawdopodobieństwa znalezienia pracy		W P. miejscowości	W sąsiednich miejscowościach wiejskich	W sąsiednich miejscowościach miejskich	W gminie	Poza gminą, w powiecie	Poza powiatem, w województwie	Poza województwem
p. łomżyński	Bardzo łatwo	1,2	0,6	0,6	0,6	0,6	1,2	2,5
	Raczej łatwo	2,5	2,5	4,3	3,7	5,6	15,5	27,5
	Raczej trudno	11,1	10,5	16,1	20,4	28,4	28,6	7,5
	Bardzo trudno	31,5	37,7	39,1	43,2	34,6	20,5	0,0
	Nieemożliwe	46,3	40,1	28,6	19,1	11,1	4,3	2,5
	Trudno powiedzieć	7,4	8,6	11,3	13,0	19,7	29,9	60,0
p. suwalski	Bardzo łatwo	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	10,7
	Raczej łatwo	1,7	1,7	1,7	2,6	3,5	11,5	14,3
	Raczej trudno	11,3	12,2	19,1	27,0	33,9	30,1	0,0
	Bardzo trudno	30,5	33,9	36,5	35,7	33,0	25,7	0,0
	Nieemożliwe	52,2	48,7	36,5	28,7	20,9	9,7	7,1
	Trudno powiedzieć	4,3	3,5	6,2	6,0	8,7	23,0	67,9

Źródło: badania własne.

Jak wynika z danych tabeli 19, w 2011 r. w województwie podlaskim pracowało 210,6 tys. osób (bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób oraz pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie). Największy udział w tej zbiorowości pracujących miał podregion białostocki (51,3%), następnie łomżyński (28,6%) i suwalski (20,1%). Zarówno w skali województwa, jak też w poszczególnych podregionach największym pracodawcą są podmioty gospodarcze z sekcji usług. Łącznie w województwie pracuje w nich 67% pracowników najemnych, a ich udział jest zróżnicowany w poszczególnych podregionach: od 72% w podregionie białostockim do 63,2% w podregionie suwalskim i 61,1% w podregionie łomżyńskim. Przemysł i budownictwo zatrudniają znacznie mniej pracowników; 27,2% ogółu zatrudnionych w podregionie białostockim, 20,7% w podregionie łomżyńskim i 13,7% w podregionie suwalskim.

Tabela 19. Pracujący w województwie podlaskim w 2011 r.

Wyszczególnienie	Województwo ogółem	Podregiony		
		białostocki	łomżyński	suwalski
Pracujący^a z tego:	210623	108121	60199	42303
rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	2702	916	1019	767
przemysł i budownictwo	66585	29366	22375	14844
usługi	141336	77839	36805	26692

Wyszczególnienie	Województwo ogółem	Podregiony		
		białostocki	łomżyński	suwalski
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto (w zł) ^b	3178,2	3255,1	3062,2	3148,0
sektor publiczny	3612,0	3754,5	3412,1	3505,3
sektor prywatny	2807,5	2801,3	2791,9	2846,5

a) Stan w dniu 31 XII; według faktycznego miejsca pracy, bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób oraz pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie.

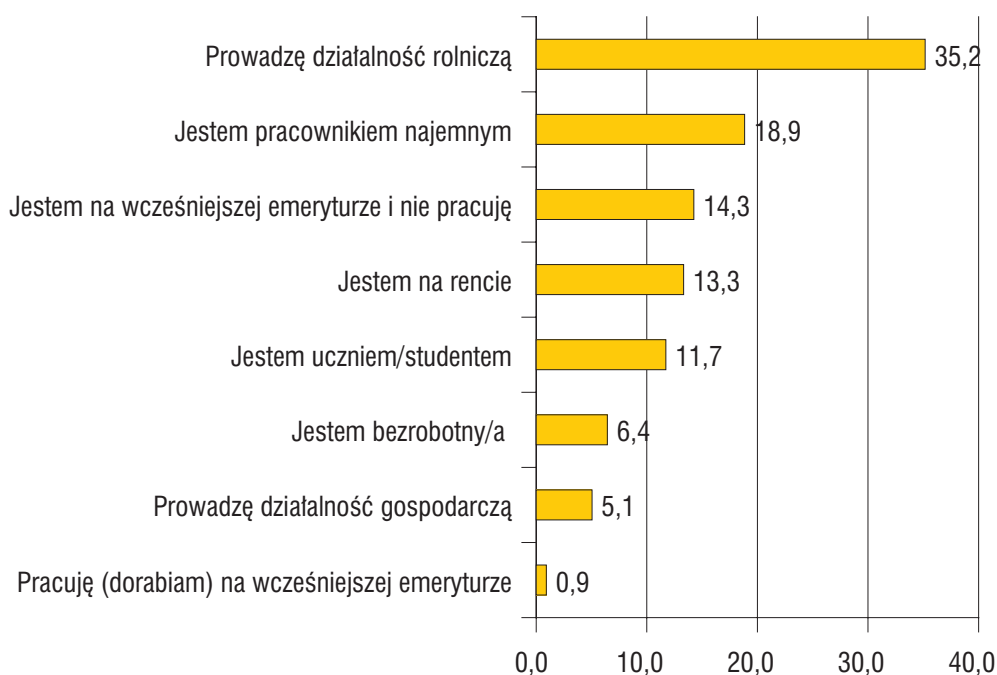
b) Bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób oraz zatrudnionych za granicą, łącznie z jednostkami sfery budżetowej.

Źródło: Województwo podlaskie, podregiony, powiaty, gminy 2012, Urząd Statystyczny w Białymstoku i obliczenia własne.

Konsekwencją zróżnicowania struktury gospodarek podregionów jest także dywersyfikacja poziomów opłacania pracy, chociaż różnice pomiędzy podregionami nie są zbyt wielkie. Najwyższe przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto uzyskują pracownicy najemni w podregionie białostockim. W 2011 r. wynosiło ono 3 255,1 zł, wobec 3 148,0 zł w podregionie suwalskim i 3 062,2 zł w podregionie łomżyńskim. We wszystkich podregionach sektor publiczny, jak sygnalizowano wcześniej, oferuje wyższy poziom wynagrodzeń. Najwyższe zróżnicowanie występuje w podregionie białostockim, gdzie przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze publicznym przewyższa o 34,0% zarobki w sektorze prywatnym. W pozostałych podregionach rozpiętości te są znacznie mniejsze i wynoszą: 22,2% w podregionie łomżyńskim i 23,1% w podregionie suwalskim.

Brak jest bardziej szczegółowych danych pozwalających na ocenę zarówno stanu zatrudnienia, jak też zróżnicowania wynagrodzeń według sektorów własności na poziomie jednostek lokalnych: małych miast, gmin i miejscowości wiejskich. Pracodawcy sektora publicznego w większości zlokalizowani są w miastach, a w gminach wiejskich we wsi będącej siedzibą gminy.

Informacje na temat zatrudnienia mieszkańców wsi i małych miast dostarczyły również wywiady telefoniczne. W badaniu CATI udział wzięły zarówno osoby aktywne zawodowo reprezentujące różne grupy zawodowe, jak i osoby bierne zawodowo. Najlichnieszą grupę stanowiły osoby prowadzące działalność rolniczą (35,2%). Wśród ankietowanych silnie reprezentowani byli również pracownicy najemni (18,9%), osoby będące na wcześniejszej emeryturze (14,3%), renciści (13,3%) oraz uczniowie i studenci (11,7%) (rysunek 18).

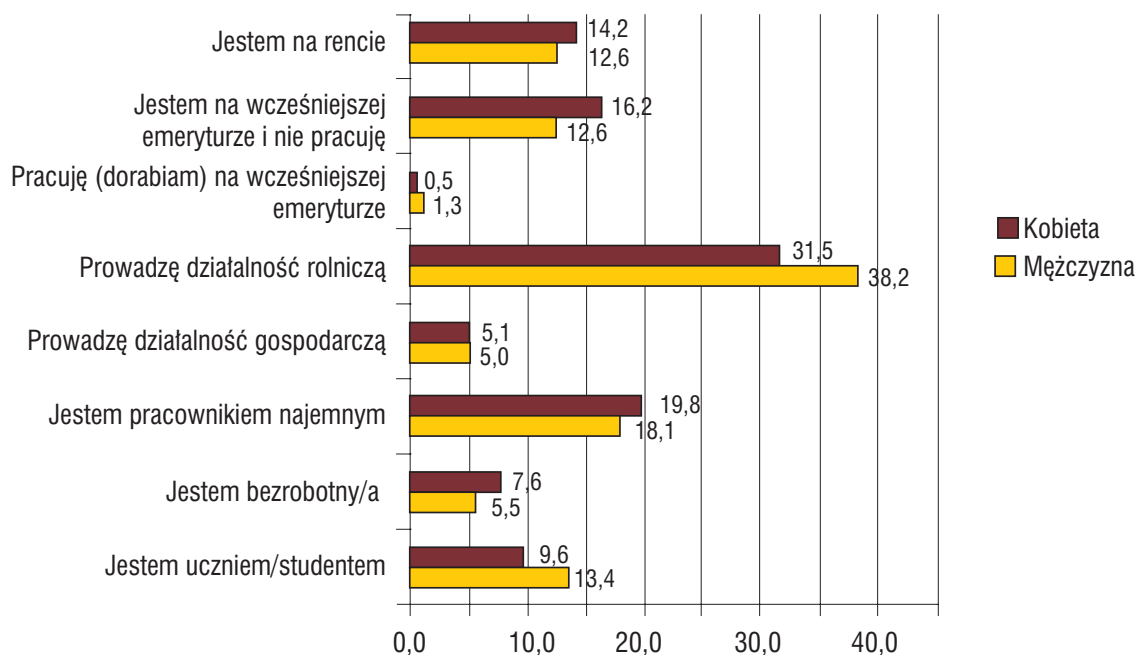
Rysunek 18. Struktura respondentów według statusu zawodowego (N=435)*

*Suma wskaźników jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Biorąc pod uwagę płeć ankietowanych oraz ich status zawodowy okazuje się, że mężczyźni częściej prowadzą działalność rolniczą – 38,2% mężczyzn w porównaniu do 31,5% kobiet. Nieco większy odsetek mężczyzn zadeklarował również status ucznia/studenta (13,4%). Kobiety z kolei częściej podejmują zatrudnienie jako pracownicy najemni (odpowiednio 19,8% kobiet i 18,1% mężczyzn). Kobiety nieco częściej również przechodzą na wcześniejsze emerytury (16,2% kobiet i 12,6% mężczyzn) oraz korzystają ze świadczenia w postaci renty (14,2% kobiet i 12,6% mężczyzn) (rysunek 19).

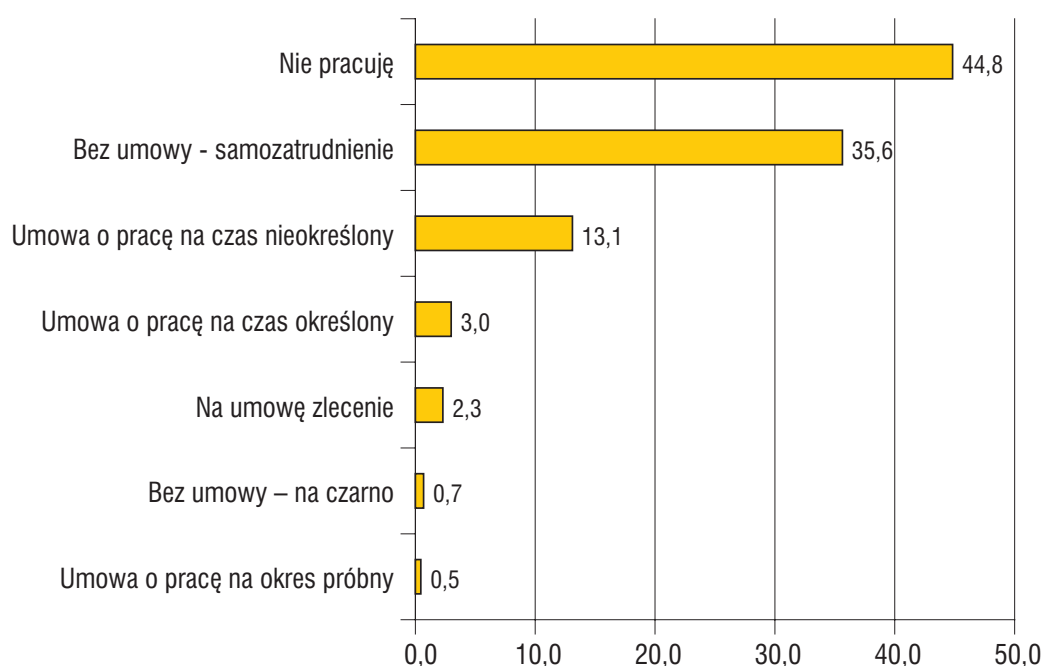

Rysunek 19. Struktura respondentów według statusu zawodowego z uwzględnieniem płci (N=435)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Największe poczucie pewności zatrudnienia i dochodu, a co za tym idzie bezpieczeństwa i spokoju daje bez wątpienia umowa o pracę na czas nieokreślony. Na tego typu zasadach zatrudnionych jest jednak zaledwie 13,1% mieszkańców wsi i małych miast. Zdecydowana większość ankietowanych nie pracuje, bądź też pracuje bez umowy, na zasadzie samozatrudnienia. Na umowę o pracę na czas określony zatrudnionych jest 3,0%, z kolei na umowę zlecenie 2,3% badanych. Niespełna 1% spośród ankietowanych przyznało, że pracuje „na czarno”. W oparciu o informacje uzyskane w trakcie FGI można przypuszczać, że dane te są zaniżone, a odsetek pracujących bez umowy tzn. „na czarno” wśród mieszkańców wsi i małych miast jest znacznie wyższy. Przyczyną obawy przed wskazaniem faktycznego charakteru podejmowanej pracy jest z pewnością możliwość utraty otrzymywanych świadczeń (rysunek 20).

Rysunek 20. Charakter zatrudnienia mieszkańców wsi i małych miast (N=435)

Źródło: badania własne.

Osoby, które w chwili badania były zatrudnione najczęściej pracowały w rolnictwie. Jest to również najbardziej powszechny sposób zarobkowania wśród mieszkańców wsi i małych miast. Wśród ankietowanych znalazła się również grupa osób pracujących w zawodzie nauczyciel (10 osób). W dalszej kolejności wskazywano na zawody: krawiec, opiekunka, pracownik fizyczny, urzędnik oraz gospodarz, pakowacz, pielęgniarka, policjant, pracownik biurowy, stolarz, technolog żywności (tabela 20).

Tabela 20. Zawód wykonywany przez respondentów (N=240)

Jaki zawód P. wykonuje?	N	%
rolnik	141	58,8
nauczyciel	10	4,2
barman, sprzedawca, brak odpowiedzi	4	1,7
działalność gospodarcza, krawiec, opiekunka, pracownik fizyczny, urzędnik	3	1,3
gospodarz, kuchenkova, pakowacz, pielęgniarka, policjant, pracownik biurowy, stolarz, technolog żywności	2	0,8
architekt, budowlaniec, dozorca, ekspedient, ekspert kryminalistyki, elektryk, fryzjer, geodeta, główna księgowa, grafik, handlowiec, informatyk, inspektor, inspektor transportu, inżynier budownictwa, inżynier mechanik, kasjerka, kierowca, kierownik, kierownik magazynu,	1	0,4

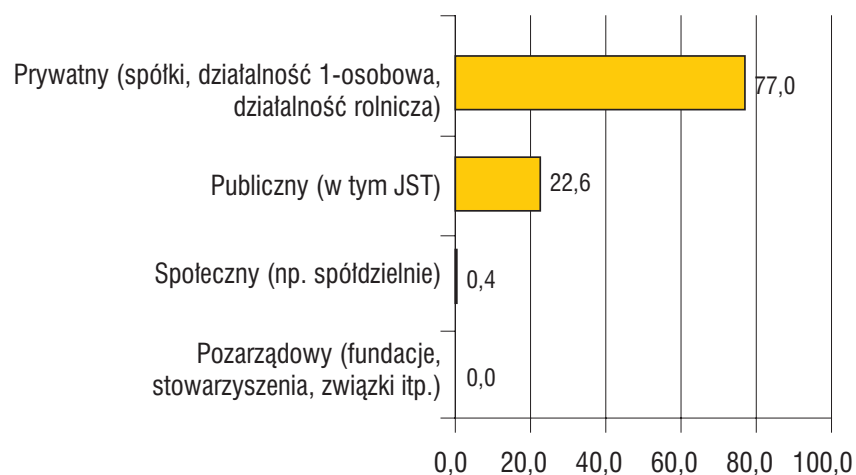
Jaki zawód P. wykonuje?	N	%
konserwator, kosmetolog, księgowa, lekarz weterynarii, operator maszyn, leśnik, pokojówka, położna, pomoc piekarza, pośrednik ubezpieczeniowy, pracownik mleczarni, pracownik naukowy, przedstawiciel handlowy, ratownik medyczny, różnie, specjalista ds. rolnictwa, specjalista ds. analiz, sprzętaczką, staż, stolarz budowlany, strażak, technik leśnik, usługi reklamowe, ustawiacz, webmaster, woźny	1	0,4
OGÓŁEM (liczba respondentów, którzy odpowiedzieli na pytanie)	240	100,0

Źródło: badania własne.

Przeważająca większość mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego biorących udział w badaniu podejmuje zatrudnienie w sektorze prywatnym (77,0%) (rysunek 21).

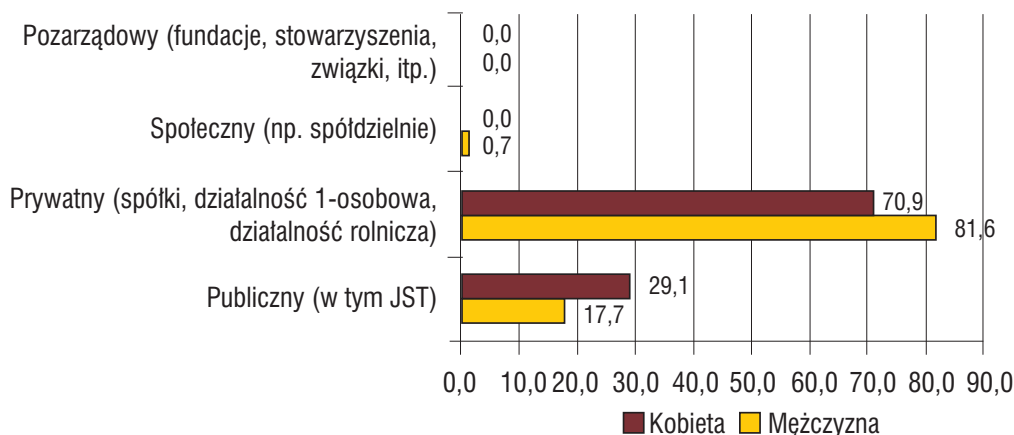
Biorąc pod uwagę płeć ankietowanych okazuje się, że mężczyźni częściej niż kobiety reprezentują sektor prywatny (81,6% w stosunku do 70,9% kobiet). Z drugiej strony kobiety częściej podejmują pracę w sektorze publicznym, w tym w jednostkach samorządu terytorialnego (rysunek 22).

Rysunek 21. Sektor, w jakim mieszkańcy wsi i małych miast podejmują zatrudnienie (N=239)

Źródło: badania własne.

Rysunek 22. Sektor, w jakim mieszkańcy wsi i małych miast podejmują zatrudnienie z uwzględnieniem płci (N=239)

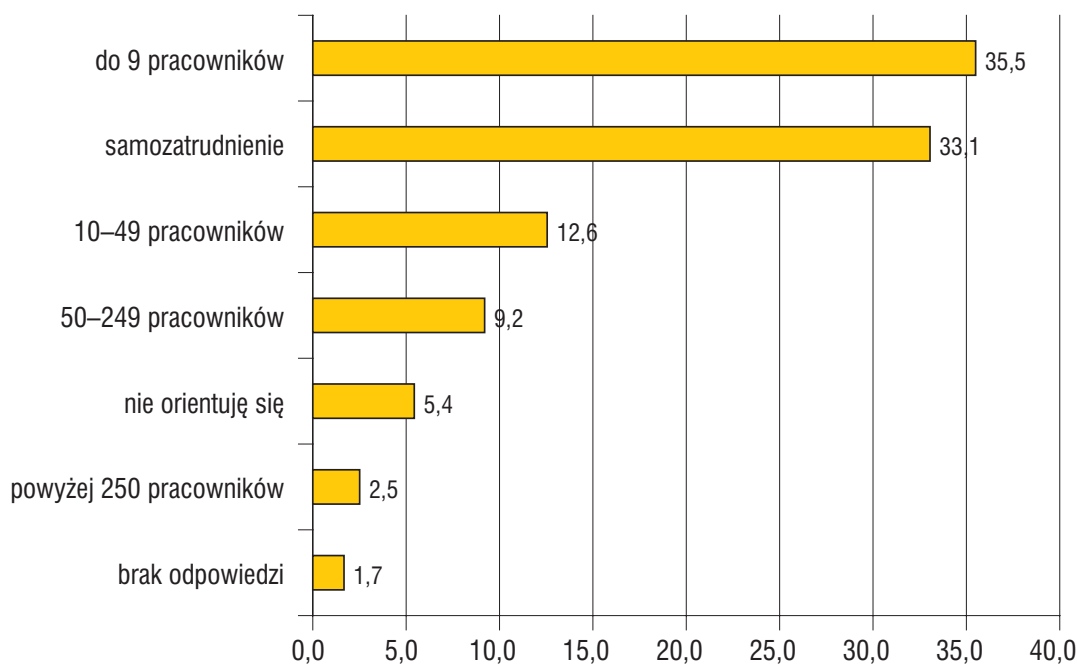

Źródło: badania własne.

Jeżeli chodzi o wielkość przedsiębiorstw, w których zatrudniani są mieszkańcy wsi i małych miast, to najczęściej są to mikroprzedsiębiorstwa, czyli zatrudniające do 9 pracowników (35,5%). W małych przedsiębiorstwach pracuje nieco ponad 12%, w średnich ponad 9%, z kolei w dużych zaledwie 2,5% ankietowanych (rysunek 23).

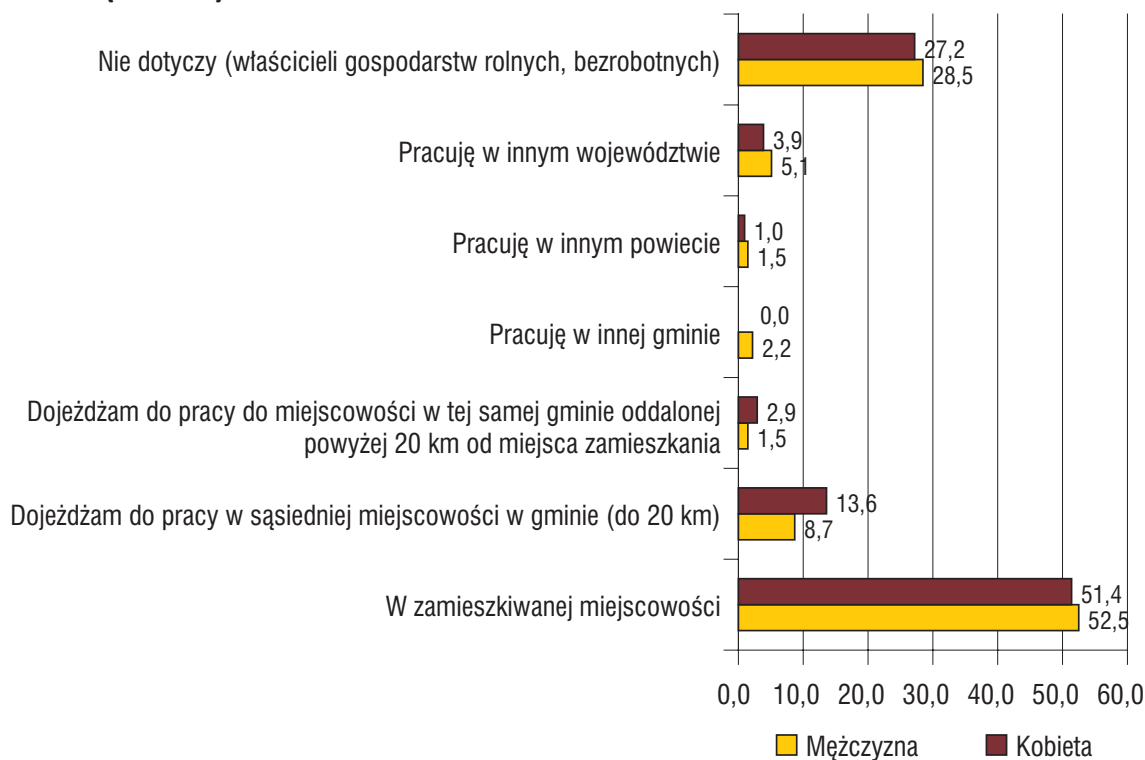
Trudna sytuacja na lokalnym rynku pracy, może skłaniać do poszukiwania zatrudnienia poza miejscem zamieszkania. Sąsiednie ośrodki, zwłaszcza większe miasta, generują większą liczbę miejsc pracy, a co za tym idzie przyciągają mieszkańców wsi i małych miast mających trudności w podjęciu pracy na miejscu. Jak wynika jednak z badania zdecydowana większość mieszkańców wsi i małych miast pracuje w miejscu zamieszkania (52,1%). Co dziesiąty ankietowany dojeżdża do pracy do sąsiedniej miejscowości w gminie (oddalonej o 20 km). Na wyjazdy do innego województwa decyduje się niecałe 5% badanych. Jak wynika z analizy lokalizacji firm, w których pracują ankietowani, z uwzględnieniem płci badanych, okazuje się, że kobiety częściej niż mężczyźni podejmują zatrudnienie poza miejscem zamieszkania. Wśród kobiet prawie 14% pracuje wprawdzie w obrębie gminy, ale dojeżdża do pracy do sąsiedniej miejscowości. Dla porównania wśród mężczyzn odsetek tego typu osób wyniósł 8,7% (rysunek 24).

Rysunek 23. Liczba pracowników zatrudnionych w miejscu pracy respondentów (N=239)

Źródło: badania własne.

Rysunek 24. Lokalizacja firm, w których zatrudnieni są mieszkańcy wsi i małych miast (N=240)

Źródło: badania własne.

Osoby, które mają już pewne doświadczenie zawodowe i pracowały przynajmniej w jednym zakładzie pracy, zapytano o przyczyny ustania zatrudnienia w poprzednim miejscu pracy. Z wypowiedzi ankietowanych wynika, że przyczyn tych należy szukać zarówno po stronie pracowników, jak również pracodawców. Niezadowolające warunki zatrudnienia to główny czynnik decydujący o zmianie miejsca pracy. W przypadku mieszkańców wsi i małych miast główną przyczyną ustania zatrudnienia w poprzednim miejscu pracy była chęć poprawy warunków pracy oraz chęć poprawy warunków finansowych. W przypadku prawie 15% ankietowanych o ustaniu zatrudnienia zdecydowało pogorszenie się stanu zdrowia. Dla 13% badanych powodem było przejście na emeryturę, z kolei 12% wskazało na likwidację miejsca pracy. Zaledwie 5% ankietowanych rozwiązało umowę o pracę ze względu na zmianę miejsca zamieszkania (rysunek 25).

Rysunek 25. Przyczyny ustania zatrudnienia w poprzednim miejscu pracy (N=115)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

4.2. Źródła utrzymania i zarobkowania mieszkańców wsi i małych miast

Jak już zasygnalizowano w poprzednim podrozdziale, gdzie omówiono kwestie dotyczące pracujących w województwie podlaskim i ich przeciętne wynagrodzenia, w oparciu o dane statystyki publicznej nie są możliwe do zidentyfikowania źródła utrzymania i zarobkowania mieszkańców wsi i małych miast. W związku z powyższym źródła utrzymania i zarobkowania mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego określono w oparciu o pogłębione wywiady indywidualne (IDI) z przedstawicielami instytucji rynku pracy i organizacji pozarządowych, jak również zogniskowane wywiady grupowe oraz wywiady telefoniczne CATI z mieszkańcami regionu.

Eksperti reprezentujący instytucje rynku pracy oraz organizacje pozarządowe podkreślali, że głównym źródłem utrzymania mieszkańców wsi jest dochód z rolnictwa. Dość powszechne są również wyjazdy za granicę do pracy sezonowej, jak również praca sezonowa w budownictwie.

„Sporo osób się utrzymuje z gospodarstw rolnych. Myślę, że głównie w gminach wiejskich, tam głównym źródłem utrzymania to niewątpliwie są gospodarstwa rolne. Poza tym troszeczkę z administracji, trochę handel i to jest wszystko.” [W15/ins]

„To widać w tej chwili, spada bezrobocie, dlatego że są prace sezonowe. Widzimy, że sporo osób wyjeżdża też za granicę na prace sezonowe na szparagi, truskawki, zwłaszcza do Niemiec. Jak również prace budowlane, one też w dużym stopniu przyczyniają się, że w tym okresie letnim sporo osób znajduje, zwłaszcza mężczyzn, pracę.” [W15/ins]

Według ekspertów wieś jest naturalnym środowiskiem do rozwoju wielu obszarów przedsiębiorczości. Natura dostarcza surowce, a nabyte umiejętności i posiadane środki, stwarzają okazje do zarabiania pieniędzy.

„Oprócz umów o pracę to jakieś drobne usługi. Wieś utrzymuje się ze sprzedaży jakiś tam drobnych swoich produktów, takich typowych, wiejskich. Oprócz tego, że dostają jakieś emerytury. No bo produkcji u nas praktycznie nie ma.” [W13/ngo]

Część bezrobotnych odmawia podjęcia zatrudnienia sezonowego w budownictwie, ponieważ dochód z jagód, grzybów jest wyższy.

„W sezonie osoby bezrobotne potrafią nam powiedzieć brutalnie, że pensja, którą zarobią na budowie jest mniejsza niż ja wyciągam na grzybach, na jagodach. Grono tych osób nie jest zainteresowane ofertą pracy.” [W8/ins]

Dodatkowe źródło dochodów można uzyskać z sąsiedzkiej pomocy przy żniwach.

„Masowym zjawiskiem na obszarach wiejskich są usługi sąsiedzkie. Dużo ludzi tak pracuje, czy też ma pseudo firmy. Jak ktoś ma na przykład kombajn, to ma też uprawnienia na niego i może wynajmować się do prac polowych. Dawniej zamykało się pomoc ze Spółdzielni Kółek Rolniczych, teraz szuka się po sąsiadach lub samemu zdobywa się uprawnienia. Teraz jest zbiór kukurydzy, no to przyjeżdżają tam z Kalinowa, czy innej miejscowości, kosztowny sprzęt mają, większy.” [W10/ngo].

Mieszkańcy regionu, uczestniczący w zogniskowanych wywiadach grupowych (FGI) zwracali uwagę, że dla rolników z obszarów, gdzie ziemia jest niskiej klasy praca na czarno nie jest wyborem a koniecznością by móc utrzymać rodzinę. Większość z nich ma kilka fachów i umiejętności w ręku.

„Na wsi to trzeba być i elektrykiem, kiedy trzeba naprawić instalacje elektryczną i dekarzem, jak dach przecieka. Dopłaty do pięciohektarowego gospodarstwa pozwalają pokryć koszty paliwa, drogich nawozów, czy paszy. Jestem emerytowanym strażakiem, ale jeszcze próbuję dorobić na budowie.” [FGI2]

„Na wsi można dorobić. Część osób wyjeżdża za granicę, część u sąsiada coś buduje, część na gospodarstwie. Dużo jest takich sytuacji, że na przykład ja pojedę pomóc sąsiadowi, a później on przyjedzie do mnie i pomoże, odrobi to. Tak się ludzie wspierają.” [FGI2]

„Z rolnictwa to może 30% gdyby tak dobrze policzyć rolników, którzy się z tego utrzymują. Natomiast to wszystko to są prace dorywcze i trochę własnych zawodów. Można powiedzieć, że są tacy dwuzawodowi bo mają kawałek gospodarstwa i jeszcze gdzieś pracują zawodowo.” [FGI2]

Kolejnym źródłem utrzymania dla rolników są dopłaty do rolnictwa. Niemniej jednak koszty związane z utrzymaniem i pracą w gospodarstwie są na tyle wysokie, że niemal w całości pochłaniają uzyskaną pomoc finansową.

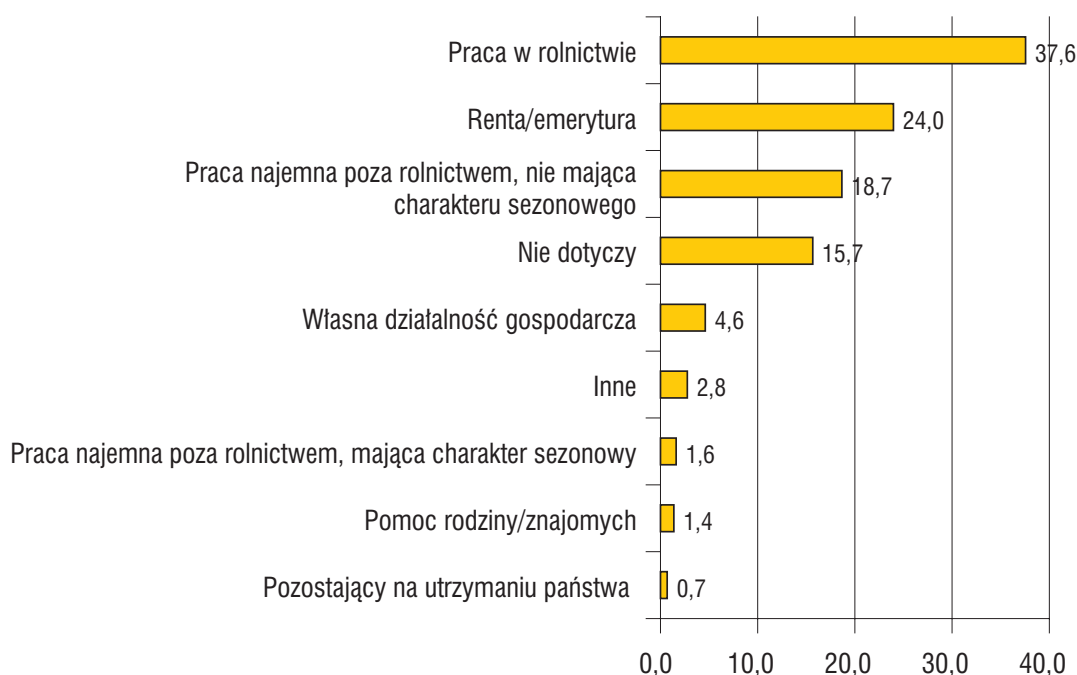

„Rolnicy żyją przeważnie z dopłat jeśli nie inwestują. Jeśli ktoś inny obrabia ziemię to znaczy, jeśli mają taką umowę, że ktoś obrabia ziemię, a oni biorą dopłaty to owszem mogą z tego żyć. Jednak jeśli ktoś obrabia te dopłaty to po prostu dzisiaj rolnik dostaje te dopłaty i jutro jedzie kupuje nawozy i to jest tylko przelew z konta na konto, więc z tego się nie da żyć. Wiadomo, że wtedy tych pieniędzy na życie jest niewiele.” [FGI1]

„Są dopłaty, ale proszę zwrócić uwagę jak koszty poszły do góry, zakup nawozów, czy czegokolwiek innego to niesamowicie idzie do góry.” [FGI2]

Informacji na temat źródeł utrzymania mieszkańców wsi i małych miast dostarczyło również badanie CATI. Jak wcześniej wspomniano większość mieszkańców wsi i małych miast podejmuje pracę w rolnictwie. Jednocześnie, jak wynika z deklaracji uczestników badania CATI, tego typu działalność jest najpopularniejszym źródłem zarobkowania wśród mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego. Drugim popularnym źródłem zarobkowania jest korzystanie ze świadczeń emerytalnych bądź rentowych. Badani utrzymują się też z pracy najemnej poza rolnictwem, niemającej charakteru sezonowego. Tylko niecałe 5% prowadzi własną działalność gospodarczą (rysunek 26).

Biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania ankietowanych okazuje się, że mieszkańcy subregionu suwalskiego jako źródło zarobkowania, częściej wskazywali na pracę w rolnictwie (suwalski – 43,5%; łomżyński – 35,8%; białostocki – 34,8%). Z drugiej strony mieszkańcy z podregionu łomżyńskiego częściej deklarowali pracę najemną poza rolnictwem (łomżyński – 19,8%; suwalski – 18,3%; białostocki – 17,7%) oraz własną działalność gospodarczą (łomżyński – 5,6%; suwalski – 4,3%; białostocki – 3,8%) (tabela 21).

Rysunek 26. Źródła zarobkowania respondentów w ostatnich 12 miesiącach (N=435)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Tabela 21. Źródła zarobkowania w ostatnich 12 miesiącach według podregionu (N=435)*

Źródła zarobkowania	podregion		
	białostocki	łomżyński	suwalski
	%	%	%
Praca w rolnictwie	34,8	35,8	43,5
Praca najemna poza rolnictwem, nie mająca charakteru sezonowego	17,7	19,8	18,3
Praca najemna poza rolnictwem, mająca charakter sezonowy	1,3	1,9	1,7
Własna działalność gospodarcza	3,8	5,6	4,3
Pozostający na utrzymaniu państwa	0,6	0,6	0,9
Pomoc rodziny/znajomych	1,9	1,2	0,9
Inne	26,6	24,7	30,4
Nie dotyczy	15,8	19,1	10,4

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

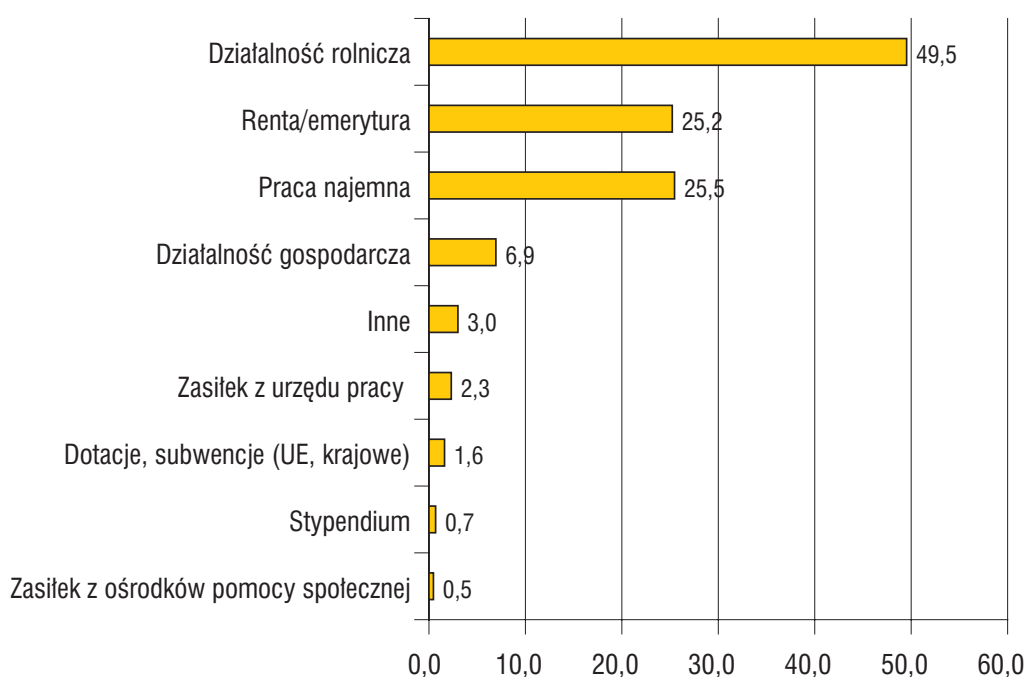
Źródło: badania własne.

Mieszkańcy wsi i małych miast łączą różne źródła dochodów. Niemal połowa spośród nich jako źródło dochodów gospodarstwa domowego wskazała działalność rolniczą. Co czwarty ankietowany utrzymuje się dzięki rencie bądź emeryturze oraz z pracy najemnej. Z działalności gospodarczej żyje niecałe 7% badanych (rysunek 27).

Podstawowym źródłem utrzymania, tzn. przynoszącym największy dochód, dla większości rodzin zamieszkujących obszary wiejskie i małe miasta w województwie podlaskim, jest działalność rolnicza. Jak wynika z badania tego typu źródło dochodu jest głównym źródłem utrzymania dla 46% ankietowanych. Nieco ponad 22% traktuje pracę najemną jako podstawowe źródło dochodu, z kolei co piąty ankietowany rentę bądź emeryturę (rysunek 28).

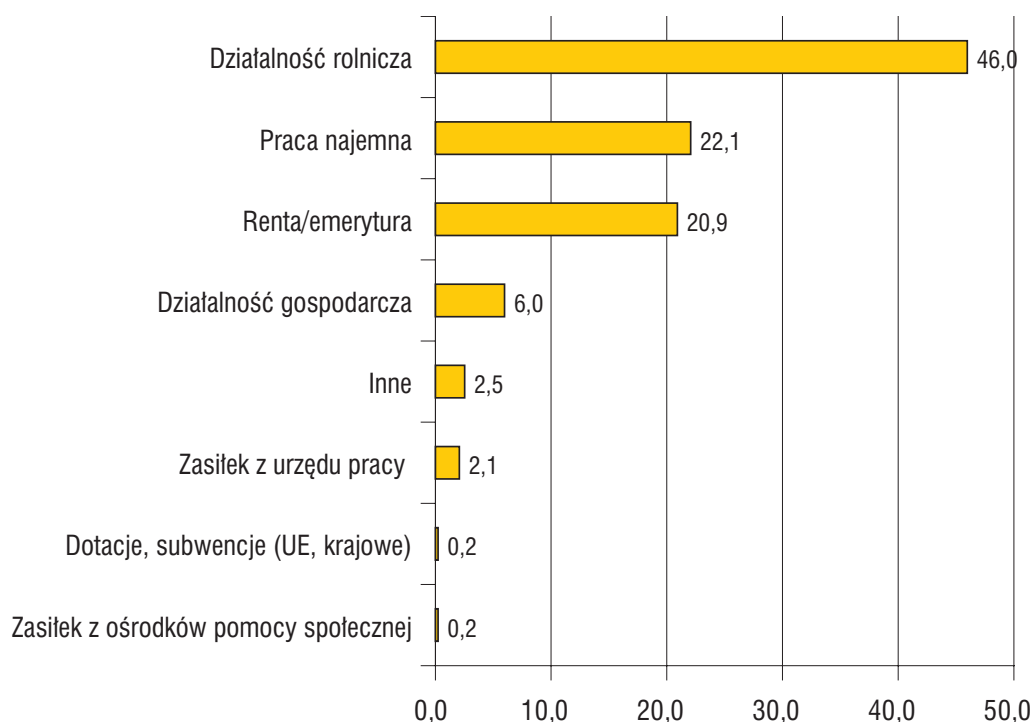
Działalność rolnicza jest głównym źródłem utrzymania najczęściej dla mieszkańców z podregionu suwalskiego (suwalski – 50,4%; łomżyński – 46,3%; białostocki – 42,4%). Z drugiej strony praca najemna stanowi podstawowe źródło dochodu częściej dla mieszkańców subregionu białostockiego (białostocki – 23,8%; łomżyński – 22,8%; suwalski – 19,1%) (tabela 22).

Rysunek 27. Źródła utrzymania/dochodów mieszkańców wsi i małych miast (N=432)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Rysunek 28. Główne źródło utrzymania mieszkańców wsi i małych miast (N=435)

Źródło: badania własne.

Tabela 22. Główne źródło utrzymania mieszkańców wsi i małych miast według podregionu (N=435)

Źródło utrzymania	podregion		
	białostocki	łomżyński	suwalski
	%	%	%
Praca najemna	23,4	22,8	19,1
Działalność gospodarcza	5,1	7,4	5,2
Działalność rolnicza	42,4	46,3	50,4
Stypendium	0,0	0,0	0,0
Zasiłek z urzędu pracy	3,2	0,0	3,5
Zasiłek z ośrodków pomocy społecznej	0,6	0,0	0,0
Dotacje, subwencje (UE, krajowe)	0,6	0,0	0,0
Inne	24,7	23,5	21,8

Źródło: badania własne.

4.3. Rozmiary, struktura i przyczyny bezrobocia z uwzględnieniem bezrobocia ukrytego i szarej strefy

Potencjał gospodarki województwa nie zapewnia pełnego wykorzystania dostępnych zasobów pracy. Liczba miejsc pracy jest ograniczona i koncentruje się, jak już wspomniano wcześniej, na niewielkiej liczbie sektorów gospodarki.

Problemy rynku pracy i niskiego stopnia wykorzystania kapitału ludzkiego silnie akcentuje nowa *Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020*, przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Podlaskiego na XXXI Sesji w dniu 9 września 2013 roku²⁷. W przygotowaniu Strategii brało udział wiele środowisk naukowych, eksperckich oraz partnerów gospodarczych i społecznych. W trakcie prac nad projektem Strategii odbyło się 10 spotkań z udziałem Zarządu Województwa i Ekspertów. W spotkaniach tych uczestniczyło 758 osób. Kolejnym etapem było przeprowadzenie szerokich konsultacji społecznych, podczas których zgłoszono 458 uwag, wniosków i propozycji. Uwagi i propozycje przesyłane były przez przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego, administracji państwowej, uczelni, organizacji i stowarzyszeń działających na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym oraz osoby prywatne. Prawie połowa z liczby zgłoszonych uwag została w pełni lub częściowo uwzględniona w przyjętej wersji Strategii. Strategia skupia się na trzech celach strategicznych wizji rozwoju województwa:

1. Konkurencyjna gospodarka;
2. Powiązania krajowe i międzynarodowe;
3. Jakość życia.

Problemy rynku pracy znalazły swe kluczowe miejsce wśród celów operacyjnych, które stanowią komponent konkurencyjnej gospodarki. Sformułowano je następująco:

1.3. Rozwój kompetencji do pracy i wsparcie aktywności zawodowej mieszkańców regionu;

1.4. Kapitał społeczny jako katalizator procesów rozwojowych.

W kontekście czynników wpływających pozytywnie na poziom i jakość kapitału ludzkiego, Autorzy Strategii uznali jako mocne strony regionu jedynie²⁸:

- wzrost poziomu wykształcenia mieszkańców,
- wysoki poziom kształcenia na kierunkach medycznych i prawa,
- utrzymującą się korzystną strukturę ekonomiczną ludności.

²⁷ *Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020*, Projekt w wersji z dnia 13 czerwca 2013 r., Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, www.strategia.wrotapodlasia.pl, (dostęp 16.09.2013).

²⁸ *Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020*, op. cit. s. 35–37.

Znacznie obszerniejsza jest w tym obszarze lista słabych stron, a mianowicie:

- słabe powiązanie szkolnictwa (w tym wyższego) ze sferą gospodarczą oraz zmniejszający się udział kształcenia zawodowego w systemie edukacyjnym województwa,
- relatywnie niski poziom przedsiębiorczości,
- odpływ kwalifikowanej kadry z regionu,
- niski przyrost naturalny oraz ujemne saldo migracji przyczyniające się do dalszego zmniejszenia populacji województwa,
- niedostosowanie kompetencyjno-kwalifikacyjne zasobów pracy,
- starzenie się zasobów pracy.

W województwie podlaskim występuje duża nierównowaga pomiędzy popytem na pracę a podażą pracy. W 2011 r. na jedną ofertę pracy, określanej jako wolne miejsce zatrudnienia lub inną pracę zarobkową, zgłaszaną do powiatowych urzędów pracy przypadało 5,5 osób zarejestrowanych bezrobotnych. Należy jednak zauważyć, że tylko część ofert wolnych miejsc pracy zgłaszana jest przez pracodawców do urzędów pracy, zatem trudny do liczbowego udokumentowania, ale zapewne znaczący strumień przepływu siły roboczej odbywa się poza wiedzą instytucji rynku pracy.

Nadwyżki bezrobotnych w stosunku do potrzeb pracodawców koncentrowały się głównie w zawodach związanych z rolnictwem, budownictwem oraz stanowiskami robotniczymi w przemyśle maszynowym i elektronicznym²⁹. Mniejsze zapotrzebowanie pracodawców w stosunku do ofert podaży pracy dotyczy też szeregu zawodów i specjalności rzemieślniczych i usługowych. Zdecydowany nadmiar podaży pracy nad popytem na pracę utrzymuje się wśród osób z wyższym wykształceniem w dziedzinach nauk humanistycznych.

W wielu kategoriach zawodów, podlaski rynek pracy już obecnie styka się z problemem braku kandydatów do pracy. Niewystarczające zasoby pracy w stosunku do potrzeb pracodawców występowały w 13% ogółu zawodów występujących na regionalnym rynku pracy. Wśród tej grupy zawodów występują pracownicy biurowi, robotnicy niewykwalifikowani, pracownicy usług osobistych i sprzedawcy, operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń. Względna równowaga pomiędzy popytem a podażą pracy występuje w 23 grupach zawodowych, które stanowią 6% rynku pracy. W dużej części są to stanowiska dla pracowników wykwalifikowanych w budownictwie i przemyśle, a także wykwalifikowane kadry do pracy w rolnictwie i obsłudze rolnictwa. Reasumując, szanse na uzyskanie zatrudnienia w regionie podlaskim mają osoby dysponujące nie tylko odpowiednimi dla danych stanowisk kwalifikacjami formalnymi, ale posiadające już odpowiednią

²⁹ *Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020*, op. cit. s. 30.

praktykę zawodową. Tymczasem prawie co trzecia osoba zarejestrowana jako bezrobotna miała w 2011 r. zaledwie wykształcenie gimnazjalne i niższe³⁰.

Nowa *Strategia rozwoju województwa podlaskiego do roku 2020* określa ogólnie obszary, na których powinna skoncentrować się działalność społeczeństwa regionu w nadchodzących latach. Zarówno jej cele strategiczne, jak też bardziej ukierunkowane cele operacyjne, powinny zostać precyzyjnie określone w opracowywanych programach rozwoju poszczególnych dziedzin, zarówno na poziomie województwa, jak też poszczególnych powiatów i gmin.

Wydaje się jednak, że nie mniej ważne przyczyny tkwią w przestrzennej dysproporcji rozmieszczenia potencjału gospodarki województwa i zapóźnienia rozwojowego wielu obszarów regionu w porównaniu z kluczowymi ośrodkami miejskimi. Regionalne zróżnicowanie skali bezrobocia prezentuje tabela 23.

Tabela 23. Bezrobocie rejestrowane w województwie podlaskim według podregionów i powiatów, stan w końcu grudnia

Województwo	Bezrobotni zarejestrowani (w tysiącach osób)				Stopa bezrobocia (w % aktywnych zawodowo)			
	Podregiony							
	Powiaty							
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
WOJ. PODLASKIE	61,2	63,8	65,9	68,7	12,8	13,8	14,1	14,6
<i>Podregion białostocki</i>	26,1	27,9	28,4	30,0	13,2	14,1	14,1	14,8
Białostocki	7,6	8,1	8,1	8,7	16,4	17,6	17,1	18,2
Sokółski	4,4	4,6	4,8	4,8	14,2	16,5	16,9	16,9
m. Białystok	14,1	15,2	15,5	16,5	11,7	12,3	12,4	13,1
<i>Podregion łomżyński</i>	19,0	19,3	20,2	21,3	11,3	12,2	12,6	13,2
Bielski	2,1	2,1	2,1	2,2	8,2	9,6	9,0	9,4
Hajnowski	2,4	2,1	2,0	2,3	11,7	12,1	11,9	13,2
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Kolneński	3,0	3,1	3,1	3,2	18,4	18,9	19,4	19,7
Łomżyński	2,0	2,2	2,4	2,6	10,4	11,6	12,5	13,2
Siemiatycki	1,4	1,6	1,6	1,7	7,3	9,4	9,8	10,2
Wysokomazowiecki	1,9	2,1	2,3	2,4	7,2	8,0	8,6	8,8
Zambrowski	2,7	2,5	2,7	3,0	14,5	14,7	15,5	16,8
m. Łomża	3,5	3,7	3,9	4,0	15,2	15,8	16,4	16,8
<i>Podregion suwalski</i>	16,0	16,5	17,3	17,4	14,5	15,6	16,1	16,2
Augustowski	3,9	4,0	4,1	4,2	16,1	18,7	18,9	19,1

³⁰ *Sytuacja na rynku pracy w województwie podlaskim w 2011 roku*, (2012), Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, Wydział Badań i Analiz, Białystok, s. 99.

Województwo	Bezrobotni zarejestrowani (w tysiącach osób)				Stopa bezrobocia (w % aktywnych zawodowo)							
									Podregiony			
									Powiaty			
Grajewski	3,9	4,2	4,2	4,1	19,9	23,1	22,9	22,5				
Moniecki	1,7	1,8	2,0	2,1	10,6	12,0	12,8	13,5				
Sejneński	1,7	1,7	2,1	1,8	18,9	18,9	22,4	20,3				
Suwalski	1,3	1,3	1,4	1,5	9,3	9,7	9,9	10,8				
m. Suwałki	3,6	3,4	3,5	3,7	13,0	12,2	12,4	13,0				

Źródło: dane GUS.

Stopa bezrobocia w województwie podlaskim przez wiele lat kształtowała się na poziomie niższym niż przeciętna dla Polski. Dopiero w 2008 r. relacje te uległy odwróceniu i utrzymują się do chwili obecnej. W 2008 r. stopa bezrobocia rejestrowanego w regionie podlaskim osiągnęła poziom 9,7% wobec 9,5% w skali kraju. Zarówno w kraju, jak też w województwie podlaskim były to najniższe poziomy odnotowane w obecnym wieku, jako efekt systematycznej poprawy na rynku pracy obserwowanej od 2002 roku. Skokowy wzrost bezrobocia, głównie będący skutkiem globalnego spowolnienia gospodarczego zarówno w kraju jak też w regionie podlaskim zanotowano w 2009 r. i po raz pierwszy stopa bezrobocia w województwie podlaskim (12,8%) przekroczyła poziom krajowy (12,1%). W następnych latach bezrobocie systematycznie wzrastało, pogłębiały się też odchylenia od przeciętnej krajowej na niekorzyść regionu podlaskiego. W 2011 r. stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie podlaskim wynosiła 14,1% wobec 12,5% dla Polski ogółem, a w 2012 r. te relacje kształtowały się odpowiednio: 14,6% i 13,4%. Zauważalne jest przy tym znaczne zróżnicowanie terytorialne stopy bezrobocia w województwie. W 2012 r. rozpiętość pomiędzy jej najniższą i najwyższą wartością w powiatach wyniosła 13,7 punktów procentowych. Najwyższą stopę bezrobocia zanotowano w powiatach: grajewskim (22,5%) i sejneńskim (20,3%), zaś najniższą w powiatach: wysokomazowieckim (8,8%) i bielskim (9,4%).

Najniższą liczbę zarejestrowanych bezrobotnych na poziomie 45,8 tys. osób zanotowano w regionie podlaskim w 2008 roku. W kolejnych latach zbiorowość ta zwiększała się do poziomu 65,9 tys. osób w 2011 r. i 68,7 tys. osób w 2012 roku. Bezrobocie rejestrowane koncentruje się przede wszystkim w miastach. Według statystyki publicznej, w końcu 2012 r. udział mieszkańców miast w ogólnej liczbie bezrobotnych w województwie podlaskim wynosił 65,4%³¹. W miastach liczących powyżej 20 tys. mieszkańców (Białystok, Łomża, Suwałki, Hajnówka, Grajewo,

³¹ *Sytuacja na rynku pracy w województwie podlaskim w 2011 roku*, (2012), Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, Białystok, s. 48.

Augustów, Bielsk Podlaski i Zambrów) na koniec 2012 r. było 32,8 tys. osób, zarejestrowanych w urzędach pracy jako bezrobotni – 47,7% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych w województwie. Należy jednak zaznaczyć, że osoby te mają największe szanse na uzyskanie zatrudnienia z uwagi na koncentrację w tych miastach miejsc pracy.

W pozostałych miastach (gminach miejskich) populacja osób zarejestrowanych jako bezrobotne wynosiła w końcu 2012 r. 3 tys. osób, co stanowiło 4,3% ogółu osób bezrobotnych w regionie. Bezrobotni zamieszkali na wsi stanowili 34,6% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych (23,7 tys. osób). Nie ulega wątpliwości, że to właśnie mieszkańcy wsi są w najtrudniejszej sytuacji ze względu na zdecydowanie mniejszą możliwość znalezienia zatrudnienia.

Z danych tabeli 24 wynika, że w większości powiatów z przewagą obszarów wiejskich stopa bezrobocia jest niższa niż w miastach. Wynika to w głównej mierze z relatywnie wysokiego odsetka pracujących w sektorze rolniczym. Zgodnie z obowiązującymi w Polsce zasadami rejestracji bezrobotnych, osoby będące właścicielami lub użytkownikami nieruchomości rolnej o powierzchni powyżej 2 ha przeliczeniowych nie mogą rejestrować się jako osoby bezrobotne, nawet w przypadku gdy nie wykonują żadnej pracy. Z przepisów prawa wynika też, że urzędy pracy mają bardzo ograniczone możliwości udzielenia wsparcia dla rolników. Rolnik posiadający gospodarstwo większe niż 2 hektary przeliczeniowe i ubezpieczony w KRUS-ie praktycznie nie może korzystać z większości form wsparcia. Jest to z pewnością przyczyną małego zainteresowania rolników pomocą urzędów pracy.

W 2012 r. w województwie podlaskim, było zarejestrowanych 23 746 osób bezrobotnych zamieszkałych na wsi i stanowili oni 34,6% ogółu osób bezrobotnych zarejestrowanych w regionie. Poziom bezrobocia wśród mieszkańców wsi, podobnie jak mieszkańców miast, wzrasta z roku na rok (tabela 24). Udział bezrobotnych mieszkańców wsi w ogólnej populacji bezrobotnych różni się znacznie w poszczególnych rejonach województwa. W rejestrach PUP w Sejnach aż 68,9% bezrobotnych stanowią mieszkańcy wsi ale już w powiecie bielskim – 34,5%. Wysoki udział bezrobotnych mieszkańców wsi w ogólnej liczbie bezrobotnych odnotowano na koniec 2012 r. w PUP w Siemiatyczach (56,8%) i w Kolnie (59,7%).

Tabela 24. Bezrobotni zamieszkali na wsi w województwie podlaskim według podregionów i powiatów, stan w końcu grudnia

Województwo	Bezrobotni zarejestrowani							
Podregiony	(w tysiącach osób)				(w % ogółu bezrobotnych)			
Powiaty	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	20012
WOJ. PODLASKIE	20428	21498	22472	23746	33,4	33,7	34,1	34,6
<i>Podregion białostocki</i>	6008	6568	6753	7236	23,0	23,5	23,8	24,1
Białostocki ^a	3938	4367	4485	4877	18,1	18,7	19,0	19,4
Sokólski	2070	2201	2268	2359	46,6	47,7	47,3	49,2
<i>Podregion łomżyński</i>	8264	8460	8872	9506	43,5	43,8	43,9	44,6
Bielski	598	666	731	773	28,9	27,6	34,7	35,5
Hajnowski	1108	983	970	1060	46,3	46,6	47,6	46,1
Kolneński	1755	1760	1739	1892	57,7	57,4	55,8	59,7
Łomżyński ^b	1793	1922	2110	2277	32,4	33,0	33,6	34,9
Siemiatycki	792	889	926	967	56,3	58,4	56,8	56,8
Wysokomazowiecki	1208	1218	1279	1313	63,8	57,6	54,9	55,2
Zambrowski	1010	1022	1117	1224	37,8	40,4	41,0	40,7
<i>Podregion suwalski</i>	6156	6470	6847	7004	38,5	39,2	39,6	40,3
Augustowski	1506	1571	1625	1688	39,0	39,1	39,4	40,4
Grajewski	1310	1496	1458	1463	33,8	35,4	34,6	35,6
Moniecki	847	904	1030	1107	50,1	49,4	51,3	52,4
Sejneński	1147	1172	1375	1262	68,0	68,9	66,0	68,9
Suwalski ^c	1346	1327	1359	1484	27,4	28,0	27,7	28,5

a łącznie z miastem na prawach powiatu – Białystok.

b łącznie z miastem na prawach powiatu – Łomża.

c łącznie z miastem na prawach powiatu – Suwałki.

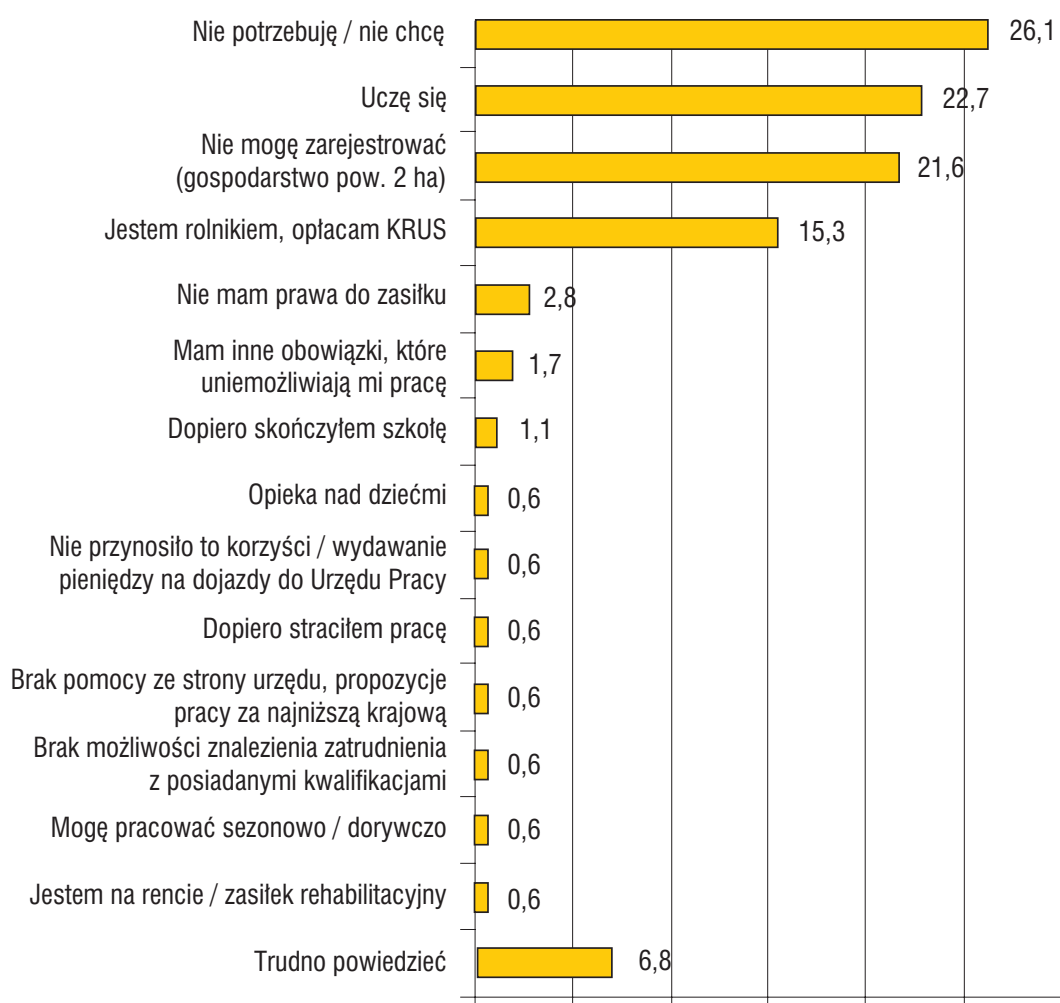
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych WUP w Białymstoku.

Bezrobocie na wsi dotyczy w znacznej mierze ludzi młodych. Według danych WUP w Białymstoku, w końcu 2012 r. osoby bezrobotne w wieku 18–24 lata stanowiły 29,1% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców wsi. Bezrobotni mieszkańcy wsi w wieku 25–34 lat stanowili 29,6% ogółu bezrobotnych. Systematycznie wzrastała także liczba osób długotrwale bezrobotnych. W końcu 2012 r. populacja osób bezrobotnych mieszkających na wsi pozostających bez pracy nieprzerwanie 12 miesięcy i dłużej liczyła 10 181 osób (w 2011 r. – 9 304), co stanowiło 42,9% ogółu bezrobotnych mieszkańców wsi. Trudności w znalezieniu pracy przez tą grupę bezrobotnych, obok niskiej podaży miejsc pracy, wynikają także z faktu, że aż 31,5% z nich nie posiadało żadnego stażu pracy.

Bezrobocie faktyczne może mieć dwa wymiary: fikcyjny i rzeczywisty. Pierwszy dotyczy osób, które rejestrują się w urzędach pracy jako bezrobotne, ale pracują „na czarno”. Drugi dotyczy zaś osób, które nie są zatrudnione i nie są zarejestrowane z różnych powodów w urzędach pracy.

Jak wynika z badania CATI zdecydowana większość mieszkańców wsi i małych miast niepodjęających zatrudnienia, nie rejestruje się również w urzędach pracy jako osoby bezrobotne (93,8%). Główna przyczyna braku rejestracji wynika z braku potrzeby bądź chęci. Co czwarta osoba nie rejestruje się z powodu kontynuacji nauki. Ponadto w grupie badanych mieszkańców wsi i małych miasteczek z województwa podlaskiego, z powodu użytkowania gospodarstwa towarowego nie mogło się zarejestrować jako bezrobotni 21,6% badanych osób pozostających bez pracy, a nieco ponad 15% opłaca składki KRUS (rysunek 29).

Rysunek 29. Powody, dla których nie zarejestrowano się w urzędzie (N=197)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Eksperti reprezentujący instytucje rynku pracy uczestniczący w badaniu zgadzają się co do tego, że regulacje prawne często wpływają na fałszowanie prawdziwej skali bezrobocia. Takim przykładem jest wymóg zgłoszenia gotowości do pracy osób bezrobotnych co 90 dni. Ten okres pozwala zorganizować dodatkowe źródła zarobkowania (podjąć nielegalną pracę także na emigracji) bez konieczności rezygnacji z uprawnień statusu osoby bezrobotnej.

„Mamy świadomość tego, że wiele osób rejestruje się w PUP i pracuje za granicą. Jest wymóg, że bezrobotny musi co 3 miesiące zgłosić się do urzędu pracy w celu podpisania gotowości. Co trzy miesiące więc przyjeżdża na ten czas do domu do Polski, podpisuje listę i wraca za granicę.” [W3/ins]

Często bezrobotni pomagają też w gospodarstwie rolnym, w którym są zarejestrowani i wówczas rezygnują z form aktywizacji proponowanych przez urząd.

„Podejrzewam jednak, że jeśli osoby nie podlegają ubezpieczeniu społecznemu to i tak pracują w gospodarstwie. Jeżeli rodzice prowadzą gospodarstwo rolne, a młodzież nie jest aktywizowana i nie pójdzie na staż to chcąc nie chcąc rodzice angażują ich do pomocy. Problem ukrytego bezrobocia jest nie tylko problemem naszego powiatu, tylko ogólnokrajowym problemem. Pracodawcy mówią, że koszty utrzymania pracownika są wysokie. To nie nasze zadanie, żeby ścigać nielegalne zatrudnienie tylko inspekcji pracy.” [W4/ins]

Odmowa lub uchylanie się od proponowanej formy aktywizacji (brak gotowości do podejmowania wszelkiej aktywności w zmianie dotychczasowego statusu, czy to w formie szkoleń, staży czy doradztwa zawodowego) jest sygnałem, że osoba bezrobotna posiada inne zobowiązania, których wykonanie nie pozwala podjąć zatrudnienia lub czynności do niego przygotowawczych.

„Bezrobocie faktyczne jest dużo niższe niż wykazują statystyki. Myślę, że bardziej BAEL prawidłowe wskaźniki wykażą. Mamy atrakcyjny projekt szkoleniowy, ale nie ma chętnych do uczestniczenia w tym projekcie. Podejrzewamy, że rekrutowane osoby pracują gdzieś na czarno i dlatego nie wykazują zainteresowania podnoszeniem kwalifikacji. Takie zachowania nie różnicują mieszkańców miast i wsi. Niewątpliwie to wspólne cechy obu społeczności. Największą motywacją jest chęć do pracy.” [W3/ins]

Niespójność przepisów w zakresie rolniczego ubezpieczenia społecznego oraz o przeciwdziałaniu bezrobociu jest jednym z czynników, który powoduje, że skala

bezrobocia rejestrowanego może być mniejsza niż rozmiar bezrobocia faktycznego (podważa możliwość określenia rzeczywistych rozmiarów bezrobocia na wsi). Osoby posiadające gospodarstwo rolne powyżej 2 hektarów (uchodzące za towarowe) oraz osoby zależne od tego gospodarstwa (współmałżonkowie i domownicy rolników) nie mogą być zarejestrowane jako osoby bezrobotne.

Z grupy bezrobotnych wyklucza się również osoby, które nie posiadają 2 hektarów nieruchomości rolnej, lecz z tytułu specjalistycznej produkcji rolnej ich dochód przekracza wysokość przeciętnego wynagrodzenia z pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych z 2 hektarów³². Domowników i współmałżonków rolników gospodarstw 2 hektarowych urzędy pracy rejestrują jako poszukujących pracy.

Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy nie wyklucza z rejestracji bezrobotnych rolników, których gospodarstwo rolne ma mniej niż 2 hektary ziemi. Rejestracji w urzędach pracy w charakterze osób bezrobotnych mogą dokonywać też domownicy gospodarstw 1 hektarowych, jeśli nie są zatrudnieni.

4.4. Przyczyny bierności zawodowej i bariery w podejmowaniu aktywności zawodowej

Przedstawiciele instytucji rynku pracy, którzy wzięli udział w wywiadach IDI, uważają, że podstawową przyczyną bierności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast są korzyści ekonomiczne osiągane z innego tytułu niż praca najemna. Nawet będąc osobą bezrobotną bez prawa do zasiłku można z tego tytułu osiągać korzyści.

„Jest tak dużo korzyści z bycia bezrobotnym, że niektórym osobom się nie opłaca wyrejestrowywać. Jeśli są pod opieką ośrodków pomocy społecznej to dwa razy w roku przyznawany jest im dodatek mieszkaniowy. Najprościej jest wykazać w dodatku, że jest się bezrobotnym, to wtedy dochód wynosi zero, oczywiście jak się nie ma prawa do zasiłku. Stypendia wypłacane są od dziecka studium na uczelniach. Zasiłek stały z opieki społecznej jest tylko jednym z elementów, bo tam jest 17 czy 16 pozycji warunków przyznania zasiłku okresowego, ale na pierwszym miejscu jest bycie bez pracy.” [W8/ins]

Zgodnie z obowiązującymi przepisami klientem opieki społecznej może być osoba, która jest zarejestrowana w Powiatowym Urzędzie Pracy jako osoba bez-

³² Art.2 pkt.2 litera e, Dz.U. z 2013 r. poz. 674, Brzmienie od 17 czerwca 2013 r. Ustawa z dn. 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

robotna lub poszukująca pracy. Wysokość oraz ilość przysługujących świadczeń jest ustalana indywidualnie na podstawie Ustawy z dn. 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej i jej nowelizacji z 22 lutego 2013 r. oraz rozporządzeń wykonawczych. Spekuluje się, że w skrajnych sytuacjach – nie stanowiących rzadkich przypadków – wysokość pomocy społecznej może być wyższa od kwoty najniższego wynagrodzenia krajowego. Kwoty zasiłku socjalnego stanowią – według domysłów pośredników pracy – często główne źródło utrzymania i wpływają demobilizująco na aktywność zawodową mieszkańców wsi i małych miast.

Dodatkowe źródła utrzymania, które wpływają na bierność zawodową, wyraźnie różnicują mieszkańców wsi i miast. Mieszkańcy wsi mogą się utrzymać z samego gospodarstwa rolnego.

„Mniejsza czy większa produkcja rolna pozwala przeżyć członkom gospodarstwa rolnego, wobec tego jest mniejsza determinacja by podejmować zatrudnienie.” [W2/ins]

Pasywne postawy mieszkańców wsi wobec szukania zatrudnienia wynikają też z faktu, że jako rolnicy otrzymują dopłaty z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego.

„Korzyści ekonomiczne za status jaki się posiada, bez żadnego wysiłku włożonego, wpływają demobilizująco.” [W2/ins]

Według ekspertów rynku pracy uczestniczących w badaniach, zagrożeniem dla aktywizacji bezrobotnych jest także opłacane przez urzędy pracy ubezpieczenie zdrowotne.

„Sami bezrobotni – dużo jest osób bezrobotnych, którzy rejestrują się u nas tylko dla ubezpieczenia, żeby mieć to ubezpieczenie zdrowotne.” [W11/ins]

„Temat najważniejszy to jest ubezpieczenie zdrowotne. To co urzędy pracy powtarzają ministrom pracy od wielu lat, że dopiero wtedy nastąpiłaby poprawa efektywności z działania urzędów pracy, gdyby zabrano ubezpieczenie zdrowotne bezrobotnym. Osoby bezrobotne tego nie powiedzą, ale jeśli nie jest to protokołowane to mówią że są zarejestrowane dla składki zdrowotnej. Ostatnio odpowiadałem inspektorowi NIK-u, że samo prawo w Polsce do tego skłania. Przecież można samemu dobrowolnie opłacać składki w ZUS, wystarczy się zgłosić. To jest 9% przeciętnej płacy w Polsce. To jest 370 zł. Urząd pracy za bezrobotnego bez prawa do zasiłku płaci 9% od zasiłku dla bezrobotnych, to wychodzi 57 zł. Być

może gdyby ktoś zapytał bezrobotnych jakby składka ubezpieczenia wynosiła 50 zł to czy dalej byłby w urzędzie czy nie. Może część osób by się wykruszyła. Jeżeli ma zapłacić 370 zł i najpierw musi podpisać umowę z NFZ, która przychodzi do ZUS i później przychodzić co miesiąc i opłacać składkę, no to po co, kiedy można się zarejestrować w urzędzie pracy. Mamy bardzo dużo klientów, którzy potrafią na pierwszy wskazany termin nie przyjść, bo już osiągnęło cel w postaci świadczeń z ośrodków pomocy społecznej, do szpitala, przychodni, opieki. Niektórzy od razu na pierwszej wizycie wyciągają rękę po zaświadczenie o opłacaniu ZUS. Niby nie trzeba bo jest EWUŚ, ale ono działa z opóźnieniem 7 dniowym.” [W8/ins]

Ubezpieczenie społeczne stanowi podstawę bezpieczeństwa społecznego. Pozwala na korzystanie z publicznej opieki medycznej, opieki socjalnej w formie świadczeń emerytalno-rentowych. Brak ubezpieczenia nie tylko pozbawia uprawnień do korzystania z bezpłatnych konsultacji lekarskich, ale też daje poczucie zagrożenia jednostkowego. Skazuje na samotne radzenie sobie z problemami egzystencjonalnymi, z chorobą, opieką i bytem jako takim. Dlatego eksperci wskazują, że jedną z przyczyn bierności zawodowej może być obawa o utratę dotychczasowego statusu i praw z tym związanych. Dotyczy to w szczególności osób zarejestrowanych w gospodarstwie rolnym (domowników, członków rodzin), którzy posiadają ubezpieczenie w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego. Zatrudnienie takiej osoby wiąże się ze zmianą ubezpieczyciela na Zakład Ubezpieczeń Społecznych.

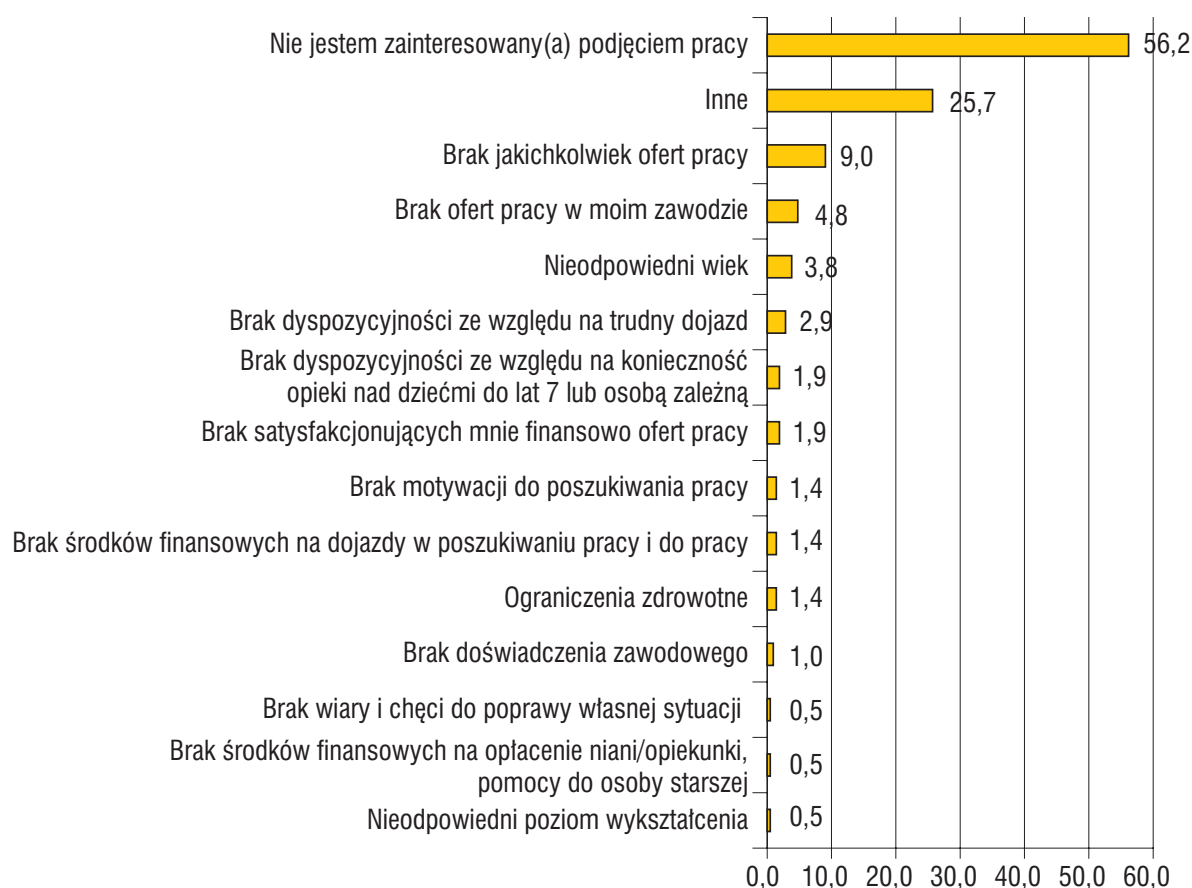
„Ludzie, którzy od kilkunastu czy kilkadziesiąt lat płacą składkę do KRUS, obawiają się, że jak nie zdobędą stałego zatrudnienia, to stracą możliwość powrotu do opłacania składek w KRUS i świadczeń do emerytury czy renty rolniczej.” [W3/ins]

Zagrożenie utraty świadczeń z KRUS jest też powodem do podejmowania pracy na czarno. Istotę problemu stanowi też różna wielkość opłat w rolniczej i społecznej kasie. Mniejsze składki ubezpieczenia w KRUS stawiają rolników w pozycji uprzywilejowanej wobec pozostałych mieszkańców. Osoby zamieszkałe w gospodarstwie rolnym niechętnie więc rezygnują z tego przywileju.

Uzupełnieniem powyższej analizy są deklaracje mieszkańców wsi i małych miast biorących udział w badaniu CATI dotyczące czynników utrudniających znalezienie zatrudnienia. Elementy wpływające negatywnie na szanse znalezienia pracy, a tym samym wpływające na bierność zawodową, w ocenie osób biorących udział w badaniu CATI, wynikają przede wszystkim z ograniczonej liczby miejsc pracy, jakie oferuje lokalny rynek pracy. Problemem jest też niedopaso-

wanie ofert pracy do wykształcenia i kompetencji mieszkańców. Mieszkańcy wsi i małych miast wskazywali również na problemy związane z nieodpowiednim wiekiem, brakiem pełnej dyspozycyjności ze względu na trudny dojazd oraz ze względu na konieczność opieki nad dziećmi lub osobą zależną, jak również na brak satysfakcjonujących finansowo ofert pracy (rysunek 30).

Rysunek 30. Czynniki utrudniające znalezienie zatrudnienia (N=210)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Dla osób reprezentujących podregiony: suwalski i łomżyński czynnikiem utrudniającym znalezienie zatrudnienia częściej jest brak jakichkolwiek ofert pracy (suwalski – 11,3%; łomżyński – 10,1%; białostocki – 6,4%). Ponadto respondenci z subregionu suwalskiego najczęściej wskazywali na brak zainteresowania podjęciem pracy – 66,0%. Dla porównania wśród osób z pozostałych podregionów odsetek ten wyniósł odpowiednio: podregion białostocki - 56,4% i suwalski - 49,2% (tabela 25).

Tabela 25. Czynniki utrudniające znalezienie zatrudnienia według podregionów (N=210)*

Czynniki utrudniające znalezienie zatrudnienia	podregion		
	białostocki	łomżyński	suwalski
	%	%	%
Brak jakichkolwiek ofert pracy	6,4	10,1	11,3
Brak ofert pracy w moim zawodzie	2,6	6,3	5,7
Brak satysfakcjonujących mnie finansowo ofert pracy	3,8	1,3	0,0
Nieodpowiedni poziom wykształcenia	0,0	1,3	0,0
Brak doświadczenia zawodowego	1,3	1,3	0,0
Nieodpowiedni wiek	6,4	3,8	0,0
Ograniczenia zdrowotne	2,6	1,3	0,0
Brak dyspozycyjności ze względu na konieczność opieki nad dziećmi do lat 7 lub osobą zależną	3,8	1,3	0,0
Brak dyspozycyjności ze względu na trudny dojazd	1,3	5,1	1,9
Brak środków finansowych na dojazdy w poszukiwaniu pracy i do pracy	1,3	0,0	3,8
Brak środków finansowych na opłacenie niani/opiekunki, pomocy do osoby starszej	1,3	0,0	0,0
Brak motywacji do poszukiwania pracy	2,6	1,3	0,0
Brak wiary i chęci do poprawy własnej sytuacji	0,0	1,3	0,0
Inne	21,8	34,2	18,9
Nie jestem zainteresowany(a) podjęciem pracy	56,4	49,4	66,0

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Na brak aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast wpływa wiele czynników. Eksperti biorący udział w badaniu, z którymi przeprowadzono wywiady pogłębione (IDI), w tym przede wszystkim osoby reprezentujące instytucje publiczne, które w zadaniach mają aktywizację społeczną (urzędy pracy), wskazują przede wszystkim na czynniki zewnętrzne – stanowiące barierę w podejmowaniu aktywności zawodowej.

Głównym problemem regionu, wpływającym na niską aktywność zawodową, jest brak ofert pracy.

„Aktywność społeczną, to ja bym odniosła do dużej ilości osób zarejestrowanych, tzn. do stosunkowo dużych trudności na rynku pracy, gdzie rzeczywiście przyrostu miejsc pracy jako takich nie ma. Nie tworzą się wielkie, nowe zakłady,

jeżeli już to pojedyncze. Jest to rejon typowo rolniczy, także głównie jest praca na roli i w większości zatrudnienie w rolnictwie.” [W12/ins]

Na brak ofert pracy w regionie ma wpływ wiele czynników. Jednym z nich są bez wątpienia wysokie koszty, jakie pracodawca musi ponosić w związku z zatrudnianiem pracownika.

„Wysokie koszty utrzymania pracownika powodują to, że tych ofert pracy jest bardzo mało. Pracodawcy generalnie zainteresowani są subsydiowanymi formami zatrudnienia, więc najczęściej oczekują od urzędu pracy takiego wspomżenia w formie staży. No wysokie są koszty zatrudnienia pracownika, to ci pracodawcy też mają tutaj takie trochę ręce związane i jeżeli on tego pracownika ma zatrudnić i jeżeli on nie dostanie żadnych środków, no to on sam wykonuje tą pracę, rodzinę zatrudnia. To tak jest.” [W11/ins]

Barierą w podejmowaniu aktywności zawodowej jest również brak bądź też niewystarczający poziom kwalifikacji na dane stanowisko. Tego typu problem dotyczy w dużym stopniu osób, które z jakichś przyczyn nie podejmowały aktywności zawodowej przez dłuższy okres czasu.

„Pracodawca poszukuje pracownika, już wykwalifikowanego na to stanowisko, które jest mu potrzebne. Osoby, które od dwóch lat nie pracują i mają niski poziom wykształcenia to mają małe szanse na zatrudnienie. Dodatkowo pracodawca bierze pod uwagę odległość od miejsca pracy kandydata na to stanowisko, bo wiąże się to z mniejszą dyspozycją czasową.” [W2/ins]

Poważną przeszkodą w podejmowaniu aktywności zawodowej jest brak dostępu do miejsca pracy: brak transportu publicznego, lub wysokie koszty dojazdu, przewyższające przychody z pracy.

„Przykład mieszkańców Nowogrodu, którzy chcieliby dojeżdżać do pracy do Łomży. Komunikacja miejska kursuje rano, kiedy dzieci do szkół jadą, ale to często nie pasuje do godzin pracy. Poza tym bilet w komunikacji miejskiej kosztuje 8 zł w jedną stronę. To jest 16 zł dziennie. Jeżeli Galeria (...) w Łomży proponuje prace na ½ etatu, to oni prawie połowę wydają na dojazd. W sobotę, niedzielę komunikacja nie kursuje bo jest dostosowana do młodzieży szkolnej. A jak przyjdą wakacje to już też nic nie kursuje. To są takie przyziemne sprawy, które utrudniają im szukanie pracy.” [W5/ins]

Taki problem mają nie tylko mieszkańcy Nowogrodu, ale również powiatu wysokomazowieckiego, powiatu augustowskiego, w tym w szczególności mieszkańcy gminy Lipsk nad Biebrzą i wielu innych. Podobny problem dotyka również mieszkańców powiatu białostockiego.

„W gminach ościennych w stosunku do Białegostoku przyczyną słabej aktywności zawodowej może być słaba infrastruktura techniczna i transportowa. Tam są z kolei te firmy duże. Niestety proponowane stawki wynagrodzeniowe w małych miejscowościach są dużo niższe niż w Białymstoku. Drogie są dojazdy, czy wynajem mieszkania w Białymstoku, gdzie jest największy rynek.” [W3/ins]

Na problemy z dojazdem do miejsca zatrudnienia poza miejsce zamieszkania wskazują także sami mieszkańcy wsi i małych miast, którzy wzięli udział w Zogniskowanych Wywiadach Grupowych (FGI).

„Jesteśmy daleko. Białystok daleko, Suwałki daleko, jesteśmy tak na uboczu. U nas sam transport pochłania ogromne koszty. Również żaden inwestor do nas nie przyjdzie bo jesteśmy na uboczu.” [FGI1]

Możliwość zarobkowania w porównaniu z kosztami utrzymania stanowi motyw, żeby tej aktywności nie podejmować. W kalkulacji praca poza miejscem zamieszkania się nie opłaca, zwłaszcza, że pracodawcy często proponują wynagrodzenie na poziomie najniższej krajowej.

„Jeżeli my na same dojazdy wydamy jedną trzecią pensji, albo i jedną drugą, jak prywatnym samochodem. Jeszcze trzeba pomyśleć o wynajęciu opieki do dzieci. Nianie dzisiaj też chcą zarobić. W kalkulacji okaże się, że lepiej siedzieć na bezrobociu.” [FGI3]

„Jeżeli chodzi o te oferty pracy, które do nas spływają to one są słabe jakościowo pod względem wynagrodzenia. Czyli zazwyczaj, no nie wiem jak jest naprawdę, ale pracodawcy zgłaszając do nas ofertę pracy, najczęściej podają wysokość wynagrodzenia jako tą najniższą krajową obowiązującą na daną chwilę.” [W11/ins]

W dosyć szczególnej sytuacji są mieszkańcy okolic Augustowa. Przynależność do obszarów NATURA 2000 oraz posiadanie przez Augustów strefy uzdrowiskowej ogranicza możliwości prowadzenia na tym terenie wytwórczej działalności gospo-

darczej. Wyłącza to możliwość uruchomienia na tym terenie specjalnej strefy ekonomicznej z przywilejami dla biznesu, a także rozbudowy zakładu już działającego.

„Zarówno pobliskie Suwałki, jak i Ełk mają u siebie suwalską podstrefę ekonomiczną. Jeden z przedsiębiorców, który startował w Augustowie, nie mógł rozbudować swojego zakładu ze względu na sąsiedztwo ze strefą uzdrowiskową. Augustów ma 3 strefy uzdrowiskowe: A, B, C. Strefą B jest objęte całe miasto i jeszcze kawałek poza granice miejskie. W tej strefie nie można prowadzić niektórych działalności. Ten przedsiębiorca prowadził działalność wytwórczą polegającą na robieniu passe-partout, podkładek tekturowych do zdjęć. Udało mu się zawrzeć bardzo duży kontrakt z IKEA i wobec braku perspektyw rozbudowy w Augustowie, przeniósł się do suwalskiej strefy. Całe szczęście w nieszczęściu, że zabrał z sobą część osób pracujących w Augustowie i dalej dzisiaj prosperuje, zwiększył zatrudnienie na rzecz IKEA i ta działalność mu się bardzo opłaca. Ełk jest trochę dalej niż stąd do Suwałk, ale na pewno jakieś osoby pracują w obu tych miastach. Trochę łagodzi to nasze bezrobocie. Ale w Suwałkach też jest dosyć duże bezrobocie, więc pracodawca, który ulokował się w Suwałkach szybciej złoży ofertę w PUP w Suwałkach niż w Augustowie. Nie ma co się porównywać do tych dużych ośrodków w zakresie produkcji. Oferty stamtąd do urzędów nie trafiają.” [W8/ins]

Ze względu na obszar chroniony oraz uzdrowiskowy w powiecie augustowskim występuje kolizja mocy prawnej.

„Kłopoty są też z powodu położenia na obszarze NATURA 2000. Miasto uzdrowiskowe powinno mieć na swoim terenie wodę mineralną lub kopalinę. Kopalinę dla Augustowa może być tylko i wyłącznie borowina. Jest bardzo duży problem, żeby znaleźć dla borowiny miejsce. Obecnie borowina jest do Augustowa przywożona. Odkryto bardzo ładne zasoby borowiny na terenie powiatu augustowskiego, ale one znajdują się w strefie Natura 2000 i bardzo trudno wydobywać te borowiny.” [W8/ins]

Kolejna przeszkoda w działalności gospodarczej w powiecie augustowskim wynika z lesistości terenów, które należą do lasów państwowych.

„Właściciel lasów państwowych jest ciężki we współpracy, zwłaszcza w przypadku inwestycji, budowy. Nawet nie chcą się zamieniać na działki.” [W8/ins]

Barierą uniemożliwiającą mieszkańcom wsi i małych miast rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej często, jest brak kompetencji oraz umiejętności i wiedzy niezbędnej do prowadzenie własnej firmy.

„Przed założeniem działalności gospodarczej odstrasza brak umiejętności rozliczenia podatków, ZUS. A jak ktoś nawet odważy się założyć działalność gospodarczą to przy braku umiejętności księgowo-rachunkowych jest zagubiony i często kończy się to fiaskiem.” [W2/ins]

4.5. Mobilność przestrzenna, zawodowa i edukacyjna mieszkańców wsi i małych miast oraz sposoby poszukiwania pracy

Znaczącym ograniczeniem w uzyskaniu satysfakcjonujących wyników w ograniczaniu bezrobocia i aktywizacji rynku pracy w regionie podlaskim jest bardzo niska mobilność przestrzenna ludności, szczególnie w aspekcie dojazdów do pracy w innej miejscowości niż miejsce zamieszkania. Z pewnością istnieje szereg powodów obiektywnych dla reprezentowania takich postaw, a jedną z nich może być słaba infrastruktura komunikacyjna. Głównym jednak powodem jest niska aktywność społeczna i zawodowa mieszkańców wielu terenów województwa, szczególnie obszarów wiejskich i małych miast. Poszukiwanie możliwości pracy poza miejscem zamieszkania nie jest zbyt popularne w wielu lokalnych społecznościach regionu. Potwierdza to badanie i szacunki przepływów ludności związanych z zatrudnieniem za rok 2006³³. Bardziej aktualne badanie nie zostało jak dotychczas przeprowadzone przez GUS.

Z badania wynika, że w Polsce w końcu 2006 r. dojeżdżało do pracy ponad 2,3 mln zatrudnionych, co stanowiło około 25% ogółu pracowników najemnych. W województwie podlaskim liczbę dojeżdżających do pracy oszacowano na 33,4 tys. osób, co stanowiło 13,5% ogółu zatrudnionych i w rankingu województw plasowało region na ostatnim miejscu w Polsce pod względem mobilności przestrzennej społeczeństwa. Jednocześnie region podlaski nie jawił się jako atrakcyjne miejsce pracy dla mieszkańców innych województw. W 2006 r. wyjechało do pracy poza województwo 5,4 tys. osób, a w tym samym czasie pracę w przedsiębiorstwach województwa podlaskiego podjęło 2,5 tys. osób. Była to liczebność najmniejsza w Polsce. W zbliżonej sytuacji znajdowały się także inne województwa, szczególnie zaliczane do Polski Wschodniej.

³³ Kruska K. (red) (2010), *Dojazdy do pracy w Polsce. Terytorialna identyfikacja przepływów ludności związanych z zatrudnieniem*, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Poznaniu, Poznań.

Jeżeli uznać stosunek liczby przyjeżdżających do pracy w danym województwie do liczby osób, które wyjeżdżają do pracy w innym województwie jako swoisty wskaźnik atrakcyjności określonego rynku pracy, to województwo podlaskie zajmowało 12 miejsce w rankingu regionów. W 2006 r. na 1 osobę wyjeżdżającą do pracy w innym województwie przypadało w województwie podlaskim 0,47 osób przyjeżdżających, w województwie warmińsko-mazurskim 0,36 osób, województwie lubelskim 0,31 osób. Nieco wyższą atrakcyjnością cieszyły się województwa: podkarpackie (0,55 osób) i świętokrzyskie (0,54 osób). Warto przy tym nadmienić, że w grupie województw najmniej atrakcyjnych znalazło się jeszcze województwo łódzkie (wskaźnik 0,41) i zachodniopomorskie (wskaźnik 0,42).

Największą atrakcyjnością jako miejsce pracy cieszy się Białystok. W 2006 r. do pracy w Białymstoku przyjeżdżało 11,4 tys. osób, ponad 8 razy więcej niż do dwu następnych dużych miast – Łomży i Suwałk. Zapewne podobna sytuacja utrzymuje się także obecnie. Największy strumień dojeżdżających do pracy pochodzi z okalających miasto gmin powiatu białostockiego, gdzie nawet co trzecia osoba zatrudniona dojeżdża do pracy w Białymstoku. W nieco mniejszym stopniu zasilają rynek pracy Białegostoku mieszkańcy bardziej oddalonych gmin powiatu sokólskiego oraz graniczących z podregionem białostockim gmin podregionu łomżyńskiego i suwalskiego. Natężenie dojazdów z obszarów wiejskich spada wraz ze wzrostem oddalenia od miast.

W opinii ekspertów instytucji rynku pracy, z którymi przeprowadzono Indywidualne Wywiady Pogłębione (IDI), ludność zamieszkała na obszarach wiejskich jest mniej mobilna od tej z miast. Źródłem problemu jest odległość od ośrodka zurbanizowanego, w którym wszystko jest skoncentrowane: sklepy, szkoły, zakłady pracy. Osoby te są również bardziej przywiązane do swojego dotychczasowego miejsca zamieszkania.

„Osoby z małych miejscowości są mniej mobilne. Są bardziej przywiązane do miejsca swego zamieszkania. Tym bardziej, że jak mieszkają od lat i jest to dom po rodzicach, to nie wyobrażają sobie przeprowadzki.” [W2/ins]

„Przestrzeń, jaką trzeba pokonać na wsi z jednego punktu do drugiego, jest większa niż w mieście. Sklep, szkoła czy zakład pracy oddalony jest od miejsca zamieszkania często kilka lub kilkanaście kilometrów. Często trzeba czymś dojechać do tego miejsca.” [W5/ins]

Ta mniejsza mobilność często wynika z obiektywnych przyczyn np. braku środka transportu.

„Jeśli proponuje się im pracę zmianową to z uwagi na brak połączenia i odległość rezygnują z pracy.” [W3/ins]

„W mieście zupełnie inaczej się odróżnia odległości do pracy. W mieście jeżeli ktoś ma 20 minut do pracy to uważa, że to jest normalne. Osoby, które mieszkają na wsi i mają pójść do miejscowości sąsiedniej i to też zajmuje 20 minut, to ta droga staje się problemem. Należałoby popracować nad mobilnością. Bo jeżeli nie ma pracy w miejscu zamieszkania, to trzeba poszukać jej w okolicach.” [W2/ins]

Wyjątek stanowią mieszkańcy powiatu wysokomazowieckiego.

„Mieszkańcy powiatu, zwłaszcza młodzi są bardzo mobilni. Do tego stopnia, że apeluję do pośrednika, żeby oferty pracy z Wysokiego dawał wyłącznie mieszkańcom Wysokiego. Przemieszczanie się z jednej gminy do drugiej nie stanowi problemu. Często sami sobie osoby bezrobotne poszukują pracy i tylko wniosek imienny jest złożony, że dojeżdżają do pracodawcy. Dzisiaj osoba niepełnosprawna złożyła wniosek z Czyżewa, a dojeżdżała na staż do Sokół. Mimo że nie refundujemy dojazdu pracy, bo przez to więcej stanowisk możemy utworzyć, to są zdeterminowani i podejmują zatrudnienie. Organizują się, poszukują tańszych sposobów na dojazdy.” [W4/ins]

Większą mobilnością charakteryzują się osoby młode. Częściej podejmują oni decyzje np. o wyjeździe do innych większych miast, również poza województwo, w celu dalszego kształcenia. Dla regionu podlaskiego jest to o tyle duży problem, że osoby te często kończąc edukację podejmują zatrudnienie i osiedlają się poza województwem.

„Dużo młodzieży wyjechało. Ci co wyjadą na studia poza Sokółkę, teraz praktycznie Warszawa jest oblegana, to po studiach szukają gdzieś tam pracy i zostają na dłużej. Młodzież wybiera Warszawę, Olsztyn, Lublin.” [W13/ngo]

Osoby młode, wykształcone, które nie mogą znaleźć zatrudnienia na miejscu, podejmują też często decyzję o wyjeździe za granicę.

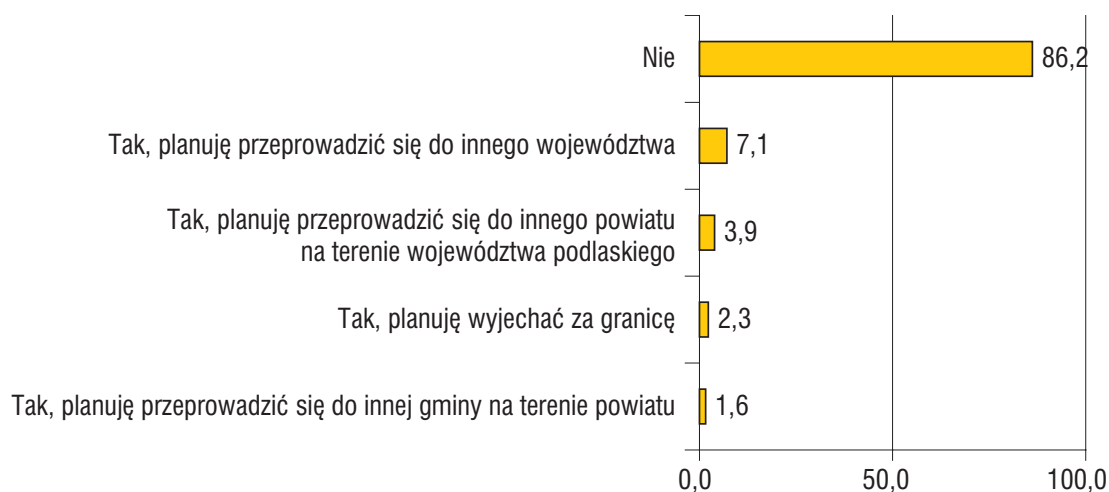
„Obserwuję, że młodzież szczególnie wykształcona, po studiach wyższych, po średnich zawodowych, czy ogólnych wyjeżdża. Wyjeżdżają do dużych miast lub za granicę.” [W11/ins]

„Z tego co wiem to z okolic dużo młodzieży wyjeżdża za granicę. Ukończy tylko szkołę średnią i wyjeżdża. Bardzo dużo ludzi wyjeżdża. Może teraz za granicą też nie jest tak luksusowo, ale z czasem może coś się zmieni. W tej chwili to jeżeli ktoś ma możliwość i ktoś ze wsi nie szedł na studia no to więc jadą za granicę. Chyba że rodzice mają naprawdę duże gospodarstwo rolne i dofinansowanie i utrzymanie jakiegoś z tego jest, ale tak to przeważnie wszyscy młodzi jadą gdzieś tam za granicę. Jeden drugiego gdzieś tam ciągnie ze sobą. Starsze osoby nie, starsze osoby raczej zostają na wsi. Może tak jest, że dostają dofinansowanie z Unii i teraz im się o wiele polepszyło.” [W13/ngo]

Niską mobilność mieszkańców wsi i małych miast potwierdzają również wyniki badania CATI, według których tylko niecałe 14% ankietowanych planuje w przyszłości zmienić miejsce zamieszkania. Osoby planujące tego typu działanie, najczęściej myślą o wyjeździe do innego województwa, bądź też innego powiatu, ale w obrębie województwa podlaskiego (rysunek 31).

Duże miasta, w szczególności miasta wojewódzkie, przyciągają ze względu na bogatszy rynek pracy oraz większe możliwości rozwoju. Często stanowią alternatywę dla obszarów wiejskich dotkniętych problemami braku pracy i wysokiego poziomu bezrobocia. Nic więc dziwnego, że ponad ¾ spośród osób planujących w przyszłości zmienić miejsce zamieszkania myśli o przeprowadzce do miasta wojewódzkiego, z kolei ponad 18% do miasta innego niż wojewódzkie. Tylko niespełna 2% ankietowanych ma w planach przeprowadzić się do innej gminy w granicach powiatu (rysunek 32).

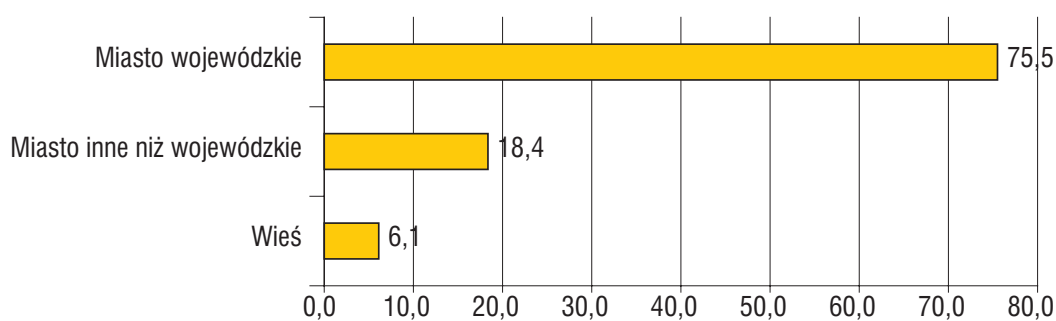
Rysunek 31. Plany dotyczące zmiany miejsca zamieszkania (N=435)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

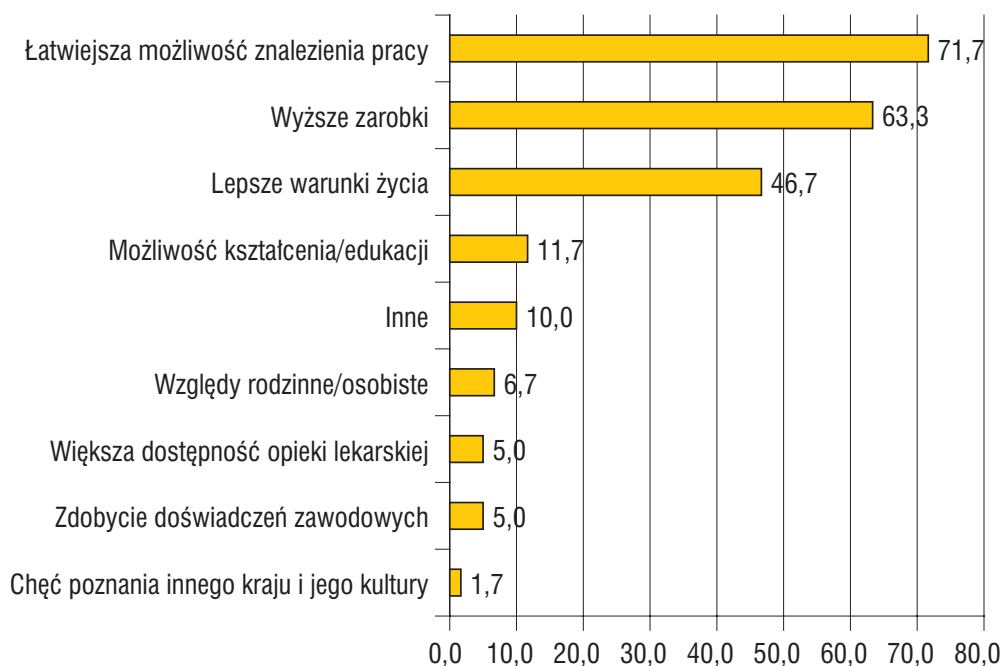
Źródło: badania własne.

Rysunek 32. Kierunek planowanej migracji (N=49)

Źródło: badania własne.

Czynniki, które skłaniają do podjęcia decyzji o zmianie miejsca zamieszkania dotyczą przede wszystkim chęci poprawy sytuacji życiowej. Do migracji motywuje w głównej mierze perspektywa większych możliwości znalezienia zatrudnienia (71,7% wskazań) oraz wyższych zarobków (63,3%). Część osób w zmianie miejsca zamieszkania upatruje szansę na poprawę warunków życia (46,7%). Tylko niecałe 12% ankietowanych zmieniłoby miejsce zamieszkania ze względu na możliwości kształcenia/edukacji, co jest w dużej mierze związane ze strukturą wiekową osób biorących udział w badaniu (rysunek 33).

Rysunek 33. Powody planowanej zmiany miejsca zamieszkania (N=60)*

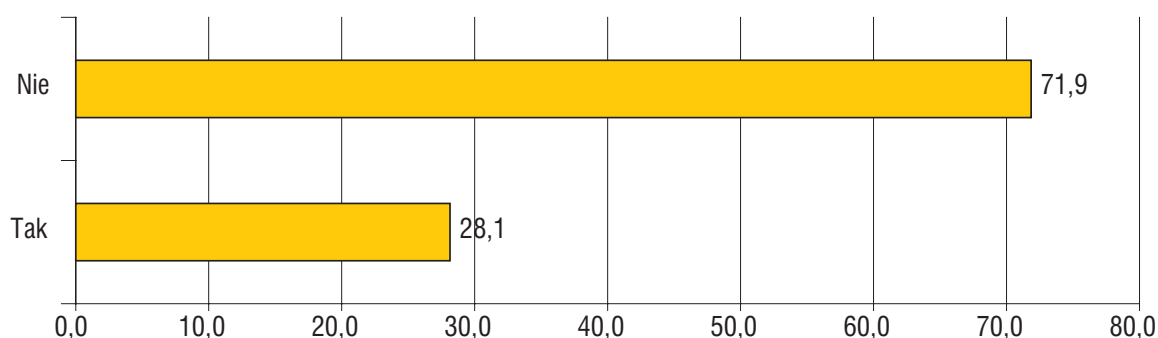
*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Znaczny odsetek mieszkańców wsi i małych miast, którzy wzięli udział w badaniu CATI nie wykazuje również gotowości do podjęcia pracy poza miejscem zamieszkania. Na tego typu działanie zdecydowałoby się nieco ponad 28% obecnie pracujących ankietowanych (rysunek 34).

Osoby, które nie są skłonne do tego typu działań najczęściej przedstawiały argumenty dotyczące zbyt zaawansowanego wieku, braku potrzeby, pobierania zasiłku emerytalnego, bądź też złego stanu zdrowia (tabela 26).

Rysunek 34. Gotowość do podjęcia pracy poza miejscem zamieszkania (N=270)

Źródło: badania własne.

Tabela 26. Przyczyny niepodejmowania pracy poza miejscem zamieszkania (N=150)*

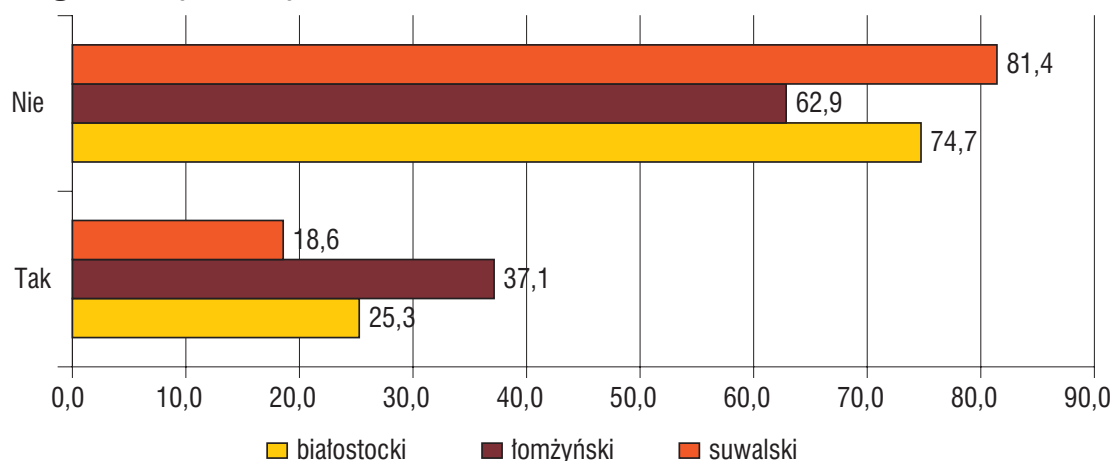
Przyczyny niepodejmowania pracy poza miejscem zamieszkania	N	%
zbyt zaawansowany wiek	58	38,7
brak potrzeby	33	22,0
emerytura	12	8,0
brak zdrowia	12	8,0
praca w miejscu zamieszkania	7	4,7
prowadzenie gospodarstwa rolnego	6	4,0
renta, opieka nad dziećmi	4	2,6
brak czasu, względy rodzinne, trudno powiedzieć, chęć pracy na miejscu	2	1,3
bez powodu, brak dojazdów, byłoby to niewygodne, nie poszukuję pracy poza miejscem zamieszkania, prowadzenie domu, brak odpowiedzi	1	0,7
OGÓŁEM	150	100,0

*Kategorie, które uzyskały ten sam wskaźnik liczbowy zostały pogrupowane w jednym wierszu.

Źródło: badania własne.

Gotowość do podjęcia pracy poza miejscem zamieszkania częściej deklarowali mieszkańcy podregionu łomżyńskiego – 37,1%. Dla porównania wśród respondentów z pozostałych subregionów odsetek ten wyniósł odpowiednio: 25,3% – podregion białostocki oraz 18,6% – podregion suwalski (rysunek 35).

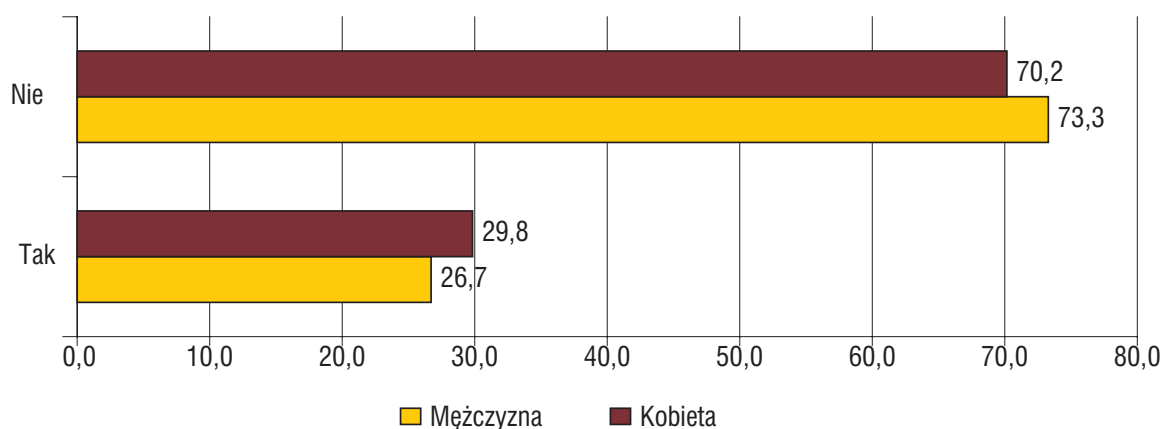
Rysunek 35. Gotowość do podjęcia pracy poza miejscem zamieszkania według podregionów (N=270)

Źródło: badania własne.

Pytanie o skłonność do podjęcia pracy poza miejscem zamieszkania skorelowano również z płcią ankietowanych. Jak wynika z analizy kobiety nieco częściej deklarowały gotowość do zatrudnienia poza miejscem zamieszkania. Odsetek kobiet skłonnych do podjęcia takiego działania wyniósł 29,8%. Dla porównania wśród mężczyzn kształtował się na poziomie 26,7% (rysunek 36).

Rysunek 36. Gotowość do podjęcia pracy poza miejscem zamieszkania z uwzględnieniem płci ankietowanych (N=270)

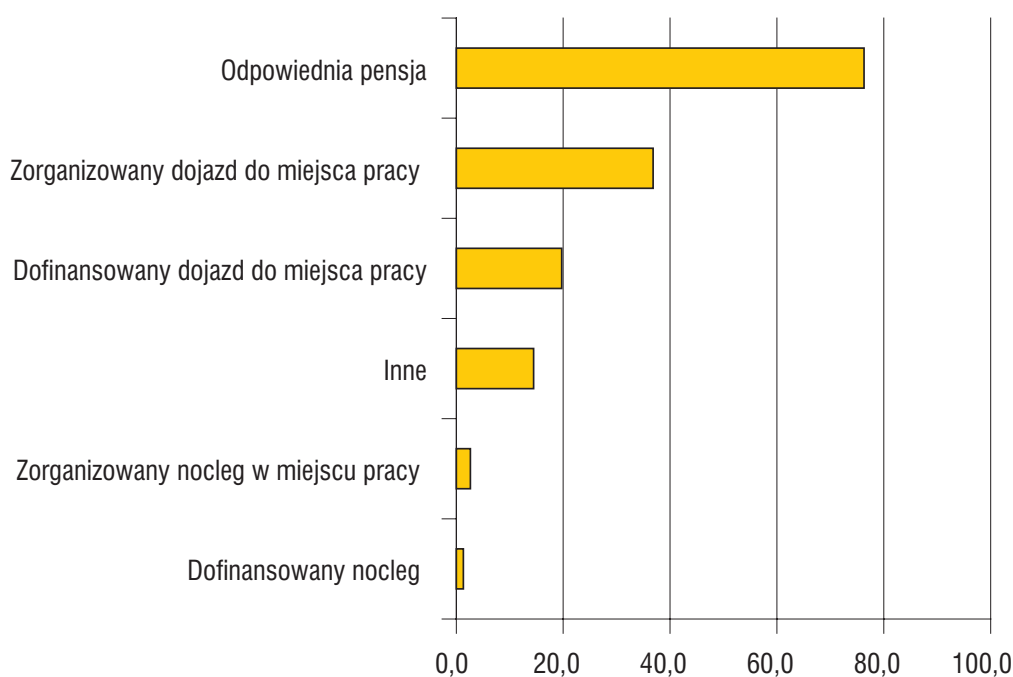

Źródło: badania własne.

Czynnikiem, który w głównej mierze skłoniłby do podjęcia pracy poza miejscem zamieszkania jest możliwość otrzymywania odpowiedniego wynagrodzenia. Poprzez odpowiednie wynagrodzenie większość ankietowanych rozumie pensję w granicach 1 500 – 2 000 zł na rękę. Można przypuszczać, że w przypadku części mieszkańców wsi i małych miast otrzymywane wynagrodzenie nie pozwala na zaspokojenie potrzeb, a pracodawcy w miejscu zamieszkania nie oferują lepszych warunków pracy. W związku z tym rozważają oni poszukiwanie zatrudnienia poza miejscem zamieszkania.

Jak wynika również z badania, dla mieszkańców wsi i małych miast dużym problemem jest dojazd do pracy znajdującej się poza miejscem zamieszkania. Ankietowani przyznali, że podjęliby pracę poza miejscem zamieszkania, w momencie gdyby mieli zapewniony dojazd do miejsca zatrudnienia (36,8%) bądź też opłacony transport (19,7%) (rysunek 37).

Rysunek 37. Warunki podjęcia pracy poza miejscem zamieszkania (N=76)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Z mobilnością zawodową bardzo ściśle są związane sposoby poszukiwania pracy przez respondentów, jak również sposoby poszukiwania potencjalnych pracowników przez pracodawców. Według ekspertów reprezentujących instytucje rynku pracy, z którymi przeprowadzono wywiady pogłębione IDI, rekomendacje innych to najlepszy sposób na znalezienie zatrudnienia.

„Największe zakłady pracy to są jednostki publiczne: szpital, urząd miasta, PGKiM i te jednostki podległe urzędom. Większe zakłady prywatne nie są zainteresowane współpracą z nami [PUP]. Przykład: mleczarnia [...], która w ogóle z nami nie współpracuje, a rekrutują osoby z polecenia. Z pogłosek wiadomo, że tam pracują całe rodziny. Jeśli pracowała tam kiedyś matka, to jest szansa, że będzie pracowała tam córka. I oni tak w swym gronie zdobywają zatrudnienie i nie potrzebują naszego pośrednictwa. Nie ma dzisiaj obowiązku zgłaszania wolnych miejsc pracy do urzędu pracy.” [W5/ins]

Mieszkańcy obszarów wiejskich i małych miast uczestniczący w Zogniskowanych Wywiadach Pogłębionych (FGI) zwrócili uwagę, że problemem pojawiającym się podczas rekrutacji na stanowiska urzędnicze jest przyjmowanie do pracy osób „po znajomości” ale bez odpowiednich kwalifikacji.

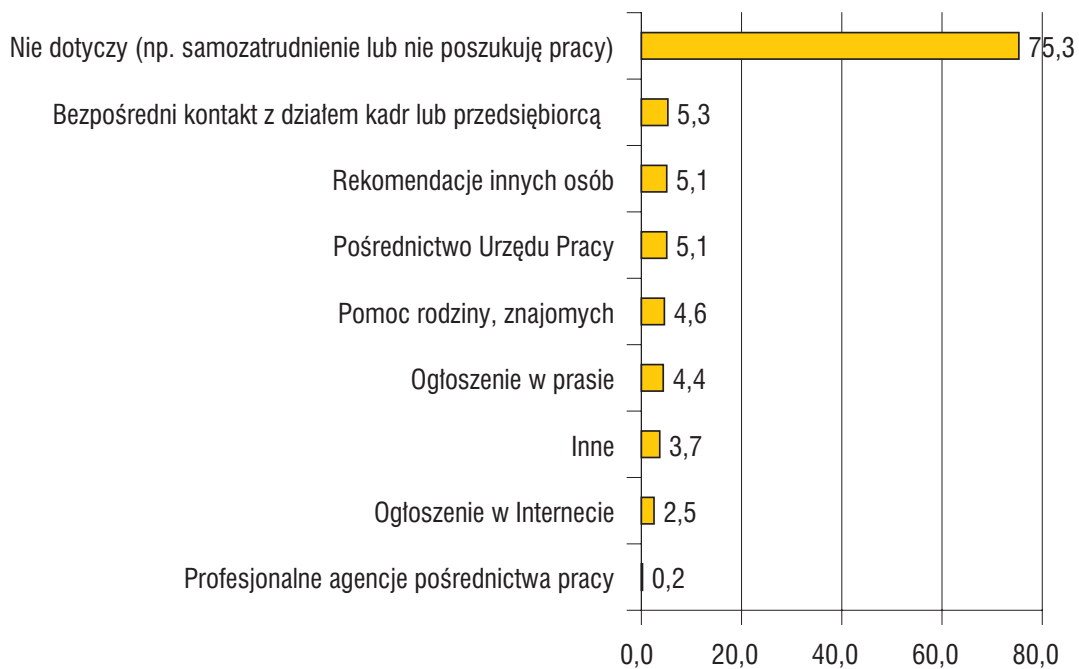
„W urzędach jest tak, że nawet jeżeli ktoś nie ma wyższego wykształcenia, ma stanowisko urzędnicze, gdzie jest napisane w ustawie, że musi być ukończone wyższe wykształcenie. Nie ma tego. Ale oczywiście ktoś taki pracuje, bo to są znajomości. Konkurs jest robiony pod kogoś. Konkurs jeszcze nie jest ogłoszony, a już wiadomo, kto będzie na tym stanowisku, to jest pisane pod kogoś.” [FGI1]

„Głównym problemem, na który trzeba zwrócić uwagę to jest nadzór nad przeprowadzaniem konkursów. Bo jeżeli mama pracuje w urzędzie no to za parę lat jest i córka. Nasze gminy to są po prostu elity rodzinne, bo nikt z zewnątrz nie może się tam wbić.” [FGI1]

O sposoby poszukiwania pracy zapytano również uczestników badania CATI. Z deklaracji osób biorących udział w badaniu wynika, że zdecydowanej większości respondentów kwestie związane z poszukiwaniem zatrudnienia nie dotyczą. Jest to związane w głównej mierze z podejmowaniem pracy w rolnictwie.

Osoby poszukujące zatrudnienia korzystają często z różnych źródeł dotarcia do ofert pracy. Według mieszkańców wsi i małych miast, którzy poszukują obecnie bądź poszukiwali w przeszłości pracy, najskuteczniejszym sposobem na znalezienie zatrudnienia jest bezpośredni kontakt z działem kadr lub przedsiębiorcą. Ankietowani wskazywali również na rekomendacje innych osób, pośrednictwo Urzędu Pracy, wsparcie ze strony rodziny, znajomych oraz ogłoszenia w prasie, Internecie. Zdecydowanie najmniejszą popularnością cieszą się usługi profesjonalnych agencji pośrednictwa pracy (rysunek 38).

Rysunek 38. Sposoby poszukiwania zatrudnienia przez respondentów (N=434)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania respondentów okazuje się, że osoby z podregionu białostockiego częściej deklarowały korzystanie z ogłoszeń prasowych podczas poszukiwania zatrudnienia oraz z pośrednictwa urzędu pracy (białostocki – 5,1% i 7,0%; łomżyński – odpowiednio po 4,3%; suwalski – odpowiednio po 3,5%). Z drugiej strony respondenci z subregionu łomżyńskiego częściej deklarowali, że nie poszukują zatrudnienia – 77,2%. Dla porównania wśród respondentów z pozostałych podregionów odsetek ten wyniósł odpowiednio: podregion białostocki – 72,5% i podregion suwalski – 75,7% (tabela 27).

Tabela 27. Sposoby poszukiwania zatrudnienia według podregionu (N=434)*

Sposoby poszukiwania zatrudnienia	podregion		
	białostocki	łomżyński	suwalski
	%	%	%
Ogłoszenie w prasie	5,1	4,3	3,5
Ogłoszenie w Internecie	3,8	1,2	2,6
Pośrednictwo Urzędu Pracy	7,0	4,3	3,5
Profesjonalne agencje pośrednictwa pracy	0,6	0,0	0,0
Rekomendacje innych osób	7,0	4,3	3,5

Sposoby poszukiwania zatrudnienia	podregion		
	białostocki	łomżyński	suwalski
	%	%	%
Pomoc rodziny, znajomych	5,1	3,7	5,2
Bezpośredni kontakt z działem kadr lub przedsiębiorcą	6,3	4,3	5,2
Inne	4,4	2,5	4,3
Nie dotyczy (np. samozatrudnienie lub nie poszukując pracy)	72,8	77,2	75,7

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

4.6. Dostępność oferty edukacyjnej i infrastruktury społecznej na terenach wiejskich i małych miast oraz postawy mieszkańców wobec propozycji szkoleń

Z uwagi na oddalenie od większych ośrodków miejskich, mieszkańcy wsi i małych miast mają utrudniony dostęp do wielu instytucji, co stanowić może utrudnienie w codziennym funkcjonowaniu, ale również wpływać na brak aktywności społecznej. Ponad 37% spośród mieszkańców wsi i małych miast biorących udział w badaniu CATI przyznało, że szkoły dla dorosłych oraz ośrodki kształcenia ustawicznego znajdują się w ich gminie, ale poza miejscem zamieszkania, z kolei ponad 30% wskazało, że są one dostępne w powiecie, ale poza gminą. Tylko co piąta osoba ma w swoim miejscu zamieszkania tego typu instytucje. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku położenia instytucji/organizacji oferujących kursy/szkolenia. Większość osób (42,2%) przyznała, że są one dostępne albo w gminie, albo w powiecie, ale poza miejscem zamieszkania. Powyższe skutkuje tym, że mieszkańcy wsi i małych miast, którzy chcą podnosić kwalifikacje, w większości przypadków zmuszeni są do dojazdów. Problemy z tym związane oraz koszty, jakie trzeba ponieść mogą skutkować niskim zainteresowaniem tego typu aktywnością. Kolejnym problemem jest zapewnienie opieki nad dziećmi. Ponad połowa spośród badanych przyznała, że żłobki oraz przedszkola znajdują się w ich gminie, ale poza miejscem zamieszkania. Jest to utrudnienie dla rodzin posiadających dzieci, gdyż wiąże się z koniecznością dowożenia dzieci, bądź też angażowaniem części rodziny do opieki nad nimi. Kolejnym ważnym elementem rozwoju społecznego jest nieograniczony dostęp do ośrodków kultury i służby zdrowia. W przypadku mieszkańców wsi i małych miast ponad 56% przyznało, że instytucje kultury są dostępne w gminie, a co piąta osoba

wskazała, że w powiecie, ale poza miejscem zamieszkania. W przypadku dostępu do służby zdrowia, 57% ankietowanych uznało, że jest ona możliwa w gminie, ale poza miejscem zamieszkania, z kolei prawie 24%, że w miejscowości zamieszkania. Najgorzej sytuacja przedstawia się w przypadku dostępności do stowarzyszeń. Zdecydowana większość badanych przyznała, że tego typu podmioty są dostępne ale w innych powiatach (tabela 28).

Pytanie o odległości do wybranych instytucji przeanalizowano również pod kątem miejsca zamieszkania respondentów. Jak się okazuje mieszkańcy podregionu suwalskiego częściej wskazywali, że szkoły dla dorosłych, ośrodki kształcenia ustawicznego znajdują się poza gminą w powiecie (suwalski – 46,1%, łomżyński – 27,3%, białostocki – 22,1%). Z drugiej strony niemal co trzecia osoba z subregionu łomżyńskiego przyznała, że wspomniane instytucje znajdują się w miejscu ich zamieszkania (łomżyński – 31,1%; białostocki – 16,5%; suwalski – 12,2%). W przypadku instytucji/organizacji oferujących kursy/szkolenia oraz ośrodków kultury ponownie mieszkańcy podregionu suwalskiego częściej wskazywali na dostępność poza gminą w powiecie – odpowiednio 42,1% oraz 32,2%. Dla porównania wśród mieszkańców pozostałych subregionów odsetek ten wyniósł odpowiednio: podregion białostocki - 24,4% i 14,8%; podregion łomżyński - 21,7% i 18,1% (tabela 29).

Tabela 28. Odległość wybranych instytucji od miejsca zamieszkania respondentów (N=435)

Odległość wybranych instytucji od miejsca zamieszkania respondentów	w miejscowości zamieszkania	poza miejscem zamieszkania, w gminie	poza gminą w powiecie	poza powiatem w województwie	trudno powiedzieć
	%	%	%	%	%
Szkoły dla dorosłych, ośrodki kształcenia ustawicznego	20,7	37,4	30,4	7,8	3,7
Instytucje/organizacje oferujące kursy/szkolenia	14,4	42,2	28,1	7,0	8,3
Żłobki, przedszkola dla dzieci	22,9	55,0	18,0	1,6	2,5
Ośrodki kultury	18,6	56,1	20,6	2,1	2,6
Ośrodki zdrowia	23,7	57,2	16,1	1,6	1,4
Stowarzyszenia	9,4	17,2	7,8	65,6	0,0

Źródło: badania własne.

Tabela 29. Odległość wybranych instytucji od miejsca zamieszkania respondentów według podregionów (N=435)

Odległość wybranych instytucji od miejsca zamieszkania respondentów			Szkoły dla dorosłych, ośrodki kształcenia ustawicznego	Instytucje/organizacje oferujące kursy/szkolenia	Żłobki, przedszkola dla dzieci	Ośrodki kultury	Ośrodki zdrowia	Stowarzyszenia
białostocki	1	%	16,5	10,9	20,2	16,0	20,9	5,6
	2	%	45,6	45,5	59,5	64,1	60,8	5,6
	3	%	22,1	24,4	17,1	14,8	13,3	16,6
	4	%	11,4	7,7	1,3	3,2	3,8	72,2
	5	%	4,4	11,5	1,9	1,9	1,2	0,0
łomżyński	1	%	31,1	21,1	28,6	23,1	31,1	3,9
	2	%	32,3	43,5	52,2	53,1	54,6	26,9
	3	%	27,3	21,7	14,3	18,1	12,4	7,7
	4	%	5,0	5,6	1,2	1,9	0,0	61,5
	5	%	4,3	8,1	3,7	3,8	1,9	0,0
suwałski	1	%	12,2	9,6	18,4	15,6	17,4	20,0
	2	%	33,0	36,0	52,6	49,6	55,6	15,0
	3	%	46,1	42,1	24,6	32,2	25,2	0,0
	4	%	7,0	7,9	2,6	0,9	0,9	65,0
	5	%	1,7	4,4	1,8	1,7	0,9	0,0

1 – w miejscowości zamieszkania, 2 – poza miejscem zamieszkania, w gminie, 3 – poza gminą w powiecie, 4 – poza powiatem w województwie, 5 – trudno powiedzieć.

Źródło: badania własne.

Eksperti reprezentujący instytucje rynku pracy, biorący udział w badaniu IDI, zwracali uwagę na fakt, że finansowanie z funduszy Unii Europejskiej stwarza szereg możliwości organizacji różnego rodzaju szkoleń. Poszerza to dostęp do oferty edukacyjnej dla mieszkańców wsi i małych miast.

„Teraz obserwuje się, że w oparciu o fundusze unijne bardzo dużo gmin organizuje różne szkolenia, szczególnie dla kierowców, operatorów maszyn ciężkich. Słyszę to i widzę i czytam w Internecie, czy w prasie. No u nas też zgłaszają się osoby, pytają o szkolenia, uczestniczą w szkoleniach.” [W11/ins]

Zdarza się jednak, że pomimo dostępu i oferty edukacyjnej, brakuje chętnych do udziału w organizowanych szkoleniach. Na występowanie takiej sytuacji ma często wpływ niedopasowanie tematyczne szkoleń.

„Mieszkańcy wsi nie byli zainteresowani szkoleniami, być może z powodu nieodpasowania tematycznego szkoleń zawodowych. Szkolenia, jakoś nie koniecznie pasowały tym ludziom, ale udało mi się zrobić.” [W1/ngo]

Według opinii ekspertów reprezentujących instytucje rynku pracy, mieszkańcy małych miejscowości nie wierzą, że po szkoleniu znajdą zatrudnienie, wobec czego coraz mniej chętnie podnoszą swoje kwalifikacje.

„Mamy ogromne problemy z rekrutacją osób bezrobotnych na szkolenia grupowe. W szkoleniach indywidualnych, gdzie bezrobotny sam zwraca się z prośbą o szkolenie, to jest zmotywowany, bo on wie, że pracodawca już na niego czeka. Grupowe szkolenia dają kwalifikacje, ale nie gotowe zatrudnienie.” [W3/ins]

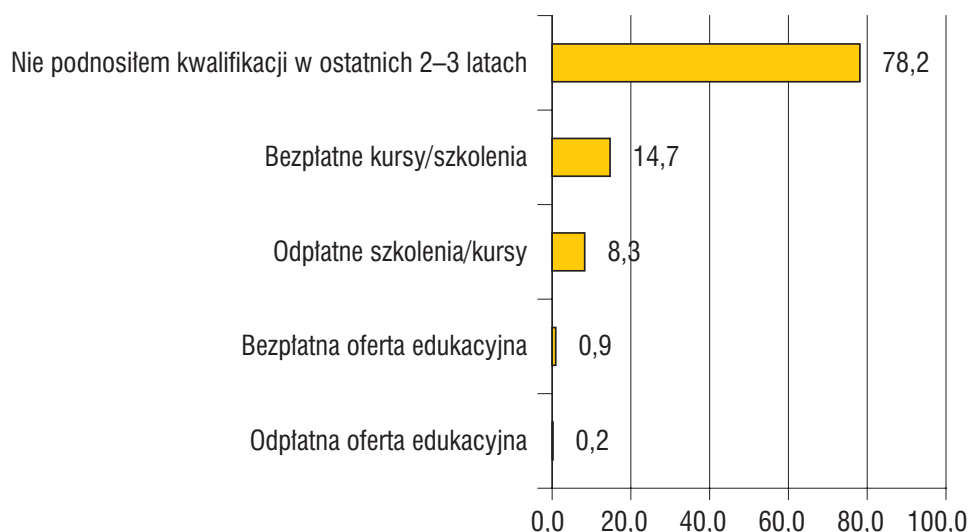
„No różnie jest, na pewno trzeba namawiać, trzeba przekonywać, stąd przy naborze na szkolenia grupowe najpierw organizujemy spotkania wyjaśniając o co chodzi, na jakich warunkach i do czego ma im w ogóle się to przydać. No i z tej grupy wtedy wyłaniamy grupę potencjalnych kandydatów na szkolenie, z którymi później się też pracuje dalej, to taki przykład jeżeli chodzi o szkolenia.” [W12/ins]

Niechęć do udziału w szkoleniach i brak wiary w ich efektywność podkreślają sami mieszkańcy terenów wiejskich, którzy wzięli udział w badaniu FGI. Oczekują oni przede wszystkim gwarancji otrzymania pracy po ukończonej nauce.

„Przeszłam siedem różnych szkoleń i tak nie dostałam pracy. Lepiej wymyśliliby coś innego zamiast tych szkoleń, bo to szkoda pieniędzy.” [FGI1]

„Jeżeli idziesz na szkolenie, to powinni ci gwarantować, że coś masz po tym szkoleniu, jakąś pracę.” [FGI1]

O braku chęci podnoszenia kwalifikacji zawodowych przez mieszkańców wsi i małych miast świadczą również wyniki badania CATI. Jak wcześniej wspomniano problemy związane z dojazdem do instytucji kształcących mogą skutkować niskim zainteresowaniem podnoszeniem kwalifikacji. Zdecydowana większość ankietowanych, na przestrzeni ostatnich 2–3 lat nie podnosiła, ani nie zmieniała kwalifikacji zawodowych. Tylko niecałe 15% uczestniczyło w bezpłatnych, a nieco ponad 8% w odpłatnych kursach bądź szkoleniach (rysunek 39).

Rysunek 39. Formy podnoszenia/zmiany kwalifikacji, z których korzystali respondenci w ostatnich 2–3 latach (N=435)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania ankietowanych okazuje się, że mieszkańcy podregionu suwalskiego częściej deklarowali brak aktywności w zakresie podnoszenia bądź zmiany kwalifikacji (suwalski – 83,5%; białostocki – 78,5%; łomżyński – 74,1%). Z drugiej strony z bezpłatnych kursów/szkoleń częściej korzystali mieszkańcy subregionu białostockiego – 17,1% (łomżyński – 15,4%; suwalski – 10,4%), a osoby z subregionu łomżyńskiego częściej płaciły za swoje kursy bądź szkolenia – 11,1% (suwalski – 8,7%; białostocki – 5,1%) (tabela 30).

Tabela 30. Formy podnoszenia/zmiany kwalifikacji, z których korzystali respondenci w ostatnich 2–3 latach według podregionów (N=435)*

Formy podnoszenia/zmiany kwalifikacji	podregion		
	białostocki	łomżyński	suwalski
	%	%	%
Bezpłatne kursy/szkolenia	17,1	15,4	10,4
Odpłatne szkolenia/kursy	5,1	11,1	8,7
Bezpłatna oferta edukacyjna	0,6	1,2	0,9
Odpłatna oferta edukacyjna	0,0	0,6	0,0
Nie podnosiłem kwalifikacji w ostatnich 2-3 latach	78,5	74,1	83,5

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Osoby, które nie podnosiły kwalifikacji, najczęściej tłumaczyły taki stan rzeczy brakiem potrzeby. Pewne znaczenie dla aktywności edukacyjnej ma również wiek ankietowanych, którzy brak działań w tym kierunku argumentują właśnie w ten sposób (tabela 31).

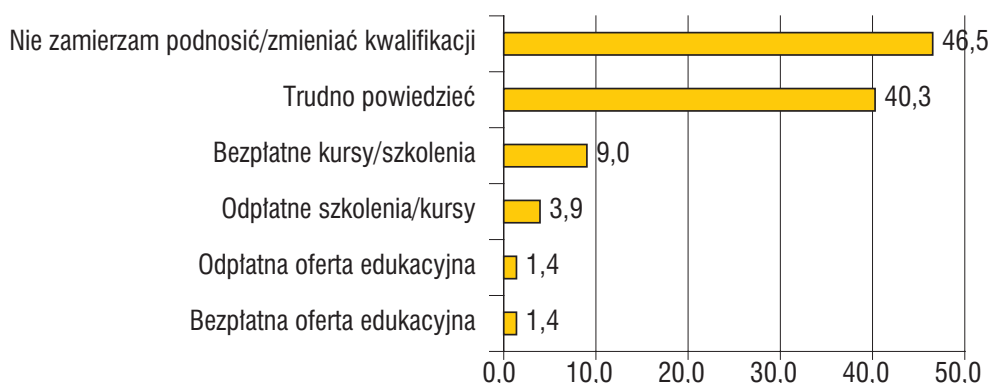
Tabela 31. Przyczyny niepodnoszenia kwalifikacji zawodowych w ostatnich 2–3 latach (N=279)*

Przyczyny niepodnoszenia kwalifikacji zawodowych	N	%
brak potrzeby	147	52,7
wiek	42	15,1
brak czasu	18	6,5
brak propozycji	17	6,1
trudno powiedzieć	15	5,4
zdrowie	11	3,9
brak możliwości	9	3,2
w trakcie nauki	6	2,2
brak odpowiedzi	3	1,1
bez powodu, brak informacji, na rencie	2	0,6
brak funduszy, brak motywacji, brak perspektyw, praca w gospodarstwie, wychowanie dzieci	1	0,4
OGÓŁEM	279	100,0

*Kategorie, które uzyskały ten sam wskaźnik liczbowy zostały pogrupowane w jednym wierszu.

Źródło: badania własne.

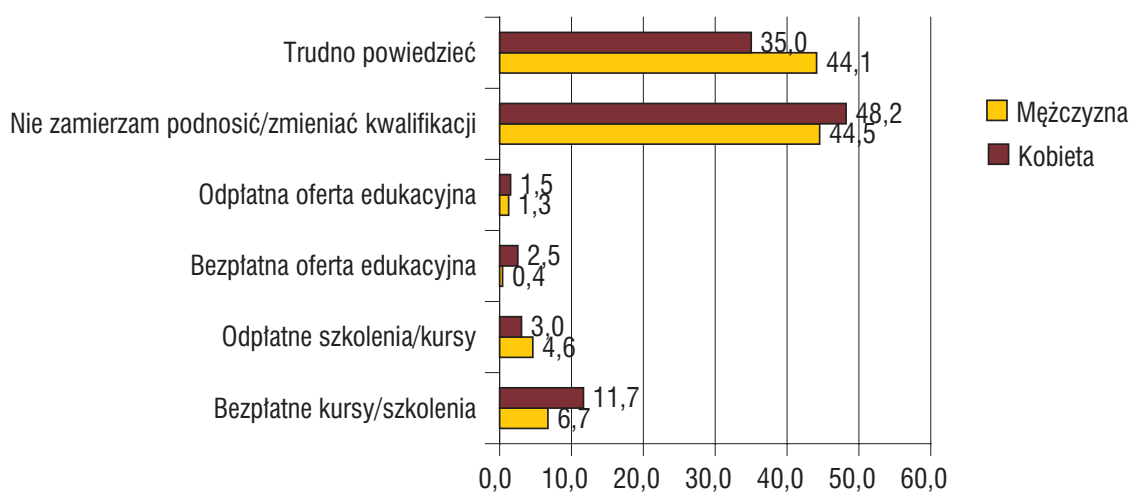
O niskiej aktywności mieszkańców wsi i małych miast w zakresie kształcenia świadczy również fakt, że nie są oni zainteresowani tego typu aktywnością w najbliższym czasie. Respondenci nie tylko nie podnosili kwalifikacji w okresie ostatnich 2-3 lat, ale również nie planują takich działań w najbliższej przyszłości. Ponadto ponad 40% spośród nich nie jest w stanie jednoznacznie wypowiedzieć się w tej kwestii (rysunek 40).

Rysunek 40. Plany dotyczące podnoszenia/zmiany kwalifikacji (N=435)

*Suma wskaźników jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Pytanie o plany związane z podnoszeniem bądź zmianą kwalifikacji zawodowych w najbliższym czasie skorelowano również z płcią osób biorących udział w badaniu. Jak wynika z analizy kobiety nieco częściej wskazywały na brak chęci działania w omawianym zakresie (odpowiednio 48,2% kobiet i 44,5% mężczyzn). W przypadku mężczyzn natomiast częściej nie byli oni w stanie w sposób jednoznaczny udzielić odpowiedzi na zadane pytanie. Z drugiej strony kobiety, które są skłonne do podnoszenia kwalifikacji bardziej liczą na możliwość bezpłatnego kształcenia – częściej wskazywały na bezpłatne kursy bądź szkolenia (11,7%) oraz bezpłatną ofertę edukacyjną (2,5%). Dla porównania wśród mężczyzn odsetek ten wyniósł odpowiednio 6,7% oraz 0,4% (rysunek 41).

Rysunek 41. Plany dotyczące podnoszenia/zmiany kwalifikacji z uwzględnieniem płci ankietowanych (N=435)*

*Suma wskaźników jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Na chęć podnoszenia bądź zmiany kwalifikacji w przyszłości częściej wskazywali mieszkańcy podregionu łomżyńskiego. W porównaniu z osobami zamieszkałymi w pozostałych subregionach częściej deklarowali chęć udziału w bezpłatnych (12,3%) oraz odpłatnych kursach bądź szkoleniach (6,2%). Dla porównania odsetek osób gotowych do podjęcia tego typu aktywności z pozostałych podregionów wyniósł odpowiednio: podregion białostocki – 5,1% i 2,5% oraz podregion suwalski – 9,6% i 2,6% (tabela 32).

Tabela 32. Plany dotyczące podnoszenia/zmiany kwalifikacji według podregionów (N=435)*

Plany w zakresie podnoszenia/zmiany kwalifikacji	podregion		
	białostocki	łomżyński	suwalski
	%	%	%
Bezpłatne kursy/szkolenia	5,1	12,3	9,6
Odpłatne szkolenia/kursy	2,5	6,2	2,6
Bezpłatna oferta edukacyjna	1,3	2,5	0,0
Odpłatna oferta edukacyjna	1,9	1,2	0,9
Nie zamierzam podnosić/zmieniać kwalifikacji	48,1	42,0	49,6
Trudno powiedzieć	43,0	38,3	38,3

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

4.7. Podsumowanie

Ważną rolę na podlaskim rynku pracy odgrywa sektor usług nierynkowych (administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenia społeczne, edukacja, opieka zdrowotna i pomoc społeczna), gdzie zatrudnienie znajduje co piąta pracująca osoba (poza rolnictwem). Sektor publiczny jest więc atrakcyjnym pracodawcą i wywiera duży wpływ na sytuację na lokalnym rynku pracy.

Aktywność zawodowa mieszkańców województwa podlaskiego kształtuje się na poziomie przeciętnej krajowej (dane BAEL), przy czym współczynnik aktywności zawodowej jest najwyższy wśród osób legitymujących się wykształceniem wyższym. Wskaźnik ten jest również wyższy wśród mężczyzn niż kobiet. Stopa bezrobocia w województwie podlaskim kształtuje się na poziomie wyższym niż w kraju. W 2012 r. najwyższą stopę bezrobocia zanotowano w powiatach: grajewskim i sejneńskim, z kolei najniższą w powiatach: wysokomazowieckim i bielskim. W większości powiatów z przewagą obszarów wiejskich stopa bezrobocia jest niższa niż

w miastach, co związane jest głównie z relatywnie wysokim odsetkiem osób pracujących w sektorze rolniczym. Jednocześnie aktywność mieszkańców województwa podlaskiego w poszukiwaniu pracy jest jedną z najniższych w Polsce. Regulacje prawne często wpływają na fałszowanie prawdziwej skali bezrobocia (przykładem może być wymóg zgłoszenia gotowości do pracy osób bezrobotnych co 90 dni).

Niemal połowa wszystkich podmiotów zarejestrowanych w bazie REGON z województwa podlaskiego skupia się w trzech sekcjach: handel i naprawa pojazdów samochodowych, budownictwo oraz przetwórstwo przemysłowe. Zdecydowana większość podmiotów zalicza się do sektora prywatnego. Województwo podlaskie charakteryzuje się również silnym zróżnicowaniem terytorialnym działalności gospodarczej, z koncentracją podmiotów w podregionie białostockim. Największy udział pracujących ma podregion białostocki, następnie łomżyński i suwalski, przy czym zarówno w skali województwa, jak też w poszczególnych podregionach największym pracodawcą są podmioty gospodarcze z sekcji usług.

Rynek pracy w województwie podlaskim postrzegany jest jako specyficzny z uwagi na duże zatrudnienie w rolnictwie. Sytuacja na regionalnym rynku pracy jest trudna, na co wpływa przede wszystkim mała ilość dużych podmiotów gospodarczych generujących miejsca pracy. Inwestorzy, nowi przedsiębiorcy nie chcą inwestować w regionie. W związku z tym brakuje nowych miejsc pracy. To, co charakterystyczne dla regionu to również sezonowość pracy.

Przemysł, zakłady produkcyjne skupione są bardziej w większych ośrodkach miejskich. Na wsi z kolei dominuje rolnictwo. Duże miasta, w szczególności Białystok, odgrywają kluczową rolę w stymulowaniu aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast. Z uwagi na bogatszy rynek pracy stanowią one główne kierunki migracji za pracą.

Najważniejsi pracodawcy w regionie to: Zakład Energetyczny Białystok S.A., Spółdzielnia Mleczarska MLEKPOL, Spółdzielnia Mleczarska MLEKOVITA, POLMOS Białystok, British-American Tobacco Polska S.A., Pfeleiderer Grajewo S.A., Barter S.A. Białystok, Pronar Narew sp. z o.o., OSM Piątnica, Swedspan Polska IKEA.

Lokalny rynek pracy oceniany jest w sposób negatywny. Mieszkańcy wsi i małych miast biorący udział w badaniu CATI przyznają, że w regionie ciężko jest znaleźć zatrudnienie. Rynek pracy jest oceniany negatywnie bez względu na miejsce zamieszkania respondentów. Do branż generujących najwięcej wolnych miejsc pracy zaliczają oni przede wszystkim branże: budowlaną, handel, usługi oraz produkcję. Mieszkańcy podregionu łomżyńskiego jako branże generujące wolne miejsca pracy częściej niż w przypadku pozostałych subregionów wskazywali na handel, usługi oraz produkcję.

Wśród mieszkańców wsi i małych miast biorących udział w badaniu CATI najliczniejszą grupę stanowiły osoby prowadzące działalność rolniczą, pracownicy

najemni, osoby będące na wcześniejszej emeryturze oraz renciści. Zdecydowana większość pracuje na miejscu, z tym że kobiety częściej niż mężczyźni podejmują zatrudnienie poza miejscem zamieszkania. Osoby pracujące najczęściej podejmują zatrudnienie w sektorze prywatnym.

Głównymi źródłami utrzymania są dochody z rolnictwa oraz dopłaty do rolnictwa. Dość powszechne są również wyjazdy za granicę do pracy sezonowej (szczególnie w przypadku ludzi młodych), jak również praca sezonowa w budownictwie. Częstym źródłem dochodu są też świadczenia emerytalne bądź rentowe. Dla mieszkańców podregionu suwalskiego częściej głównym źródłem dochodu jest działalność rolnicza, z kolei podregionu białostockiego – praca najemna.

Najczęstszymi formami poszukiwania zatrudnienia jest korzystanie z rekomendacji innych osób oraz bezpośredni kontakt z działem kadr lub przedsiębiorcą. Rzadziej wykorzystywane jest pośrednictwo Urzędu Pracy, wsparcie ze strony rodziny, znajomych oraz ogłoszenie w prasie, Internecie. Pojawiającym się problemem, na który zwracali uwagę mieszkańcy wsi i małych miast, jest zatrudnianie po tzw. „znajomości” do pracy w urzędzie osób często bez wymaganych kwalifikacji.

Główną przyczyną bierności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast są korzyści ekonomiczne osiągnięte z innego tytułu niż praca najemna. Wsparcie socjalne, wysokość otrzymywanych zasiłków przewyższają niejednokrotnie kwoty najniższego wynagrodzenia krajowego. Otrzymywana pomoc często stanowi główne źródło utrzymania i działa demotywująco do podejmowania aktywności zawodowej. Na bierność zawodową mieszkańców wsi wpływa również prowadzenie gospodarstwa rolnego i otrzymywanie z tego tytułu dopłat, które stanowią mogą dodatkowe źródło dochodu. Ponadto jako przyczynę bierności zawodowej wskazuje się również opłacanie przez urzędy pracy ubezpieczenia zdrowotnego.

Głównym problemem regionu, wpływającym na niską aktywność zawodową, jest brak ofert pracy. Wynika to z małej liczby inwestorów i nowych zakładów pracy, jak również wysokich kosztów związanych z zatrudnieniem pracownika. Bariery są również konieczności dojazdu do miejsca pracy znajdującego się poza miejscem zamieszkania. Problemy te należy rozpatrywać w dwóch aspektach: braku transportu publicznego oraz wysokich kosztów dojazdu, przewyższających otrzymywane wynagrodzenie, które często kształtuje się na poziomie najniższej krajowej. Kolejną przyczyną niskiej aktywności mieszkańców obszarów wiejskich i małych miast jest niewystarczający poziom kwalifikacji zawodowych. Problem ten w szczególności dotyczy osób, które z jakichś przyczyn nie podejmowały aktywności zawodowej przez dłuższy okres czasu.

Mieszkańców wsi i małych miast cechuje stosunkowo niska mobilność przestrzenna, szczególnie w aspekcie dojazdów do pracy do innej miejscowości (gotowość do

podjęcia pracy poza miejscem zamieszkania częściej deklarowali mieszkańcy podregionu łomżyńskiego). Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest słaba infrastruktura komunikacyjna w regionie. Ponadto dojazdy wiążą się z koniecznością ponoszenia dodatkowych opłat, co również zniechęca do tego typu aktywności. Mieszkańcy wsi i małych miast cechują się też przywiązaniem do miejsca zamieszkania. Do wyjazdów za granicę do pracy bądź do innych miast, również poza województwo podlaskie, są bardziej skłonne przede wszystkim osoby młode. Czynniki, które mogą skłonić do zmiany miejsca zamieszkania wiążą się przede wszystkim z możliwością poprawy warunków życia (znalezienie zatrudnienia bądź wyższe zarobki).

Mieszkańcy wsi i małych miast charakteryzują się niską aktywnością w zakresie kształcenia i podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Zdecydowana większość ankietowanych, na przestrzeni ostatnich 2-3 lat nie podnosiła, ani nie zmieniała kwalifikacji zawodowych. Biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania ankietowanych okazuje się, że mieszkańcy podregionu suwalskiego częściej deklarowali brak aktywności w omawianym zakresie. Często wynika to z braku potrzeby. O niskiej aktywności w zakresie kształcenia świadczy również fakt braku zainteresowania tego typu aktywnością w najbliższym czasie.

Z uwagi na oddalenie od większych ośrodków miejskich, mieszkańcy wsi i małych miast mają utrudniony dostęp do wielu instytucji, co stanowić może utrudnienie w codziennym funkcjonowaniu, ale również wpływać na brak aktywności społecznej. Wyniki badania CATI potwierdzają, że w wielu przypadkach mieszkańcy wsi i małych miast zmuszeni są dojeżdżać do szkół, ośrodków kształcenia ustawicznego, instytucji organizujących kursy oraz szkolenia, żłobków, ośrodków kultury oraz zdrowia, jak również stowarzyszeń, co zdecydowanie utrudnia dostęp do wymienionych instytucji. Warto zaznaczyć, że mieszkańcy podregionu suwalskiego, w porównaniu do osób z innych subregionów, częściej wskazywali, iż wymienione wyżej podmioty znajdują się poza gminą w powiecie.

5. Czynniki instytucjonalne i wsparcia oferowanego przez instytucje i organizacje mieszkańcom wsi i małych miast oraz ocena ich efektywności

5.1. Założenia polityk publicznych w zakresie wsparcia mieszkańców wsi i małych miast

Rozpatrując oddziaływanie zewnętrznych czynników aktywizacji gospodarczej regionu, w tym pobudzania aktywności zawodowej mieszkańców, warto wskazać i podkreślić ich zasadnicze znaczenie dla powodzenia działań. Zarówno wszelkie wsparcie instytucjonalno-prawne, jak też instrumenty wsparcia finansowego, ich jakość, dostępność i intensywność determinują skuteczność i efektywność działań. Szczególnego znaczenia nabierają one w działaniach na szczeblu lokalnym, wśród społeczności małych miasteczek i wsi.

Niewątpliwie podstawowym źródłem finansowania rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich na terenie całej Polski były środki Unii Europejskiej, dostępne w kończącym się okresie finansowania 2007-2013. Należy zwrócić jednak uwagę na fakt, że już od początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku Polska otrzymywała pomoc finansową z UE, w tym także na rozwój rolnictwa i regionów wiejskich. Przedakcesyjny program PHARE (*Poland and Hungary; Action for the Restructuring of the Economy*)³⁴ funkcjonował w latach 1990–2003 i dysponował znacznie mniejszymi środkami w porównaniu z następnymi programami. Polska otrzymała w latach 1990-2003 około 3,9 mld euro, czyli około 280 mln euro rocznie. Zarówno w tym programie, jak i w kolejnych, beneficjentami były wszystkie województwa, a wśród nich województwo podlaskie.

Podczas szczytu Rady Europejskiej w grudniu 1997 r. podjęto decyzję o zwiększeniu pomocy udzielanej krajom kandydującym i uruchomieniu kolejnych programów na okres budżetowy 2000–2006. Jednym z nich był SAPARD (Specjalny Przedakcesyjny Instrument Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich), który można uznać za pierwszy współfinansowany przez UE program rozwoju rolnictwa polskiego i obszarów wiejskich. Pierwsze akty prawne zostały wydane dopiero w czerwcu 1999 roku, stąd program wystartował faktycznie w 2001 roku³⁵. Polska

³⁴ Rozporządzenie Rady 3906/89/EWG.

³⁵ Podstawa prawna SAPARD-u: Council Regulation (EC) No 1268/1999 of 21 June 1999 on Community support for pre-accession measures for agriculture and rural development in the applicant countries of Central

dysponowała w ramach tego programu kwotą blisko 228 mln euro rocznie. Dla Programu SAPARD w Polsce zostały określone trzy cele:

- poprawa konkurencyjności polskiego rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego, zarówno na rynku krajowym jak i rynku międzynarodowym,
- dostosowanie sektora rolno-spożywczego do wymagań Jednolitego Rynku w zakresie wymagań sanitarnych, higienicznych oraz jakościowych,
- wsparcie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich poprzez rozwój infrastruktury technicznej oraz tworzenie warunków do podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej na wsi.

Niemal natychmiast po uzyskaniu członkostwa w UE polskie rolnictwo i obszary wiejskie włączono w unijny system wsparcia na takich samych zasadach jak rolnictwo i obszary wiejskie „starych” państw członkowskich³⁶. Pierwszym z programów regulacyjnych był „*Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006*” zatwierdzony w dniu 6 września 2004 roku z wysokością unijnych i krajowych środków publicznych w kwocie 3 592 mln euro³⁷. Istotnym elementem wsparcia unowocześniania infrastruktury sektora żywnościowego był zatwierdzony w tym samym cyklu działań UE Sektorowy Program Operacyjny „*Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich*”, z kwotą 1 193 mln euro³⁸.

Nie ulega wątpliwości, że programy te, wspierając inwestycje służące rozwojowi, umożliwiły przygotowanie się dużej części polskiego sektora rolno-żywnościowego do zderzenia z konkurencyjnym rynkiem europejskim. Szczególne znaczenie miało wsparcie inwestycji dostosowujących cztery branże przemysłu rolno-spożywczego (mięsną, rybną, mleczarską i owocowo-warzywną) do standardów unijnych. Ze środków SAPARD-u sfinansowano 1 030 projektów dostosowujących polskie przedsiębiorstwa do unijnych przepisów weterynaryjnych i sanitarnych, z tego przemysł mleczarski – 256, mięsny – 561, rybny – 81, owocowo-warzywny – 132. Szereg z tych projektów zrealizowano na obszarze województwa podlaskiego, w wyniku czego region wybił się na czołowe miejsce w kraju w hodowli bydła i przemyśle mleczarskim.

---

and Eastern Europe in the pre-accession period, OJ L 161, 26.6.1999 oraz Council Regulation No 1266/1999 of 21 June 1999 on coordinating aid to the applicant countries in the framework of the pre-accession strategy and amending Regulation (EEC) 3906/89, OJ L 161, 26.6.1999.

³⁶ Rowiński J. (2010), *Wpływ funduszy finansowanych ze środków Unii Europejskiej na rozwój rolnictwa i regionów wiejskich (studium porównawcze)*, [w:] *Wpływ funduszy współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej na rozwój rolnictwa i regionów wiejskich. Raport końcowy.*, pod red. dr J. Rowińskiego, PW 2005–2009, zeszyt 178, IERIGŻ-PIB, Warszawa, s.15.

³⁷ Decyzja Komisji 06/IX/2004 zatwierdzająca dokument programujący rozwój obszarów wiejskich w Polsce dla okresu 2004-2006. Notyfikowana pod nr C(2004) 3373.

³⁸ Commission Decision of 7/7/2004 approving the operational program „Restructurization and modernization of the food sector and development rural” concerned by Community framework for the structural interventions in the areas of objective no 1 in Poland (CCI No 2004 PL061 PO 001). Notyfikowana pod nr C(2004) 2746.

Znaczną część środków skonsumowały samorządy realizujące inwestycje infrastrukturalne, na które wydano blisko 50% środków publicznych programu. Działania te przyczyniły się do poprawy na rynku pracy, zmniejszenia bezrobocia i podniesienia jakości kapitału ludzkiego.

Pomoc finansowa Unii Europejskiej dla województwa podlaskiego w latach 1990–1997 w ramach programu PHARE wyniosła 12,05 mln euro. Natomiast łączne przyznane wsparcie Unii Europejskiej dla Podlasia (PHARE, ISPA i SAPARD) w latach 1998–2003 wyniosło 147,55 mln euro³⁹. Nieco ponad 27% środków alokowano w miastach na prawach powiatu, gdzie największymi beneficjentami był Białystok (24,6 mln euro) i Suwałki (12,3 mln euro). Podobną kwotę pochłonęły programy horyzontalne, a pozostałe środki zostały skonsumowane przez poszczególne powiaty. Największą aktywnością wykazał się powiat sokólski – 27,1 mln euro, następnie białostocki – 9,5 mln euro, augustowski – 7,7 mln euro i grajewski – 6,7 mln euro. Na drugim biegunie, zaledwie 169 tys. euro wydał powiat zambrowski, 575,2 tys. euro powiat kolneński i 745,2 tys. euro powiat sejneński.

Kończący się okres finansowania 2007–2013 był najbardziej obfity w dotychczasowych dziejach Unii Europejskiej pod względem wydatkowanych kwot, także na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich. Polska jest największym beneficjentem środków unijnych, pochodzących z Europejskiego Funduszu Rozwoju Rolnictwa i Regionów Wiejskich, otrzymując 15% ogółu środków przeznaczonych dla 27 państw członkowskich. W ostatecznej wersji „Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013” (PROW 2007-2013) łączne środki finansowe wynoszą 24,8 mld euro, z czego 13,2 mld euro wynoszą środki unijne, 4,2 mld euro krajowe środki publiczne i 7,4 mld euro szacowane wkłady własne otrzymujących wsparcie.

Nie są to jedyne środki publiczne, które służyły i nadal będą służyć rozwojowi regionów wiejskich. Pieniądze na ten cel znajdują się bowiem nie tylko w PROW–2013, ale również w czterech centralnych programach strukturalnych („Infrastruktura i Środowisko”, „Kapitał Ludzki”, „Innowacyjna Gospodarka” i „Rozwój Polski Wschodniej”), dysponujących kwotą około 60,7 mld euro środków publicznych, a także w 16 wojewódzkich programach regionalnych (ogólna kwota środków publicznych około 23,9 mld euro). Część środków, znajdujących się w tych programach, jest przewidziana na współfinansowanie projektów realizowanych na obszarach miejskich, ale część jest zarezerwowana na wsparcie obszarów wiejskich. Są także działania, z których można finansować projekty zlokalizowane

³⁹ Mapa pomocy Unii Europejskiej udzielonej Polsce w ramach programu Phare 1990–2003, ISPA 2000–2003 oraz SAPARD, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, [http://archiwum-ukie.polskawue.gov.pl/HLP/files.nsf/0/73C64711C4628031C1256EDA0034E6E4/\\$file/publikacja_mapa_pomocy_UE.pdf](http://archiwum-ukie.polskawue.gov.pl/HLP/files.nsf/0/73C64711C4628031C1256EDA0034E6E4/$file/publikacja_mapa_pomocy_UE.pdf) (dostęp: 10.06.2013)

zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich. Szacunkowe zestawienie środków publicznych ogółem na lata 2007–2013 przedstawia poniższa tabela⁴⁰.

Tabela 33. Zestawienie środków publicznych ogółem (środki unijne i krajowe) wspierających rozwój obszarów wiejskich w latach 2007–2013 (w mld euro)

Program	Kwota wsparcia
Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013	17,4
Zarządzane centralnie programy operacyjne	21,6
Zintegrowane Programy Rozwoju Regionalnego ^a	8,3
Inwestycyjne kredyty preferencyjne	4,8
Ogółem	52,1

^a Programy zarządzane przez urzędy marszałkowskie.

Źródło: Dane Ministerstwa Rozwoju Regionalnego.

Środki finansowe wydatkowane w ramach w/w programów stanowiły nie tylko wsparcie dla rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej, ale znaczna ich część była wydatkowana na obszarach wiejskich i małych miast, przyczyniając się do aktywizacji społecznej i zawodowej mieszkańców, oraz znacząco łagodziły zagrożenie bezrobociem. Szczególne znaczenie z punktu widzenia rynku pracy można przypisać następującym działaniom:

- modernizacja gospodarstw rolnych,
- poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa,
- ułatwianie startu młodym rolnikom,
- korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów,
- szkolenie zawodowe dla osób zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie,
- podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej,
- tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw,
- różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej,
- wdrażanie lokalnych strategii rozwoju,
- odnowa i rozwój wsi.

Województwo podlaskie uzyskało w okresie finansowania 2007–2013 znaczące wsparcie zarówno z części finansowanej przez UE, jak też z budżetu krajowego, uczestnicząc we wszystkich programach krajowych. Zrealizowano, lub w fazie końcowej znajduje się ponad 3 100 projektów, z czego znaczną część na obszarze wsi i małych miast.

⁴⁰ Za J. Rowiński, op. cit. s. 38.

Uzgodniony projekt budżetu UE na lata 2014–2020 (wymaga jeszcze zatwierdzenia przez Parlament UE) jest korzystny dla Polski i stwarza szanse jeszcze większego przyspieszenia rozwoju. Zgodnie z ustaleniami przywódców państw unijnych Polska na lata 2014–2020 ma otrzymać 105,8 mld euro, w tym na politykę spójności 72,9 mld euro, a na politykę rolną 28,5 mld euro, z czego 9,7 mld euro zostanie skierowane na rozwój obszarów wiejskich (II filar). W rezultacie Polska jest największym beneficjentem wśród krajów UE.

Będący na etapie konsultacji wstępny zarys Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 zawiera 6 priorytetów, zgodnych z głównymi celami wsparcia określonymi w art. 5 projektu rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)⁴¹.

Priorytet 1. Ułatwianie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie, leśnictwie i na obszarach wiejskich.

Priorytet 2. Poprawa konkurencyjności wszystkich rodzajów gospodarki rolnej i zwiększenie rentowności gospodarstw rolnych.

Priorytet 3. Poprawa organizacji łańcucha żywnościowego i programowanie zarządzania ryzykiem w rolnictwie.

Priorytet 4. Odtwarzanie, chronienie i wzmacnianie ekosystemów zależnych od rolnictwa i leśnictwa.

Priorytet 5. Wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i oporną na zmianę klimatu w sektorach: rolnym, spożywczym i leśnym.

Priorytet 6. Zwiększanie włączenia społecznego, ograniczanie ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.

PROW 2014–2020 w większości powtarza wcześniejsze działania i rozwiązania. Warto przy tym podkreślić, że podobnie jak w latach 2007–2013, gminy wiejskie i miejsko-wiejskie będą mogły korzystać z Funduszu Spójności oraz współfinansowania z budżetu krajowego. W ramach funduszy polityki spójności będzie realizowanych 6 krajowych programów, w tym jeden ponadregionalny dla województwa Polski Wschodniej. Podobnie jak poprzednio, stwarza to dodatkowe możliwości finansowania rozwoju dla województwa podlaskiego. Możliwość osiągnięcia celów będzie w dużej mierze zależała od wartości wsparcia, jakie w ramach polityki spójności na lata 2014–2020 zostanie przeznaczone bezpośrednio na realizację

⁴¹ *Wstępny zarys: Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 (PROW 2014–2020)*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 16 kwietnia 2013 r., wersja 1.0. <http://www.minrol.gov.pl/pol/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/PROW-2014-2020>. (dostęp: 25.06.2013).

kierunków interwencji w obszarze rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa. Według wstępnych szacunków alokacji budżetu prognozowanego przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, zakłada się, że blisko 31% całkowitego budżetu będą stanowiły środki pochodzące z budżetu państwa przeznaczone na realizację krajowych polityk (działań) i 48% finansowanie rozwoju w ramach funduszy Unii Europejskiej. Pozostałą część stanowiły będą środki prywatne (10%) i środki pochodzące z budżetów jednostek samorządu terytorialnego (11%)⁴². Większość przedsięwzięć na obszarach wiejskich będzie finansowana z programów regionalnych, dlatego ich odpowiednio szybkie przygotowanie i uzgodnienie jest kluczowe dla skuteczności działań w całym okresie 2014–2020.

5.2. Przedsięwzięcia skierowane na poprawę sytuacji zawodowej mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego

Zgodnie z Ustawą z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, zadania związane z działaniem na rzecz przeciwdziałaniu bezrobociu i aktywizacji osób bezrobotnych spoczywają na instytucjach rynku pracy tj.: publiczne służby zatrudnienia, Ochotnicze Hufce Pracy, agencje zatrudnienia, instytucje szkoleniowe. Działania realizowane przez powiatowe urzędy pracy skupiają się przede wszystkim na aktywnych formach przeciwdziałaniu bezrobociu tj.: prace interwencyjne i roboty publiczne, pomoc w rozwoju własnej działalności gospodarczej, staże, szkolenia, prace społecznie użyteczne, doradztwo zawodowe. Do zadań powiatowych urzędów pracy należy również opracowanie i realizacja programu promocji zatrudnienia oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy stanowiącego część powiatowej strategii rozwiązywania problemów społecznych. Urzędy pracy pozyskują i gospodarują środkami finansowymi na realizację zadań z zakresu aktywizacji lokalnego rynku pracy, udzielają pomocy zarówno bezrobotnym i poszukującym pracy w znalezieniu zatrudnienia, jak również wspierają pracodawców w pozyskiwaniu pracowników. Urzędy pracy opracowują również analizy i sprawozdania, w tym monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych, upowszechniają informacje o ofertach pracy, o usługach poradnictwa zawodowego, szkoleniach, przygotowaniu zawodowym dorosłych, stażach, organizacji robót publicznych oraz zatrudnienia socjalnego⁴³.

„Są programy specjalne dla młodzieży od 25 do 30 roku życia. Urząd pracy oferuje staże, roboty publiczne, jednorazowe dofinansowania na otworzenie wła-

⁴² *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020*, (2012), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, s. 60.

⁴³ Ustawa z dn. 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

snej działalności gospodarczej, na wyposażenie zakładu przy pierwszym otwarciu, dofinansowanie miejsca pracy.” [W13/ngo]

„Subsydiowane formy zatrudnienia, prace interwencyjne, roboty publiczne, tworzone są nowe miejsca pracy. Osoby bezrobotne mogą korzystać i otwierać własną działalność gospodarczą, stosuje się formy aktywizacyjne, czyli szkolenia, staże, prace społecznie użyteczne, jeżeli chodzi o aktywizowanie. Oprócz tego jeszcze pośrednictwo pracy, jeżeli jest jakaś oferta pracy, więc staramy się dobierać do danej oferty pracy osoby więc dzwoniemy, wzywamy.” [W11/ins]

Instytucje rynku pracy działając na rzecz poprawy sytuacji zawodowej mieszkańców wsi i małych miast podejmują szereg działań mających na celu przede wszystkim ich aktywizację. Popularną formą wsparcia, wykorzystywaną w szczególności przez osoby młode są staże.

„My rokrocznie realizuje te aktywne formy i tak naprawdę nigdy nie mamy problemu z tym, że nie zrealizujemy zaplanowanych działań. Na staże chodzą u nas generalnie osoby młode, osoby które są mobilne, osoby które sobie bardzo często same znajdują zakłady pracy, w których chcą odbyć ten staż, dogadują się z pracodawcami i po prostu pracodawcy składają na nich bezpośrednio wnioski.” [W14/ins]

Zainteresowaniem cieszą się też dotacje na rozpoczęcie działalności gospodarczej.

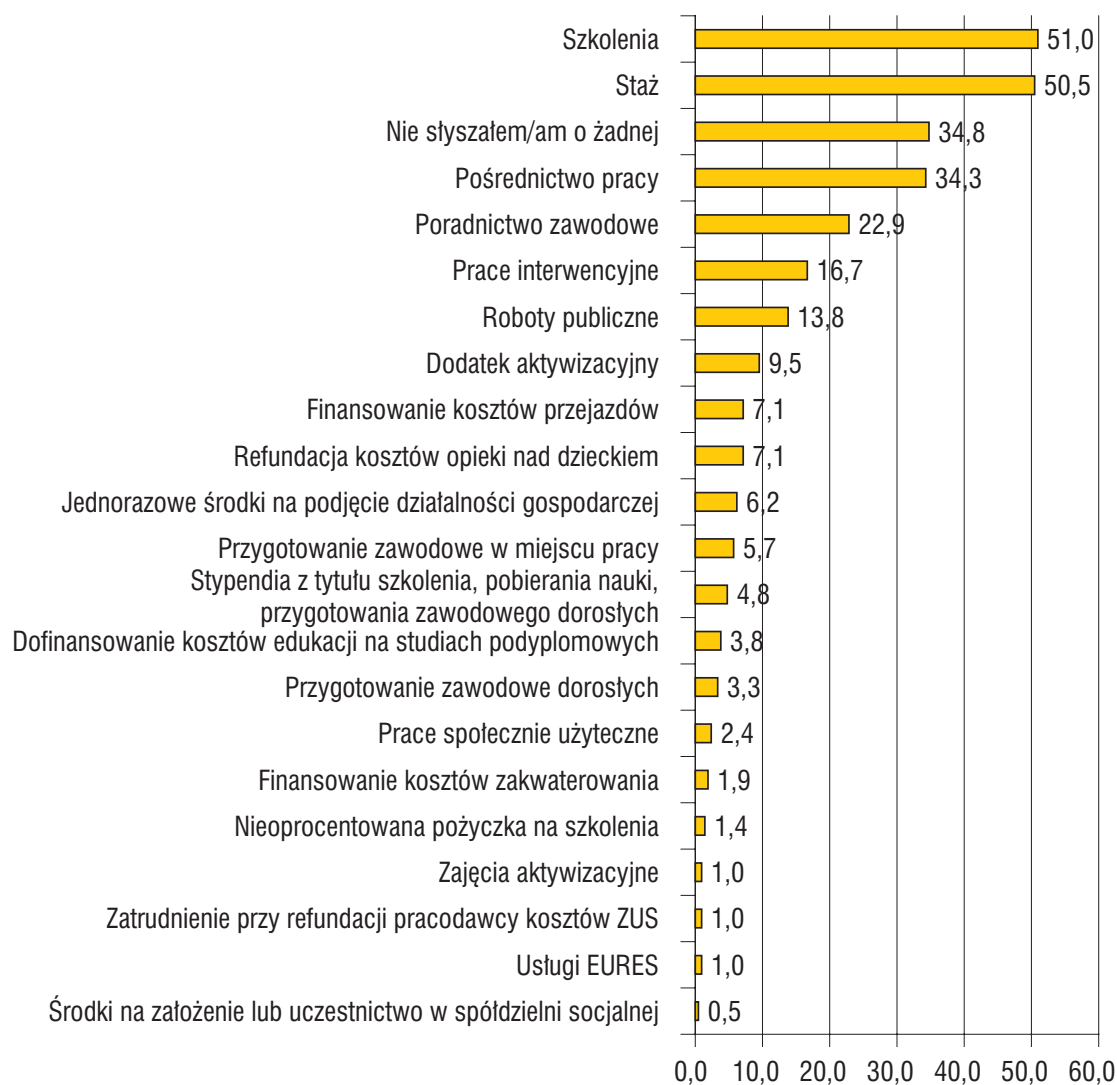
„Zainteresowanie podjęciem działalności gospodarczej jest spore, sporo ludzi pyta o te dotacje, sporo ludzi składa wnioski, sporo ludzi chce na własny rachunek jakby zacząć funkcjonować. Wiadomo, wynika to z tego, że nie mogą podjąć takiej pracy u pracodawcy, prawda. Więc próbują, mają swoje pomysły, które chcą realizować. Dotacji się udziela sporo, w tym roku też mamy jeszcze sporo pieniędzy, więc ciągle jeszcze zapraszamy osoby bezrobotne do tego żeby jakoś tak budowały te swoje biznes plany. Pieniądzy mamy naprawdę jeszcze mnóstwo do wydania w tym roku więc czekamy jeszcze na ciekawe pomysły ciągle kierujemy i na staże, ciągle realizujemy doposażenia do stanowisk pracy no i ciągle staramy się tym osobom bezrobotnym po prostu pomagać, czy szkolenia indywidualne są też ciągle aktualne. W tym momencie trwa nabór na wszystkie aktywne formy.” [W14/ins]

W celu weryfikacji, które dostępne formy wsparcia są najbardziej popularne z punktu widzenia mieszkańców wsi i małych miast, uczestników badania CATI,

zapytano o znane im formy pomocy stosowane przez powiatowe urzędy pracy. Spośród wielu dostępnych form wsparcia oferowanych przez urzędy pracy, mieszkańcy wsi i małych miast najczęściej słyszeli o szkoleniach i stażach. Te dwie formy pomocy są najbardziej powszechne i kojarzone z urzędem pracy. Co trzecia osoba spośród ankietowanych słyszała o pośrednictwie pracy, z kolei co piąta o poradnictwie zawodowym (rysunek 42). Warto dodać, że na wymienione formy wsparcia częściej zwracali uwagę mieszkańcy podregionów białostockiego i łomżyńskiego. Mieszkańcy subregionu suwalskiego z kolei częściej wskazywali na brak wiedzy na temat form pomocy stosowanych przez powiatowe urzędy pracy (tabela 34).

Rysunek 42. Formy pomocy stosowane przez powiatowe urzędy pracy znane respondentom (N=210)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Tabela 34. Formy pomocy stosowane przez powiatowe urzędy pracy znane respondentom wg podregionów (N=210)*

Formy pomocy PUP	podregion		
	białostocki	łomżyński	suwalski
	%	%	%
Dodatek aktywizacyjny	7,7	13,9	5,7
Pośrednictwo pracy	38,5	39,2	20,8
Usługi EURES (zagraniczne pośrednictwo pracy)	1,3	1,3	0,0
Poradnictwo zawodowe	24,4	25,3	17,0
Szkolenia	52,6	51,9	47,2
Nieoprocentowana pożyczka na szkolenia	1,3	1,3	1,9
Stypendia z tytułu szkolenia, pobierania nauki, przygotowania zawodowego dorosłych	3,8	5,1	5,7
Dofinansowanie kosztów edukacji na studiach podyplomowych	1,3	6,3	3,8
Staż	51,3	51,9	47,2
Przygotowanie zawodowe w miejscu pracy	7,7	3,8	5,7
Przygotowanie zawodowe dorosłych	2,6	3,8	3,8
Prace interwencyjne	17,9	17,7	13,2
Roboty publiczne	15,4	15,2	9,4
Prace społecznie użyteczne	0,0	3,8	3,8
Jednorazowe środki na podjęcie działalności gospodarczej	5,1	7,6	5,7
Środki na założenie lub uczestnictwo w spółdzielni socjalnej	1,3	0,0	0,0
Zatrudnienie przy refundacji pracodawcy kosztów ZUS	0,0	1,3	1,9
Refundacja kosztów opieki nad dzieckiem	2,6	11,4	7,5
Finansowanie kosztów przejazdów	9,0	10,1	0,0
Finansowanie kosztów zakwaterowania	2,6	2,5	0,0
Zajęcia aktywizacyjne	0,0	1,3	1,9
Nie słyszałem/am o żadnej	29,5	36,7	39,6

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Jak wynika ze wskazań mieszkańców wsi i małych miast biorących udział w badaniu CATI ponad 82% nie korzystało do tej pory z żadnej formy aktywizacyjnej proponowanej przez urząd pracy. W przypadku osób, które skorzystały z tego typu wsparcia, najczęściej brało udział w szkoleniach i stażach. Badani korzystali również z pośrednictwa pracy oraz brali udział w pracach interwencyjnych (rysunek 43).

Rysunek 43. Formy aktywizacji zawodowej, z których skorzystali mieszkańcy wsi i małych miast (N=360)*

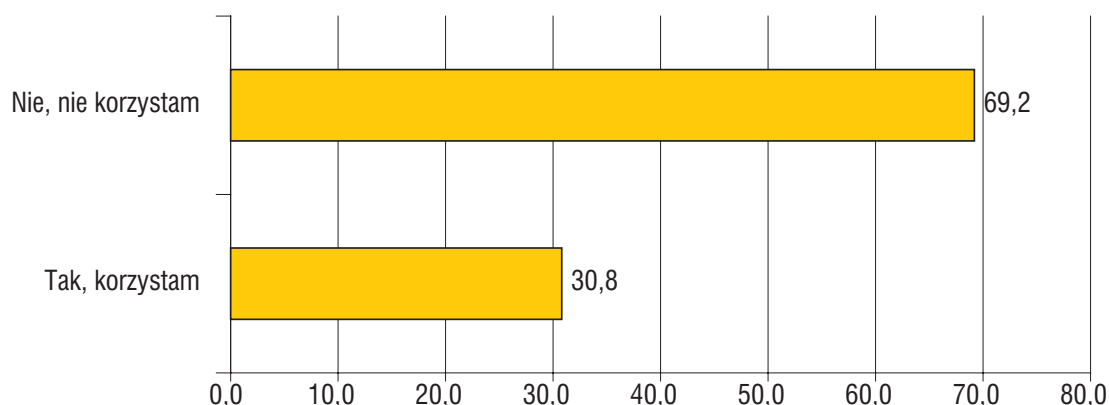
*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Dostępne formy dofinansowania i możliwości pozyskania wsparcia finansowego, zarówno z funduszy europejskich, jak również krajowych, dają możliwości rozwoju obszarów wiejskich. Jak wynika jednak z badania CATI, ponad 69% ankietowanych nie wykorzystuje dostępnego wsparcia w postaci dofinansowania z funduszy krajowych bądź unijnych (rysunek 44). Według deklaracji z wymie-

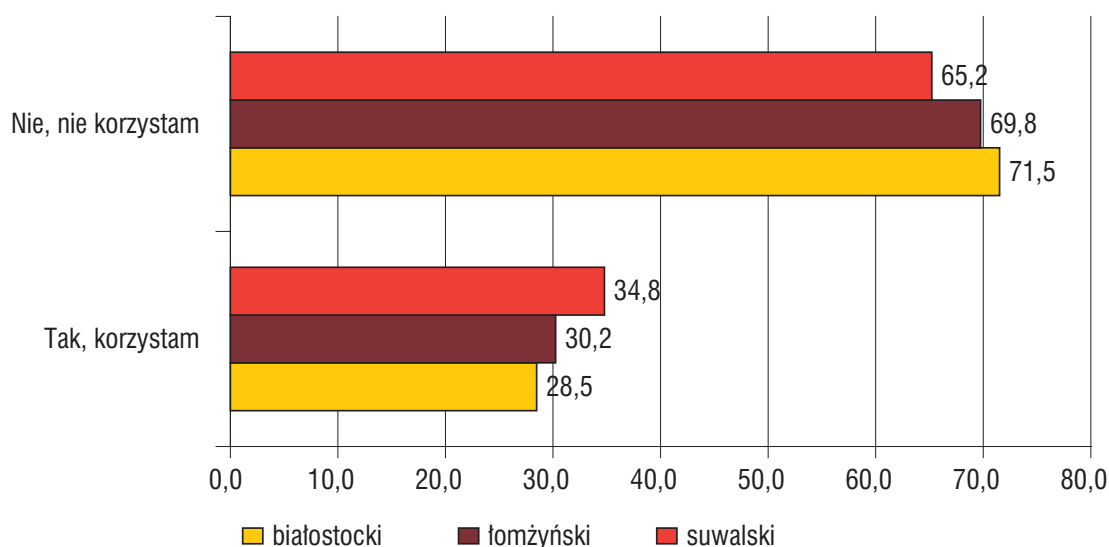
nionych form wsparcia częściej korzystają mieszkańcy podregionu suwalskiego – 34,8% (rysunek 45).

Rysunek 44. Wykorzystanie dostępnych form dofinansowania z funduszy krajowych lub unijnych (N=435)

Źródło: badania własne.

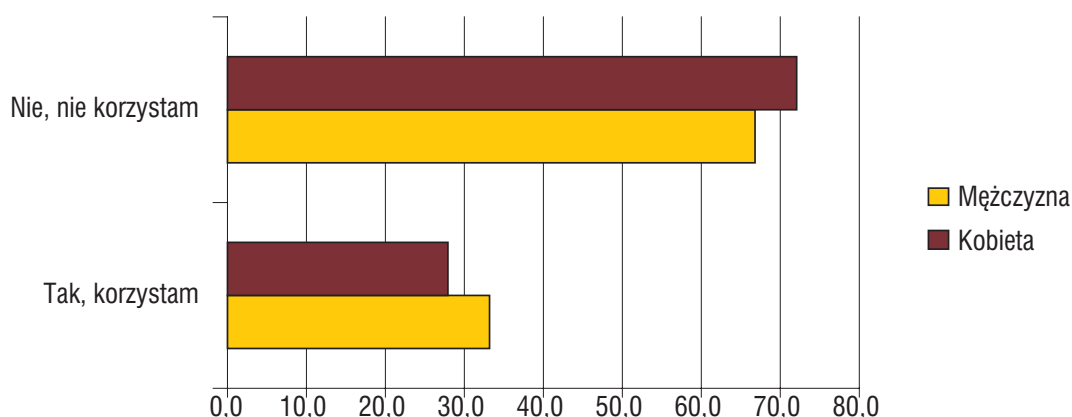
Rysunek 45. Wykorzystanie dostępnych form dofinansowania z funduszy krajowych lub unijnych według podregionów (N=435)

Źródło: badania własne.

Skorelowanie pytania o wykorzystywanie dostępnych form wsparcia w postaci dofinansowania z funduszy krajowych bądź unijnych z płcią ankieterowanych wskazuje, że z dostępnych form pomocy częściej są skłonni skorzystać mężczyźni (33,2% mężczyzn w porównaniu do 27,9% kobiet) (rysunek 46).

Rysunek 46. Wykorzystanie dostępnych form dofinansowania z funduszy krajowych lub unijnych z uwzględnieniem płci ankietowanych (N=435)

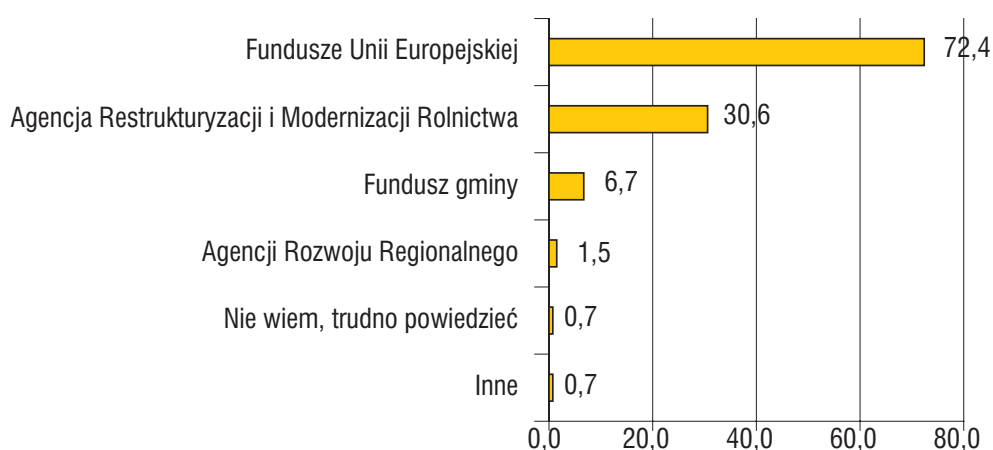

Źródło: badania własne.

Głównymi źródłami wsparcia wykorzystywanymi przez mieszkańców wsi i małych miast są Fundusze Unii Europejskiej pozyskiwane z różnych źródeł, w tym m.in. z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Mniej popularne jest korzystanie ze wsparcia w postaci funduszy gminnych oraz Agencji Rozwoju Regionalnego (rysunek 47).

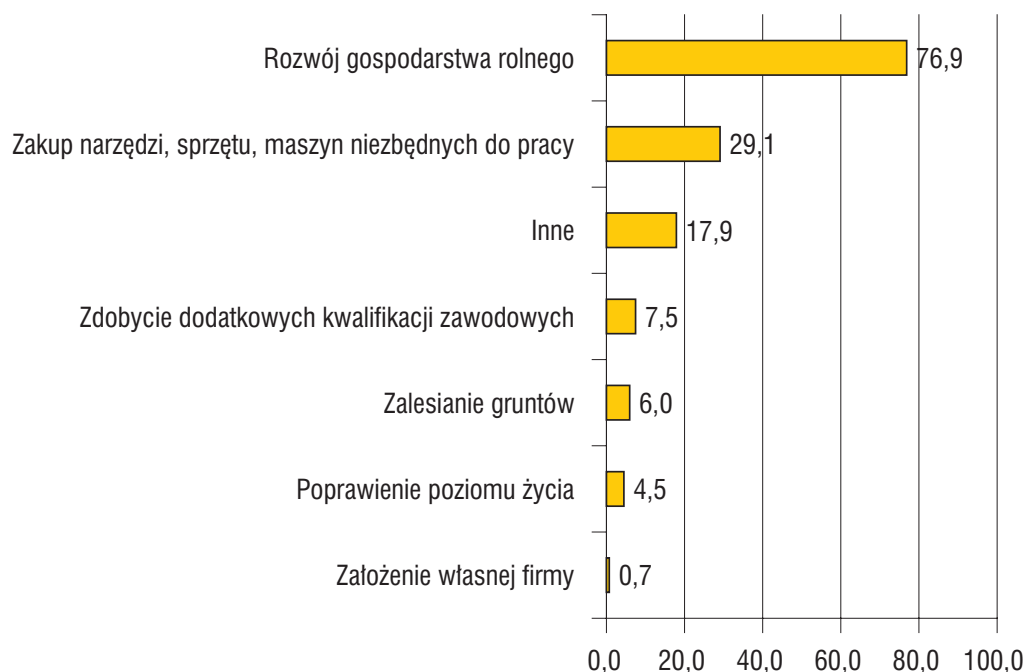
Głównym przeznaczeniem otrzymywanych funduszy jest wsparcie rolnictwa. Otrzymałą pomoc mieszkańcy wsi i małych miast przeznaczają przede wszystkim na rozwój gospodarstwa rolnego (76,9%) oraz zakup narzędzi i sprzętu niezbędnego do pracy (29,1%) (rysunek 48).

Rysunek 47. Źródła dofinansowania wykorzystywane przez mieszkańców wsi i małych miast (N=134)

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Rysunek 48. Przeznaczenie otrzymanych funduszy (N=134)

*Suma wskaźników jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

5.3. Możliwości wsparcia aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast, warunki tworzenia miejsc pracy i rozwoju przedsiębiorczości, w tym rola JST i III sektora

Podstawowym dokumentem, wokół którego będą koncentrowały się wszelkie działania związane z ukierunkowaniem rozwoju regionalnego oraz alokacją i zarządzaniem funduszami publicznymi jest znowelizowana *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020*⁴⁴ (KSRR). Dokument ten wyznacza cele polityki regionalnej wobec różnych terytoriów w kraju, w tym w szczególności obszarów miejskich i wiejskich, a także definiuje ich relacje w odniesieniu do innych polityk publicznych o wyraźnym terytorialnym uwarunkowaniu. Ważną jego zaletą jest fakt, że określa sposób działania podmiotów publicznych, a w szczególności rządu i samorządów województw dla osiągnięcia strategicznych celów rozwoju kraju i regionów.

KSRR ma wiodącą pozycję wśród dziewięciu strategii rozwoju kraju i jako dokument o charakterze horyzontalnym, będzie stanowiła kluczową referencję dla pozostałych ośmiu strategii⁴⁵. Strategie te będą także stanowiły bazę odniesienia

⁴⁴ *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie*, (Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 lipca 2010 r.), (2010), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.

⁴⁵ 1. Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki (koordynator – Minister Gospodarki), 2. Strategia

dla koniecznych aktualizacji strategii i planów rozwoju szczebla wojewódzkiego, a w ślad za tym uszczegółowienia i wkomponowania ich wskazań w plany rozwoju powiatów i gmin. Dodatkowym argumentem za koniecznością aktualizacji strategii regionalnych będą także, nie do końca jeszcze określone w chwili obecnej, zasady i instrumenty finansowania działań ze środków publicznych, unijnych i krajowych, na lata 2014–2020.

Na obecnym etapie negocjacji budżetowych i regulacji systemowych wykorzystania funduszy w perspektywie finansowej 2014–2020 można oczekiwać, że kluczem podziału wsparcia będzie zdolność poszczególnych regionów do optymalnego wykorzystania ich potencjałów rozwojowych zarówno dla realizacji celów regionalnych, jak też powodzenia strategii ogólnokrajowej. Kluczowe dylematy polityki regionalnej w perspektywie najbliższych lat sprowadzają się do uzyskania odpowiedzi na pytania:

- jak najlepiej wykorzystać potencjał regionów dla kreowania wzrostu i zatrudnienia?
- jak nie dopuścić do nadmiernych, nieakceptowanych społecznie i politycznie różnicowań?

Te dylematy stanowią jednocześnie klucz dla kierunków działań, wyboru priorytetów i instrumentów ich realizacji także wewnątrz poszczególnych regionów, powiatów, gmin, dużych miast oraz małych miast i obszarów wiejskich. Szczegółowo formułuje to następujący zestaw strategicznych wyzwań, które powinny znaleźć swe miejsce i przełożenie na programy realizacji w aktualizowanych regionalnych strategiach rozwoju gospodarczego województw⁴⁶:

1. Lepsze wykorzystanie potencjałów najważniejszych obszarów miejskich do kreowania wzrostu i zatrudnienia oraz stymulowania rozwoju pozostałych obszarów.
2. Zapewnienie spójności wewnętrznej kraju. Niedopuszczenie do nadmiernych różnicowań przestrzennych.
3. Zwiększenie potencjału do tworzenia, dyfuzji i absorpcji innowacji.
4. Przeciwdziałanie negatywnym trendom demograficznym oraz pełniejsze wykorzystanie zasobów pracy.
5. Poprawa jakości zasobów pracy.

---

rozwoju zasobów ludzkich (koordynator – Minister-członek Rady Ministrów, Przewodniczący Stałego Komitetu Rady Ministrów), 3. Strategia rozwoju transportu (koordynator – Minister Infrastruktury) 4. Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko (koordynator – Minister Gospodarki), 5. Sprawne państwo (koordynator – Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji), 6. Strategia rozwoju kapitału społecznego (koordynator – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego), 7. Krajowa strategia rozwoju regionalnego – Regiony-miasta- obszary wiejskie (koordynator – Minister Rozwoju Regionalnego), 8. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (koordynator – Prezes Rady Ministrów), 9. Strategia zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa (koordynator – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi).

⁴⁶ *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego...*, op.cit., s.24.

6. Odpowiedź na zmiany klimatyczne i zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego.
7. Ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych.
8. Wykorzystanie potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju regionalnego.
9. Wspieranie kapitału społecznego.
10. Zapewnienie odpowiedniej infrastruktury transportowej i teleinformatycznej do wspierania konkurencyjności i zapewniającej spójność terytorialną kraju.
11. Podwyższenie zdolności instytucjonalnej do zarządzania rozwojem na poziomie krajowym i regionalnym.

Przedstawione wyżej kierunki działań znalazły odzwierciedlenie w znowelizowanej strategii rozwoju województwa podlaskiego, jednakże należy przy tym zauważyć, że już poprzednia Strategia rozwoju województwa podlaskiego do roku 2020 formułowała obszerny pakiet celów strategicznych rozwoju regionu⁴⁷:

1. Podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej województwa.
2. Rozwój zasobów ludzkich zgodnie z potrzebami rynku pracy.
3. Podniesienie konkurencyjności podlaskich firm w aspekcie krajowym i międzynarodowym.
4. Ochrona środowiska naturalnego.
5. Rozwój turystyki z wykorzystaniem walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego.
6. Wykorzystanie przygranicznego i transgranicznego położenia województwa.
7. Rozwój rolnictwa i tworzenie warunków wielofunkcyjnego rozwoju wsi.

Realizacja tych celów miała prowadzić do urzeczywistnienia misji województwa, którą określono: „*Województwo podlaskie regionem aktywnego i zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem walorów środowiska naturalnego, wielokulturowej tradycji i położenia przygranicznego*”.

Zarówno w konfrontacji z zapisami zaktualizowanych w ostatnich latach strategii krajowych, treści priorytetów i zadań jakie formułuje *Strategia Europa 2020*, jak też wyzwań rozwojowych wymuszanych przez globalizację, Strategia rozwoju województwa podlaskiego z pewnością wymagała szeregu nowych dostosowań. Ważne jest, aby nie tracąc z pola widzenia priorytetów ogólnowojewódzkich, zapewniała warunki do rozwoju innowacyjności i aktywności działania społeczności lokalnych, w tym środowisk wsi i małych miast.

⁴⁷ *Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku*, Załącznik do Uchwały Nr XXXV/438/06 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 30 stycznia 2006 r., (2006), Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok, s. 33–40.

W obecnej perspektywie finansowej 2007–2013 Polska jest największym beneficjentem polityki spójności UE. Na lata 2007–2013 alokacje dla naszego kraju wyniosły prawie 67,3 mld euro, a po uzupełnieniu o środki krajowe do dyspozycji jest ok. 85,6 mld euro. Na wartość środków krajowych składają się środki z budżetu państwa (5,9 mld euro), inne środki publiczne – głównie środki jednostek samorządu terytorialnego (6,0 mld euro) oraz środki prywatne (6,4 mld euro). W ramach przyznanej Polsce łącznej puli 67,3 mld euro na realizację celów zapisanych w KSRR przeznaczono 25,4 mld euro, w tym na:

- regionalne programy operacyjne – 25%,
- Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej – 3,4%,
- programy współpracy transgranicznej – 2,5%,
- priorytety regionalne w ramach PO KL – 8,8%.

Województwo podlaskie jest w odpowiednich proporcjach beneficjentem tych wszystkich programów. Region podlaski uczestniczy ponadto w realizacji programów współpracy transgranicznej o łącznych nakładach 318,3 mln euro, w tym „Program Litwa – Polska – Rosja” oraz „Program Polska – Białoruś – Ukraina”.

Znaczące wsparcie finansowe rolnictwo i obszary wiejskie województwa podlaskiego uzyskują w ramach środków Wspólnej Polityki Rolnej i finansowania PROW 2007–2013. Wśród innych wspólnotowych środków budżetowych, które stanowią źródło finansowania działań związanych z realizacją celów polityki regionalnej można wymienić także szereg instrumentów wspierających rozwój innowacyjności, przedsiębiorczości i aktywizacji gospodarczej⁴⁸. Są to m.in.:

- 7 Program Ramowy Wspólnoty Europejskiej 2007–2013 w zakresie badań i rozwoju technologicznego z budżetem w skali Europy ok. 54 mld euro. W ciągu dwóch pierwszych lat wdrażania ponad 6 tys. małych i średnich przedsiębiorstw z całej Europy otrzymało łącznie ponad miliard euro. Polskie przedsiębiorstwa mają w tym projekcie ponad 26% udział;
- Program Ramowy na rzecz konkurencyjności i innowacji 2007–2013;
- Projekty realizowane w ramach europejskiej sieci transportowej (TENs);
- JEREMIE (Joint European Resources for Micro to Medium Enterprises) – wspólne przedsięwzięcie KE, EBI oraz Banku Rozwoju Rady Europy (CEB) na rzecz wsparcia inwestycji służących zapewnieniu zrównoważonego rozwoju na obszarach miejskich;
- JASMINE (Joint Action to Support Micro-finance institutions in Europe) – wspólne przedsięwzięcie KE, grupy EBI oraz Europejskiego Funduszu Inwestycyjnego na rzecz wspierania rozwoju instytucji mikrokredytowych w Europie.

⁴⁸ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020, op. cit. s. 194 i następane.

Przewiduje ona dostarczanie pomocy technicznej instytucjom udzielającym mikrokredytów, aby pomóc im w uzyskaniu pozycji wiarygodnych pośredników finansowych i ułatwić przedsiębiorcom dostęp do kapitału.

Należy podkreślić, że poza tymi źródłami i programami finansowania regionów, funkcjonują środki publiczne wydawane niezależnie, a ich dokładne wyliczenie nie jest nawet możliwe. System ich dystrybucji do województw oparty jest na wielu niezależnie funkcjonujących algorytmach – mniej lub bardziej sformalizowanych, przy pomocy których środki przypisane ministrom i instytucjom rządowym (działającym jako jednostki zarządzające) są dzielone między województwa. Według MRR, kwotę środków dzielonych corocznie przez te jednostki można szacować na co najmniej 130–140 mld zł. Są to środki znacznie większe od tych, które uważane są formalnie za źródło finansowania przedsięwzięć polityki regionalnej i których podział może być koordynowany przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

Według stanu na koniec czerwca 2013 r. wartość dofinansowania unijnego w ramach Narodowej Strategii Spójności (NSS) 2007–2013 w już zakontraktowanych w Polsce projektach wynosi 246,2 mld zł, co stanowi 86,6% dostępnych środków unijnych⁴⁹. Ogółem w skali kraju, od początku realizacji NSRO 2007–2013 zawarto 86 260 umów, a łączna wartość wydatków kwalifikowalnych (z funduszy UE i krajowych) dla tych projektów wyniosła 356,6 mld zł. Należy przy tym zaznaczyć, że stopień zaawansowania wykorzystania dostępnych funduszy 2007–2013 jest wysoki. Poziom wykorzystania alokacji w ramach programów operacyjnych krajowych wynosił na koniec czerwca 86,4%, a regionalnych programów operacyjnych realizowanych przez województwa – 86,9%. Na koniec czerwca 2013 r. najwyższą kontraktację odnotowano w ramach PO *Rozwój Polski Wschodniej* (94%), – w realizacji tego programu uczestniczy także województwo podlaskie.

W ramach regionalnych programów operacyjnych w skali kraju złożono 57 881 wniosków o dofinansowanie (po pozytywnej ocenie formalnej), z czego podpisano umowy z 29 963 beneficjentami. W województwie podlaskim złożono 2 473 wnioski, tj. 4,3% liczby wniosków w skali kraju. Według stanu na koniec czerwca 2013 r. podpisano umowy z 1 080 beneficjentami na kwotę 3 950 mln złotych (4% wartości wydatków kwalifikowalnych w skali kraju).

Środki finansowe, jakie były dostępne na wsparcie rozwoju w latach 2007–2013 pozwoliły na uzyskanie znaczącego postępu w wielu dziedzinach życia społeczno-gospodarczego w wymiarze krajowym i regionalnym. Sam formalny podział na inwestycje krajowe i regionalne jest tu bez znaczenia, bo przecież w końcowym efekcie wszystkie inwestycje były zlokalizowane w określonym re-

⁴⁹ Wykorzystanie środków UE w ramach Narodowej Strategii Spójności 2007–2013, Informacja miesięczna za czerwiec 2013 r., (2013), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.

gionie (regionach). W perspektywie finansowej 2014–2020, pomimo nieco innego rozłożenia akcentów i priorytetów, także beneficjentami końcowymi będą konkretne regiony.

Dla przyszłych działań w pobudzaniu aktywności zawodowej mieszkańców regionu, szczególnie społeczeństw wsi i małych miast, wyboru priorytetów i form wsparcia, zasadnicze znaczenie będzie miała umiejętność i skuteczność wykorzystania możliwości, jakie pojawiają się w skali i formach finansowania, które będzie dostępne w latach 2014–2020. W perspektywie finansowej 2014–2020 Polska będzie dysponowała (po zatwierdzeniu budżetu przez Parlament UE) kwotą 105,8 mld euro, w tym na politykę spójności 72,9 mld euro, a na politykę rolną 28,5 mld euro (z czego 9,7 mld euro zostanie skierowane na rozwój obszarów wiejskich – II Filar). Końcowe fundusze będą znacznie większe po uwzględnieniu niezbędnego współfinansowania ze środków krajowych (krajowych środków publicznych i wkładów własnych beneficjentów wsparcia).

Jest to olbrzymia szansa dokończenia projektów rozpoczętych w obecnej perspektywie finansowej 2007-2013, wzmocnienia ich efektywności i realizacji szeregu nowych priorytetów rozwoju. W nowej perspektywie nieco inaczej zostaną bowiem rozłożone akcenty, uruchomione nowe instrumenty działania, nastąpi zwiększenie decentralizacji podejmowania decyzji o podziale środków, nadzoru i odpowiedzialności za ich efektywne wydatkowanie. Będzie to wymagało znacznego podniesienia skali zaangażowania regionalnych i lokalnych samorządów, wzmocnienia współpracy i dialogu społecznego oraz profesjonalizmu w działaniach.

Obecnie trwają intensywne prace związane z przygotowaniem programów działań, procedur organizacyjnych i instrumentów podziału środków. Pewne światło na istotę zmian, w porównaniu z rozwiązaniami okresu 2007–2013, rzucają dokumenty realizacyjne opracowywane przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego i inne resorty, a także przebieg dyskusji i uzgodnień z jednostkami samorządu terytorialnego i partnerami społecznymi.

Głównymi obszarami strategicznej interwencji w układzie terytorialnym w latach 2014-2020 mają być:

1. Miasta wojewódzkie i ich obszary funkcjonalne,
2. Miasta (średniej wielkości) wymagające rewitalizacji,
3. Obszary wiejskie o najniższym poziomie dostępu mieszkańców do dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe,
4. Polska Wschodnia,
5. Obszary przygraniczne.

Obok tych obszarów, najważniejszych z punktu widzenia krajowego, umożliwiające zostanie na poziomie regionalnym określanie i wspieranie dodatkowo obszarów strategicznej interwencji o znaczeniu regionalnym lub subregionalnym, dla zapewnienia realizacji celów rozwojowych wynikających ze strategii wojewódzkich⁵⁰. Jedną z ważniejszych zmian jest znaczne zwiększenie stopnia decentralizacji decyzji o alokacji środków. Blisko 40% środków ma być zarządzanych przez regiony (nieco ponad 29 mld euro), a w przypadku finansowania przez Europejski Fundusz Społeczny – nawet trzy czwarte planowanego budżetu będzie podzielone na poziomie regionalnym.

Na obecnym etapie dokonywane są jedynie wstępne próby indykatywnego podziału środków publicznych na poszczególne programy zaangażowane w realizację KSRR. Będą one finansowały realizację następujących celów polityki regionalnej:

1. Wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów („konkurencyjność”),
2. Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych („spójność”),
3. Tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie („sprawność”).

Z punktu widzenia potrzeb rozwojowych, wynikających z zapóźnienia regionu podlaskiego w stosunku do innych regionów kraju, w strategii rozwoju województwa jak też planach rozwoju poszczególnych powiatów i gmin, szczególny nacisk i zainteresowanie powinny być położone na możliwie maksymalne wykorzystanie możliwości finansowania działań w ramach pierwszych dwóch celów. Na realizację działań służących rozwijaniu konkurencyjności polskich regionów zostanie wydatkowanych ok. 63% środków przeznaczonych na finansowanie wszystkich celów zapisanych w KSRR. Nowe podejście, związane z nowym paradygmatem polityki regionalnej, zakłada wprawdzie inwestowanie głównie w wykorzystanie mocnych i najważniejszych potencjałów poszczególnych regionów, ale znaczne środki będą przeznaczane w odpowiednio umotywowane projekty dotyczące przełamywania barier rozwojowych terytoriów lokalnych o największym skupieniu niekorzystnych zjawisk i trendów. Jako potencjalni beneficjenci tej polityki kwalifikuje się zdecydowana większość obszarów wiejskich i małych miast województwa podlaskiego.

W ramach celu drugiego, zaplanowano pomoc polityki regionalnej w przewyciężaniu trudności rozwojowych silnie skoncentrowanych terytorialnie, które zlokalizowane są na obszarach charakteryzujących się najniższymi w skali kraju wskaźnikami gospodarczymi, społecznymi, instytucjonalnymi i wyposażenia infrastrukturalnego. Obszary te zagrożone są marginalizacją i konieczne są pilne działania wspierające

⁵⁰ *Programowanie perspektywy finansowej 2014–2020 – uwarunkowania strategiczne*, (2012), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, s. 20–24.

przyspieszenie procesów restrukturyzacyjnych oraz poprawy sytuacji mieszkańców w zakresie dostępu do pracy i podstawowych dóbr i usług publicznych. Takie obszary występują we wszystkich podregionach województwa podlaskiego. Najbardziej potrzebne regiony mogą liczyć na większe wsparcie, niż regiony charakteryzujące się większym stopniem rozwoju społeczno-gospodarczego. Na obecnym etapie konsultacji (w lipcu 2013 r.), dla województwa podlaskiego proponowana jest kwota prawie 1,1 mld euro, tj. ok. 4% środków przeznaczanych do dyspozycji województw. Umowa Partnerstwa⁵¹ oraz programy operacyjne podlegać będą negocjacjom z Komisją Europejską w okresie październik-grudzień 2013 roku. Wzajemne relacje pomiędzy rządem a województwami będzie regulował Kontrakt Terytorialny, czyli umowa pomiędzy rządem a samorządami poszczególnych województw. Określone w niej zostaną cele i zadania sygnatariuszy oraz określone instrumenty ich realizacji (środki unijne i krajowe). Kontrakt pozwoli na lepszą koordynację działań obu szczebli oraz dopasowanie finansowania do specyficznych potrzeb każdego regionu.

Ponadto należy podkreślić, że w ramach polityki spójności będzie realizowanych 6 krajowych programów, w tym jeden ponadregionalny dla województw Polski Wschodniej. Beneficjentem wielu z nich będzie województwo podlaskie, pod warunkiem aktywnego uczestnictwa w przygotowaniu i realizacji poszczególnych projektów. Wstępna propozycja podziału funduszy UE na te programy jest następująca (w mld euro):

1. Infrastruktura i Środowisko – 21,5,
2. Inteligentny Rozwój – 7,2,
3. Wiedza, Edukacja, Rozwój – 2,2,
4. Polska Cyfrowa – 2,0,
5. Polska Wschodnia – 1,7,
6. Pomoc Techniczna – 0,5.

Dostępność funduszy rozwojowych nie jest jednak wystarczającą gwarancją zapewnienia sukcesu. Najważniejszym czynnikiem będzie zapewnienie szerokiej współpracy wszystkich kręgów społeczeństwa w przygotowaniu odpowiednich projektów, pobudzeniu aktywności lokalnych społeczności i uwypuklenie postaw przedsiębiorczości i zaangażowania. W wielu miejscach w regionie, pozytywne oddziaływanie tych czynników z pewnością nie jest wystarczające.

⁵¹ Rodzaj kontraktu pomiędzy Polską a Komisją Europejską, w którym nasz kraj wskazuje w jaki sposób, dzięki funduszom unijnym, chce zrealizować swoje cele rozwojowe. Założenia tego dokumentu zostały przyjęte przez Rząd 15 stycznia 2013 r. Określają one kierunek polskich przygotowań do perspektywy finansowej 2014-2020. W dokumencie wskazano m.in. rodzaje inwestycji, które będą mogły liczyć na dofinansowanie, zaproponowano układ programów operacyjnych, zarys systemu ich wdrażania oraz podział odpowiedzialności za zarządzanie Funduszami Europejskimi pomiędzy władze krajowe i regionalne. http://www.mrr.gov.pl/fundusze/Fundusze_Europejskie_2014_2020/Programowanie_2014_2020/Umowa_partnerstwa/Documents/ZUP_05_02_13_zaljm.pdf (dostęp: 16.07.2013)

Można zauważyć, że nastąpił widoczny postęp w dziedzinie wsparcia rozwoju przedsiębiorczości i ułatwienia prowadzenia działalności gospodarczej, szczególnie przez małe i średnie przedsiębiorstwa w rezultacie regulacji prawnych szczebla centralnego. Dla regionu podlaskiego jest to szczególnie ważne, gdyż małe i średnie przedsiębiorstwa stanowią 99,9% liczby jednostek zarejestrowanych w systemie REGON. Kolejne ułatwienia, przyjęte przez Radę Ministrów w dniu 23 kwietnia 2013 r. wprowadzają nowe udogodnienia, które ułatwią tworzenie i funkcjonowanie przedsiębiorstw⁵². Zawierają one dalsze uproszczenia w zakładaniu firm, ułatwienia w zatrudnianiu pracowników, ograniczeniu sprawozdawczości i raportów do ZUS, obejmują szereg ułatwień podatkowych i łagodzą procedury kontrolne.

Niemniej ważne, a wręcz kluczowe znaczenie dla przedsiębiorców ma postawa i zaangażowanie samorządów lokalnych. Władze samorządowe dysponują szeregiem instrumentów, których właściwe stosowanie decyduje o klimacie prowadzenia biznesu, aktywności zawodowej społeczeństwa, postawach społecznych i ogólnie klimacie współżycia społecznego na terenie gminy czy powiatu. Od władz lokalnych zależy, czy miejscowi przedsiębiorcy będą odczuwali zainteresowanie władz ich działalnością, tworzeniem miejsc pracy i efektami finansowymi działalności, czy poczują się podmiotami partnerskimi. Dla stworzenia właściwego klimatu współpracy władzy i społeczeństwa konieczne jest szczególnie:

- opracowanie strategii rozwoju społeczno-gospodarczego gminy (w tym strategii inwestycyjnej i strategii promocji – szczególnie lokalnych przedsiębiorstw),
- opracowanie programu prywatyzacji przedsiębiorstw komunalnych,
- opracowanie przejrzystego systemu zachęt podatkowych,
- opracowanie systemu konsultacji i informowania przedsiębiorców o działaniach podejmowanych przez władze lokalne⁵³.

Szczególnie ważne jest dysponowanie przejrzystym i kompleksowym lokalnym planem zagospodarowania przestrzennego i odpowiednim stosowaniu instrumentów dochodowych. W zakresie stosowania systemu ulg i zwolnień podatkowych gminy dysponują szeregiem możliwości elastycznego podejścia. Maksymalny poziom stawek podatkowych jest określany przez Ministerstwo Finansów, ale gminy mogą ustalać stawki na niższym poziomie, mogą także stosować różnego rodzaju ulgi. Poza stosowaniem ulg mogą również odraczać, umarzać, rozkładać na raty oraz zaniechać poboru podatków i opłat stanowiących ich dochody. Po-

⁵² Projekt ustawy o ułatwieniu warunków wykonywania działalności gospodarczej, <http://www.mg.gov.pl/node/18161>. (dostęp: 17.07.2013).

⁵³ Dziemianowicz W., Mackiewicz M., Malinowska E., Misiąg W., Tomalak M., (2000), *Wspieranie przedsiębiorczości przez samorząd lokalny*, PAB-Font s.c., Warszawa, s. 120–135.

nadto, w przypadku podatków i opłat stanowiących w całości dochody gmin, ale pobieranych przez urząd skarbowy, mogą wnioskować o odroczenie, umorzenie, rozłożenie na raty lub zaniechanie poboru podatków oraz zwolnienie płatnika z obowiązku pobrania oraz wpłaty podatku lub zaliczek na podatek. Z punktu widzenia przedsiębiorców, możliwość tak elastycznego podejścia jest szczególnie ważna w odniesieniu do podatków od nieruchomości, podatku rolnego, podatku leśnego, podatku od środków transportowych oraz podatku od działalności gospodarczej osób fizycznych, opłacanego w formie karty podatkowej.

Istotnymi, a dla niektórych rodzajów działalności gospodarczej wręcz kluczowymi, są działania gminy w obszarze inwestycji infrastrukturalnych i wsparciu różnego rodzaju przedsięwzięć i instytucji służących rozwojowi gospodarczemu danego obszaru. Inwestycje w gminie mogą wpływać na rynek pracy, nie tylko w firmach bezpośrednio związanych z daną inwestycją, ale również w firmach kooperujących i w instytucjach otoczenia biznesu.

Opisane wyżej możliwości pozyskania środków finansowych na uruchomienie i prowadzenie działalności gospodarczej oparte na środkach UE nie są jedyną formą wsparcia finansowego biznesu. Należy spodziewać się, że koniunktura gospodarcza zacznie wkrótce ulegać poprawie, a wraz z tym zwiększy się dostępność kredytów. Dla małego i średniego biznesu szczególnie ważna będzie dostępność do różnych form kredytów o preferencyjnym oprocentowaniu, oferowanych przez szereg instytucji finansowych (m.in. NFOŚ, ARiMR, ARP). Ważne znaczenie ma działalność Banku Gospodarstwa Krajowego, który udziela gwarancji na kredyty oferowane małym i średnim przedsiębiorstwom przez banki komercyjne.

Jest to instrument interwencji państwa, w ramach którego państwo przejmuje część ryzyka związanego z udzielanymi kredytami. Z pomocy mogą skorzystać przedsiębiorcy należący do sektora mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw, przy maksymalnej kwocie gwarancji do wysokości 3,5 mln zł (wysokość kredytu może wynosić 6 mln zł). Według szacunków BGK, z tej możliwości może skorzystać w 2013 r. 50 tysięcy firm.

Duże znaczenie w zakresie wsparcia aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast i tworzenia nowych miejsc pracy, szczególnie na szczeblach lokalnych, mogą mieć organizacje pozarządowe, którymi według ustawy o pożytku publicznym i wolontariacie są osoby prawne lub jednostki nie posiadające osobowości prawnej utworzone na podstawie przepisów ustaw, nie będące jednostkami sektora finansów publicznych, w rozumieniu przepisów o finansach publicznych, i niedziałające w celu osiągnięcia zysku, w tym fundacje i stowarzyszenia. Ustawa przyjmuje szeroką definicję organizacji pozarządowych, poza sto-

warzyszeniami i fundacjami do trzeciego sektora należą też inne podmioty takie, jak związki zawodowe, organizacje samorządu gospodarczego czy zawodowego.

Nazwa organizacje pozarządowe wzięła swoją nazwę od angielskiego zwrotu non-governmental organization (NGO) używanego przez Organizację Narodów Zjednoczonych oraz inne instytucje międzynarodowe. Określenie „organizacje pozarządowe” akcentuje niezależność tych organizacji od administracji rządowej. Można spotkać się również z określeniem organizacje non-profit podkreślającym, że ich działalność nie jest nastawiona na zysk. Inna nazwa organizacji pozarządowych to organizacje społeczne lub organizacje użyteczności publicznej. Te sformułowania podkreślają, że działalność tych organizacji polega na działaniu dla dobra publicznego. Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie wprowadziła również pojęcie organizacji pożytku publicznego w odniesieniu do organizacji, które prowadzą działalność społecznie użyteczną w sferze działań publicznych określonych w tej ustawie. W Polsce podstawowymi formami prawnymi prowadzenia działalności przez organizacje pozarządowe są: stowarzyszenia i fundacje.

Podstawowym aktem prawnym regulującym problematykę stowarzyszeń, ich zakładania i funkcjonowania jest ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. *Prawo o stowarzyszeniach*. Prawo o stowarzyszeniach umożliwia zrzeszanie się obywateli celem realizacji określonych celów społecznych. Zgodnie z tą ustawą stowarzyszenie jest dobrowolnym, trwałym i samorządnym zrzeszeniem o celach niezarobkowych, które samodzielnie określa swoje cele, programy działania i struktury organizacyjne oraz uchwała akty wewnętrzne dotyczące jego działalności, opierając ją na pracy społecznej członków. Można wyodrębnić dwa rodzaje stowarzyszeń: stowarzyszenie rejestrowe i stowarzyszenie zwykłe.

Zgodnie z ustawą z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie organizacje pozarządowe mogą prowadzić działalność pożytku publicznego. Działalnością pożytku publicznego jest działalność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych określonych w tej ustawie.

Organizacjami pozarządowymi są, niebędące jednostkami sektora finansów publicznych, w rozumieniu przepisów o finansach publicznych, i niedziałające w celu osiągnięcia zysku, osoby prawne lub jednostki nieposiadające osobowości prawnej utworzone na podstawie przepisów ustaw, w tym fundacje i stowarzyszenia, z wyjątkiem:

- partii politycznych;
- związków zawodowych i organizacji pracodawców;
- samorządów zawodowych;

- fundacji, których jedynym fundatorem jest Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego, chyba że:
  - przepisy odrębne stanowią inaczej,
  - majątek tej fundacji nie jest w całości mieniem państwowym, mieniem komunalnym lub mieniem pochodzącym z finansowania środkami publicznymi w rozumieniu ustawy o finansach publicznych lub
  - fundacja prowadzi działalność statutową w zakresie nauki, w szczególności na rzecz nauki;
- fundacji utworzonych przez partie polityczne;
- klubów sportowych będących spółkami działającymi na podstawie przepisów ustawy z dnia 18 stycznia 1996 r. o kulturze fizycznej (Dz. U. z 2001 r. Nr 81, poz. 889, z późn. zm.).

Działalność pożytku publicznego może być prowadzona także przez:

- osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, o stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności pożytku publicznego;
- stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego.

Sfera zadań publicznych, o której mowa w tej ustawie, obejmuje zadania w zakresie:

- pomocy społecznej, w tym pomocy rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywania szans tych rodzin i osób;
- zapewnienia zorganizowanej opieki byłym żołnierzom zawodowym, którzy uzyskali uprawnienie do emerytury wojskowej lub wojskowej renty inwalidzkiej, inwalidom wojennym i wojskowym oraz kombatanom;
- działalności charytatywnej;
- podtrzymywania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej;
- działalności na rzecz mniejszości narodowych;
- ochrony i promocji zdrowia;
- działania na rzecz osób niepełnosprawnych;
- promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy;
- upowszechniania i ochrony praw kobiet oraz działalność na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn;

- działalności wspomagającej rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości;
- działalności wspomagającej rozwój wspólnot i społeczności lokalnych;
- nauki, edukacji, oświaty i wychowania;
- krajoznawstwa oraz wypoczynku dzieci i młodzieży;
- kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i tradycji;
- upowszechniania kultury fizycznej i sportu;
- ekologii i ochrony zwierząt oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego;
- porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz przeciwdziałania patologiom społecznym;
- upowszechniania wiedzy i umiejętności na rzecz obronności państwa;
- upowszechniania i ochrony wolności i praw człowieka oraz swobód obywatelskich, a także działań wspomagających rozwój demokracji;
- ratownictwa i ochrony ludności;
- pomocy ofiarom katastrof, klęsk żywiołowych, konfliktów zbrojnych i wojen w kraju i za granicą;
- upowszechniania i ochrony praw konsumentów;
- działań na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijania kontaktów i współpracy między społeczeństwami;
- promocji i organizacji wolontariatu;
- działalności wspomagającej technicznie, szkoleniowo, informacyjnie lub finansowo organizacje pozarządowe.

Z powyższego wynika, że rola i znaczenie organizacji pozarządowych w zakresie wsparcia aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast może być ogromna, jednakże z informacji uzyskanych w trakcie badań wynika, że tak nie jest. Głównym problemem jest brak bądź duża odległość do organizacji działających w III sektorze, co zostało potwierdzone w badaniu CATI. Utrudnia to dotarcie do osób potrzebujących wsparcia. Z drugiej jednak strony mieszkańcy wsi i małych miast cechują się niewielkim zaangażowaniem w działalność społeczną. Można więc przypuszczać, że mają ograniczony kontakt z organizacjami pozarządowymi.

Trudno jednak oczekiwać, że trzeci sektor może znacząco wpłynąć na poprawę sytuacji na rynku pracy, szczególnie w małych miastach i na terenach wiejskich, nie jest to zresztą jego podstawowa rola. Może natomiast wpłynąć na budowę i wzmacnianie kapitału społecznego, pobudzanie aktywności społecznej i zawodowej, budowę klimatu obywatelskiej współpracy i podejmowania wspólnych działań.

W 2010 r. w województwie podlaskim działało 2,3 tys. organizacji pozarządowych, z czego prawie 96% stanowiły organizacje i stowarzyszenia społeczne. Organizacje pozarządowe w regionie podlaskim stanowiły 3% ogółu wszystkich

organizacji pozarządowych w Polsce, a ich liczba w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców nie odbiegała od średniej krajowej. W 2010 r. w województwie podlaskim na 10 tys. mieszkańców przypadało 19,7 organizacji pozarządowych wobec 19,9 w skali kraju⁵⁴. Prawie połowa (48%) organizacji działających w województwie podlaskim w 2010 r. miała swoje siedziby w gminach miejskich, 30% w gminach wiejskich i 22% w gminach miejsko-wiejskich. Z pracowników zatrudnionych ko-rzystało w 2010 r. 12% podlaskich organizacji pozarządowych, zatrudniając łącznie 2,2 tys. osób, z czego prawie 73% stanowiły kobiety.

Działalność tych organizacji koncentrowała się w czterech obszarach. W obszarze przezwycięzania trudnych sytuacji życiowych i działalności wspierającej funkcjonowało 32% podlaskich organizacji pozarządowych, 27% działało w obszarze sportu, turystyki i wypoczynku, 21% prowadziło działalność związaną z bezpieczeństwem publicznym, a 20% w obszarze nauki, kultury i ekologii. Pracownikami podlaskich organizacji pozarządowych są w większości kobiety, przy czym zdecydowana ich większość pracuje w NGO bez wynagrodzenia. Zatem przesłanki altruistyczne, chęć niesienia pomocy innym stanowią kluczową motywację do działania, aczkolwiek poziom satysfakcji tych osób z wykonywanej pracy oceniają niżej niż pracownicy etatowi czy aktywiści i pracownicy społeczni⁵⁵. Wyniki omawianego badania wskazują, że ponad trzy czwarte badanych osób w województwie podlaskim nigdy nie działało w żadnej organizacji trzeciego sektora i tylko niespełna co dziesiątą osobę można uznać za aktywistę społecznego. Co istotne, ponad 40% ankietowanych osób, które nie były zaangażowane w działalność organizacji pozarządowych, nie przewiduje podjęcia takich działań w przyszłości.

Potrzeba funkcjonowania organizacji pozarządowych funkcjonuje jednak w świadomości społeczeństwa. W opinii badanych głównym obszarem działania podmiotów trzeciego sektora powinna być ochrona zdrowia oraz pomoc osobom będącym w trudnej sytuacji życiowej. Szczególnie dotyczy to potrzeby pomocy osobom niepełnosprawnym i ich rodzinom. Za główną rolę organizacji pozarządowych respondenci uznawali przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, chociaż dla 38% ważne były działania związane z rynkiem pracy i wzmacnianiem kompetencji niezbędnych do znalezienia zatrudnienia. Ponad 70% badanych mieszkańców Podlasia uważało, że dla realizacji zadań organizacje trzeciego sektora powinny mieć przede wszystkim dostęp do funduszy publicznych, głównie poprzez finansowanie z budżetu państwa. Na drugim miejscu wskazywano jako

⁵⁴ W tej części opracowania wykorzystano wyniki badania zawarte w publikacji *Kapitał społeczny województwa podlaskiego w kontekście funkcjonowania sektora non-profit*, przeprowadzonego w ramach projektu „Podlaskie Obserwatorium Polityki Społecznej”, (2013), Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, Białystok, s. 63–93.

⁵⁵ Op. cit. s. 355–365.

źródło finansowania działalności fundusze unijne, a następnie publiczne zbiórki funduszy oraz fundraising. Uzyskiwane środki finansowe w różnym stopniu pozwalają zaspokajać potrzeby organizacji pozarządowych. Wyniki badania wskazują, że w połowie organizacji dopływ funduszy zaspokajał większość potrzeb, w co trzeciej organizacji zaspokajały one połowę potrzeb, a w prawie co piątej wystarczyły jedynie na zaspokojenie mniejszości potrzeb. W wielu sytuacjach, brak środków finansowych nie pozwala zatem w pełni realizować tym organizacjom ich statutowych misji. Przy tym jedynie co dziesiąta organizacja prowadzi działalność gospodarczą na rzecz pozyskania dodatkowych przychodów.

Aktywność i rezultaty działalności organizacji pozarządowych uzależnione są w dużej mierze od intensywności i klimatu współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego. Klimat tej współpracy i jej efekty oceniane są pozytywnie, chociaż widoczne są potrzeby jej pogłębienia i rozszerzenia. Podobnie, w większości pozytywnie oceniana jest współpraca z innymi instytucjami sektora publicznego, sektorem prywatnym oraz wzajemne kontakty poszczególnych organizacji wewnątrz trzeciego sektora. W wielu przypadkach organizacje pozarządowe praktycznie wyręczają instytucje władzy, a ich działalność jest doceniana i darzona szacunkiem przez instytucje państwowe i samorządowe województwa. Z przywołanego raportu wynika, że pomimo ograniczeń finansowych organizacje pozarządowe z terenu województwa podlaskiego działają prężnie, szybko i dużo sprawniej niż instytucje państwowe i samorządowe. Ich działalność byłaby bardziej efektywna i powszechna, gdyby została zapewniona ich lepsza promocja. W raporcie oceniono, że nie jest ona wystarczająca, a jej nasilenie zwiększyłoby szansę na dotarcie do szerszego grona darczyńców i potrzebujących.

W działalności trzeciego sektora w regionie podlaskim tkwi z pewnością znacznie większy potencjał działania. Dotyczy to szczególnie mniejszych miast i obszarów wiejskich, których mieszkańcy cechują się mniejszą aktywnością zawodową i społeczną. Zróżnicowane jest także zainteresowanie poszczególnych samorządów gmin ich działalnością, a co za tym idzie zrozumienie społecznych potrzeb ich przydatności dla budowy społeczeństwa obywatelskiego i podnoszenia jakości kapitału ludzkiego.

Interesujące wyniki dotyczące oceny przestrzennego zróżnicowania działalności organizacji pozarządowych w woj. podlaskim w latach 2008-2010 przyniosło badanie: *Organizacje pozarządowe jako partner w umacnianiu lokalnych działań jednostek samorządowych w gminach i powiatach województwa podlaskiego w latach 2008–2010* zleczone przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku. Przy ogólnie pozytywnej ocenie stanu współpracy jednostek sa-

morządu terytorialnego z sektorem organizacji pozarządowych, wyniki badania przedstawiają skalę niewykorzystanych jeszcze możliwości i szans na aktywizację działań. Najważniejsze wnioski z tego opracowania są następujące⁵⁶:

1. Niemal wszystkie gminy województwa (98%) podejmowały w 2010 r. współpracę z organizacjami pozarządowymi. Nieco ponad 91% z nich działało w oparciu o opracowane programy współpracy z jednostkami sektora NGO, pozostałe podejmowały współpracę pomimo braku formalnych programów.
2. Do najczęstszych form współpracy jednostek samorządu gminnego z organizacjami pozarządowymi należały:
  - wzajemne informowanie się o planowanych kierunkach działalności przez organy administracji i organizacje,
  - udzielanie informacji o istnieniu źródeł finansowania, zwłaszcza pochodzących ze źródeł publicznych, sektora prywatnego, funduszy celowych,
  - wspieranie akcji promującej przekazywanie 1% podatku dochodowego od osób fizycznych organizacjom pożytku publicznego,
  - wspólne rozpoznawanie potrzeb i planowanie działań służących ich zaspokajaniu.
3. Z organizacjami pozarządowymi współpracowały w 2010 r. wszystkie jednostki powiatowe – Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie (PCPR) oraz blisko połowa Ośrodków Pomocy Społecznej (OPS). Zarówno w powiatach jak i gminach najczęstszą formą kontaktu był Internet, a w 13% jednostek funkcjonowały specjalne komórki do organizowania kontaktów z sektorem pozarządowym.
4. Jedynie część samorządów (25% gmin i 42% powiatów) utworzyła w partnerstwie z organizacjami pozarządowymi wspólne zespoły o charakterze doradczym, inicjatywnym i konkursowym. W pozostałych przypadkach kontakty mają charakter okazjonalny, w sytuacji pojawienia się konkretnej kwestii.
5. Szkolenia dla organizacji pozarządowych prowadziło jedynie 18% podlaskich gmin, a 13% gmin i 42% powiatów organizowało spotkania, konferencje i seminaria dla podmiotów tego sektora. Potrzeby szkoleniowe organizacji pozarządowych badało przy tym zaledwie 4% gmin i 17% powiatów.
6. Poradnictwa dla organizacji pozarządowych udzielało 26% jednostek gminnych i 59% jednostek powiatowych.
7. Zadania publiczne zlecało organizacjom pozarządowym 62% gmin i 84% powiatów, a 28% gmin i 55% powiatów zlecało zadania podmiotom kościelnym i wyznaniowym. Najczęstsze obszary zlecenia zadań obejmują: upowszech-

⁵⁶ *Organizacje pozarządowe jako partner w umacnianiu lokalnych działań jednostek samorządowych w gminach i powiatach województwa podlaskiego w latach 2008–2010,(2011/2012)*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Centrum Integracji Społecznej, Białystok, s. 35–37.

nienie kultury fizycznej i sportu, ochrona i promocja zdrowia, krajoznawstwo oraz wypoczynek dzieci i młodzieży, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i tradycji, działania na rzecz osób niepełnosprawnych oraz nauka, edukacja, oświata i wychowanie.

5.4. Ocena dotychczasowego wsparcia dokonana przez beneficjentów oraz ekspertów rynku pracy

Przedstawiciele urzędów pracy uczestniczący w badaniu zgodni są co do tego, że stu procentową efektywność zatrudnienia daje dotacja na rozpoczęcie działalności gospodarczej. Drugą formą aktywizacji dającą wysokie rezultaty są staże.

Wzrost zatrudnienia po stażach wynika przede wszystkim z podpisania zobowiązania przez pracodawców do zatrudnienia po skończonym stażu na okres co najmniej 3 miesięcy. Powiatowe Urzędy Pracy korzystają z takich rozwiązań by osiągać wskaźniki efektywności założone w projektach. Wskaźniki te wpływają na przyszłe środki finansowania wsparcia dla bezrobotnych udzielane przez Ministra Pracy. Jednakże eksperci z organizacji pozarządowych widzą w tym dodatkowe szanse na wzrost zatrudnienia.

„Jest takie przeświadczenie, że można przez te 3 czy 6 miesięcy na stażu wykazać się. Pokazać swoje zaangażowanie, umiejętności i chęci. Jeśli stażysta będzie miał opinię dobrze zapowiadającego się pracownika, jest szansa, że pracodawca go zatrudni. Poza tym jeśli się idzie na staż to pracodawca, który przyjmuje stażystów zobowiązuje się ich zatrudnić po stażu na okres co najmniej 3 miesięcy. I ten okres do 9 miesięcy w jednej firmie często kończy się tym, że jest przedłużany o umowę o pracę i dzięki temu wskaźniki efektywności w tych projektach rosną i spada bezrobocie.” [W1/ngo].

Wartością dodaną tych staży jest to, że osoba idąca na staż uczy się zawodu, nabywa kontaktów towarzyskich i zawodowych, a przede wszystkim zyskuje motywację do wyjścia z bezrobocia.

W ocenie ekspertów instytucji rynku pracy staże są bardzo popularną formą wsparcia, wykorzystywaną przez osoby bezrobotne.

„Aby dostać stażystę, to podpisuje warunek zatrudnienia po stażu. Przedsiębiorca dostaje stażystę, ale jest zobligowany do dalszego zatrudnienia na dłuższy okres czasu. Są też zakłady pracy, które zostawiają sobie pracowników. Staże to

jest taka forma bardzo dobra. No staże są oblegane, trudno dostać w ogóle staż. Jest duże zapotrzebowanie.” [W13/ngo]

„Młodzi chcą, starają się, chociaż dostać na staże. Wiadomo, w tym dużym deficycie miejsc pracy, młodzi przychodzą i proszą chociaż na staż, żeby móc zdobyć to doświadczenie.” [W12/ins]

Paradoksalnie, z punktu widzenia pracodawców, konieczność zatrudnienia osoby po odbytych stażach, zniechęca do korzystania z takiej formy wsparcia. Problemem jest często brak środków finansowych na pokrycie kosztów zatrudnienia stażysty.

„Próbowałam załatwić sobie staż, chodziłam, dopytywałam się, w gminie mówili, że chętnie by przyjęli, bo przyjmowali takie osoby, tylko, że jest taki warunek, że po takim stażu trzeba zatrudnić tę osobę na trzy miesiące i to wszystko przekreśla. Ja osobiście szukałam w kilku miejscach i wszyscy stawiają warunek, że zatrudniliby bardzo chętnie na staż, tylko że nie zatrudnią później na te trzy miesiące.” [FGI1]

Nie brakuje opinii, że zasady przyznawania staży powinny zostać zmodyfikowane. Tego typu forma wsparcia powinna obejmować przede wszystkim absolwentów.

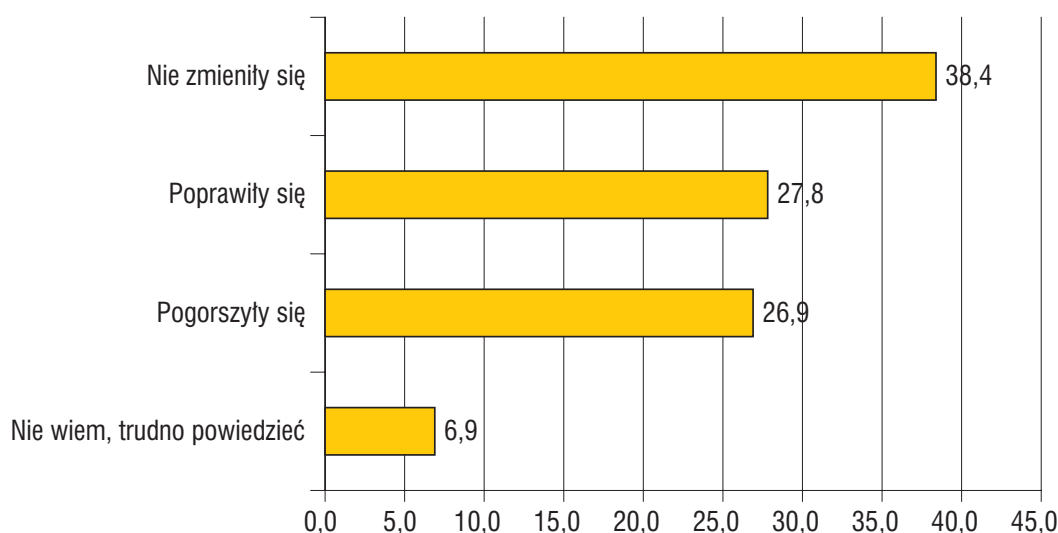
„Zamieniłabym staże, zdecydowanie, no bo pracuję już bardzo długo w służbach zatrudnienia więc zlikwidowałabym staże. Staże niech by były formą taką aktywizującą skierowaną tylko rzeczywiście do absolwentów szkół tak jak było kiedyś. Skierowaną do absolwentów szkół i to na jakiś okres. Niech dany absolwent idzie na ten staż w swoim zawodzie. Niech na przykład, jeżeli jest piekarzem, to niech idzie na staż do tej piekarni, jeżeli nie może pracy znaleźć.” [W11/ins]

Ponadto konieczne jest szczególne wsparcie dla osób bezrobotnych w wieku 50+.

„Zlikwidowałabym staże na korzyść prac interwencyjnych i tutaj niech by ktoś pomyślał o tym, żeby tworzyć jakąś taką formę zatrudnienia wspierającą te osoby 50+, bo ich sytuacja na rynku jest naprawdę ciężka. Młody może gdzieś wyjechać za granicę, do innego miasta no a te osoby związane z miejscem zamieszkania czy to wsią, czy miastem to im ciężko jest się ruszyć.” [W11/ins]

Dla zrównoważonego rozwoju regionu ważna jest spójna i przemyślana polityka władz lokalnych, skierowana na poprawę sytuacji mieszkańców, rozwój społeczno-gospodarczy, a tym samym wzrost poziomu życia. W celu weryfikacji, jak zmienia się sytuacja w województwie podlaskim i czy inicjatywy podejmowane przez instytucje publiczne przynoszą zakładane rezultaty, mieszkańców wsi i małych miast biorących udział w badaniu CATI, poproszono o ocenę warunków życia w gminie w ostatnich 2–3 latach. Ponad 38% ankietowanych oceniło, że warunki i poziom życia w gminie, w ostatnim czasie nie zmieniły się. Prawie 28% stwierdziło, że sytuacja poprawiła się, z kolei prawie 27%, że uległa pogorszeniu (rysunek 49).

Rysunek 49. Ocena warunków i poziomu życia w gminie w ostatnich 2–3 latach (N=435)

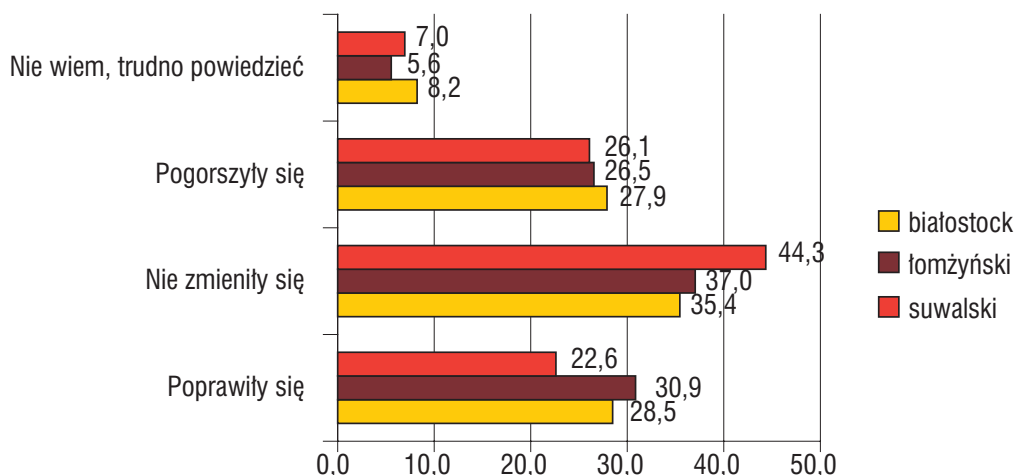

Źródło: badania własne.

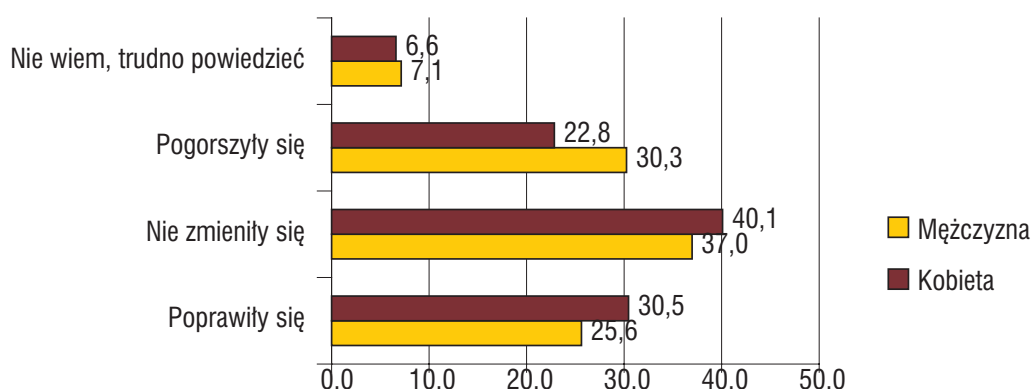
Na poprawę warunków i poziomu życia w gminie częściej wskazywali mieszkańcy podregionów: łomżyńskiego i białostockiego – odpowiednio 30,9% oraz 28,5%. Z drugiej strony osoby zamieszkujące subregion łomżyński w porównaniu do osób z pozostałych podregionów częściej oceniali, że sytuacja nie uległa zmianie (rysunek 50).

Płeć ankietowanych również różnicuje opinie na temat zmian sytuacji w gminie. Mężczyźni, w porównaniu do kobiet częściej wskazywali na pogarszającą się sytuację (30,3% mężczyzn, w porównaniu do 22,8% kobiet). Kobiety z kolei częściej wyrażały opinie o poprawie poziomu życia bądź też braku zmian (rysunek 51).

Rysunek 50. Ocena warunków i poziomu życia w gminie w ostatnich 2-3 latach według podregionów (N=435)

Źródło: badania własne.

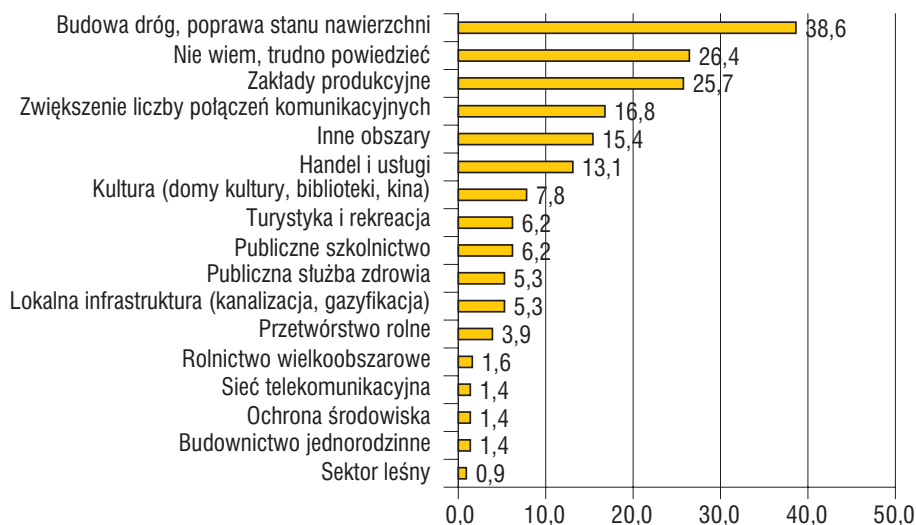
Rysunek 51. Ocena warunków i poziomu życia w gminie w ostatnich 2-3 latach z uwzględnieniem płci ankietowanych (N=435)

Źródło: badania własne.

Szansą na poprawę warunków i poziomu życia w gminie są inwestycje w infrastrukturę drogową. Budowa nowych dróg i poprawa istniejących nawierzchni to według 38,6% mieszkańców obszarów wiejskich i małych miast biorących udział w badaniu, największa szansa na rozwój. Do poprawy warunków życia przyczynić się może również powstanie nowych zakładów produkcyjnych (25,7%), zwiększenie liczby połączeń komunikacyjnych (16,8%) oraz handel i usługi (13,1%) (rysunek 52).

Kobiety częściej niż mężczyźni postrzegają budowę dróg i poprawę stanu nawierzchni jako czynnik mający największy wpływ na poprawę warunków i poziomu życia w gminie. Dla mężczyzn z kolei częściej większe znaczenie ma powstawanie nowych zakładów produkcyjnych (rysunek 53).

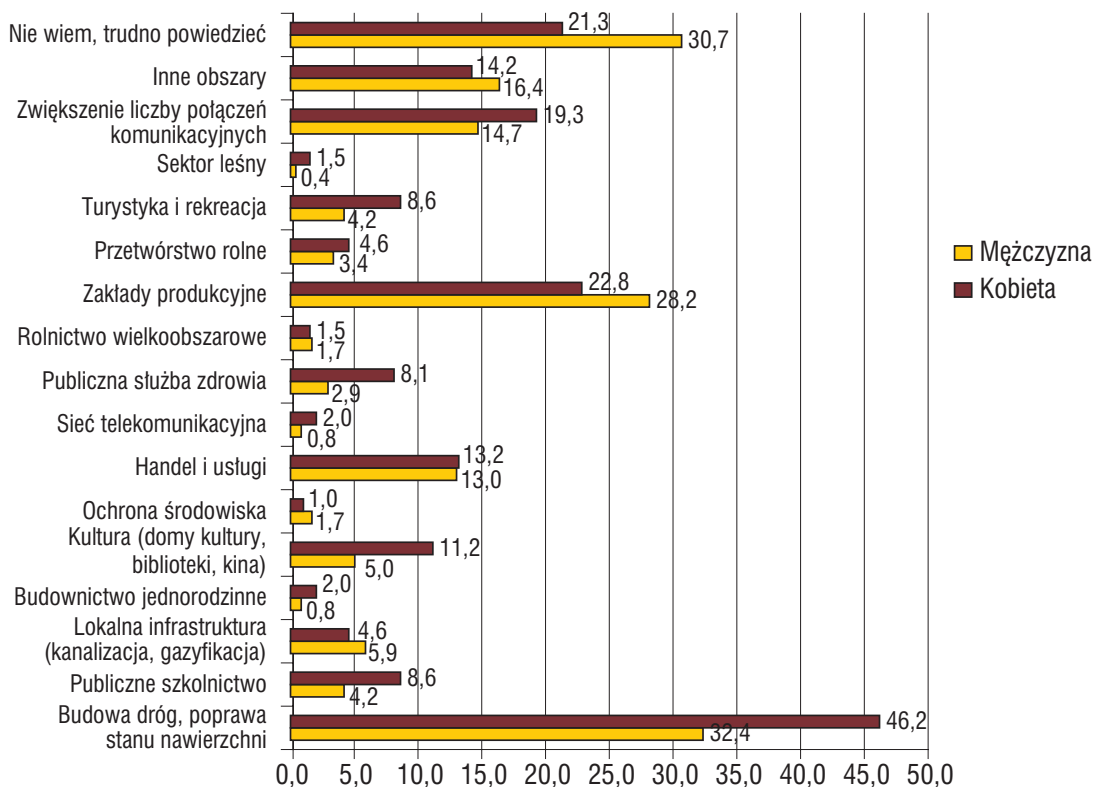
Rysunek 52. Deklaracje na temat czynników mających największy wpływ na poprawę warunków i poziomu życia w gminie (N=435)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Rysunek 53. Deklaracje na temat czynników mających największy wpływ na poprawę warunków i poziomu życia w gminie z uwzględnieniem płci ankietowanych (N=435)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Pytanie o czynniki mające wpływ na poprawę warunków i poziomu życia przeanalizowano również pod kątem miejsca zamieszkania respondentów. Jak wynika z badania, mieszkańcy podregionu białostockiego częściej wskazywali, że szansą na poprawę sytuacji jest budowa nowych dróg i poprawa stanu nawierzchni (białostocki – 43,0%; łomżyński – 37,0%; suwalski – 34,8%). W przypadku subregionów: białostockiego i suwalskiego częściej podkreślano konieczność zwiększenia liczby połączeń komunikacyjnych (odpowiednio 18,4% oraz 19,1%), z kolei podregionu łomżyńskiego rozwój zakładów produkcyjnych (28,4%) (tabela 35).

Tabela 35. Deklaracje na temat czynników mających największy wpływ na poprawę warunków i poziomu życia w gminie z uwzględnieniem podregionu (N=435)*

Czynniki wpływające na warunki i poziom życia	podregion		
	białostocki	łomżyński	suwalski
	%	%	%
Budowa dróg, poprawa stanu nawierzchni	43,0	37,0	34,8
Publiczne szkolnictwo	3,2	6,8	9,6
Lokalna infrastruktura (kanalizacja, gazyfikacja)	6,3	5,6	3,5
Budownictwo jednorodzinne	0,0	2,5	1,7
Kultura (domy kultury, biblioteki, kina)	6,3	9,3	7,8
Ochrona środowiska	1,3	1,9	0,9
Handel i usługi	13,3	14,8	10,4
Sieć telekomunikacyjna	1,3	1,9	0,9
Publiczna służba zdrowia	3,2	6,8	6,1
Rolnictwo wielkoobszarowe	0,0	1,9	3,5
Zakłady produkcyjne	24,7	28,4	23,5
Przetwórstwo rolne	2,5	3,7	6,1
Turystyka i rekreacja	5,7	6,2	7,0
Sektor leśny	0,6	0,6	1,7
Zwiększenie liczby połączeń komunikacyjnych	18,4	13,6	19,1
Inne obszary	14,6	15,4	16,5
Nie wiem, trudno powiedzieć	25,3	25,9	28,7

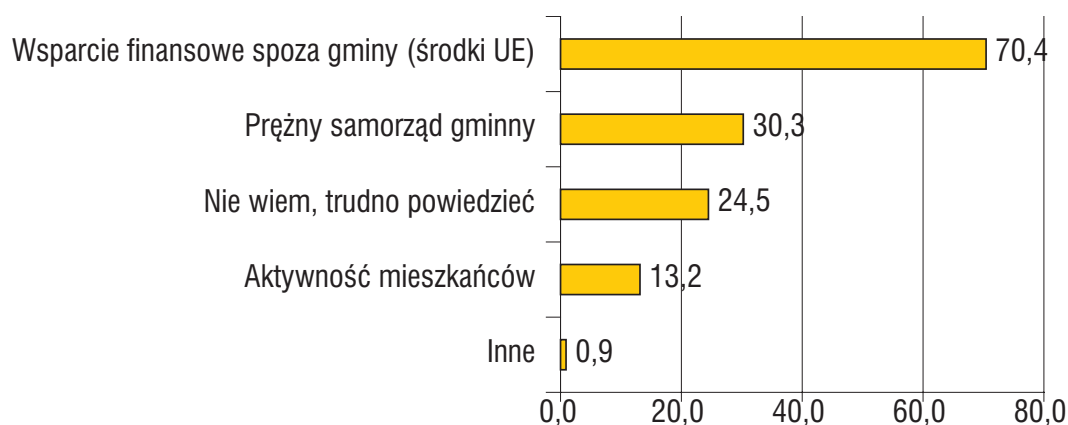
*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Dla większości ankietowanych podstawowym czynnikiem wspierającym rozwój jest wsparcie finansowe pochodzące spoza gminy, w tym ze środków

unijnych. Niespełna 1/3 badanych szanse na rozwój gminy upatruje w prężnie działającym samorządzie gminnym. Co czwarta osoba z kolei nie była w stanie jednoznacznie wyrazić swojej opinii (rysunek 54).

Rysunek 54. Czynniki wspierające rozwój gminy (N=433)*

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Pytanie o czynniki wspierające rozwój gminy skorelowano z miejscem zamieszkania ankietowanych. Okazuje się, że mieszkańcy podregionu suwalskiego nieco częściej wskazywali na znaczenie wsparcia finansowego spoza gminy – 76,5% (białostocki – 65,2%; łomżyński – 70,4%), z kolei łomżyńskiego na prężnie działający samorząd – 32,1% (tabela 36).

Tabela 36. Czynniki wspierające rozwój gminy według podregionów (N=433)*

Czynniki wspierające rozwój gminy	Podregion		
	białostocki	łomżyński	suwalski
	%	%	%
Wsparcie finansowe spoza gminy (środki UE)	65,2	70,4	76,5
Prężny samorząd gminny	29,7	32,1	27,8
Aktywność mieszkańców	12,7	13,0	13,9
Inne	1,3	1,2	0,0
Nie wiem, trudno powiedzieć	29,1	22,2	20,9

*Suma wskazań jest większa niż 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

W dalszej części badania poproszono ankietowanych o ocenę działań wspierających sytuację zawodową i społeczną mieszkańców danej gminy/powiatu. Na potrzeby analizy zsumowano oceny „zdecydowanie dobrze” i „raczej dobrze” oraz „zdecydowanie źle” i „raczej źle”. Analizie poddane zostały działania różnych instytucji.

Zdanie mieszkańców wsi i małych miast biorących udział w badaniu odnośnie działań władz samorządu gminnego jest podzielone. Ponad 44% badanych oceniło je pozytywnie, z kolei ponad 28% negatywnie. Spora grupa nie była również w stanie jednoznacznie wypowiedzieć się w tym temacie. Sytuacja wygląda podobnie w przypadku oceny działań samorządu powiatowego. Pozytywnie w tej kwestii wypowiedział się co trzeci ankietowany, z kolei co czwarty wyraził negatywną opinię. Również co czwarta osoba dobrze oceniła działania podejmowane przez Powiatowy Urząd Pracy, ośrodki pomocy społecznej oraz instytucje oświatowe. W przypadku organizacji zawodowych i pozarządowych, większość badanych nie była w stanie jednoznacznie ocenić podejmowanych działań (tabela 37).

Samorząd gminny najlepiej oceniony został przez mieszkańców podregionu łomżyńskiego – 51,9%. Dla porównania wśród osób z pozostałych podregionów odsetek ten wyniósł odpowiednio: podregion białostocki – 36,7% i suwalski – 43,5%. Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku oceny działań samorządu powiatowego: subregion łomżyński – 39,5%, suwalski – 35,7%, białostocki – 28,5%. Z drugiej strony osoby reprezentujące podregion suwalski częściej pozytywnie wypowiadały się o działaniach urzędów pracy, ośrodków pomocy społecznej i instytucji oświatowych (tabela 38).

Tabela 37. Ocena działań wspierających sytuację zawodową i społeczną mieszkańców gminy/powiatu (N=435)

Jak P. ocenia działania wspierające sytuację zawodową i społeczną mieszkańców P. gminy/powiatu?	Zdecydowanie dobrze + Raczej dobrze	Raczej źle + Zdecydowanie źle	Trudno powiedzieć
	%	%	%
Przez samorząd gminny	44,1	28,5	27,4
Przez samorząd powiatowy	34,5	25,0	40,5
Przez Powiatowy Urząd Pracy	25,5	22,8	51,7
Przez ośrodki pomocy społecznej	27,6	16,5	55,9
Przez oświatę	25,8	12,6	61,6
Przez organizacje zawodowe	12,0	8,6	79,4
Przez organizacje pozarządowe	10,2	6,4	83,4

Źródło: badania własne.

Tabela 38. Ocena działań wspierających sytuację zawodową i społeczną mieszkańców gminy/powiatu według podregionów (N=435)

Jak P. ocenia działania wspierające sytuację zawodową i społeczną mieszkańców P. gminy/powiatu?	Podregion								
	białostocki			łomżyński			suwalski		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Przez samorząd gminny	36,7	30,4	32,9	51,9	26,5	21,6	43,5	28,7	27,8
Przez samorząd powiatowy	28,5	25,3	46,2	39,5	25,3	35,2	35,7	24,3	40,0
Przez Powiatowy Urząd Pracy	19,0	25,3	55,7	29,8	22,4	47,8	28,7	20,0	51,3
Przez ośrodki pomocy społecznej	21,2	18,6	60,2	30,9	17,2	51,9	31,9	12,4	55,7
Przez oświatę	17,9	14,6	67,5	29,7	12,3	58,0	31,3	10,4	58,3
Przez organizacje zawodowe	7,7	9,0	83,3	17,4	10,6	72,0	10,5	5,3	84,2
Przez organizacje pozarządowe	7,2	6,6	86,2	14,6	7,6	77,8	8,0	4,5	87,5

1 – zdecydowanie dobrze + raczej dobrze; 2 – zdecydowanie źle + raczej źle; 3 – trudno powiedzieć.

Źródło: badania własne.

5.5. Podsumowanie

Głównym źródłem wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich na terenie całej Polski są środki Unii Europejskiej, dostępne w kończącym się okresie finansowania 2007-2013. Polska w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Rolnictwa i Regionów Wiejskich otrzymała 15% ogółu środków przeznaczonych dla 27 państw członkowskich. Fundusze na rozwój obszarów wiejskich pochodziły również z czterech centralnych programów strukturalnych („Infrastruktura i Środowisko”, „Kapitał Ludzki”, „Innowacyjna Gospodarka” i „Rozwój Polski Wschodniej”), a także z 16 wojewódzkich programów regionalnych. Środki w ramach wymienionych programów stanowiły znaczne wsparcie rozwoju obszarów wiejskich, ale również umożliwiły wsparcie aktywizacji społecznej i zawodowej mieszkańców oraz walkę z bezrobociem. Co więcej również w kolejnym okresie programowania 2014–2020 dostępne będą środki unijne na rozwój obszarów wiejskich. Zarówno gminy wiejskie, jak i miejsko-wiejskie będą mogły korzystać z Funduszu Spójności oraz współfinansowania z budżetu krajowego.

Działania, na jakich należy się skupić, z punktu widzenia niwelowania stopnia zapóźnienia województwa, to przede wszystkim wsparcie w rozwijaniu konkurencyjności regionów oraz budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie

marginalizacji obszarów problemowych. Czynnikiem wpływającym na rozwój przedsiębiorczości są niewątpliwie regulacje prawne szczebla centralnego, w tym uproszczenie w zakładaniu firm, ułatwienia w zatrudnianiu pracowników, ograniczeniu sprawozdawczości i raportów do ZUS, obejmujące szereg ułatwień podatkowych i łagodzące procedury kontrolne.

W rozwoju przedsiębiorczości znaczną rolę odgrywa również samorząd lokalny, posiadający szereg instrumentów wspierających prowadzenie biznesu, aktywność zawodową społeczeństwa, postawy społeczne i ogólnie klimat współżycia społecznego na terenie gminy czy powiatu. Z punktu widzenia rozwoju przedsiębiorczości ważne jest przede wszystkim dysponowanie przejrzystym i kompleksowym lokalnym planem zagospodarowania przestrzennego. Zachętą do prowadzenia działalności jest też elastyczne podejście gmin do systemu ulg i zwolnień podatkowych dla przedsiębiorców. Samorządy gminne mają szereg możliwości stosowania stawek podatkowych na niższym poziomie, mogą również odrażać, umarzać, rozkładać na raty oraz zaniechać poboru podatków i opłat stanowiących ich dochody. Tego typu działania mogą stanowić zachętę do prowadzenia działalności gospodarczej i przyciągnąć nowych inwestorów.

Duże znaczenie w zakresie wsparcia aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast i tworzenia nowych miejsc pracy, szczególnie na szczeblach lokalnych, mają też organizacje pozarządowe, które zgodnie z ustawą mogą podejmować działalność w zakresie m.in.: pomocy społecznej, w tym pomocy rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywania szans tych rodzin i osób, promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy, działalności wspomagającej rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości, działalności wspomagającej rozwój wspólnot i społeczności lokalnych.

Kluczowymi działaniami gminy są również inwestycje infrastrukturalne i wsparcie różnego rodzaju przedsięwzięć i instytucji służących rozwojowi gospodarczemu danego obszaru. Inwestycje w gminie mogą wpływać na rynek pracy, nie tylko w firmach bezpośrednio związanych z daną inwestycją, ale również w firmach kooperujących i w instytucjach otoczenia biznesu.

Najpopularniejszymi formami wsparcia oferowanymi przez urzędy pracy są szkolenia i staże. Te dwie formy wsparcia są najczęściej wykorzystywane przez osoby bezrobotne, a tym samym najczęściej kojarzone z urzędami pracy. Warto dodać, że na wymienione formy wsparcia częściej zwracali uwagę mieszkańcy podregionów białostockiego i łomżyńskiego. Mieszkańcy subregionu suwalskiego z kolei częściej wskazywali na brak wiedzy na temat form pomocy stosowanych przez powiatowe urzędy pracy.

Mieszkańcy wsi i małych miast z województwa podlaskiego wykorzystują dostępne wsparcia w postaci dofinansowania z funduszy krajowych bądź unijnych, w dość ograniczonym zakresie. Głównym przeznaczeniem otrzymywanych funduszy jest wsparcie rolnictwa. Otrzymałą pomoc mieszkańcy wsi i małych miast przeznaczają przede wszystkim na rozwój gospodarstwa rolnego oraz zakup narzędzi i sprzętu niezbędnego do pracy.

Realizowane działania przynoszą wymierne efekty, jednakże mieszkańcy wsi i małych miast nie dostrzegają pozytywnych zmian w swoim otoczeniu. Szans na rozwój upatrują przede wszystkim w inwestycjach w infrastrukturę drogową, powstaniu nowych zakładów produkcyjnych oraz zwiększeniu liczby połączeń komunikacyjnych. Jednocześnie dostrzegana jest waga i znaczenie środków unijnych. Z reguły są one traktowane jako podstawowy czynnik wspierający rozwój. Działania władz lokalnych, zarówno gminnych, jak i powiatowych, oceniane są dosyć pozytywnie, chociaż opinie w tej kwestii pozostają podzielone. Również dobrze oceniane są działania podejmowane przez urzędy pracy, ośrodki pomocy społecznej oraz instytucje oświatowe.

Mieszkańcy podregionu białostockiego częściej wskazywali, że szansą na poprawę sytuacji jest budowa nowych dróg i poprawa stanu nawierzchni. W przypadku subregionów: białostockiego i suwalskiego częściej wskazywano na konieczność zwiększenia liczby połączeń komunikacyjnych, z kolei podregionu łomżyńskiego na rozwój zakładów produkcyjnych.

Problemem w działalności organizacji pozarządowych na rzecz wsparcia aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast jest brak bądź duża odległość do organizacji działających w III sektorze, co utrudnia dotarcie do osób potrzebujących wsparcia. Z drugiej jednak strony mieszkańcy wsi i małych miast cechują się niewielkim zaangażowaniem w działalność społeczną. Można więc przypuszczać, że mają ograniczony kontakt z tego typu podmiotami.

6. Odpowiedzi na zagadnienia badawcze

Poniższa tabela zawiera odpowiedzi na zagadnienia badawcze określone przez Zamawiającego w Szczegółowym Opisie Przedmiotu Zamówienia. Zostały one opracowane na podstawie przeprowadzonych badań, zarówno analizy Desk Research, jak również badań terenowych (ilościowych i jakościowych).

Tabela 39. Odpowiedzi na zagadnienia badawcze

L.p.	Cele główne badania	Zagadnienia badawcze	Odpowiedzi na zagadnienia badawcze
1.	Analiza zasobów pracy na terenach wiejskich i małych miast województwa podlaskiego.	Analiza struktury społeczno-demograficznej i ekonomicznej ludności, struktury zawodowej.	<p>Charakterystyka struktury społeczno-demograficznej i ekonomicznej ludności:</p> <ul style="list-style-type: none"> – w regionie podlaskim dominuje podregion białostocki, gdzie zamieszkuje 42,6% ludności; – populacja ludności województwa zmniejsza się (o 11 998 osób w okresie 2000–2012); – zwiększa się liczba osób zamieszkałych w miastach, przy jednoczesny spadku liczby mieszkańców wsi; – prognozuje się dalszy spadek liczby ludności województwa; – społeczeństwo coraz bardziej się starzeje, przy czym ludność zamieszkała na terenach wiejskich jest starsza od mieszkańców miast.
		Specyfika społeczności lokalnych, uwarunkowania kulturowe, kapitał społeczny społeczności małych miast i terenów wiejskich i jego wpływ na aktywność zawodową mieszkańców.	<p>Charakterystyka społeczności lokalnych:</p> <ul style="list-style-type: none"> – dominuje ludność o jednorodnej polskiej tożsamości; – długi okres zamieszkania w obecnej miejscowości; – o zamieszkaniu w danej miejscowości decyduje najczęściej zawarcie związku małżeńskiego (częściej dotyczy mieszkańców podregionów: suwalskiego i łomżyńskiego); – rodzina jest niezwykle ważną wartością w życiu mieszkańców (decyduje o pozostaniu w danej miejscowości); – decyzje o pozostaniu w danej miejscowości ze względów mieszkaniowych częściej podejmują mieszkańcy podregionu białostockiego;

L.p.	Cele główne badania	Zagadnienia badawcze	Odpowiedzi na zagadnienia badawcze
			<ul style="list-style-type: none"> – brak anonimowości mieszkańców (częściej podkreślane przez mieszkańców podregionu suwalskiego); – zróżnicowanie ekonomiczne (częściej wskazywane przez mieszkańców podregionu łomżyńskiego); – zróżnicowanie wieku mieszkańców; – wielopokoleniowość rodzin; – niewielkie zaangażowanie w działalność na rzecz społeczności lokalnej (sporadyczne prace) - najczęściej podkreślane wśród mieszkańców podregionu łomżyńskiego; – przeważnie osoby z wykształceniem średnim, co wpływa między innymi na aktywność zawodową (współczynnik aktywności zawodowej jest wyższy wśród osób z wykształceniem wyższym).
2	Analiza aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego.	Poziom i struktura zatrudnienia, pracujący w działalności rolniczej i poza rolnictwem, pozarolnicza działalność gospodarcza.	Główną rolę na podlaskim rynku pracy odgrywa sektor usług nierynkowych (administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenia społeczne, edukacja, opieka zdrowotna i pomoc społeczna), gdzie zatrudnienie znajduje co piąta osoba pracująca (poza rolnictwem). Współczynnik aktywności zawodowej kształtuje się na poziomie podobnym jak przeciętnie w kraju - 56,0%, przy czym jest on wyższy wśród osób z wykształceniem wyższym. Liczba aktywnych zawodowo mężczyzn jest wyższa niż kobiet (o 8,7%). Województwo podlaskie charakteryzuje silne zróżnicowanie terytorialne działalności gospodarczej (w końcu 2012 r. aż 50,0% jednostek było zlokalizowanych na terenie podregionu białostockiego). W 2011 r. w województwie podlaskim pracowało 210,6 tys. osób (51,3% w podregionie białostockim, 28,6% w podregionie łomżyńskim, 20,1% w suwalskim). Największym pracodawcą są podmioty gospodarcze z sekcji usług (67% pracowników najemnych).

L.p.	Cele główne badania	Zagadnienia badawcze	Odpowiedzi na zagadnienia badawcze
		<p>Źródła utrzymania i zarobkowania mieszkańców wsi i małych miast, wielozawodowość, miejsce pracy poza miejscem zamieszkania.</p>	<p>Główne źródła <u>zarobkowania</u> mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego to dochód z rolnictwa i dopłaty do rolnictwa, świadczenia emerytalne/ rentowe, praca najemna oraz praca sezonowa.</p> <p>Mieszkańcy subregionu suwalskiego jako źródło zarobkowania, częściej wskazywali na pracę w rolnictwie, z kolei mieszkańcy z podregionu łomżyńskiego częściej deklarowali pracę najemną poza rolnictwem oraz własną działalność gospodarczą.</p> <p>Główne źródła <u>utrzymania</u> rodzin tzn. przynoszące największy dochód to działalność rolnicza, praca najemna oraz renta bądź emerytura.</p> <p>Działalność rolnicza jest głównym źródłem utrzymania najczęściej dla mieszkańców z podregionu suwalskiego, z kolei praca najemna stanowi podstawowe źródło dochodu częściej dla mieszkańców subregionu białostockiego.</p> <p>Dla wielu rodzin istotnym źródłem dodatkowych dochodów jest wykonywanie pracy nierejestrowanej (prace ogrodniczo - rolne, zbieractwo produktów runa leśnego, usługi bytowe, handel przygraniczny, w tym przemysł), a także dochody z pracy za granicą.</p>
		<p>Rozmiary, struktura i przyczyny bezrobocia: rejestrowanego i faktycznego.</p>	<p>W 2012 r. stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie podlaskim wynosiła 14,6% (13,4 % w Polsce). Najwyższą stopę bezrobocia zanotowano w powiatach: grajewskim i sejneńskim, zaś najniższą w powiatach: wysokomazowieckim i bielskim.</p> <p>Bezrobocie rejestrowane koncentruje się przede wszystkim w miastach (w 2012 r. udział mieszkańców miast w ogólnej liczbie bezrobotnych w województwie podlaskim wynosił 65,4%).</p> <p>W końcu 2012 r. osoby bezrobotne w wieku 18-24 lata stanowiły 29,1% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców wsi, a w wieku 25-34 lat 29,6%.</p> <p>W końcu 2012 r. populacja osób bezrobotnych mieszkających na wsi pozostających bez pracy nieprzerwanie od 12 miesięcy i dłużej stanowiła 42,9% ogółu bezrobotnych mieszkańców wsi.</p>

L.p.	Cele główne badania	Zagadnienia badawcze	Odpowiedzi na zagadnienia badawcze
			Główne przyczyny bezrobocia rejestrowanego i faktycznego: <ul style="list-style-type: none"> – brak ofert pracy; – brak odpowiedniego wykształcenia i przygotowania zawodowego; – opłacanie przez urzędy pracy ubezpieczenia zdrowotnego; – obawa przed utratą otrzymywanych świadczeń socjalnych; – problemy z dojazdem do miejsca pracy; – brak motywacji do podjęcia zatrudnienia.
		Zjawisko bezrobocia ukrytego/zbędni w gospodarstwie rolnym, szara strefa/praca nierejestrowana.	Regulacje prawne często wpływają na fałszowanie prawdziwej skali bezrobocia (np. wymóg zgłoszenia gotowości do pracy osób bezrobotnych co 90 dni). Ten okres pozwala zorganizować dodatkowe źródła zarobkowania (podjąć nielegalną pracę także na emigracji) bez konieczności rezygnacji z uprawnień statusu osoby bezrobotnej. Często bezrobotni pomagają w gospodarstwie rolnym, w którym są zarejestrowani i wówczas rezygnują z form aktywizacji proponowanych przez urząd. Niespójność przepisów w zakresie rolniczego ubezpieczenia społecznego oraz o przeciwdziałaniu bezrobociu jest jednym z czynników, który powoduje, że skala bezrobocia rejestrowanego może być mniejsza niż rozmiar bezrobocia faktycznego. Podważa to możliwość określenia rzeczywistych rozmiarów bezrobocia na wsi (osoby posiadające gospodarstwo rolne powyżej 2 hektarów oraz osoby zależne od tego gospodarstwa nie mogą być zarejestrowane jako osoby bezrobotne).
		Analiza sposobów poszukiwania pracy i zarobkowania przez osoby bezrobotne zamieszkujące tereny wiejskie i małe miasta w województwie podlaskim.	Mieszkańcy wsi i małych miast poszukują zatrudnienia poprzez rekomendacje innych osób, bezpośredni kontakt z działem kadr lub przedsiębiorcą, pośrednictwo Urzędu Pracy, wsparcie ze strony rodziny, znajomych oraz ogłoszenia w prasie, Internecie. Główne źródła <u>zarobkowania</u> mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego to dochód z rolnictwa

L.p.	Cele główne badania	Zagadnienia badawcze	Odpowiedzi na zagadnienia badawcze
			i dopłaty do rolnictwa, świadczenia emerytalne/ rentowe, praca najemna oraz praca sezonowa. Mieszkańcy subregionu suwalskiego jako źródło zarobkowania, częściej wskazywali na pracę w rolnictwie, z kolei mieszkańcy z podregionu łomżyńskiego częściej deklarowali pracę najemną poza rolnictwem oraz własną działalność gospodarczą.
		Ocena mobilności przestrzennej, zawodowej, edukacyjnej, w tym rozpoznanie potrzeb i oczekiwań mieszkańców wsi i małych miast w zakresie edukacji oraz kształcenia ustawicznego.	Mieszkańców wsi i małych miast cechuje niska mobilność przestrzenna, szczególnie w aspekcie dojazdów do pracy w innej miejscowości niż miejsce zamieszkania (gotowość do podjęcia pracy poza miejscem zamieszkania częściej deklarowali mieszkańcy podregionu łomżyńskiego).
		Zbadanie postaw mieszkańców wsi i małych miast wobec propozycji szkolenia, zatrudnienia lub zmiany miejsca zatrudnienia.	Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest słaba infrastruktura komunikacyjna, brak środka transportu. Większą mobilnością charakteryzują się osoby młode, które częściej podejmują decyzje np. o wyjeździe do innych, większych miast, również poza województwo, w celu dalszego kształcenia bądź podjęcia pracy. Mieszkańcy wsi i małych miast są mało aktywni w zakresie kształcenia i podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Zdecydowana większość ankietowanych, na przestrzeni ostatnich 2-3 lat nie podniosła, ani nie zmieniła kwalifikacji zawodowych (nieco częściej brak aktywności w tym zakresie deklarowali mieszkańcy podregionu suwalskiego). Często wynika to z braku potrzeby. O niskiej aktywności w zakresie kształcenia świadczy również fakt braku zainteresowania tego typu aktywnością w najbliższym czasie. Mieszkańcy wsi i małych miast nie są również skłonni do podejmowania pracy poza miejscem zamieszkania.

L.p.	Cele główne badania	Zagadnienia badawcze	Odpowiedzi na zagadnienia badawcze
3.	Analiza rynku pracy na wsi i w małych miastach województwa podlaskiego od strony popytowej.	<p>Rozmiary i struktura popytu na pracę, miejsca pracy na wsi i w małych miastach: podmioty gospodarcze, najwięksi pracodawcy, wpływ sąsiedztwa dużych ośrodków miejskich i przemysłowych.</p> <p>Ocena szans na znalezienie zatrudnienia na lokalnym rynku pracy.</p>	<p>Niemal połowa wszystkich podmiotów zarejestrowanych w bazie REGON z województwa podlaskiego skupia się w trzech sekcjach: handel i naprawa pojazdów samochodowych, budownictwo oraz przetwórstwo przemysłowe.</p> <p>W 2012 r. w systemie REGON było zarejestrowanych 94 721 podmiotów gospodarczych, z tego 50,0% w podregionie białostockim, 29,5% w podregionie łomżyńskim i 20,5% w podregionie suwalskim.</p> <p>Najważniejsi pracodawcy w regionie to: Zakład Energetyczny Białystok S.A., Spółdzielnia Mleczarska MLEKPOL, Spółdzielnia Mleczarska MLEKOVITA, POLMOS Białystok, British-American Tobacco Polska S.A., Pfeleiderer Grajewo S.A., Barter S.A. Białystok, Pronar Narew sp. z o.o., OSM Piątnica, Swedspan Polska IKEA.</p> <p>W regionie działa niewielka liczba dużych zakładów pracy generujących zatrudnienie. Duże miasta, w szczególności Białystok, odgrywają kluczową rolę w stymulowaniu aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast, gdyż stanowią one główne kierunki migracji za pracą.</p> <p>Do branż generujących najwięcej wolnych miejsc pracy zaliczają się przede wszystkim branże: budowlana, handel, usługi oraz produkcja.</p> <p>Mieszkańcy podregionu łomżyńskiego jako branże generujące wolne miejsca pracy częściej niż w przypadku pozostałych subregionów wskazywali na handel, usługi oraz produkcję.</p> <p>Lokalny rynek pracy oceniany jest w sposób negatywny. Większość ankietowanych wskazała, że nie ma szans na znalezienie zatrudnienia bądź jest to bardzo trudne.</p> <p>Rynek pracy oceniany jest negatywnie bez względu na miejsce zamieszkania respondentów.</p>

L.p.	Cele główne badania	Zagadnienia badawcze	Odpowiedzi na zagadnienia badawcze
4.	Analiza barier i czynników stymulujących tworzenie miejsc pracy i wspierających zatrudnienie na lokalnych rynkach pracy.	Przyczyny bierności zawodowej.	Przyczyny bierności zawodowej: <ul style="list-style-type: none"> – korzyści ekonomiczne osiągnięte z innego tytułu niż praca najemna; – wsparcie socjalne przewyższające otrzymywane wynagrodzenie; – prowadzenie gospodarstwa rolnego i otrzymywanie z tego tytułu dopłat; – opłacanie przez urzędy pracy ubezpieczenia zdrowotnego; – wykształcenie niedopasowane do potrzeb rynku pracy.
		Bariery w podejmowaniu aktywności zawodowej, w tym działalności gospodarczej i społecznej.	Bariery w podejmowaniu aktywności zawodowej: <ul style="list-style-type: none"> – konieczność dojazdu do miejsca pracy znajdującego się poza miejscem zamieszkania (brak transportu publicznego bądź wysokie koszty dojazdu, przewyższające otrzymywane wynagrodzenie); – brak ofert pracy; – brak odpowiedniego wykształcenia i przygotowania zawodowego; – obawa przed utratą otrzymywanych świadczeń socjalnych; – brak bądź utrudniony dostęp do instytucji społecznych. Dla osób reprezentujących podregiony: suwalski i łomżyński czynnikiem utrudniającym znalezienie zatrudnienia częściej jest brak jakichkolwiek ofert pracy. Ponadto respondenci z subregionu suwalskiego najczęściej wskazywali na brak zainteresowania podjęciem pracy.
		Analiza dostępności oferty edukacyjnej i infrastruktury społecznej na terenach wiejskich i małych miast.	Fundusze Unijne umożliwiają poszerzenie oferty edukacyjnej i szkoleniowej dla mieszkańców wsi i małych miast. Jednak często ma miejsce niedopasowanie tematyczne szkoleń związane z brakiem analizy potrzeb szkoleniowych osób bezrobotnych. <p>W przypadku wielu mieszkańców wsi i małych miast instytucje typu szkoły, ośrodki kształcenia ustawicznego, instytucje organizujące kursy oraz szkolenia, żłobki, ośrodki kultury oraz zdrowia, jak również stowarzyszenia nie znajdują się w ich miejscu zamieszkania, co utrudnia dostęp do wymienionych instytucji.</p>

L.p.	Cele główne badania	Zagadnienia badawcze	Odpowiedzi na zagadnienia badawcze
			<p>Mieszkańcy podregionu suwalskiego częściej wskazywali, że instytucje typu: szkoły dla dorosłych, ośrodki kształcenia ustawicznego, instytucje/organizacje oferujące kursy/szkolenia oraz ośrodki kultury znajdują się poza gminą w powiecie, z kolei w przypadku mieszkańców z podregionu łomżyńskiego częściej dostępne są one w miejscu zamieszkania.</p>
		<p>Określenie czynników stymulujących tworzenie miejsc pracy w rolnictwie i poza rolnictwem i wspierających zatrudnienie.</p>	<p>Czynnikami stymulującymi rozwój obszarów wiejskich są środki Unii Europejskiej przeznaczone na wsparcie rolnictwa. Na rozwój przedsiębiorczości oraz tworzenie nowych miejsc pracy mają wpływ przede wszystkim regulacje prawne szczebla centralnego (uproszczenie w zakładaniu firm, ułatwienia w zatrudnianiu pracowników, ograniczenie sprawozdawczości i raportów do ZUS, ułatwienia podatkowe, itp.).</p> <p>Na poziomie lokalnym kluczową rolę odgrywają samorządy (elastyczne podejście gmin do systemu ulg i zwolnień podatkowych dla przedsiębiorców, inwestycje infrastrukturalne i wsparcie różnego rodzaju przedsięwzięć i instytucji służących rozwojowi gospodarstwu danego obszaru).</p> <p>Czynnikiem stymulującym tworzenie nowych miejsc pracy jest przede wszystkim wsparcie wielofunkcyjnego rozwoju wsi i obszarów wiejskich, które przyczynić się może do rozwoju takich działalności jak:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lokalne przetwórstwo produktów rolnych i leśnych, - zaopatrzenie rolnictwa w środki produkcji, - usługi produkcyjne, - skup, magazynowanie, transport i handel produktami rolnymi, - agroturystyka, - pielęgnacja krajobrazu, - inne.

L.p.	Cele główne badania	Zagadnienia badawcze	Odpowiedzi na zagadnienia badawcze
5.	Analiza czynników instytucjonalnych i wsparcia oferowanego przez instytucje i organizacje mieszkańcom wsi i małych miast oraz ocena ich efektywności.	Wskazanie założeń polityk publicznych w zakresie integracji społecznej, aktywizacji zawodowej oraz kształcenia mieszkańców wsi i małych miast na poziomach: krajowym, regionalnym i lokalnym.	Kluczowym dokumentem wyznaczającym kierunki rozwoju jest nowa <i>Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020</i> . Dokument ten określa ogólnie obszary, na których powinna skoncentrować się działalność społeczeństwa regionu w nadchodzących latach, jednocześnie stanowi punkt odniesienia dla strategii powiatowych i gminnych.
		Analiza przedsięwzięć skierowanych na poprawę sytuacji zawodowej mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego.	Głównym źródłem wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich na terenie całej Polski są środki Unii Europejskiej. Fundusze na rozwój obszarów wiejskich, pochodzą z Europejskiego Funduszu Rozwoju Rolnictwa i Regionów Wiejskich, z czterech centralnych programów strukturalnych („Infrastruktura i Środowisko”, „Kapitał Ludzki”, „Innowacyjna Gospodarka” i „Rozwój Polski Wschodniej”), a także w 16 wojewódzkich programach regionalnych. Również w kolejnym okresie programowania 2014-2020 dostępne będą środki unijne na rozwój obszarów wiejskich. Zarówno gminy wiejskie, jak i miejsko-wiejskie będą mogły korzystać z Funduszu Spójności oraz współfinansowania z budżetu krajowego.
		Określenie możliwości wsparcia aktywności zawodowej, warunków tworzenia miejsc pracy i rozwoju przedsiębiorczości np. ulgi podatkowe i inne zachęty przyciągające inwestorów.	Czynnikami wpływającymi na rozwój przedsiębiorczości są niewątpliwie regulacje prawne szczebla centralnego, w tym uproszczenie w zakładaniu firm, ułatwienia w zatrudnianiu pracowników, ograniczeniu sprawozdawczości i raportów do ZUS, obejmujące szereg ułatwień podatkowych i łagodzących procedury kontrolne.
		Rola JST i III sektora w stymulowaniu tworzenia miejsc pracy i aktywności zawodowej i społecznej mieszkańców analizowanych terenów.	W rozwoju przedsiębiorczości znaczną rolę odgrywa samorząd lokalny, który posiada wiele instrumentów wspierających prowadzenie biznesu, działania na rzecz aktywności zawodowej mieszkańców, postawy społeczne i ogólnie klimat współżycia społecznego na terenie gminy czy powiatu. Dla rozwoju przedsiębiorczości ważne jest przede wszystkim dysponowanie przejrzystym i kompleksowym lokalnym planem zagospodarowania przestrzennego, elastyczne podejście gmin do systemu ulg i zwolnień podatkowych dla przedsiębiorców (niższe stawki podatkowe, zaniechanie poboru podatków i opłat, itp.).

L.p.	Cele główne badania	Zagadnienia badawcze	Odpowiedzi na zagadnienia badawcze
			<p>Kluczowymi działaniami gminy są również inwestycje infrastrukturalne i wsparcie przedsięwzięć i instytucji służących rozwojowi gospodarstwu danego obszaru. Organizacje pozarządowe mogą podejmować szereg działalności m.in. w zakresie: pomocy społecznej, w tym pomocy rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywania szans tych rodzin i osób, promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy, działalności wspomagającej rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości, działalności wspomagającej rozwój wspólnot i społeczności lokalnych. W związku z tym III sektor wpływa na budowę i wzmacnianie kapitału społecznego, pobudzanie aktywności społecznej i zawodowej, budowę klimatu obywatelskiej współpracy i podejmowania wspólnych działań.</p> <p>Aktywność i rezultaty działalności organizacji pozarządowych uzależnione są w dużej mierze od intensywności i klimatu współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego.</p>
		Ocena wsparcia przez samych beneficjentów oraz przez ekspertów.	<p>Realizowane działania przynoszą wymierne efekty. Mieszkańcy wsi i małych miast nie dostrzegają jednak pozytywnych zmian. Szans na rozwój upatrują w inwestycjach w infrastrukturę drogową, powstaniu nowych zakładów produkcyjnych oraz zwiększeniu liczby połączeń komunikacyjnych. Jednocześnie dostrzegana jest waga i znaczenie środków unijnych.</p> <p>Mieszkańcy podregionu białostockiego częściej wskazywali, że szansą na poprawę sytuacji jest budowa nowych dróg i poprawa stanu nawierzchni. W przypadku subregionów: białostockiego i suwalskiego częściej podkreślano konieczność zwiększenia liczby połączeń komunikacyjnych, z kolei podregionu łomżyńskiego rozwój zakładów produkcyjnych.</p> <p>Działania władz lokalnych, zarówno gminnych, jak i powiatowych, oceniane są dosyć pozytywnie, chociaż opinie w tej kwestii pozostają podzielone. Również dobrze oceniane są działania podejmowane przez urzędy pracy, ośrodki pomocy społecznej oraz instytucje oświatowe.</p>

L.p.	Cele główne badania	Zagadnienia badawcze	Odpowiedzi na zagadnienia badawcze
			<p>Problemem organizacji działających w III sektorze jest dotarcie do osób potrzebujących wsparcia oraz brak zaangażowania ze strony mieszkańców wsi i małych miast.</p> <p>Przedstawiciele urzędów pracy uczestniczący w badaniu zgodni są co do tego, że stu procentową efektywność zatrudnienia daje dotacja na rozpoczęcie działalności gospodarczej. Drugą formą aktywizacji dającą wysokie rezultaty są staże. Nie brakuje jednak opinii, że zasady przyznawania staży powinny zostać zmodyfikowane, powinny obejmować przede wszystkim absolwentów.</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

7. Podsumowanie – wnioski i rekomendacje

Głównym celem realizowanego badania było dostarczenie informacji na temat aktywności zawodowej ludności zamieszkałej na terenach wiejskich oraz małych miast w województwie podlaskim. W toku realizacji projektu określono również potencjał zasobów pracy i czynniki, które mają wpływ na aktywność zawodową, społeczną i gospodarczą.

Województwo podlaskie charakteryzuje się jednym z najniższych poziomów rozwoju gospodarczego i stopnia uprzemysłowienia spośród innych regionów Polski. Jest regionem typowo rolniczym, jednak o bardzo zróżnicowanym potencjale i warunkach gospodarowania pomiędzy poszczególnymi powiatami i gminami. Tego typu zróżnicowanie ma znaczny wpływ na politykę rozwoju regionalnego, utrudniając opracowywanie spójnej koncepcji rozwoju województwa.

Region cechuje również niski udział sektora przemysłu w wartości dodanej brutto. Struktura przemysłu zdominowana jest przez produkcję i przetwórstwo surowców pochodzenia rolniczego (przemysł mleczarski, mięsny, owocowo-warzywny, piwowarski, spirytusowy i młynarski). Ważne i umocowane tradycjami znaczenie mają też zakłady produkujące maszyny i urządzenia, zakłady przemysłu lekkiego oraz fabryki mebli i przetwórstwa drewna. Są to jednak w większości małe i średnie przedsiębiorstwa, działające głównie w dużych miastach, lub w bezpośrednim ich sąsiedztwie, jak: Białystok, Łomża, Grajewo, Suwałki, Zambrów, Wysokie Mazowieckie, Bielsk Podlaski. Zainteresowanie inwestowaniem przez kapitał zagraniczny jest niewielkie z uwagi na bardzo małą atrakcyjność regionu. Spowodowane jest to m.in.: niskim poziomem PKB, niewielką chłonnością rynku, niskim stopniem urbanizacji i rozwoju infrastruktury, słabo rozwiniętą produkcją przemysłową, mało konkurencyjną kadrą pracowniczą.

Zauważalny od wielu lat proces starzenia się polskiego społeczeństwa nie omija województwa podlaskiego. Zasadniczym jego oddziaływaniem na rynek pracy może być pojawianie się w nieodległym czasie problemu braku podaży siły roboczej. Jest to ściśle związane ze zmniejszaniem się liczebności młodego pokolenia, które wchodzi na rynek pracy. Jednocześnie obserwuje się tendencje systematycznego wzrostu liczby osób w wieku poprodukcyjnym. Problem ten może okazać się szczególnie dotkliwy w podregionie łomżyńskim, gdzie liczba osób w wieku poprodukcyjnym przewyższa liczbę osób w wieku przedprodukcyjnym.

Województwo podlaskie zmuszone będzie również stawić czoło problemom

„wyludniania się” obszarów wiejskich. Proces ten będzie miał bardzo ważne znaczenie dla rynku pracy. Jego efektem będzie bowiem zmniejszenie się liczby rąk do pracy, co w szczególności może wpłynąć na sektor rolnictwa i drobną wytwórczość na obszarach wiejskich.

Stopa bezrobocia w województwie podlaskim kształtuje się obecnie na poziomie wyższym niż w kraju. Jednocześnie w większości powiatów z przewagą obszarów wiejskich stopa bezrobocia jest niższa niż w miastach, co związane jest głównie z relatywnie wysokim odsetkiem osób pracujących w sektorze rolniczym. Oszacowanie właściwej skali bezrobocia w województwie jest problematyczne. Na problemy te mają wpływ między innymi regulacje prawne np. związane z wymogiem zgłoszenia gotowości do pracy osób bezrobotnych co 90 dni. Okres ten pozwala zorganizować dodatkowe źródła zarobkowania, np. podjąć nielegalną pracę także na emigracji, bez konieczności rezygnacji z uprawnień statusu osoby bezrobotnej.

Źródłem zarobkowania na obszarach wiejskich jest głównie działalność rolnicza, która wiąże się z otrzymywaniem dopłat. Warto zaznaczyć, że mieszkańcy subregionu suwalskiego jako źródło zarobkowania, częściej wskazywali na pracę w rolnictwie, z kolei mieszkańcy z podregionu łomżyńskiego częściej deklarowali pracę najemną poza rolnictwem oraz własną działalność gospodarczą. Jednocześnie w sytuacji braku możliwości podjęcia pracy wiele osób decyduje się na migrację poza województwo. Odptyw ludności, w szczególności młodej, wykształconej kadry do innych województw bądź za granicę jest zjawiskiem bardzo negatywnym, prowadzi bowiem do odptywu najbardziej aktywnej grupy osób.

Podstawową przyczyną bierności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast są korzyści ekonomiczne osiągnięte z innego tytułu niż praca najemna. Wysokość otrzymywanych zasiłków przewyższa niejednokrotnie kwoty najniższego wynagrodzenia krajowego. Ponadto fakt opłacania przez urzędy pracy ubezpieczenia zdrowotnego również zniechęca do poszukiwania pracy.

Głównym problemem regionu, wpływającym na niską aktywność zawodową, jest brak ofert pracy. Wynika to z małej liczby inwestorów i nowych zakładów pracy. Problem ten podkreślany jest w głównej mierze przez mieszkańców podregionu: suwalskiego i łomżyńskiego. W rozwoju lokalnej przedsiębiorczości kluczową rolę odgrywają samorządy lokalne. To one posiadają instrumenty wspierające prowadzenie biznesu, działania na rzecz aktywności zawodowej mieszkańców, postawy społeczne i ogólnie klimat współżycia społecznego w gminie czy w powiecie. Ważne ze strony samorządu jest więc elastyczne podejście do systemu ulg i zwolnień podatkowych dla przedsiębiorców, inwestycje infrastrukturalne i wsparcie różnego rodzaju przedsięwzięć i instytucji służących rozwojowi gospodarczemu danego obszaru.

Do słabych stron województwa zaliczyć należy również niską zdolność przystosowawczą osób pozostających bez pracy do nowych warunków, a także niewystarczające instrumenty i instytucje otoczenia biznesu nakierowane na kształcenie ustawiczne, dzięki któremu bezrobotni mogliby zdobyć nowe umiejętności, a przez to podnieść swoje szanse na dynamicznie zmieniającym się rynku pracy. Ten aspekt ma szczególny wymiar na terenach wiejskich i w małych miastach regionu⁵⁷.

Niższa wydajność pracy w poszczególnych sektorach gospodarki w Polsce Wschodniej w porównaniu z innymi regionami kraju, jest efektem gorszego wyposażenia tych województw⁵⁸ w regionalne aktywa, takie jak: infrastruktura, potencjał technologiczny i innowacyjny, struktura i wykształcenie ludności, czego efektem jest idąca w ślad za tym niższa wydajność i jakość pracy. Ze względu na specyfikę uwarunkowań i sytuacji społeczno-gospodarczej, będącej także w istotnym stopniu wynikiem szeregu niekorzystnych uwarunkowań historycznych, Polska Wschodnia jest obszarem szczególnego zainteresowania polityki regionalnej, zarówno na poziomie kraju, jak też z perspektywy Unii Europejskiej. Już w obecnej perspektywie finansowej UE na lata 2007–2013 makroregion został objęty specjalnym, ponadregionalnym wsparciem w wysokości ok. 2,8 mld euro. Środki te przeznaczone zostały głównie na dofinansowywanie przedsięwzięć związanych z rozwojem infrastruktury, wspieraniem innowacji, dostępem do Internetu, rozwojem miast, budową dróg i obwodnic oraz rozwojem turystyki.

Powodzenie przyszłych programów zależy w dużej mierze od skuteczności i trafności wyboru priorytetów na okres 2014-2020. Kluczowe wyzwania formułuje odnowiona „Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020”, która powinna być, obok innych dokumentów strategicznych, jednym z punktów odniesienia do aktualizowanych dokumentów przez samorządy województw, w tym strategię i plany rozwoju dla regionu podlaskiego⁵⁹.

Nowa *Strategia rozwoju województwa podlaskiego do roku 2020* określa ogólnie obszary, na których powinna skoncentrować się działalność społeczeństwa regionu w nadchodzących latach. Problemy rynku pracy znalazły swe kluczowe

⁵⁷ *Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 30 grudnia 2008 r., stanowi załącznik do uchwały nr 278-08, (2008), Warszawa.

⁵⁸ Makroregion Polski Wschodniej składa się z pięciu województw: lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego. Obszar ten obejmuje 31,6% powierzchni Polski i zamieszkuje go ponad 8 mln osób, co stanowi 21% ludności kraju. Wschodnia granica makroregionu jest jednocześnie granicą państwa polskiego, Unii Europejskiej oraz strefy Schengen. We wszystkich województwach, poza świętokrzyskim, transgraniczne położenie ma swoje oddziaływanie zarówno w wymiarze pozytywnym, jak też negatywnym na gospodarkę i społeczeństwo.

⁵⁹ Projekt zaktualizowanej *Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, wersja z dnia 5 kwietnia 2013 r. http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna/Strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/Dokumenty/Documents/SPW_www_9_04_13.pdf (dostęp: 12.08.2013).

miejsce wśród celów operacyjnych, które stanowią komponent konkurencyjnej gospodarki. Sformułowano je następująco:

1.3. Rozwój kompetencji do pracy i wsparcie aktywności zawodowej mieszkańców regionu;

1.4. Kapitał społeczny jako katalizator procesów rozwojowych.

Zarówno jej cele strategiczne, jak też bardziej ukierunkowane cele operacyjne, powinny zostać precyzyjnie określone w opracowywanych programach rozwoju poszczególnych dziedzin, zarówno na poziomie województwa, jak też poszczególnych powiatów i gmin.

Przedstawione poniżej wnioski i rekomendacje wynikają z prac prowadzonych w toku realizacji całego procesu badawczego, począwszy od Analizy Desk Research, poprzez badania terenowe, aż po Panel Ekspertów. Do przygotowania wniosków i rekomendacji posłużył również Diagram Ishikawy, opracowany na etapie analizy zgromadzonych danych (Załącznik nr 1).

Tabela 40. Wnioski i rekomendacje

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Sposób wdrożenia	Podmiot odpowiedzialny
1.	„Rozwój rolnictwa i tworzenie warunków wielofunkcyjnego rozwoju wsi” określono jako cel 7 obowiązującej do niedawna „Strategii rozwoju województwa podlaskiego do 2020 roku”. W nowej Strategii, przyjętej we wrześniu 2013 r. rolnictwo i obszary wiejskie zostały potraktowane łącznie jako obszary strategicznej interwencji, gdzie określone działania i formy wsparcia mają być dostosowane do indywidualnych potencjałów i możliwości danego obszaru.	1. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich wymaga kompleksowych działań w integracji wielu cech składających się na pojęcie „żywołność obszarów wiejskich”. 2. Nowe dokumenty strategiczne i programy rozwoju powinny umiejętnie łączyć i wspierać rozwój infrastruktury na obszarze wsi i małych miast, inwestycji produkcyjnych i inwestycji w kapitał ludzki, wykorzystanie walorów środowiska naturalnego, w oparciu o endogeniczne potencjały danego obszaru.	1. Opracowanie kompleksowego i konsekwentnie wdrażanego programu rozwoju małych miast i obszarów wiejskich. 2. Zapewnienie w perspektywie finansowej 2014-2020 odpowiednich nakładów na realizację priorytetowych zadań takiego programu. 3. Szerokie włączenie, na wszystkich etapach działań, lokalnych społeczności, samorządów, organizacji pozarządowych, pobudzenie aktywności społecznej mieszkańców.	Organy władzy państwowej. Władze administracyjne i samorządowe województwa. Terenowe organy samorządowe. Organizacje pozarządowe.

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Sposób wdrożenia	Podmiot odpowiedzialny
2.	Atrakcyjność inwestycyjna oraz rozwój terenów wiejskich i małych miast regionu nie ulegną poprawie bez zaangażowania znacznych środków publicznych i prywatnych w zasadniczą poprawę infrastruktury technicznej.	Konieczne jest wydatne zwiększenie poziomu finansowania na tych obszarach w infrastrukturę drogową dla poprawy dostępności komunikacyjnej, telekomunikację, gazyfikację regionu, sieć wodociągową i kanalizacyjną. Działania te spowodują znaczący przyrost miejsc pracy w wymiarze lokalnym.	1. Opracowanie szczegółowych i realnych programów realizacyjnych w każdej z tych dziedzin oraz pozyskanie źródeł finansowania. 2. Szerokie włączenie lokalnych społeczności do realizacji. Skuteczne wyzwolenie postaw indywidualnej przedsiębiorczości, odwagi decyzyjnej i wiedzy.	Władze administracyjne i samorządowe województwa. Organy samorządowe szczebla powiatowego i gminnego. Grupy produkcyjne.
3.	Gospodarka regionu podlaskiego koncentruje się głównie wokół rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego. Sektory te wymagają odpowiedniego wsparcia instytucjonalnego i finansowego.	Silniejsze zaakcentowanie w dokumentach realizacyjnych Strategii (wojewódzkich i lokalnych programach rozwoju) problemów rozwoju rolnictwa wielofunkcyjnego i obszarów wiejskich.	1. Kompleksowy wybór priorytetów i opracowanie realnego programu ich realizacji. Określenie obszarów i form wsparcia inwestycji rozwojowych. 2. Zapewnienie maksymalnie efektywnego wykorzystania wszystkich środków wsparcia, które będą dostępne w ramach programów rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w perspektywie finansowej 2014–2020.	Władze administracyjne i samorządowe województwa. Organizacje związane z rozwojem rolnictwa. Przedstawiciele firm działających w sektorze przetwórstwa.
4.	Na przeważającej części obszarów województwa rolnictwo i przetwórstwo produktów rolnych będą także w przyszłości podstawową działalnością. Jednocześnie rolnictwo może się rozwijać tylko wraz z poszerzeniem możliwości uzyskania dodatkowych dochodów spoza rolnictwa i poprawą dostępu do infrastruktury i usług socjalno-bytowych.	1. Należy wspomagać rozwój rolnictwa wielofunkcyjnego, lokalnego przetwórstwa produktów rolnych i leśnych, jednostek obsługi rolnictwa, drobnego rzemiosła, agroturystyki, itp. 2. Wskazane jest wspieranie mieszkańców miast związanych z terenami wiejskimi w podejmowaniu działalności związanej z obsługą rolnictwa i gospodarki leśnej, co przyczyni się do zwiększenia miejsc pracy na ich terenie.	1. Opracowanie strategii rozwoju rolnictwa, leśnictwa i rybactwa dla woj. podlaskiego. 2. Dostosowanie pakietu działań do priorytetów określonych w dokumentach strategicznych szczebla krajowego, szczególnie w zakresie maksymalnego wykorzystania możliwości finansowania UE w latach 2014–2020.	Organy samorządowe województwa wszystkich szczebli. Organizacje eksperckie w zakresie rozwoju zrównoważonego rolnictwa i obszarów wiejskich.

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Sposób wdrożenia	Podmiot odpowiedzialny
5.	<p>Przyczyny dysproporcji rozwojowych pomiędzy podregionami województwa podlaskiego mają swe źródło w odmienności struktur i zasobów rozwojowych gospodarki, implikują przyszłe czynniki i trendy zmian.</p> <p>Różnorodność regionu wymaga poszukiwania indywidualnych ścieżek rozwoju dla poszczególnych jednostek terytorialnych (powiatów i gmin).</p>	<p>Przed tworzeniem nowych programów i strategii rozwoju dla poszczególnych obszarów celowe byłoby pełne zinventaryzowanie przyczyn i skutków dysproporcji terytorialnych.</p> <p>Wizje rozwoju poszczególnych regionów powinny w maksymalnym stopniu uwzględniać te różnice.</p>	<p>1. Zorganizowanie szerokiej płaszczyzny współpracy w definiowaniu problemów, słabych i mocnych stron poszczególnych podregionów i proponowaniu środków zaradczych.</p> <p>2. Celowe byłoby utworzenie na szczeblu regionu Regionalnej Agencji Rozwoju Obszarów Wiejskich, która, wyposażona w odpowiednie kompetencje, wspomagałaby lokalne społeczności w ich działaniach.</p>	<p>Organy administracyjne i samorządowe województwa. Samorządy lokalne. Środowiska eksperckie. Organizacje pozarządowe. Organizacje grup przedsiębiorców i konsumentów. Sektor finansowy.</p>
6.	<p>Zróźnicowanie terytorialne w rozmieszczeniu potencjału ludzkiego jest faktem nieuniknionym, ograniczenie jego wpływu na dysproporcje podaży pracy i popytu na pracę wymaga głębokiej segmentacji polityki gospodarczej i społecznej.</p>	<p>1. Zmniejszenie dysproporcji rozwojowych pomiędzy poszczególnymi podregionami, powiatami i gminami.</p> <p>2. Wyraźne podjęcie działań dla poprawy żywotności obszarów wiejskich w ścisłym współdziałaniu z potencjałem okolicznych miast.</p>	<p>1. Opracowanie nowych programów rozwoju powiatów i gmin poprzedzonych rzetelną diagnozą stanu i dostosowanych do nowej perspektywy finansowej 2014-2020.</p> <p>2. Opracowanie i konsekwentne wdrażanie zintegrowanych pakietów działań priorytetowych.</p>	<p>Organy samorządowe wszystkich szczebli. Instytucje działające na rynku pracy. Organizacje pracodawców. Przedstawiciele sektora nauki i edukacji.</p>
7.	<p>Proces starzenia się społeczeństwa przebiega w regionie podlaskim bardziej intensywnie niż przeciętnie w kraju. Jego kontynuacja spowoduje, już w nieodległej przyszłości, brak podaży zasobów pracy, szczególnie na obszarach wiejskich.</p>	<p>1. Konieczne jest zintensyfikowanie działań zmierzających do możliwie najdłuższego utrzymania w stanie aktywności zawodowej i zapewnienia zatrudnienia obecnej populacji ludności w wieku produkcyjnym.</p> <p>2. Podjęcie skutecznych działań dla zapewnienia miejsc pracy młodemu pokoleniu mieszkańców.</p>	<p>1. Wkomponowanie w działania instytucji funkcjonujących na rynku pracy, obok aktywizacji zawodowej bezrobotnych, także różnych form budowania przyszłej podaży zasobów pracy.</p> <p>2. Opracowanie pakietu działań zmierzających do zatrzymania młodzieży i zachęcających studentów do powrotu po zakończeniu nauki.</p>	<p>Organy samorządowe wszystkich szczebli. Instytucje działające na rynku pracy. Organizacje pracodawców. Przedstawiciele sektora nauki i edukacji.</p>

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Sposób wdrożenia	Podmiot odpowiedzialny
8.	<p>Częstym powodem niskiej aktywności gospodarczej mieszkańców obszarów wiejskich jest brak dostatecznej wiedzy w zakresie możliwości uzyskania wsparcia zewnętrznego, w tym finansowania inwestycji produkcyjnych.</p>	<p>1. Zbudowanie skutecznego systemu doradztwa, ułatwiającego racjonalne i efektywne wykorzystanie różnych źródeł środków pomocowych, kredytów.</p> <p>2. Skoordynowanie i wzmocnienie działań instytucji i organizacji mogących ułatwić rolnikom i innym przedsiębiorcom na obszarach wiejskich podejmowanie decyzji i prowadzenie działalności (w tym szczególnie pozarolniczej działalności gospodarczej).</p>	<p>1. Rozpoznanie kompetencji i możliwości oddziaływania wszystkich instytucji i organizacji działających w regionie na realizację tych zadań.</p> <p>2. Zorganizowanie systemu transferu wiedzy do rolników i innych mieszkańców wsi i małych miast wspomagającego pobudzanie przedsiębiorczości i podejmowanie działalności gospodarczej.</p>	<p>Samorządy szczebla wojewódzkiego, powiatowego i gminnego. Instytucje rynku pracy, banki i instytucje finansowe, instytucje doradztwa rolniczego, ARiMR, organizacje pozarządowe wspierające rynek pracy i rozwój obszarów wiejskich.</p>
9.	<p>Dużym zagrożeniem dla przyszłości rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich jest odpływ ludności z tych terenów. Spowodowany jest wieloma czynnikami, w tym głównie niższą jakością życia i brakiem perspektyw zatrudnienia i rozwoju.</p>	<p>1. Konieczne są inwestycje w kapitał ludzki i warunki jego rozwoju. W szczególności pilna jest budowa szerokiego dostępu do:</p> <ul style="list-style-type: none"> - transportu publicznego i infrastruktury transportowej, - edukacji, - ochrony zdrowia, - usług bytowych i finansowych. <p>2. Pakiet instrumentów podnoszących jakość kapitału ludzkiego powinien mieć charakter indywidualny, dedykowany dla poszczególnych społeczności lokalnych i dostosowany do ich potrzeb, oczekiwań i możliwości.</p>	<p>1. Opracowanie szczegółowych i realnych programów realizacyjnych w każdej z tych dziedzin oraz pozyskanie źródeł finansowania.</p> <p>2. Szeroka promocja wykorzystania inicjatywy wspólnotowej LEADER wśród społeczności wsi i małych miast. Tworzenie i intensyfikacja aktywności Lokalnych Grup Działania.</p>	<p>Władze administracyjne i samorządowe województwa. Organy samorządowe szczebla powiatowego i gminnego.</p>

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Sposób wdrożenia	Podmiot odpowiedzialny
10.	Ludność obszarów wiejskich jest mało aktywna społecznie. W wielu rejonach brakuje zaangażowania władz lokalnych w działania na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego.	1. Podjęcie skutecznych działań w celu pobudzenia aktywności społecznej.	1. Szeroka współpraca samorządów lokalnych z innymi instytucjami publicznymi i organizacjami pozarządowymi. 2. Poszukiwanie tzw. liderów lokalnych. Osoby aktywne, działające na rzecz społeczności lokalnej i wsparcie prowadzonych przez nich inicjatyw.	Władze administracyjne i samorządowe województwa. Organy samorządowe szczebla powiatowego i gminnego. Organizacje pozarządowe. Instytucje rynku pracy.
11.	Barierami, szczególnie w zakresie podejmowania działalności gospodarczej, mieszkańców wsi i małych miast jest często brak wiedzy i kompetencji w tym zakresie, jak również obawa przed niepowodzeniem.	1. Stworzenie warunków do rozwoju gospodarczego w szczególności na obszarach charakteryzujących się niską przedsiębiorczością. 2. Pobudzenie aktywności społecznej do rozwoju przedsiębiorczości i podejmowania nowych inicjatyw.	1. Opracowanie systemu szkoleń mających na celu przekazanie właściwej wiedzy i przygotowanie do prowadzenia własnej działalności gospodarczej. 2. Opracowanie systemu zachęt dla osób planujących rozpocząć działalność gospodarczą i potencjalnych inwestorów. 3. Wykorzystywanie instrumentów instytucji rynku pracy rozwijających przedsiębiorczość w postaci dotacji na rozpoczęcie działalności gospodarczej, dotacji do uruchomienia nowych miejsc pracy. 4. Promocja przedsiębiorczości i wskazywanie na tzw. „dobre praktyki”. 5. Powołanie punktów doradczych dla osób planujących rozpocząć własną działalność gospodarczą.	Władze administracyjne i samorządowe województwa. Organy samorządowe szczebla powiatowego i gminnego. Organizacje pozarządowe. Instytucje rynku pracy.

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Sposób wdrożenia	Podmiot odpowiedzialny
12.	Częstym problemem jest niedopasowanie oferty edukacyjnej do potrzeb i oczekiwań, zarówno osób bezrobotnych, jak również lokalnych rynków pracy. To skutkuje niewielkim zaangażowaniem i niechęcią do podejmowania aktywności edukacyjnej.	1. Przeprowadzanie pełnej diagnozy potrzeb szkoleniowych, zarówno z punktu widzenia lokalnych rynków pracy, jak również osób bezrobotnych.	1. Realizacja cyklicznych badań potrzeb rynku pracy.	Organy samorządowe szczebla powiatowego i gminnego. Organizacje pozarządowe. Instytucje rynku pracy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

8. Wykaz literatury

1. Aktywność ekonomiczna ludności Polski IV Kwartał 2012, (2013), Informacje i Opracowania Statystyczne, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
2. Działalność przedsiębiorstw niefinansowych w 2011 r., (2013), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.
3. Dziemianowicz W., Mackiewicz M., Malinowska E., Misiąg W., Tomalak M., (2000), Wspieranie przedsiębiorczości przez samorząd lokalny, PAB-Font s.c., Warszawa.
4. Kapitał społeczny województwa podlaskiego w kontekście funkcjonowania sektora non-profit, przeprowadzonego w ramach projektu „Podlaskie Obserwatorium Polityki Społecznej”, (2013), Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, Białystok.
5. Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podlaskiego w 2012 r., (2013), Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok.
6. Komunikat z badań, Rodzina – jej współczesne znaczenie i rozumienie, (2013), Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa.
7. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie, (2010), Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 lipca 2010 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
8. Kruszka K. (red) (2010), Dojazdy do pracy w Polsce. Terytorialna identyfikacja przepływów ludności związanych z zatrudnieniem, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Poznaniu, Poznań.
9. Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie podlaskim w 2012 r., (2013), Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok.
10. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, Raport z wyników w województwie podlaskim, (2012), Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok.
11. Obszary wiejskie. Powszechny Spis Rolny 2010 r., (2013), Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn.
12. Organizacje pozarządowe jako partner w umacnianiu lokalnych działań jednostek samorządowych w gminach i powiatach województwa podlaskiego w latach 2008-2010, (2011/2012), Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Centrum Integracji Społecznej, Białystok.
13. Podlaski rynek pracy, (Grudzień 2012), Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, Wydział Badań i Analiz, Białystok.
14. Popyt na pracę w 2011 r. (2012), Informacje i Opracowania Statystyczne, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
15. Produkt Krajowy Brutto. Rachunki Regionalne w 2010 r., (2012), Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice.
16. Prognoza ludności na lata 2008–2035, (2009), Główny Urząd Statystyczny, Departament

tament Badań Demograficznych, Warszawa.

17. Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020 – uwarunkowania strategiczne., (2012), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
18. Projekt zaktualizowanej Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020, wersja z dnia 5 kwietnia 2013 r.
19. Rocznik Statystyczny Województwa Podlaskiego 2012, (2011), Białystok.
20. Rowiński J. (2010), Wpływ funduszy finansowanych ze środków Unii Europejskiej na rozwój rolnictwa i regionów wiejskich (studium porównawcze), [w:] Wpływ funduszy współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej na rozwój rolnictwa i regionów wiejskich. Raport końcowy., pod red. dr J. Rowińskiego, PW 2005–2009, zeszyt 178, IERIGŻ-PIB, Warszawa.
21. Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020, (2008), Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 30 grudnia 2008 r., stanowi załącznik do uchwały nr 278-08, Warszawa, 30 grudnia 2008 r.
22. Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020, Projekt w wersji z dnia 13 czerwca 2013 r., Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego.
23. Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku, Załącznik do Uchwały nr XXXV/438/06 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 30 stycznia 2006 r.
24. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020, (2012), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
25. Sytuacja na rynku pracy w województwie podlaskim w 2011 roku, (2012), Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, Wydział Badań i Analiz, Białystok.
26. Województwo Podlaskie-Podregiony, Powiaty, Gminy”, (2012), Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok.
27. Wstępny zarys: Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 (PROW 2014–2020), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 16 kwietnia 2013 r., wersja 1.0.
28. Wykorzystanie środków UE w ramach Narodowej Strategii Spójności 2007–2013, (2013), Informacja miesięczna za czerwiec 2013 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
29. Założenia do Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego, Grupa Kapitału Ludzkiego i Społecznego, Raport tematyczny, (2012), Białystok.

Ustawy i rozporządzenia:

1. Rozporządzenie Rady 3906/89/EWG.
2. Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS).
3. Ustawa z dn. 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.
4. Ustawa z dn. 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej i jej nowelizacja z 22 lutego 2013.
5. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie.

Strony internetowe

1. [http://archiwum-ukie.polskawue.gov.pl/HLP/files.nsf/0/73C64711C4628031C1256E-DA0034E6E4/\\$file/publikacja_mapa_pomocy_UE.pdf](http://archiwum-ukie.polskawue.gov.pl/HLP/files.nsf/0/73C64711C4628031C1256E-DA0034E6E4/$file/publikacja_mapa_pomocy_UE.pdf)
2. <http://www.minrol.gov.pl/pol/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/PROW-2014-2020>.
3. http://www.mrr.gov.pl/fundusze/Fundusze_Europejskie_2014_2020/Programowanie_2014_2020/Umowa_partnerstwa/Documents/ZUP_05_02_13_zaljm.pdf
4. <http://www.mg.gov.pl/node/18161>.
5. http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna/Strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/Dokumenty/Documents/SPW_www_9_04_13.pdf

Spis tabel i rysunków

Rysunek 1. Schemat triangulacji metodologicznej	7
Rysunek 2. Struktura respondentów według miejsca zamieszkania – podregion	36
Rysunek 3. Struktura respondentów według miejsca zamieszkania – powiat.....	36
Rysunek 4. Struktura respondentów według miejsca zamieszkania z uwzględnieniem płci.....	37
Rysunek 5. Struktura respondentów według wieku	38
Rysunek 6. Struktura respondentów według wieku z uwzględnieniem płci.....	38
Rysunek 7. Miesięczna wysokość dochodu netto przypadająca na osobę w gospodarstwie domowym respondenta	40
Rysunek 8. Struktura respondentów według wykształcenia	41
Rysunek 9. Struktura respondentów według wykształcenia z uwzględnieniem płci	41
Rysunek 10. Struktura respondentów według deklarowanej narodowości	45
Rysunek 11. Okres zamieszkania w danej miejscowości	46
Rysunek 12. Poprzednie miejsce zamieszkania respondentów	46
Rysunek 13. Powody zamieszkania w danej miejscowości	47
Rysunek 14. Powody zamieszkania w danej miejscowości z uwzględnieniem płci ankietowanych	48
Rysunek 15. Powody pozostania w danej miejscowości.....	49
Rysunek 16. Charakterystyka mieszkańców wsi i małych miast	50
Rysunek 17. Branże generujące wolne miejsca pracy	66
Rysunek 18. Struktura respondentów według statusu zawodowego	71
Rysunek 19. Struktura respondentów według statusu zawodowego z uwzględnieniem płci.....	72
Rysunek 20. Charakter zatrudnienia mieszkańców wsi i małych miast	73
Rysunek 21. Sektor, w jakim mieszkańcy wsi i małych miast podejmują zatrudnienie.....	74
Rysunek 22. Sektor, w jakim mieszkańcy wsi i małych miast podejmują zatrudnienie z uwzględnieniem płci.....	75
Rysunek 23. Liczba pracowników zatrudnionych w miejscu pracy respondentów.....	76
Rysunek 24. Lokalizacja firm, w których zatrudnieni są mieszkańcy wsi i małych miast.....	76
Rysunek 25. Przyczyny ustania zatrudnienia w poprzednim miejscu pracy.....	77
Rysunek 26. Źródła zarobkowania respondentów w ostatnich 12 miesiącach	81
Rysunek 27. Źródła utrzymania/dochodów mieszkańców wsi i małych miast	82
Rysunek 28. Główne źródło utrzymania mieszkańców wsi i małych miast.....	83
Rysunek 29. Powody, dla których nie zarejestrowano się w urzędzie	90
Rysunek 30. Czynniki utrudniające znalezienie zatrudnienia	95
Rysunek 31. Plany dotyczące zmiany miejsca zamieszkania.....	103
Rysunek 32. Kierunek planowanej migracji	104

Rysunek 33. Powody planowanej zmiany miejsca zamieszkania	104
Rysunek 34. Gotowość do podjęcia pracy poza miejscem zamieszkania.....	105
Rysunek 35. Gotowość do podjęcia pracy poza miejscem zamieszkania według podregionów.....	106
Rysunek 36. Gotowość do podjęcia pracy poza miejscem zamieszkania z uwzględnieniem płci ankietowanych	106
Rysunek 37. Warunki podjęcia pracy poza miejscem zamieszkania	107
Rysunek 38. Sposoby poszukiwania zatrudnienia przez respondentów	109
Rysunek 39. Formy podnoszenia/zmiany kwalifikacji, z których korzystali respondenci w ostatnich 2–3 latach	114
Rysunek 40. Plany dotyczące podnoszenia/zmiany kwalifikacji	116
Rysunek 41. Plany dotyczące podnoszenia/zmiany kwalifikacji z uwzględnieniem płci ankietowanych	116
Rysunek 42. Formy pomocy stosowane przez powiatowe urzędy pracy znane respondentom	128
Rysunek 43. Formy aktywizacji zawodowej, z których skorzystali mieszkańcy wsi i małych miast.....	130
Rysunek 44. Wykorzystanie dostępnych form dofinansowania z funduszy krajowych lub unijnych	131
Rysunek 45. Wykorzystanie dostępnych form dofinansowania z funduszy krajowych lub unijnych według podregionów	131
Rysunek 46. Wykorzystanie dostępnych form dofinansowania z funduszy krajowych lub unijnych z uwzględnieniem płci ankietowanych.....	132
Rysunek 47. Źródła dofinansowania wykorzystywane przez mieszkańców wsi i małych miast.....	132
Rysunek 48. Przeznaczenie otrzymanych funduszy	133
Rysunek 49. Ocena warunków i poziomu życia w gminie w ostatnich 2–3 latach.....	151
Rysunek 50. Ocena warunków i poziomu życia w gminie w ostatnich 2–3 latach według podregionów	152
Rysunek 51. Ocena warunków i poziomu życia w gminie w ostatnich 2–3 latach z uwzględnieniem płci ankietowanych.....	152
Rysunek 52. Deklaracje na temat czynników mających największy wpływ na poprawę warunków i poziomu życia w gminie	153
Rysunek 53. Deklaracje na temat czynników mających największy wpływ na poprawę warunków i poziomu życia w gminie z uwzględnieniem płci ankietowanych	153
Rysunek 54. Czynniki wspierające rozwój gminy	155
Tabela 1. Określenie wielkości próby w badaniu CATI wśród mieszkańców wsi i małych miast w wieku produkcyjnym w województwie podlaskim.....	9
Tabela 2. Struktura i wielkość próby zaplanowana w badaniu IDI wśród przedstawicieli instytucji i organizacji działających w zakresie aktywizacji zawodowej w województwie podlaskim	10

Tabela 3. Produkt krajowy brutto w województwie podlaskim na tle kraju (ceny bieżące)	14
Tabela 4. Pracujący w gospodarce narodowej w woj. podlaskim w 2010 roku według rodzajów działalności, stan w dniu 31 XII.....	16
Tabela 5. Produkt krajowy brutto w województwie podlaskim według podregionów (ceny bieżące).....	20
Tabela 6. Udział podregionów w wartości dodanej brutto województwa podlaskiego według rodzajów działalności w 2010 r. (ceny bieżące).....	23
Tabela 7. Ludność w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym w województwie podlaskim, stan w dniu 31 XII	28
Tabela 8. Ludność w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym w województwie podlaskim w 2012 r., stan w dniu 31 XII.....	32
Tabela 9. Liczba osób w gospodarstwie domowym respondentów	39
Tabela 10. Liczba dzieci w gospodarstwie domowym respondentów	39
Tabela 11. Wyuczony zawód respondentów.....	42
Tabela 12. Charakterystyka mieszkańców wsi i małych miast według podregionów	51
Tabela 13. Zaangażowanie mieszkańców wsi i małych miast województwa podlaskiego w sprawy lokalnej społeczności	52
Tabela 14. Bezrobocie w województwie podlaskim w 2012 r.....	59
Tabela 15. Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze REGON w 2012 r.	62
Tabela 16. Branże generujące wolne miejsca pracy według podregionów	66
Tabela 17. Ocena prawdopodobieństwa znalezienia pracy.....	67
Tabela 18. Ocena prawdopodobieństwa znalezienia pracy według podregionów	68
Tabela 19. Pracujący w województwie podlaskim w 2011 r.	69
Tabela 20. Zawód wykonywany przez respondentów	73
Tabela 21. Źródła zarobkowania w ostatnich 12 miesiącach według podregionu	81
Tabela 22. Główne źródło utrzymania mieszkańców wsi i małych miast według podregionu	83
Tabela 23. Bezrobocie rejestrowane w województwie podlaskim według podregionów i powiatów, stan w końcu grudnia	86
Tabela 24. Bezrobotni zamieszkali na wsi w województwie podlaskim według podregionów i powiatów, stan w końcu grudnia	89
Tabela 25. Czynniki utrudniające znalezienie zatrudnienia według podregionów	96
Tabela 26. Przyczyny niepodejmowania pracy poza miejscem zamieszkania	105
Tabela 27. Sposoby poszukiwania zatrudnienia według podregionu	109
Tabela 28. Odległość wybranych instytucji od miejsca zamieszkania respondentów...	111
Tabela 29. Odległość wybranych instytucji od miejsca zamieszkania respondentów według podregionów.....	112
Tabela 30. Formy podnoszenia/zmiany kwalifikacji, z których korzystali respondenci w ostatnich 2–3 latach według podregionów	114
Tabela 31. Przyczyny niepodnoszenia kwalifikacji zawodowych w ostatnich 2–3 latach	115
Tabela 32. Plany dotyczące podnoszenia/zmiany kwalifikacji według podregionów ...	117
Tabela 33. Zestawienie środków publicznych ogółem (środki unijne i krajowe) wspierających rozwój obszarów wiejskich w latach 2007–2013 (w mld euro)	124

Tabela 34. Formy pomocy stosowane przez powiatowe urzędy pracy znane respondentom wg podregionów.....	129
Tabela 35. Deklaracje na temat czynników mających największy wpływ na poprawę warunków i poziomu życia w gminie z uwzględnieniem podregionu	154
Tabela 36. Czynniki wspierające rozwój gminy według podregionów	155
Tabela 37. Ocena działań wspierających sytuację zawodową i społeczną mieszkańców gminy/powiatu	156
Tabela 38. Ocena działań wspierających sytuację zawodową i społeczną mieszkańców gminy/powiatu według podregionów.....	157
Tabela 39. Odpowiedzi na zagadnienia badawcze.....	160
Tabela 40. Wnioski i rekomendacje	174

Słownik pojęć

Nomenklatura Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS) – utworzona Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2000 r. (Dz. U. Nr 58, poz. 685, z późn. zm.) – jest odpowiednikiem Wspólnej Klasyfikacji Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NUTS), ustanowionej Rozporządzeniem (WE) Nr 1059/2003 Parlamentu Europejskiego i Rady dnia 26 maja 2003 r. (Dz. U. UE L 154 z 21.06.2003 r.). Klasyfikacja ta ma na celu zapewnienie zbierania, opracowywania i udostępniania na obszarze UE porównywalnych danych dla określonych statystyk regionalnych państw członkowskich. Nomenklatura Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS) opracowana została w oparciu o istniejący zasadniczy trójstopniowy podział kraju na województwa, powiaty i gminy, przy pomocy którego wyodrębnione zostały także dwa dodatkowe poziomy (składające się z jednostek nieadministracyjnych) tj. regiony i podregiony. Dzieli ona kraj na terytorialne, hierarchicznie powiązane jednostki na następujących poziomach:

NTS 1 – regiony;

NTS 2 – województwa;

NTS 3 – podregiony;

NTS 4 – powiaty i miasta na prawach powiatu;

NTS 5 – gminy.

Województwo to jednostka samorządu terytorialnego tj. regionalna wspólnota samorządowa (ogół mieszkańców), a jednocześnie największa jednostka zasadniczego podziału terytorialnego kraju utworzona w celu wykonywania administracji publicznej.

Podregion to obszar wyodrębniony dla celów statystycznych obejmujący swym zasięgiem kilka powiatów na terenie danego województwa. Granice podregionów wyznacza załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2000 r. w sprawie wprowadzenia do Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS) (Dz. U. Nr 58, poz. 685, z późn. zm.).

Powiat to lokalna wspólnota samorządowa (ogół mieszkańców) oraz odpowiednie terytorium czyli jednostka zasadniczego podziału terytorialnego obejmująca obszar od kilku do kilkunastu gmin albo cały obszar **miasta na prawach powiatu** (tj. gminy o statusie miasta, której przyznane zostały prawa powiatu).

Gmina to wspólnota samorządowa (mieszkańcy gminy) oraz odpowiednie terytorium tj. obszar możliwie jednorodny ze względu na układ osadniczy i przestrzenny jak również więzi społeczne i gospodarcze zapewniające zdolność wykonywania zadań publicznych. Gmina może obejmować swym zasięgiem zarówno miasto (**gmina miejska**) lub wyłącznie teren wiejski (**gmina wiejska**), jak i miasto z otaczającym je obszarem wiejskim (**gmina miejsko-wiejska**). Gmina może tworzyć jednostki pomocnicze: sołectwa oraz dzielnice, osiedla i inne w drodze uchwały rady gminy.

Miasto to jednostka osadnicza o przewadze zwartej zabudowy i funkcjach nie-rolniczych posiadająca prawa miejskie bądź status miasta nadany w trybie określonym odrębnymi przepisami. Zbiorowość miast w Polsce składa się z:

- gmin o statusie miasta,
- miast położonych na terenie gminy, utworzonych w wyniku nadania statusu miasta jednej z miejscowości wiejskich tej gminy.

Wieś – jednostka osadnicza o zwartej lub rozproszonej zabudowie i istniejących funkcjach rolniczych lub związanych z nimi usługowych lub turystycznych nieposiadająca praw miejskich lub statusu miasta.

Małe miasto – miasto do 20 tys. mieszkańców (zgodnie ze Szczegółowym Opisem Przedmiotem Zamówienia).

Ludność faktycznie zamieszkała – ogół osób (ogółem lub według określonych cech) zameldowanych na pobyt stały w danej jednostce administracyjnej i faktycznie tam zamieszkałych oraz osób przebywających czasowo i zameldowanych w tej jednostce administracyjnej na pobyt czasowy ponad 3 miesiące (do 2005 r. ponad 2 miesiące).

Dane o ludności **faktycznie zamieszkałej**, począwszy od 2000 r., zbilansowano na podstawie wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 oraz danych ze sprawozdawczości bieżącej z ruchu naturalnego i migracji ludności, uwzględniają:

- zmiany spowodowane ruchem naturalnym (urodzenia, zgony) i migracjami ludności (zameldowania i wymeldowania na pobyt stały z innych gmin i z zagranicy), a także przesunięciami adresowymi ludności z tytułu zmian administracyjnych;
- różnice między liczbą osób zameldowanych na pobyt czasowy ponad 2 miesiące w województwie, a liczbą osób czasowo nieobecnych.

Do **ekonomicznych grup wieku** ludności zaliczamy: wiek przedprodukcyjny, wiek produkcyjny (mobilny i niemobilny) oraz wiek poprodukcyjny. Przez ludność w **wieku produkcyjnym** rozumie się ludność w wieku zdolności do pracy, dla mężczyzn przyjęto wiek 18–64 lat, dla kobiet – 18–59 lat. Wśród ludności w wieku produkcyjnym wyróżnia się ludność w **wieku mobilnym**, tj. w wieku 18–44 lata i **niemobilnym**, tj. mężczyźni w wieku 45–64 lata, kobiety 45–59 lat. Przez ludność w **wieku nieprodukcyjnym** rozumie się ludność w **wieku przedprodukcyjnym**, tj. do 17 lat oraz w **wieku poprodukcyjnym**, tj. mężczyźni w wieku 65 lat i więcej oraz kobiety w wieku 60 lat i więcej⁶⁰.

Gęstość zaludnienia jest to stosunek liczby ludności do powierzchni przez nią zamieszkiwanej w danym momencie czasu i wyrażony jest w osobach na km².

Przyrost naturalny ludności stanowi różnicę między liczbą urodzeń żywych i zgonów w danym okresie.

Prognozy demograficzne to przewidywane najbardziej prawdopodobne kształtowanie się w przyszłości zjawisk i procesów demograficznych, ich kierunków i tempa rozwoju jak również przemian strukturalnych. Prognoza zawiera przewidywania dotyczące stanu i struktury ludności według podstawowych cech demograficznych i społeczno-ekonomicznych, przyszłego poziomu płodności i umieralności, rozmiarów przemieszczeń terytorialnych ludności, liczby i struktury gospodarstw domowych i rodzin.

Badaniem Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), objęte są osoby w wieku 15 lat i więcej, będące członkami gospodarstw domowych w wylosowanych mieszkaniach, z wyjątkiem osób nieobecnych powyżej 2 miesięcy, jeżeli ich nieobecność nie wynikała z charakteru wykonywanej pracy. Gospodarstwo domowe oznacza zespół osób spokrewnionych lub spowinowaconych, a także niespokrewnionych, razem mieszkających i utrzymujących się wspólnie. Badanie nie obejmuje gospodarstw domowych w obiektach zbiorowego zakwaterowania. Badanie BAEL jest przeprowadzane w cyklu kwartalnym metodą obserwacji ciągłej, tj. aktywność ekonomiczną bada się w każdym badanym tygodniu w ciągu całego kwartału. Od I kwartału 2003 r. wyniki BAEL są uogólniane na podstawie bilansów ludności opracowywanego przy wykorzystaniu wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002. Dane te nie są w pełni porównywalne z wynikami badań dla okresów wcześniejszych.

⁶⁰ Z uwagi na fakt, iż reforma odnośnie wieku emerytalnego weszła w życie zaledwie kilka miesięcy temu w niniejszym badaniu przyjęto jeszcze podział funkcjonujący do XII.2012 r.

Ludność **aktywna zawodowo** to osoby w wieku 15 lat i więcej należące do pracujących (zgodnie z pojęciem – „Pracujący według BAEL i NSP 2002”) lub bezrobotnych (zgodnie z pojęciem „Bezrobotni według BAEL i NSP 2002”). Pracujący i bezrobotni tworzą razem zbiorowość aktywnych zawodowo.

Do **pracujących** (według BAEL) zaliczono wszystkie osoby w wieku 15 lat i więcej, które w badanym tygodniu:

1. wykonywały przez co najmniej 1 godzinę pracę przynoszącą dochód lub zarobek, tzn. były zatrudnione w charakterze pracownika najemnego, pracowały we własnym (lub dzierżawionym) gospodarstwie rolnym lub prowadziły własną działalność gospodarczą poza rolnictwem albo pomagały (bez wynagrodzenia) w prowadzeniu rodzinnego gospodarstwa rolnego lub rodzinnej działalności gospodarczej poza rolnictwem;
2. miały pracę, ale jej nie wykonywały:
  - z powodu choroby, urlopu macierzyńskiego lub wypoczynkowego,
  - z innych powodów, przy czym długość przerwy w pracy wynosiła do 3 miesięcy oraz od 2006 r. powyżej 3 miesięcy i dotyczyła osób, które były pracownikami najemnymi i w tym czasie otrzymywały co najmniej 50 % dotychczasowego wynagrodzenia.

Bezrobotni wg BAEL to osoby, które w okresie badanego tygodnia nie były osobami pracującymi, aktywnie poszukiwały pracy i były gotowe ją podjąć w ciągu dwóch tygodni następujących po tygodniu badanym. Do bezrobotnych zaliczono także osoby, które znalazły pracę i oczekiwały na jej rozpoczęcie w okresie 3 miesięcy oraz były gotowe tę pracę podjąć. Od I kwartału 2001 r. populacja bezrobotnych, według zaleceń Eurostatu, została ograniczona do osób w wieku 15–74 lata.

Do **biernych zawodowo zaliczono** osoby, które nie zostały zakwalifikowane jako pracujące lub bezrobotne.

Współczynnik aktywności zawodowej to udział ludności aktywnej zawodowo w ogólnej liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej lub danej grupy.

Wskaźnik zatrudnienia to procentowy udział ludności pracującej w ogólnej liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej.

Stopa bezrobocia jest to stosunek liczby bezrobotnych (ogółem lub danej grupy) do liczby ludności aktywnej zawodowo (ogółem lub danej grupy).

Pracujący w głównym miejscu pracy to osoby, które w jednostce sprawozdawczej oświadczyły, że to miejsce pracy jest ich głównym miejscem zatrudnienia.

Przeciętne zatrudnienie jest to średnia wielkość zatrudnienia obliczona dla badanego okresu (np. miesiąca, kwartału, roku) na podstawie ewidencyjnego stanu zatrudnienia. Przeciętne zatrudnienie w badanym okresie uwzględnia pracowników pełnozatrudnionych oraz niepełnozatrudnionych w przeliczeniu na pełne etaty.

Bezrobotni zarejestrowani to osoby niezatrudnione i nie wykonujące innej pracy zarobkowej, zdolne i gotowe do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy (bądź jeśli są to osoby niepełnosprawne – zdolne i gotowe do podjęcia zatrudnienia co najmniej w połowie tego wymiaru czasu pracy), nieuczące się w szkole z wyjątkiem szkół dla dorosłych lub szkół wyższych w systemie wieczorowym albo zaocznym, zarejestrowane we właściwym dla miejsca zameldowania (stałego lub czasowego) powiatowym urzędzie pracy oraz poszukujące zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej, jeżeli m.in.:

- ukończyły 18 lat, a nie ukończyły: kobiety 60 lat, mężczyźni 65 lat,
- nie nabyły prawa do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy, renty szkoleniowej, renty socjalnej, nie pobierają świadczenia lub zasiłku przedemerytalnego, świadczenia rehabilitacyjnego, zasiłku chorobowego lub macierzyńskiego,
- nie są właścicielami lub posiadaczami (samoistnymi lub zależnymi) nieruchomości rolnej o powierzchni użytków rolnych powyżej 2 ha przeliczeniowych, nie podlegają ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowemu z tytułu stałej pracy jako współmałżonek lub domownik w gospodarstwie rolnym o powierzchni użytków rolnych przekraczającej 2 ha przeliczeniowe,
- nie podjęły pozarolniczej działalności lub nie podlegają – na podstawie odrębnych przepisów – obowiązkowi ubezpieczenia społecznego, z wyjątkiem ubezpieczenia społecznego rolników,
- nie uzyskują miesięcznie przychodu w wysokości przekraczającej połowę minimalnego wynagrodzenia za pracę, z wyłączeniem przychodów od środków pieniężnych zgromadzonych na rachunkach bankowych.

Stopę bezrobocia rejestrowanego obliczono jako stosunek udziału liczby bezrobotnych zarejestrowanych do liczby cywilnej ludności aktywnej zawodowo (ogółem oraz danej grupy), tj. bez osób odbywających czynną służbę wojskową oraz pracowników jednostek budżetowych prowadzących działalność w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego.

Produkt krajowy brutto obrazuje końcowy rezultat działalności wszystkich podmiotów gospodarki narodowej. Produkt krajowy brutto równa się sumie wartości dodanej brutto wytworzonej przez wszystkie krajowe jednostki instytucjonalne powiększonej o podatki od produktów i pomniejszonej o dotacje do produktów. Produkt krajowy brutto jest liczony w cenach rynkowych.

Wartość dodana brutto to wartość produktów (wytrobów i usług) wytworzona przez jednostki krajowe rynkowe i nierynkowe pomniejszona o zużycie pośrednie poniesione w związku z jej wytworzeniem.

Przez **podmioty gospodarki narodowej** rozumie się jednostki prawne, tj. osoby prawne, jednostki organizacyjne nie mające osobowości prawnej oraz osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą.

W krajowym rejestrze urzędowym podmiotów gospodarki narodowej REGON podstawowym podziałem podmiotów gospodarki narodowej jest podział według sektorów własności na: sektor publiczny i sektor prywatny.

Sektor publiczny grupuje własność państwową (Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych), własność jednostek samorządu terytorialnego oraz „własność mieszaną” z przewagą kapitału (mienia) podmiotów sektora publicznego.

Sektor prywatny grupuje własność prywatną krajową (osób fizycznych i pozostałych jednostek prywatnych), własność zagraniczną (osób zagranicznych) oraz „własność mieszaną” z przewagą kapitału (mienia) podmiotów sektora prywatnego i brakiem przewagi sektorowej w kapitale (mieniu) podmiotu.

Wyróżnia się trzy **sektory ekonomiczne**, na które składają się następujące sekcje PKD:

1. rolniczy:
  - Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo **(A)**,
2. przemysłowy:
  - Górnictwo i wydobywanie **(B)**,
  - Przetwórstwo przemysłowe **(C)**,
  - Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych **(D)**,
  - Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją **(E)**,

- Budownictwo **(F)**,
- 3. usługowy – pozostałe sekcje PKD; w tym:
  - Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle **(G)**,
  - Transport i gospodarka magazynowa **(H)**,
  - Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi **(I)**,
  - Informacja i komunikacja **(J)**,
  - Działalność finansowa i ubezpieczeniowa **(K)**,
  - Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości **(L)**,
  - Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna **(M)**,
  - Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca **(N)**,
  - Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne **(O)**,
  - Edukacja **(P)**,
  - Opieka zdrowotna i pomoc społeczna **(Q)**,
  - Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją **(R)**,
  - Pozostała działalność usługowa **(S)**,
  - Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby **(T)**,
  - Organizacje i zespoły eksterytorialne **(U)**.

Sieć obszarów Natura 2000 to spójna funkcjonalnie europejska sieć ekologiczna, tworzona w celu zachowania rodzajów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków ważnych dla Wspólnoty Europejskiej. Obowiązek podjęcia takich działań wynika z postanowień Konwencji o różnorodności biologicznej (tzw. Konwencja z Rio, sporządzona w Rio de Janeiro w 1992 r.). Podstawą prawną tworzenia sieci Natura 2000 są dwa akty prawne: Dyrektywa w sprawie ochrony dzikich ptaków, zwana Dyrektywą Ptasią (Dyrektywa Rady 79/409/EWG z 2 kwietnia 1979 roku) oraz Dyrektywa w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, zwana Dyrektywą Siedliskową (92/43/EWG z 21 maja 1992 roku). Przewidują one stworzenie systemu obszarów połączonych korytarzami ekologicznymi, czyli fragmentami krajobrazu zagospodarowanymi w sposób umożliwiający migrację, rozprzestrzenianie i wymianę puli genetycznej gatunków. Zadaniem sieci jest utrzymanie różnorodności biologicznej przez ochronę nie tylko najcenniejszych i najrzadszych elementów przyrody, ale też najbardziej typowych, wciąż jeszcze powszechnych układów przyrodniczych charakterystycznych dla regionów biogeograficznych (np. alpejskiego, atlantyckiego, kontynentalnego). Jej tworzenie

jest obowiązkiem każdego kraju członkowskiego UE a wybór sposobu ochrony poszczególnych elementów sieci pozostawia się danemu państwu. Sieć obszarów Natura 2000 obejmuje:

- **Obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO)** to obszary wyznaczane, zgodnie z przepisami prawa Unii Europejskiej, do ochrony populacji dziko występujących ptaków jednego lub wielu gatunków, w których granicach ptaki mają korzystne warunki bytowania w ciągu całego życia, w dowolnym jego okresie albo stadium rozwoju.
- **Specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO)** to obszary wyznaczane, zgodnie z przepisami prawa Unii Europejskiej, w celu trwałej ochrony siedlisk przyrodniczych lub populacji zagrożonych wyginięciem gatunków roślin lub zwierząt lub w celu odtworzenia właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych lub właściwego stanu ochrony tych gatunków.

Załącznik 1. Diagram Ishikawy

Lp.	Problem	Przyczyny	Podprzyczyny
1.	Mała liczba ofert pracy.	Brak inwestorów/brak nowych zakładów pracy.	Zły stan infrastruktury drogowej (drogi wewnętrzne). Słabe powiązanie województwa z innymi regionami kraju.
		Niska przedsiębiorczość/obawa przed prowadzeniem własnej działalności gospodarczej.	Brak wiedzy niezbędnej do prowadzenia własnej działalności gospodarczej.
			Brak oferty edukacyjnej umożliwiającej pozyskanie wiedzy w zakresie niezbędnym do prowadzenia własnej firmy.
			Brak informacji, gdzie można uzyskać wsparcie finansowe na rozpoczęcie działalności gospodarczej.
		Sezonowość pracy (np. w rolnictwie).	Warunki meteorologiczne.
Wysokie koszty utrzymania pracownika.	Przepisy prawne.		
2	Niska aktywność działań na poziomie lokalnym.	Brak lub ograniczone zaangażowanie władz samorządowych.	Ograniczona współpraca władz lokalnych z innymi podmiotami.
		Brak liderów lokalnych.	Migracje ludzi wykształconych, aktywnych.
3.	Niski poziom wykształcenia mieszkańców.	Odpływ ludzi młodych, wykształconych.	Mała liczba ofert pracy.
			Brak możliwości kształcenia w wybranych kierunkach.
		Brak dostępu do jednostek kształcących.	Ograniczony dostęp do infrastruktury społecznej/ instytucji kultury.
			Brak możliwości dojazdu do jednostek kształcących (brak transportu, wysokie koszty).
4.	Niewielkie zaangażowanie i chęć uczestniczenia mieszkańców wsi i małych miast w projektach realizowanych przez instytucje publiczne.	Niedopasowanie oferty szkoleniowej do potrzeb rynku pracy.	Brak analiz potrzeb lokalnych rynków pracy w zakresie zapotrzebowania na kadre pracowniczą.

5.	Migracje ludzi młodych, wykształconych.	Mała liczba ofert pracy.	Brak inwestorów spoza województwa/ brak nowych zakładów pracy.
			Niska przedsiębiorczość/obawa przed prowadzeniem własnej działalności gospodarczej.
			Wysokie koszty utrzymania pracownika.
		Brak możliwości kształcenia.	Duże odległości do jednostek kształcących.
			Ograniczona oferta edukacyjna lub jej brak w miejscu zamieszkania.
			Brak możliwości dojazdu/konieczność dojazdu.
		Ograniczony dostęp do infrastruktury społecznej.	Brak możliwości dojazdu/konieczność dojazdu.
		Ograniczony dostęp do instytucji kultury (kina, teatry).	Brak możliwości dojazdu/konieczność dojazdu.
6.	Niska aktywność zawodowa.	Uzależnienia od pomocy instytucji publicznych.	Uzależnienie od świadczeń pomocy społecznej.
			Opłacanie przez urzędy pracy ubezpieczenia zdrowotnego.
		Niskie, nieadekwatne kompetencje.	Kwalifikacje niedopasowane do potrzeb rynku pracy.
			Niedostosowanie kierunków kształcenia do potrzeb rynku pracy.
		Mała liczba miejsc pracy.	Brak inwestorów/brak nowych zakładów pracy.
			Niska przedsiębiorczość/obawa przed prowadzeniem własnej działalności gospodarczej.
			Wysokie koszty utrzymania pracownika.
			Sezonowość pracy (np. w rolnictwie).
		Brak zatrudnienia.	Wysokie koszty zatrudnienia pracownika.
			Brak możliwości zatrudnienia po stażu z uwagi na koszty.
		Bierność mieszkańców wsi i małych miast.	Wpływ rodziny.
			Brak dostatecznej wiedzy w zakresie możliwości uzyskania wsparcia.
Uzależnienia od pomocy instytucji publicznych.			

7.	Niska mobilność przestrzenna.	Problemy z dojazdem do miejsca zatrudnienia.	Duża odległość od ośrodka miejskiego.
			Brak transportu.
		Przywiązanie do miejsca zamieszkania.	Wysokie koszty dojazdu do miejsca zatrudnienia.
			Długi okres zamieszkania w danej miejscowości.

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Załącznik 2. Kwestionariusz wywiadu CATI z mieszkańcami wsi i małych miast

Wstęp wywiadu:

Dzień dobry! Nazywam się ..... i jestem ankieterem Instytutu Badań i Analiz z Olsztyna. Na zlecenie Podlaskiego Obserwatorium Polityki Społecznej prowadzimy badanie na temat aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast w województwie podlaskim.

Byłbym(abym) bardzo wdzięczny(a), gdyby P. zechciał(a) wyrazić zgodę na udział w tych badaniach. Wszystkim uczestnikom badania gwarantujemy pełną poufność, prosząc w zamian o szczere wypowiedzi.

Zebrane dane opracowane będą w formie zestawień statystycznych, bez możliwości powiązania ich z osobą respondenta i nie zostaną wykorzystane do żadnych celów reklamowych ani handlowych.

Kod ankietera: ..... Kod wywiadu: ..... Data: .....

P1	Jaki jest p. Status zawodowy? Proszę zaznaczyć wszystkie odpowiedzi, które dotyczą respondenta.	
1	Jestem uczniem/studentem	
2	Jestem bezrobotny/a	
3	Jestem pracownikiem najemnym	
4	Prowadzę działalność gospodarczą	
5	Prowadzę działalność rolniczą	
6	Pracuję (dorabiam) na wcześniejszej emeryturze	
7	Jestem na wcześniejszej emeryturze i nie pracuję	
8	Jestem na rencie	
9	Odbywam staż/przygotowanie zawodowe	
P2	Jak przedstawiała się P. sytuacja zawodowa w ostatnich 12 miesiącach? Proszę zaznaczyć wszystkie odpowiedzi, które dotyczą respondenta.	
1	Miałem stałe zatrudnienie	
2	Pracowałem dorywczo	
3	Miałem stałe zatrudnienie i pracowałem dorywczo	
4	Prowadziłem działalność gospodarczą	
5	Prowadziłem działalność rolniczą	
6	Pozostawałem bez pracy	
P3	Źródła zarobkowania P. w ostatnich 12 miesiącach? (proszę wymienić wszystkie źródła dochodów)	
1	Praca w rolnictwie	
2	Praca najemna poza rolnictwem, nie mająca charakteru sezonowego	

3	Praca najemna poza rolnictwem, mająca charakter sezonowy	
4	Własna działalność gospodarcza	
5	Pozostający na utrzymaniu państwa	
6	Pomoc rodziny/znajomych	
7	Inne, jakie?	
P4	Jakie są źródła utrzymania p. rodziny? (proszę wymienić wszystkie źródła dochodów)	
1	Praca najemna	
2	Działalność gospodarcza	
3	Działalność rolnicza	
4	Stypendium	
5	Zasiłek z urzędu pracy	
6	Zasiłek z ośrodków pomocy społecznej	
7	Inne, jakie?	
P5	Jakie jest główne źródło utrzymania p. rodziny? (proszę wymienić źródło najwyższego dochodu)	
1	Praca najemna	
2	Działalność gospodarcza	
3	Działalność rolnicza	
4	Stypendium	
5	Zasiłek z urzędu pracy	
6	Zasiłek z ośrodków pomocy społecznej	
7	Inne, jakie?	
	Adresatem pytań są tylko pracujący	
P6	Jaka jest średnia kwota P. miesięcznego wynagrodzenia Netto na rękę z działalności rolniczej (I kolumna)/ z działalności pozarolniczej (II kolumna)	
1	Kwota.....	
2	Do 1000 zł	
3	1001-1500 zł	
4	1501 – 2000 zł	
5	2001 – 2500 zł	
6	2501 – 3500 zł	
7	3501 – 4500 zł	
8	4501 – 5500 zł	
9	Powyżej 5500 zł	
P7	Na jakich zasadach jest P. zatrudniony?	
1	Umowa o pracę na okres próbny	
2	Umowa o pracę na zastępstwo	
3	Umowa o pracę na czas określony	
4	Umowa o pracę na czas wykonywania określonej pracy	
5	Umowa o pracę na czas nieokreślony	
6	Na umowę zlecenie	
7	Na umowę o dzieło	
8	Na umowę o świadczeniu usług	
9	Bez umowy – pomagam rodzinie	

10	Bez umowy – na czarno	
11	Bez umowy - samozatrudnienie	
P8	Jaki zawód P. wykonuje? /na jakim stanowisku P. aktualnie pracuje?	
1	Opis.....	
2	Proszę podać staż pracy na tym stanowisku.....	
P9	W jakiej branży P. pracuje? Proszę wymienić rodzaj działalności firmy, w której P. pracuje? (np. handel, naprawa sprzętu AGD, usługi fryzjerskie)	
1	.....	
2	Proszę podać staż pracy w tej branży..... ..lat	
P10	Miejsce P. zatrudnienia reprezentuje sektor:	
1	Publiczny (w tym JST)	
2	Prywatny (spółki, działalność 1-osobowa, działalność rolnicza)	
3	Spółeczny (np. spółdzielnie)	
4	Pozarządowy (fundacje, stowarzyszenia, związki itp.)	
P11	Ilu pracowników zatrudnionych jest w obecnym miejscu P. pracy?	
1	Zatrudnionych ..... ogółem	
P12	Jaka jest lokalizacja firmy, w której P. pracuje?	
1	W zamieszkiwanej miejscowości	
2	Dojeżdżam do pracy w sąsiedniej miejscowości (do 20 km)	
3	Dojeżdżam do pracy do miejscowości oddalonej o .....km (powyżej 20 km)	
4	Pracuję w innej gminie, jakiej?.....	
5	Pracuję w innym powiecie, jakim?	
6	Pracuję w innym województwie, jakim?	
7	Nie dotyczy właścicieli gospodarstw rolnych, bezrobotnych	
P13	Jaki jest typ miejscowości, w której zlokalizowane jest P. miejsce pracy?	
1	Wieś	
2	Miasto, ale nie powiatowe	
3	Miasto powiatowe	
4	Miasto wojewódzkie, ale inne niż Białystok	
5	Białystok	
6	Inne	
7	Nie dotyczy	
	Adresatem pytań są wszyscy	
	Mobilność zarobkowa mieszkańców wsi i małych miast	
P14	W ilu miejscach (firmach) p. pracował do tej pory? (łącznie z obecnym miejscem zatrudnienia)	
1	W jednym miejscu	
2	..... Miejscach	
3	Nigdy nie pracowałem -> przejście do P21	
P15	Jakie było poprzednie miejsce pracy? Proszę wymienić rodzaj działalności prowadzonej przez firmę, w której p. pracował (np. handel, naprawa sprzętu AGD, usługi fryzjerskie)	
1	.....	
2	Staż pracy w tej firmie	

P16	Na jakim stanowisku pracował P. w poprzednim miejscu pracy? W jakim zawodzie?	
1	.....	
2	.....	
P17	Z jakiego powodu ustało ostatnie zatrudnienie w poprzednim miejscu pracy?	
1	Likwidacja miejsc pracy	
2	Rozwiązanie umowy przez pracodawcę	
3	Wygaśnięcie umowy stażowej, na określony czas	
4	Zmiana miejsca zamieszkania	
5	Chęć poprawy warunków pracy	
6	Chęć poprawy warunków finansowych	
7	Pogorszenie stanu zdrowia	
8	Inne, jakie?	
	Adresatem pytań są osoby pozostające bez pracy	
	Sytuacja osób niepracujących zarobkowo na lokalnych rynkach pracy	
P18	Ile czasu pozostaje P. bez pracy od ostatniego zatrudnienia	
1	Od 1 do 3 m-cy	
2	Od 3 do 6 m-cy	
3	Od 6 do 12 m-cy	
4	Od 12 do 24 m-cy	
5	Powyżej 24 m-cy	
6	Nie pamiętam	
P19	Czy rejestrował się P. w PUP jako osoba bezrobotna?	
1	Tak, jestem zarejestrowany, jako osoba bezrobotna, w PUP.	P21
2	Nie, nie jestem zarejestrowany, jako osoba bezrobotna, w PUP	
P20	Jakie są powody, dla których nie zarejestrował się P. w urzędzie pracy?	
1	Mam emeryturę/zasiłek przedemerytalny	
2	Uczę się	
3	Jestem na rencie /zasiłek rehabilitacyjny	
4	Mam inne obowiązki, które uniemożliwiają pracę	
5	Nie wierzę, że znajdę w ten sposób pracę	
6	Nie mogę się zarejestrować (gospodarstwo pow. 2 ha)	
7	Jestem rolnikiem, opłacam KRUS	
8	Nie potrzebuję/ nie chcę	
9	Mogę pracować sezonowo/dorywczo	
10	Urząd pracy jest za daleko	
11	Nie mam prawa do zasiłku	
12	Choroba uniemożliwia mi rejestrację	
13	Wstyd mi przed innymi osobami z powodu bycia bezrobotnym	
14	Dopiero co skończyłem szkołę	
15	Korzystam z ubezpieczenia współmałżonka, rodzica	
16	Urlop wychowawczy	
17	Zawieszona działalność gospodarcza	
18	Inne, jakie?	
19	Trudno powiedzieć	

P21	Czy posiada P. prawo do zasiłku?	
1	Tak	
2	Nie	
3	Nie wiem/trudno powiedzieć	
P22	Co w największym stopniu utrudnia P. znalezienie zatrudnienia?	
A	Czynniki zewnętrzne	
1	Brak ofert pracy	
2	Brak ofert pracy w moim zawodzie	
3	Brak satysfakcjonujących mnie finansowo ofert pracy	
4	Niedostosowanie stanowisk dla osób niepełnosprawnych	
B	Kwalifikacje zawodowe	
5	Nieodpowiedni poziom wykształcenia	
6	Nieodpowiedni kierunek wykształcenia	
7	Brak doświadczenia zawodowego	
8	Brak odpowiednich kwalifikacji (jakich?).....	
C	Pozostałe czynniki wewnętrzne	
9	Nieodpowiedni wiek	
10	Nieodpowiednia płeć [Ankieter: zadaj te pytanie wyłącznie kobietom]	
11	Ograniczenia zdrowotne	
12	Brak pełnej dyspozycyjności ze względu na konieczność opieki nad dziećmi do lat 7 lub osobą zależną	
13	Brak pełnej dyspozycyjności ze względu na trudny dojazd	
14	Brak czasu na poszukiwanie pracy	
D.	Czynniki materialne	
15	Brak środków finansowych na dojazdy w poszukiwaniu pracy i do pracy	
16	Brak środków finansowych na „rozruch zawodowy” (zakup odzieży, zakup biletów na przejazd, zakup posiłków)	
17	Brak środków finansowych na opłacenie niani/opiekunki, pomocy do osoby starszej	
E.	Czynniki osobowościowe	
18	Brak motywacji do poszukiwania pracy	
19	Brak wiary i chęci do poprawy własnej sytuacji	
20	Obawa/lęk przed nową technologią	
21	Obawa/lęk przed nowymi sytuacjami	
22	Szybko zniechęcam się niepowodzeniami	
23	Problem w kontaktach/bariera nieśmiałości	
24	Nieumiejętność pogodzenia pracy z obowiązkami szkolnymi lub rodzinnymi	
25	Inne, jakie?	
26	Nie jestem zainteresowany(a) podjęciem pracy, dlaczego?	
P23	Czy podjąłby P. pracę poza miejscem zamieszkania?	
1	Tak	
2	Nie, dlaczego?	
P24	Na jakich warunkach podjął/ podjęłaby P. pracę poza miejscem zamieszkania?	
1	Pensja na rękę, co najmniej.....	
2	Zorganizowany dojazd do miejsca pracy	

3	Dofinansowany dojazd do miejsca pracy	
4	Zorganizowany nocleg w miejscu pracy	
5	Dofinansowany nocleg	
6	Inne, jakie?	
P25	Jaka jest dolna granica miesięcznej pensji netto (na rękę), którą chciałby P. otrzymywać?	
1	Przybliżona kwota =	
	adresatem pytań są wszyscy	
	Wykształcenie i kwalifikacje	
P26	Jaki jest P. poziom wykształcenia?	
1	Podstawowe	
2	Gimnazjum	
3	Zasadnicze zawodowe	
4	Średnie ogólnokształcące	
5	Średnie zawodowe	
6	Policealne	
7	Licencjat	
8	Wyższe zawodowe - inżynier	
9	Wyższe magisterskie	
10	Stopień naukowy (doktor), tytuł naukowy,	
P27	Jaki jest P. zawód wyuczony?	
1	Opis.....	
P28	Umiejętności, które przyniosły w ostatnich 12 miesiącach największe korzyści finansowe?	
1	Opis.....	
2	Nie pracowałem	
P29	Dodatkowe umiejętności, które mogą stanowić źródło utrzymania	
1	Prawo jazdy kat.	
2	Prace rolne w gospodarstwie lub sadzie	
3	Znajomość języka obcego w stopniu komunikacyjnym. Język obcy:	
4	Obsługa programów komputerowych Word, Excel, itp.	
5	Obsługa maszyn i urządzeń, jakich?.....	
6	Opieka nad dziećmi lub starszymi osobami	
7	Prace budowlano-remontowe	
8	Naprawy, jakie?	
9	Szycie, naprawa ubrań	
10	Strzyżenie, układanie włosów; robienie pedicure lub manicure	
11	Inne, jakie?	
P30	Czy w ostatnich 2–3 latach podnosił, zmieniał P. kwalifikacje? Jeśli tak, to w jakiej formie?	
1	Oferowanych przez PUP kursów/szkoleń w zakresie.....	
2	Bezpłatnej oferty edukacyjnej Centrum Kształcenia Ustawicznego, w.....(LO, ZSZ,T)	
3	Bezpłatnej oferty szkoleń organizowanych w zakładzie pracy	
4	Odpłatnej oferty szkoleń zawodowych w kierunku:	

5	Odpłatnej oferty edukacyjnej, w tym studiów III stopnia	
6	Nie. Dlaczego?.....	
P31	Czy planuje P. podnieść/ zmienić kwalifikacje? Jeśli tak, to w jakiej formie?	
1	Oferowanych przez PUP kursów/szkoleń w zakresie.....	
2	Bezpłatnej oferty edukacyjnej CKU, chcę podjąć naukę w.....(LO, ZSZ,T)	
3	Bezpłatnej oferty szkoleń organizowanych w zakładzie pracy	
4	Odpłatnej oferty szkoleń zawodowych w kierunku:	
5	Odpłatnej oferty edukacyjnej, w tym studiów III stopnia	
6	Nie zamierzam podnosić/zmieniać kwalifikacji. Dlaczego?.....	
	Sytuacja na lokalnym rynku	
P32	Jakie jest prawdopodobieństwo znalezienia pracy na rynku? Proszę podać ocenę w skali: 1 – bardzo łatwo, 2 – raczej łatwo, 3 – raczej trudno, 4 – bardzo trudno, 5 – nie możliwe, 6 – trudno powiedzieć	
1	W P. miejscowości	
2	W sąsiednich miejscowościach wiejskich	
3	W sąsiednich miejscowościach miejskich	
4	W gminie	
5	Poza gminą, w powiecie	
6	Poza powiatem, w województwie	
7	Poza województwem, w innym, jakim?	
P33	W jakich dziedzinach działalności jest praca?	
1	.....	
2	Trudno powiedzieć	
P34	Proszę wymienić największych pracodawców w okolicy	
1	.....	
2	Trudno powiedzieć	
P35	W jaki sposób P. znalazł pracę? W jaki sposób szuka P. Pracy?	
1	Ogłoszenie w prasie	
2	Ogłoszenie w Internecie	
3	Pośrednictwo Urzędu Pracy	
4	Profesjonalne agencje pośrednictwa pracy	
5	Rekomendacje innych osób	
6	Pomoc rodziny, znajomych	
7	Bezpośredni kontakt z działem kadr lub przedsiębiorcą	
8	Inne, jakie	
9	Nie dotyczy – samo zatrudnienie, nie poszukuje	
P36	Czy słyszał p. o formach aktywizacji zawodowej oferowanych przez publiczne służby zatrudnienia (szkolenia, staże, dotacje na działalność gospodarczą itp.)	
1	Tak	
2	Nie	
P37	Czy korzystał p. z form aktywizacji zawodowej oferowanych przez publiczne służby zatrudnienia (szkolenia, staże, dotacje na działalność gospodarczą itp.)	

1	Tak, których? (szkolenia, staże, dotacje na działalność gospodarczą, przygotowanie zawodowe, prace interwencyjne, roboty publiczne, prace społecznie użyteczne, dotacji na uczestnictwo w spółdzielni socjalnej itp.)	
2	Nie	
Mobilność przestrzenna mieszkańców wsi i małych miast		
P38	Czy kiedykolwiek zmieniał P. miejsce swojego zamieszkania	
1	Tak	
2	Nie	P42
P39	Jak długo P. zamieszkuje w danej miejscowości?	
1	Poniżej roku	
2	.....lat	
3	Nie pamiętam	
P40	Skąd się P. tutaj przeprowadził?	
1	Z innej wsi w województwie podlaskim	
2	Z innego miasta w województwie podlaskim	
3	Z innej wsi w innym województwie niż podlaskim	
4	Z miasta w innym województwie niż podlaskim	
5	Z Białegostoku	
P41	Jakie są powody osiedlenia w danej miejscowości?	
1	Zawarcie związku małżeńskiego z osobą pochodzącą z tej miejscowości	
2	Powrót do miejsca, gdzie rodzina mieszka od pokoleń	
3	Chęć życia w małej społeczności lokalnej	
4	Budowa lub zakup działki/domu	
5	Pojawiła się oferta pracy, z której mogłem skorzystać	
6	Była to decyzja rodziców	
7	Inne, jakie?.....	
P42	Proszę scharakteryzować mieszkańców P. miejscowości (lokalną społeczność)?	
1	Wszyscy się znają	
2	Jest duże zróżnicowanie pokoleniowe	
3	Mieszkają tu głównie osoby starsze	
4	Jest tu duża rotacja mieszkańców (odpływ i napływ) – dopis. OZNACZA to Brak jest więzi społecznych	
5	Mieszkają tu przeważnie wielopokoleniowe rodziny	
6	Jest duża anonimowość	
7	Jest wielokulturowość. Z czego to wynika?.....	
8	Mieszkańcy są bardzo aktywni społecznie: zrzeszają się, organizują różne akcje	
9	Mieszkańcy są bierni społecznie: nie udzielają się społecznie, żyją swoimi problemami	
10	Spółeczeństwo jest bardzo zróżnicowane ekonomicznie	
11	Mieszkają tu głównie ludzie biedni, utrzymujący się z pomocy oferowanej przez ośrodki pomocy społecznej	
12	Inna, jaka?.....	
P43	Co spowodowało że P. pozostał w tej miejscowości?	
1	Rodzina	
2	Znajomi	

3	Powody mieszkaniowe	
4	Powody finansowe	
5	Inne, jakie?	
P44	Czy planuje P. w najbliższym czasie zmienić miejsce zamieszkania (migrować)? Jeśli tak, to dokąd?	
1	Tak, planuję wyjechać za granicę. Dokąd?	
2	Tak, planuję przeprowadzić się do innej gminy na terenie województwa podlaskiego	
3	Tak, planuję przeprowadzić się do innego powiatu na terenie województwa podlaskiego	
4	Tak, planuję przeprowadzić się do innego województwa	
5	Nie	P47
P45	Jaki będzie kierunek p. migracji?	
1	Wieś	
2	Miasto	
P46	Jakie są powody planowanej zmiany miejsca zamieszkania?	
1	Łatwiejsza możliwość znalezienia pracy	
2	Lepsze warunki życia	
3	Wyższe zarobki	
4	Względy rodzinne/osobiste	
5	Możliwość kształcenia/edukacji	
6	Zdobycie doświadczeń zawodowych	
7	Większa dostępność opieki lekarskiej	
8	Chęć poznania innego kraju i jego kultury	
9	Inne, jakie?	
	Ocena rozwoju gospodarczego gmin oraz skuteczności wykorzystywania funduszy na inwestycje	
P47	Jak ocenia P. sytuację gospodarczą gminy w ostatnich 2-3 latach?	
1	Poprawiła się	
2	Nie zmieniła się	
3	Pogorszyła się	
4	Nie wiem, trudno powiedzieć	
P48	Jakie są przyczyny niezadawalającego rozwoju gminy?	
1	Brak środków finansowych	
2	Nieudolny samorząd gminny	
3	Brak wsparcia przez władze wyższego szczebla	
4	Brak inwestorów	
5	Brak strategii rozwoju gminy	
6	Niska aktywność gospodarcza mieszkańców	
7	Niska aktywność społeczna mieszkańców	
8	Inne powody	
9	Nie wiem, trudno powiedzieć	
P49	Obszary, w których gmina najszybciej się rozwija w ostatnich 2-3 latach	
1	Drogi, jakość dróg, stan nawierzchni	
2	Publiczne szkolnictwo	

3	Lokalna infrastruktura (kanalizacja, gazyfikacja)	
4	Budownictwo jednorodzinne	
5	Kultura (domy kultury, biblioteki, kina)	
6	Ochrona środowiska	
7	Handel i usługi	
8	Sieć telekomunikacyjna	
9	Publiczna służba zdrowia	
10	Rolnictwo wielkoobszarowe	
11	Zakłady produkcyjne	
12	Przetwórstwo rolne	
13	Turystyka i rekreacja	
14	Sektor leśny	
15	Inne obszary	
16	Nie wiem, trudno powiedzieć	
P50	Czynniki wspierające rozwój gminy?	
1	Wsparcie finansowe spoza gminy	
2	Prężny samorząd gminny	
3	Aktywność mieszkańców	
4	Nie wiem, trudno powiedzieć	
P51	Czy P. korzysta z dostępnych form dofinansowania z funduszy krajowych lub unijnych?	
1	Tak, korzystam	
2	Nie, nie korzystam	
P52	Z jakich źródeł dofinansowania P. korzysta?	
1	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa	
2	Agencji Rozwoju Regionalnego	
3	Fundusze Unii Europejskiej	
4	Fundusz wojewódzki	
5	Fundusz gminy	
6	Inny, jaki?	
7	Nie wiem, trudno powiedzieć	
P53	Jakie jest przeznaczenie funduszy, z których P. korzysta?	
1	.....	
P54	Jak P. ocenia działania wspierające sytuację zawodową i społeczną mieszkańców P. gminy/powiatu, oceny: 1 – zdecydowanie dobrze, 2 – raczej dobrze, 3 – raczej źle, 4 – zdecydowanie źle, 5 – trudno powiedzieć	
1	Przez samorzady 1-5	
2	Przez Powiatowy Urząd Pracy 1-5	
	Przez MOPS/GOPS/PCPR 1-5	
3	Przez oświatę 1-5	
4	Przez organizacje zawodowe 1-5	
5	Przez organizacje pozarządowe 1-5	
6	Inne, jakie 1-5	
P55	Proszę podać przykładowe działania/inicjatywy	
1	.....	
2	Nie znam	

P56	Czy w najbliższych okolicach miejsca p. zamieszkania znajdują się:	
1	Szkoły dla dorosłych, ośrodki kształcenia ustawicznego	
2	Instytucje/organizacje oferujące kursy/szkolenia	
3	Żłobki, przedszkola dla dzieci	
4	Ośrodki kultury	
5	Ośrodki zdrowia	
	Metryczka	
M1	Ankieter: na podstawie obserwacji wpisz płeć respondenta	
1	Kobieta	
2	Mężczyzna	
M2	Proszę podać wiek	
1	.....lat	
M3	Miejsce zamieszkania	
1	Wieś	
2	Miasto	
3	Gmina..... (nazwa)	
4	Powiat.....(nazwa)	
M4	Która spośród niżej wymienionych miejscowości jest położona najbliżej P. miejsca zamieszkania?	
1	Białystok	
2	Łomża	
3	Suwałki	
M5	Jaka jest odległość do najbliższego miasta powiatowego	
1	Do 5 km	
2	6-25 km	
3	Powyżej 26 km	
M6	Ile osób mieszka w P. gospodarstwie domowym?	
1	.....	
M7	Ile dzieci mieszka w P. gospodarstwie domowym?	
1	.....	
M8	Proszę podać miesięczną wysokość dochodu netto przypadającą na osobę w P. gospodarstwie domowym	
	0-500 zł	
	501-1000 zł	
	1001-1500 zł	
	1501-2000 zł	
	2001-3000 zł	
	Powyżej 3000 zł	
	Odmowa odpowiedzi	
	Trudno powiedzieć	

Załącznik 3. Scenariusz IDI z instytucjami rynku pracy oraz organizacjami pozarządowymi

Wprowadzenie

- a) Przedstawienie moderatora i firmy badawczej.
- b) Przedstawienie celu badania.

Institut Badań i Analiz Grupa Olsztyńska Szkoła Biznesu na zlecenie Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Białymstoku prowadzi badanie aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast. Ważnym elementem badania jest diagnoza specyfiki rynku pracy na tych obszarach oraz Państwa opinie na temat możliwości zatrudnienia, problemów i form aktywizacji.

- c) Informacja o zasadach wywiadu:
  - Nie ma dobrych ani złych odpowiedzi.
  - Anonimowość respondentów.
  - Nagrywanie:

Nasze spotkanie zostanie nagrane. Jednakże rejestracja służy jedynie jako notatka, jest dokumentem wewnętrznym i nie opuści siedziby firmy. Pana(i) wypowiedź traktowana jest jako poufna. W przygotowanych raportach prezentowane będą informacje bez powiązania z konkretną osobą.

Uwagi dla moderatora:

Należy uwzględnić w zagadnieniach podział na kobiety i mężczyzn.

Dyspozycje do wywiadu:

1. Jaka jest **specyfika społeczności lokalnych**?
  - 1.1. Czy dostrzega się odrębność i różnorodność kulturową?
  - 1.2. Jakie są relacje i więzi mieszkańców i instytucji, ich poczucie przynależności do miejsca zamieszkania? (jaki udział w ludności stanowią przemieszczający, migranci a jaki autochtoni? Charakterystyka tych grup ze względu na wiek, problemy itp.)
  - 1.3. Jaka jest aktywność społeczna ludności powiatu/regionu? Co wpływa na jej kształt?
  - 1.4. Czy można wskazać na tej podstawie podział społeczny według grup wieku, zamieszkania?
  - 1.5. Czy ta specyfika ma wpływ na sytuację panującą na rynku pracy?

2. Jaka jest **specyfika regionalnego/lokalnego rynku pracy**? Co kształtuje sytuację mieszkańców wsi i małych miast na rynku pracy?
  - 2.1. Jakie branże generują najwyższe zatrudnienie?
  - 2.2. Czy istnieje pod tym względem przestrzenne zróżnicowanie?
  - 2.3. Z czego ono wynika?
  - 2.4. Gdzie są dostępne miejsca pracy i w jakich dziedzinach działalności?
  - 2.5. Najwięksi pracodawcy i ich kondycja (wynioskowanie na podstawie uwarunkowań makroekonomicznych oraz zgłoszeń o grupowych zwolnieniach)?
  - 2.6. Jakie są możliwości podjęcia zatrudnienia w sąsiadujących ośrodkach.
  - 2.7. Jakie są źródła dochodów uzyskiwanych przez lokalną społeczność poza działalnością gospodarczą i zatrudnieniem?
3. Jaka jest obecnie **stopa bezrobocia** w powiecie/województwie?
  - 3.1. Które obszary mają najwyższy wskaźnik bezrobocia (gminy wiejskie, gminy wiejsko-miejskie, gminy miejskie, konkretne lokalizacje)?
  - 3.2. Jeśli jest znaczne zróżnicowanie poziomu bezrobocia w gminach wiejskich lub gminach wiejsko-miejskich, to z czego ono wynika?
  - 3.3. Grupy najbardziej zagrożone bezrobociem na wsi i w małych miastach z uwagi na ścieżkę zawodową – okresy bezrobocia rejestrowanego/nierejestrowanego, bierności zawodowej.
  - 3.4. Ocena zjawiska bezrobocia ukrytego, szarej strefy i pracy nierejestrowanej z uwagi na bezrobocie członków gospodarstw rolnych, niebędących w nich zarejestrowanych, wykonujących w nich nierejestrowaną pracę na rzecz gospodarstw.
4. Jak stosuje się **programy oraz formy wsparcia aktywizacji zawodowej/integracji społecznej/ budowy kapitału ludzkiego** mieszkańców wsi i miasteczek oraz **ocena ich efektywności**.
  - 4.1. Jakie są możliwości wsparcia aktywizacji zawodowej przez instytucje i organizacje realizujące założenia polityk publicznych w zakresie integracji społecznej, aktywizacji zawodowej oraz kształcenia mieszkańców wsi i małych miast?
  - 4.2. Jaka jest ocena skuteczności przedsięwzięć wspierających sytuację zawodową mieszkańców wsi i małych miast?
5. Postawa mieszkańców wsi i małych miast wobec podejmowanych różnych inicjatyw/ działań aktywizacji zawodowej?
  - 5.1. Ocena i identyfikacja przyczyn postaw mieszkańców wsi i małych miast wobec pracy poza miejscem zamieszkania.
  - 5.2. Ocena i identyfikacja przyczyn postaw mieszkańców wsi i małych miast wobec podnoszenia/zmiany kwalifikacji

5.3. Potrzeby mieszkańców wsi i małych miast w zakresie kształcenia ustawicznego.

Dziękuję za poświęcony czas.

Załącznik 4. Scenariusz FGI z mieszkańcami wsi i małych miast

Uwagi dla moderatora:

Należy uwzględnić w zagadnieniach podział na kobiety i mężczyzn.

Wprowadzenie

a) Przedstawienie moderatora i firmy badawczej.

b) Przedstawienie celu badania.

Institut Badań i Analiz Grupa Olsztyńska Szkoła Biznesu na zlecenie Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Białymstoku prowadzi badanie aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast. Ważnym elementem badania jest diagnoza specyfiki rynku pracy na tych obszarach oraz Państwa opinie na temat możliwości zatrudnienia, problemów i form aktywizacji.

c) Informacja o zasadach wywiadu:

- Nie ma dobrych ani złych odpowiedzi.
- Anonimowość respondentów.
- Nagrywanie:

Nasze spotkanie zostanie nagrane. Jednakże rejestracja służy jedynie jako notatka, jest dokumentem wewnętrznym i nie opuści siedziby firmy. Pana(i) wypowiedź traktowana jest jako poufna. W przygotowanych raportach prezentowane będą informacje bez powiązania z konkretną osobą.

d) Prośba o dokonanie autoprezentacji uczestników badania.

- gdzie mieszkają, ile liczy mieszkańców miejscowość, co jest dla niej specyficzne/ z czego słynie, jak spędzają czas wolny mieszkańcy danej miejscowości?

Dyspozycje do wywiadu:

1. Jaka jest **specyfika społeczności lokalnej, w której Państwo żyjecie?**

1.1. Czy dostrzega się odrębność i różnorodność kulturową? Na czym ona polega? (różnica pokoleń – inne źródła utrzymania, inne wykształcenie, cele zawodowe i tryb życia; etniczna, jaka?). Zróznicowanie ze względu na poziom życia (konsumpcji) – jaki jest stopień biedy w danej społeczności i z czego on wynika?

1.2. Jakie są relacje i więzi mieszkańców i instytucji, ich poczucie przynależności do miejsca zamieszkania? (Jaki udział w ludności stanowią przesiedleńcy, migranci a jaki autochtoni?, Jaka jest struktura ludności wg wieku? Jaki udział mieszkańców migruje zarobkowo? I dokąd migrują?).

2. Kto jest instytucją, osobą zaufania w danym społeczeństwie? (ksiądz, nauczyciel, urzędnik, wójt, pracodawca, rodzina?).
3. Jaka jest **aktywność zawodowa** mieszkańców danej społeczności?
  - 3.1. Ile osób ma stałe zatrudnienie, a ile jest bez pracy? Jakie są główne źródła utrzymania mieszkańców małych społeczności.
  - 3.2. Główne miejsca pracy małych społeczności? Gdzie pracują, jaki jest kapitał tych firm? Dla jakich grup zawodowych jest praca, a dla jakich nie ma? Poziom wynagrodzenia.
  - 3.3. Jakie są najskuteczniejsze formy poszukiwania pracy przez kobiety i mężczyzn bezrobotnych? Jakie są źródła informacji o wakatach?
  - 3.4. Czy mieszkańcy małych miast i wsi poszukują/pracują poza miejscem zamieszkania? Co wpływa na decyzję o zarobkowaniu poza miejscem zamieszkania?
  - 3.5. Jaka jest postawa małych społeczności wobec podnoszenia/zmiany kwalifikacji, czy kształcenia ustawicznego? Jaki % społeczności podejmuje aktywność w tym względzie. Od czego jest uzależniona ta postawa (wsparcie finansowe, szkolenia dla bezrobotnych itp.).
4. Ocena rynku pracy w małych miejscowościach.
  - 4.1. Jak oceniacie rynek pracy w waszych okolicach? Czy jest praca? Jaka to jest praca? Proszę o dokładną charakterystykę, dla kogo, dla jakich osób jest praca?
  - 4.2. W jakich dziedzinach działalności jest to praca?
  - 4.3. Kim są najwięksi pracodawcy w waszych okolicach? Jaki rodzaj działalności prowadzą?
  - 4.4. Która firma w okolicy stwarza najlepsze warunki pracy swoim pracownikom? Jakie są to warunki? W jaki sposób można tam znaleźć zatrudnienie?
  - 4.5. Który pracodawca w okolicy ma złą opinię i z czego to wynika?
  - 4.6. Czy istnieje szara strefa i czarny rynek pracy? Czy są chętni do podjęcia pracy bez umowy, ubezpieczenia? Jeśli tak, to z czego to wynika? Ile można zarobić pracując na czarno? W jakich dziedzinach działalności? Jaka jest specyfika pracowników zarabiających na czarno (kobiety, dzieci, mężczyźni, rodziny, osoby starsze)?
  - 4.7. Co zwiększyłoby szansę zatrudnienia osób bezrobotnych?
5. Jakie są **bariery** w podejmowaniu zatrudnienia?
  - 5.1. Jakie są przyczyny bierności zawodowej: rynkowe, ekonomiczne, społeczne, osobowościowe?
  - 5.2. Jaki jest dostęp do szkół, instytucji szkoleniowych, ośrodków kształcenia

ustawicznego? Czy mieszkańcy małych miejscowości podnoszą swoje kompetencje w sposób ustawiczny?

5.3. Jaka jest oferta edukacyjna na lokalnym rynku?

6. Jakie wsparcie w zakresie aktywności zawodowej oferują instytucje, organizacje działające na lokalnym rynku?

6.1. Jakie programy, działania są uruchamiane w celu poprawy sytuacji zatrudnieniowej mieszkańców z małych miejscowości? Jakie instytucje ją podejmują?

6.2. Jaka jest ich skuteczność?

6.3. Jaką należałoby prowadzić politykę, żeby społeczności lokalnej lepiej się żyło?

Dziękuję za poświęcony czas.

Załącznik 5. Scenariusz Panelu Ekspertów

Uwagi dla moderatora:

Należy uwzględnić w zagadnieniach podział na kobiety i mężczyzn.

Wprowadzenie

a) Przedstawienie moderatora i firmy badawczej.

b) Przedstawienie celu badania.

Institut Badań i Analiz Grupa Olsztyńska Szkoła Biznesu na zlecenie Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Białymstoku prowadzi badanie aktywności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast. Ważnym elementem badania jest diagnoza specyfiki rynku pracy na tych obszarach oraz Państwa opinie na temat możliwości zatrudnienia, problemów i form aktywizacji.

c) Informacja o zasadach wywiadu:

- Nie ma dobrych ani złych odpowiedzi.
- Anonimowość respondentów.
- Nagrywanie:

Nasze spotkanie zostanie nagrane. Jednakże rejestracja służy jedynie jako notatka, jest dokumentem wewnętrznym i nie opuści siedziby firmy. Pana(i) wypowiedź traktowana jest jako poufna. W przygotowanych raportach prezentowane będą informacje bez powiązania z konkretną osobą.

d) Prośba o dokonanie autoprezentacji uczestników badania.

Dyspozycje do dyskusji:

I część: przedstawienie wyników i wstępnych wniosków odpowiadających:

Cel główny 1. Analiza zasobów pracy na terenach wiejskich i małych miast woj. podlaskiego

Cel główny 4. Analiza barier i czynników stymulujących tworzenie miejsc pracy i wspierających zatrudnienie na lokalnych rynkach pracy.

Cel główny 5. Analiza czynników instytucjonalnych i wsparcia oferowanego przez instytucje i organizacje mieszkańcom wsi i małych miast oraz ocena ich efektywności.

II część: Cel główny 6. Wypracowanie rekomendacji służących poprawie sytuacji mieszkańców wsi i małych miast woj. podlaskiego.

